

การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
กรณีศึกษา ป่าภูกระแต อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ

PUBLIC PARTICIPATION IN COMMUNITY FOREST MANAGEMENT :
A CASE STUDY OF PHU KRATAE FOREST
AMPHUR KASETSOMBOON, CHAIYAPHUM PROVINCE.

อีศรา สีทธิเดช
ESSARA SITTHIDECH

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม

บัณฑิตวิทยาลัย

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2546

ISBN 974-324-674-6

สำนักหอสมุดกลาง พระจอมเกล้าลาดกระบัง

การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
กรณีศึกษา ป่าภูกระแต อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ

PUBLIC PARTICIPATION IN COMMUNITY FOREST MANAGEMENT :
A CASE STUDY OF PHU KRATAE FOREST,
AMPHUR KASETSOMBOON, CHAIYAPHUM PROVINCE.

อิสรา สิทฺธิเดช

ESSARA SITTHIDECH

เลขหมึก.....
เลขทะเบียน 47585
วัน, เดือน, ปี 2.1.ค.ศ. 2546

.b.....
.i.....

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม

บัณฑิตวิทยาลัย

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2546

ISBN 974-324-674-6

PUBLIC PARTICIPATION IN COMMUNITY FOREST MANAGEMENT :
A CASE STUDY OF PHU KRATAE FOREST,
AMPHUR KASETSOMBOON, CHAIYAPHUM PROVINCE.

ESSARA SITTHIDECH

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENT FOR THE DEGREE OF
MASTER OF URBAN AND REGIONAL PLANNING
IN URBAN AND ENVIRONMENTAL PLANNING
SCHOOL OF GRADUATE STUDIES
KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG
2003
ISBN 974-324-674-6

COPYRIGHT 2003

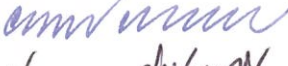

SCHOOL OF GRADUATE STUDIES

KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

บัณฑิตวิทยาลัย
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
ใบรับรองวิทยานิพนธ์

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา
ป่าภูกระแต อำเภอกะเปอร์ สมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ
PUBLIC PARTICIPATION IN COMMUNITY FOREST MANAGEMENT :
A CASE STUDY OF PHU KRATAE FOREST, AMPHUR KASETSOMBOON,
CHAIYAPHUM PROVINCE

ชื่อนักศึกษา นางสาวอิสรา สิทธิเดช
รหัสประจำตัว 43063010
ปริญญา การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชา การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.นิติชาญ ปลื้มอารมย์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	ลายมือชื่อ
ผศ.ดร.นิติชาญ ปลื้มอารมย์	
ผศ.ดร.ยงธนินทร์ พิมลเสถียร	
ดร.นันทนา ศิริประภาศิริ	

วัน/เดือน/ปี ที่สอบ 20 พฤษภาคม 2546 เวลา 9.00 น. เป็นต้นไป
สถานที่สอบ ณ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

วันที่.....17.....เดือน.....พฤษภาคม.....พ.ศ.....2546.....

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา ป่าภูกระแต อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ
ชื่อนักศึกษา	นางสาวอิสรา สิทธิเดช
รหัสประจำตัว	43063010
ปริญญา	การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
พ.ศ.	2546
อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์	ผศ.ดร.นิติชาญ ปลื้มอารมย์

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน ความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อป่าชุมชน เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมทางด้านลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ในการศึกษาผู้วิจัยได้ทำการวิจัยคุณภาพควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงปริมาณ โดยการทดสอบแบบสอบถามจากหัวหน้าครัวเรือนจำนวน 217 ครัวเรือน และทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจาก ผู้อาวุโส กำนันผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เครือข่ายและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงมากที่สุด แล้วจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลผลทำการวิเคราะห์ให้ได้มาซึ่งผลสรุปของการวิจัยที่ถูกต้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน

ป่าภูกระแตเป็นเนินเขาขนาดเล็กใกล้แหล่งชุมชน เป็นแนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในอดีตป่าภูกระแตมีพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่ ถูกบุกรุกทำลายเหลือบริเวณที่มีสภาพป่าในปัจจุบันประมาณ 8,000 ไร่ หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ได้เข้ามาจัดการโดยความร่วมมือจากประชาชนและองค์กรต่างๆ ที่เข้ามาส่งเสริมความเข้มแข็งของประชาชนหันกลับมาอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ให้ฟื้นคืนสภาพป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของประชาชนโดยส่วนใหญ่และรับจ้างทั่วไปในภาคเกษตรกรรมเป็นอาชีพรอง การปลูกพืชผักของประชาชนมีการปลูกกระจายทั่วไปตามแหล่งน้ำธรรมชาติและบริเวณหัวไร่ปลายนา เพื่อใช้สำหรับบริโภคในครัวเรือน การพึ่งพิงทรัพยากรของประชาชนนั้นพบว่าส่วนใหญ่เข้าไปใช้ประโยชน์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวมากที่สุด เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าอีกทั้งประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ต้องปลูกเอง จึงได้เริ่มโครงการต่างๆ ที่ช่วยในการพิทักษ์ฟื้นฟูป่าภูกระแตขึ้นเพื่อรองรับการใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่า อันจะนำไปสู่การลดการพึ่งพาทรัพยากรจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวและอุทยานแห่งชาติภูแลนคา

ประชาชนโดยรวมในพื้นที่ศึกษาต้องการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการกำหนดนโยบาย ร่วมหา ปัญหา สาเหตุมากที่สุด เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่เคยร่วมดำเนินการปลูกป่ามาแล้วในระยะแรก จึงทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากมีการปลูกป่าทดแทนตามมาตรฐานที่ผ่านมา ซึ่งประชาชนได้เข้าร่วมปฏิบัติตามแผนเท่านั้นไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการอย่างแท้จริง สำหรับการร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มและการได้รับฝึกอบรมของประชาชน พบว่าผู้ที่ เป็นสมาชิกกลุ่มมีโอกาสร่วม กำหนดนโยบาย หาปัญหาสาเหตุและมีความสนใจในเรื่องราวต่างๆ มากเป็นพิเศษ เพราะได้ผ่าน กระบวนการเรียนรู้ และรับทราบวิธีการต่างๆ ที่โครงการจัดขึ้นจึงมีโอกาสที่จะเสนอแนวคิดมากกว่า ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ที่มีบทบาทในการให้ข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างมาก ได้แก่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน และสื่อสาธารณะต่างๆ อาทิ หอกระจายเสียง ก็เป็นอีก ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนสามารถรับทราบข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว จึงทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมใน การปฏิบัติตามแผนมากขึ้น และการที่ประชาชนนั้นมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องป่าชุมชนก็มีส่วน ทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้นด้วย ปัญหาการลักลอบตัดไม้และเก็บหาของ ป่าจากหมู่บ้านอื่นควรแก้ไขอย่างเร่งด่วน เช่น การประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับหมู่บ้านในพื้นที่ และหมู่บ้านใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแต ควรมีข้อตกลงระหว่างหมู่บ้านทำความเข้าใจ ร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อป้องกันการทวีความรุนแรงของชุมชนในอนาคต

ดังนั้นแล้วควรสร้างความเข้าใจ และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอ แนะนำ ออกความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนมากกว่าที่จะให้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ เพียงอย่างเดียว อีกทั้งควรมีการขยายเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนให้มากขึ้น โดยขอความร่วมมือ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ ภายในพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาองค์กรชุมชนให้ มีความเข้มแข็ง สามารถที่จะถ่ายทอดแนวคิดและวิธีการให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการทำงาน กับชุมชนอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ถึงกระนั้นก็ตามด้วยสภาพสังคมไทยที่มีความเกรงใจและยำเกรงผู้มี อำนาจเหนือกว่า ผลลัพธ์ในการจัดการป่าชุมชนจึงมักเป็นไปตามความต้องการของผู้มีอำนาจหน้าที่เพียงอย่างเดียวประชาชนไม่กล้าออกเสียงได้อย่างเต็มที่ มิใช่การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมใน ขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนเท่านั้น ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทและรับรู้ในกระบวนการจัดการป่าชุมชนตั้งแต่เริ่ม จึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

Thesis Title	Public Participation in Community Forest Management : A Case Study of Phu Kratae Forest, Amphur Kasetsomboon, Chaiyaphum Province.
Student	Miss Essara Sitthidech
Student ID.	43063010
Degree	Master of Urban and Regional Planning
Programme	Urban and Environmental Planning
Year	2003
Thesis Advisor	Assistant Professor. Dr.Nitichan Pleumarom

ABSTRACT

The purpose of this research is to study geographic, economy, society, forest resource, community activity, people's knowledge, understanding, and opinion to the community forest. These factors' relationships are to be criticized in term of effect to each other. In the study, the researcher analyzes both in qualitative and quantitative scheme. The research team collected the information by questionnaires, which were distributed to 217 households. Moreover, they also interviewed senior population, community leaders, and concerning private and governmental organizations to gather as much information as possible. Then all the fact-finding are analyzed and concluded in ways to permanently develop a cooperative on the community forest.

Phu-Kra-Tae forest covers a small hill area close to several villages. It is an only buffer in the southwest of Phukheaw Wildlife Sanctuary. In the past, Phu-Kra-Tae forestry area was approximately 25,000 Rai but it is just 8,000 Rai nowadays after many years of people invasion. Numbers of both private and government owned organizations have tried to protect the decreasing of the forest by cooperate with the local people. They tried to revive the forest by persuading local people in the surrounding area to be realized that the fertile lands in the forest are very important to their living. Agricultural occupations like Rice Grower and generally hiring in farms are first and second popular jobs of most people in the surrounding area. Plant and vegetable growing for household consumption has spanned in every people's farms surrounding and places of natural water resource. Majority of local people always rely mostly on natural resources from Phukheaw since the

forest land has been very much abundant. Therefore they do not have to grow any plant or farmed animals by themselves. In according to the reason, many projects have been set up to re-fertilize Phu Kratae forest for being a source of all natural resources for the people in the area. This will be able to reduce the use of Phukheaw's and Phu Lanka's natural resources.

People in the area are required to join the process of policy set up. They can identify actual problems and the reasons because most of them used to be parts of forest growing project before. Moreover it was found that people who used to join the project has more interests than people who did not. They have been through learning process and known methodology of the project. Therefore, they found that they had more chance to propose their opinions. Furthermore, community leaders and local public communications can have a vital role to publicize knowledge about the community forest. This is another factor that make people to easily and quickly receive the information. So that they can better cooperate in the community forest project planning. However, the problem of forest invasion and the use of natural resource in forbidden area by other villages surround Phukheaw still have to be solved as soon as possible by publicity and probably making an agreement with the local people to be more understanding about ways to proper use resources from nature, and for preventing high conflict with local people in the future.

Thus, in order to be a real cooperative community forest development, the government should let local people to join the brainstorming process. So that they can raise the opinions about their communities, instead of only follow the operation plan. More, the community forest network should expand to every village by asking for support from concerning organizations in the area. This is to build the existing communities to be stronger, and have higher capability to accept the way of thinking and methodology for creating clearer work process understanding. Then the work will take less time, and have more efficiency. Nevertheless, in Thai's society, people especially in upcountry always afraid of power. This can make the results of the community forest management be like the needs of those powerful people with no any against from the local people who think different. One of solutions that the government can do is to encourage the local people to have more important role and know the community forest management process from the beginning.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยคำแนะนำจากอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร. นิติชาณู ปลื้มอารมย์ ที่คอยให้คำแนะนำและคำปรึกษา จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร และ ดร.นันทนา ศิริประภาศิริ ที่สละเวลาในการสอบวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำช่วยเหลือ แก่ไขวิทยานิพนธ์ให้เสร็จสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณมูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียวที่ให้ทุนสนับสนุนในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ และขอขอบคุณ คุณมานพ ชมภูจันทร์ ประธานมูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียวและประธานชมรมเพื่อนป่าไทย ที่ให้ข้อมูล ความรู้ และคำแนะนำต่างๆ ตั้งแต่เริ่มวิทยานิพนธ์จนกระทั่งวิทยานิพนธ์ครั้งนี้สำเร็จลุล่วง

ขอขอบคุณ คุณทศพร นาคนาเกร็ด หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว คุณสุรพล กัณชัย หัวหน้าหน่วยพิทักษ์ป่าภูเขียวที่ 4 กุดจิก ที่เอื้อเฟื้อสถานที่พักขณะเก็บข้อมูลภาคสนาม ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวทุกท่าน และเจ้าหน้าที่สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต 5 (เดิมคือสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขตเกษตรเศรษฐกิจที่ 6 นครราชสีมา) ที่ช่วยเหลือในการสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอขอบคุณ คุณสมสันต์ ปาณาเขียว ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองข่า ครูประจำวิทยา และประธานเครือข่ายเกษตรกรรมพัฒนา ที่ให้คำแนะนำและช่วยเหลือข้อมูลต่างๆ ในครั้งนี้ อันทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ บิดา มารดา และครอบครัวชมภูจันทร์ทุกท่าน ที่สนับสนุนการศึกษา ให้กำลังใจและสละเวลาอันมีค่าในการเดินทางทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้เป็นอย่างสูง

สุดท้ายขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้กับผู้มีพระคุณทุกท่านที่ได้กล่าวนามและไม่ได้กล่าวนามมา ณ ที่นี้ด้วย

อิสรา สิริติเดช

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	I
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	III
กิตติกรรมประกาศ.....	V
สารบัญ.....	VI
สารบัญตาราง.....	XI
สารบัญภาพ.....	XIII
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	4
1.3 คำถามการวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	5
1.5 วิธีการศึกษา.....	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.7 นิยามคำศัพท์.....	7
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	9
2.1 แนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยา.....	10
2.1.1 ความหมายและแนวคิดพื้นฐาน.....	10
2.1.2 องค์ประกอบของระบบนิเวศ.....	12
2.1.3 ความสมดุลของระบบนิเวศ.....	14
2.1.4 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.....	14
2.2 แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.....	17
2.2.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ.....	17
2.2.2 ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ.....	18
2.3 แนวคิดในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้.....	18
2.3.1 การพัฒนาแนวความคิดในการจัดการพื้นที่ป่าไม้.....	18
2.3.2 แนวคิดการจัดการพื้นที่ป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์.....	20
2.3.3 แนวคิดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของประเทศไทยในเชิงอนุรักษ์.....	22
2.4 แนวคิดป่าชุมชน.....	29

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน.....	29
2.4.2 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน.....	36
2.4.3 มาตรการด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน.....	40
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	42
2.5.1 ความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วม.....	42
2.5.2 แบบจำลองระดับขั้นของการมีส่วนร่วม.....	43
2.5.3 ลักษณะขอบเขตและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	45
2.5.4 ช่องทางหรือวิธีการในการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	47
2.5.5 แนวความคิดและเงื่อนไขเกี่ยวกับศักยภาพในการมีส่วนร่วม.....	48
2.5.6 การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมป่าชุมชน.....	54
2.5.7 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน.....	55
2.6 กรอบการวิจัย.....	58
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการศึกษา.....	61
3.1 ประชากรเป้าหมาย.....	61
3.2 ขนาดตัวอย่างและการสุ่มตัวอย่าง.....	61
3.2.1 การสุ่มตัวอย่าง.....	61
3.2.2 การกำหนดขนาดตัวอย่างที่จะสุ่ม.....	62
3.3 วิธีการเก็บข้อมูล.....	63
3.3.1 การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ.....	63
3.3.2 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ.....	63
3.3.3 การสำรวจภาคสนาม.....	64
3.4 ลักษณะตัวแปร ตัวชี้วัดและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	64
3.4.1 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับลักษณะประชากร เศรษฐกิจและสังคม.....	64
3.4.2 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพ.....	67
3.4.3 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการพึงพิงทรัพยากร.....	67
3.4.4 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นเรื่องป่าชุมชน.....	68
3.4.5 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม.....	69
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	70

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.6 ข้อจำกัด ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย.....	71
3.6.1 การทดสอบแบบสอบถาม.....	71
3.6.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	72
บทที่ 4 สภาพพื้นที่ศึกษา.....	74
4.1 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดชัยภูมิ.....	74
4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต.....	74
4.1.2 ประชากร.....	74
4.1.3 การคมนาคม.....	74
4.1.4 ลักษณะภูมิประเทศ.....	75
4.1.5 ลักษณะภูมิอากาศ.....	75
4.1.6 หน่วยการปกครอง.....	76
4.1.7 ป่าไม้.....	76
4.1.8 สภาพทางเศรษฐกิจ.....	78
4.1.9 การใช้พื้นที่และการถือครองที่ดินทางการเกษตร.....	78
4.1.10 แหล่งน้ำธรรมชาติ.....	79
4.2 ข้อมูลทั่วไปของอำเภอเกษตรสมบูรณ์.....	80
4.2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต.....	80
4.2.2 เขตการปกครอง.....	80
4.2.3 ประชากร.....	80
4.2.4 การคมนาคม.....	81
4.2.5 สภาพภูมิอากาศ.....	81
4.2.6 ลักษณะภูมิประเทศ.....	81
4.2.7 สถาบันการศึกษา.....	82
4.2.8 ลักษณะดิน.....	82
4.2.9 สภาพแหล่งน้ำ.....	82
4.2.10 ป่าไม้.....	83
4.2.11 สภาพทางชีวภาพ.....	84
4.2.12 การถือครองที่ดิน.....	84

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2.13 ปัญหาภัยธรรมชาติ.....	85
4.2.14 ชนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ.....	85
4.3 สภาพทั่วไปของพื้นที่ป่าภูกระแต.....	87
4.3.1 ลักษณะพื้นที่.....	87
4.3.2 ที่ตั้งและอาณาเขต.....	88
4.3.3 ลักษณะชุมชน ประเพณีและความเชื่อ.....	89
4.3.4 การคมนาคม.....	92
4.3.5 ลักษณะภูมิประเทศ.....	93
4.3.6 การเลี้ยงสัตว์.....	94
4.3.7 สภาพแหล่งน้ำ.....	95
4.3.8 สภาพการผลิตพืช.....	97
4.3.9 ความเป็นมาการพิทักษ์-ฟื้นฟูป่าภูกระแต.....	98
บทที่ 5 ผลการศึกษา.....	104
5.1 คุณลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม.....	104
5.2 การพึ่งพิงทรัพยากร.....	112
5.3 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน.....	115
5.4 ความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อป่าชุมชน.....	120
5.5 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชน.....	122
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	131
6.1 ลักษณะทางด้านพื้นที่.....	131
6.2 ลักษณะชุมชนและสถานการณ์ชุมชน.....	133
6.3 ลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม.....	133
6.4 ลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากร.....	134
6.5 การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมป่าชุมชน.....	135
6.6 ปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมและความคิดเห็นในการจัดการป่าชุมชน.....	137
6.7 ข้อสังเกตและข้อวิจารณ์.....	140

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.8 ข้อเสนอแนะ.....	142
6.9 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	144
บรรณานุกรม.....	146
ภาคผนวก ก มาตรการด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้อง.....	152
ภาคผนวก ข ตัวอย่างแบบสอบถาม.....	167
ประวัติผู้เขียน.....	175

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 ประเภทการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้ของรัฐในปัจจุบัน และที่ควรกำหนดโดยกฎหมายในอนาคต.....	24
3.1 แสดงจำนวนประชากรเป้าหมายที่ศึกษาแต่ละกลุ่มตัวอย่าง.....	62
3.2 แสดงตัวแปรข้อมูลลักษณะประชากร เศรษฐกิจและสังคม.....	64
3.3 แสดงตัวแปรข้อมูลลักษณะทางกายภาพ.....	67
3.4 แสดงตัวแปรข้อมูลการพึ่งพิงทรัพยากร.....	67
3.5 แสดงตัวแปรข้อมูลความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นเรื่องป่าชุมชน.....	68
3.6 แสดงตัวแปรข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	69
4.1 ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดชัยภูมิปี 2544.....	75
4.2 ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดชัยภูมิตั้งแต่ปี 2542-2544.....	75
4.3 แสดงหน่วยการปกครองจังหวัดชัยภูมิ ปี 2545.....	76
4.4 แสดงรายชื่อป่าสงวนแห่งชาติในเขตรับผิดชอบของจังหวัดชัยภูมิ.....	77
4.5 แสดงรายชื่ออุทยานแห่งชาติในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ.....	77
4.6 แสดงรายชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ.....	78
4.7 แสดงรายชื่อป่าเตรียมการสงวนในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ.....	78
4.8 แสดงการใช้พื้นที่และการถือครองที่ดินทางการเกษตร.....	79
4.9 แสดงเอกสารสิทธิผู้ถือครองที่ดินจังหวัดชัยภูมิ.....	79
4.10 แสดงเอกสารสิทธิผู้ถือครองที่ดินอำเภอเกษตรสมบูรณ์.....	84
4.11 แสดงรายชื่อหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแต.....	88
4.12 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยงของประชาชน 4 ตำบลที่ใช้ประโยชน์ป่าภูกระแต.....	95
4.13 แสดงจำนวนบ่อน้ำบาดาล บ่อน้ำตื้น สระน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติ.....	97
4.14 แสดงผลผลิตข้าวนาปี ปี 2545.....	97
5.1 แสดงจำนวนเพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ สมาชิกในครัวเรือน.....	104
5.2 แสดงจำนวนอาชีพและการจำหน่ายผลผลิต.....	106
5.3 แสดงระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน สาเหตุการย้ายถิ่นและความต้องการย้ายถิ่น.....	107
5.4 แสดงการถือครองที่ดิน แหล่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคและอุปโภค.....	108
5.5 แสดงรายได้และภาวะหนี้สิน.....	109

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
5.6 แสดงการได้รับข่าวสาร การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ และการได้รับเข้าฝึกอบรม.....	110
5.7 แสดงพื้นที่ป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์.....	112
5.8 แสดงความต้องการใช้ไม้ทำเชื้อเพลิง.....	113
5.9 แสดงการเก็บหาของป่า และการนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในพื้นที่ป่า.....	114
5.10 แสดงพื้นที่ป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในการเก็บหาหน่อไม้ไผ่รวก.....	114
5.11 แสดงความต้องการปลูกหน่อไม้ไผ่รวก.....	115
5.12 แสดงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน.....	118
5.13 แสดงการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์.....	119
5.14 แสดงความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นต่อป่าชุมชน.....	120
5.15 แสดงประโยชน์จากป่าภูกระแตที่ประชาชนได้รับ.....	121
5.16 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม.....	123
5.17 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างช่วงอายุกับลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรม.....	123
5.18 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างช่วงอายุกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม.....	124
5.19 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกกลุ่มกับลักษณะการมีส่วนร่วม.....	125
5.20 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับฝึกอบรมกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม.....	126
5.21 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับข่าวสารกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม.....	127
5.22 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนกับลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรม..	129
5.23 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม.....	130

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 แสดงตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ.....	11
2.2 แสดง The Arnstein Ladder of Citizen Participation.....	44
2.3 แสดง The Ladder of Community Participation for Undeveloped Countries.....	45
2.4 แสดงกรอบการวิจัย.....	60
3.1 แสดงกระบวนการวิจัย.....	73
4.1 แสดงเขตการปกครอง จ.ชัยภูมิ และบริเวณอาณาเขต อ.เกษตรสมบูรณ์.....	86
4.2 บริเวณพื้นที่ป่าภูกระแต.....	87
4.3 สภาพพื้นที่ป่าภูกระแตมีลักษณะเป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรังผสมกับป่าเบญจพรรณ.....	88
4.4 แผนที่สังเขป อ.เกษตรสมบูรณ์ ขอบเขตตำบล และที่ตั้งหมู่บ้านบริเวณพื้นที่ศึกษา.....	90
4.5 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแต.....	91
4.6 บริเวณทางหลวงสาย 2035 เส้นทางผ่านตำบลบ้านเดื่อและตำบลโนนกก.....	92
4.7 มุมมองจากทางหลวงสาย 2035 ทิศตะวันตกหันสู่ตัวป่าภูเขียว.....	92
4.8 สภาพพื้นที่บริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยยางดำ.....	96
4.9 บริเวณเรือนเพาะชำกล้าไม้สำหรับเตรียมปลูกป่า.....	100
4.10 กิจกรรมปลูกป่าเนื่องในวันแม่แห่งชาติ บริเวณวัดบ้านโจดปี 2545.....	101
4.11 บริเวณที่ตั้งเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนและพัฒนาที่ตั้งมูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว ทำการก่อสร้างด้วยวัสดุท้องถิ่นโดยชาวบ้านกลุ่มอริสตุตินซิเมนต์.....	101
4.12 สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านและบรรยากาศการสัมภาษณ์.....	103
4.13 ป้ายรณรงค์พิทักษ์-ฟื้นฟูป่าภูกระแต.....	103

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์แก่มนุษยชาติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้มนุษย์มีความผูกพันกับป่าไม้อย่างไม่สามารถแยกกันได้ หากไม่เกี่ยวข้องทางตรงก็ต้องเป็นทางอ้อมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ประโยชน์ของป่าไม้ต่อมนุษย์นั้น นักการป่าไม้ ได้แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ ไม้ เชื้อเพลิง วัตถุเคมี อาหาร ยารักษาโรค เส้นใย น้ำมัน ยางไม้ อาหารสัตว์ ฯลฯ ส่วนประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ การมีส่วนร่วมช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้น บรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ป้องกันการพังทลายของดิน บรรเทาอุทกภัย ทำให้มีน้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ (นิวัติ เรืองพาณิชย์. 2528) แต่อย่างไรก็ตาม ประโยชน์ของป่าไม้อีกประการหนึ่ง เป็นประเภทที่ 3 คือ ประโยชน์ทางด้านสังคม อันได้แก่ การที่ป่าไม้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและจารีตประเพณีของสังคมมนุษย์ เช่น ป่าดอนปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความปลอดภัยอยู่เย็นเป็นสุข เป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรสมบูรณ์ (สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2532ก)

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในอดีตที่ผ่านมา มุ่งเน้นทางด้านการใช้ประโยชน์ทางตรงจากป่าไม้ เช่น การจัดการป่าไม้เพื่อการทำไม้ในรูปของไม้ท่อนหรือไม้ซุงเพื่อการค้า ทำรายได้เข้าประเทศ ในอดีตที่ผ่านมาแทบทุกประเทศมีการจัดการป่าไม้ในแนวนี้อย่างสิ้น ต่อมาเมื่อพื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น ฝนแล้ง การชะล้างพังทลายของหน้าดิน การเกิดอุทกภัย การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นบ่อยครั้งในช่วงระยะเวลาหลังนี้ ทำให้คนเราตระหนักถึงผลของการทำลายทรัพยากรป่าไม้ จึงหันมาให้ความสนใจต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมในรูปของการรักษาพื้นที่ป่าไม้เพื่อรักษาสภาพแวดล้อม โดยการรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปของอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน หรือพื้นที่สงวนอื่นๆ การจัดการป่าไม้ในแนวทางการนี้ มุ่งเน้นที่จะคุ้มครองป้องกันรักษาป่าไม้ให้คงสภาพอยู่อย่างเดิมตลอดไป จึงมีการกำหนดมาตรการต่างๆ ที่เป็นข้อห้ามอย่างเข้มงวดกวดขัน ทำให้ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ทางตรงจากป่าอนุรักษ์เหล่านี้ได้เลย ซึ่งขัดต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบท ซึ่งมีตัวอย่างเกิดขึ้นให้เห็นอยู่เสมอ

สภาร่างรัฐธรรมนูญ (2540) กล่าวว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันได้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิของราษฎร ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ของท้องถิ่นไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

มาตรา 46 "บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลป หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ ในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติ และต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับการคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ"

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้มีการศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรค 1 และวรรค 2 ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 79 "รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุม และกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน"

มาตรา 290 "เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรค 1 อย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. การจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่

2. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อการค้าของประชาชนในพื้นที่ของตน

3. การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่"

จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ยกกล่าวมาข้างต้น ทำให้รัฐหันมาให้ความสนใจต่อบทบาทขององค์กรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ซึ่งได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า เป็นทรัพยากรที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของประชาชนอย่างไม่สามารถแยกได้ ดังจะ

เห็นจากการพยายามออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อรับรองสิทธิของชุมชนในการที่จะเข้าไปจัดการดูแลใช้ประโยชน์จากป่า ให้ถูกต้องตามกฎหมายและสอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ป่าชุมชน เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยนำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการดำเนินการ โดยให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ เพื่อผลประโยชน์อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน (โกมล แพรกทอง. 2536) จากความหมายดังกล่าวจะเห็นว่าป่าชุมชนมีความสอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ และสถานการณ์ในปัจจุบันที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รวมตัวกันเป็นชุมชน มีสิทธิในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

แต่อย่างไรก็ตาม วิธีการดำเนินงานและการจัดการป่าชุมชนของแต่ละพื้นที่ แต่ละภูมิภาค มีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจ สังคม นิเวศวิทยาของพื้นที่ สภาพการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินงานป่าชุมชนจำเป็นที่จะต้องศึกษาข้อมูลพื้นฐานของแต่ละพื้นที่ เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดแนวทางการพัฒนาและจัดการป่าชุมชนนั้นๆ ให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจ สังคมและนิเวศวิทยา ของพื้นที่นั้นๆ เพื่อให้การดำเนินงานป่าชุมชนประสพผลสำเร็จก่อให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

พื้นที่ป่าภูกระแต เป็นเนินเขาขนาดเล็กใกล้แหล่งชุมชน ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างภูเขาขนาดใหญ่ คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวอยู่ด้านทิศตะวันตกและอุทยานแห่งชาติภูแลนคาอยู่ด้านทิศตะวันออก มีประชาชนเข้าใช้ประโยชน์ครอบคลุมพื้นที่ 16 หมู่บ้านใน 4 ตำบล คือตำบลบ้านเดื่อ ตำบลบ้านโนนกอก ตำบลบ้านบัว และตำบลบ้านหนองข่า อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ ในอดีตป่าภูกระแตมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าจำนวนมาก ที่สำคัญภูกระแตยังเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดชะะ เป็นแนวกันชนทางด้านตะวันออกเพียงใต้ของป่าภูเขียว แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันสภาพป่าบนภูกระแตมีความเสื่อมโทรมลงมากเนื่องจากถูกบุกรุกทำลายเพื่อนำพื้นที่มาใช้ในการทำไร่ทำสวน (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. 2539) ซึ่งเดิมที่มีพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่ ถูกบุกรุกทำลายทำให้ปัจจุบันเหลือบริเวณที่มีสภาพเป็นป่ามีต้นไม้อายุกลาง และไม่ถูกครอบครองประมาณ 8,000 ไร่ บริเวณพื้นที่ดังกล่าวควรจัดให้เป็นป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งสำหรับให้ประชาชนได้เก็บหาประโยชน์จากทรัพยากร และอาหารธรรมชาติทดแทน จากการร่วมมือปกป้องเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวและอุทยานแห่งชาติภูแลนคา ทั้งส่วนราชการ องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการหมู่บ้าน และองค์กรภาคเอกชน ได้ประสานงานให้มีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าภูกระแต โดยจัดประชุมสัมมนา วางแผนงาน สำรวจพื้นที่ หมายแนว

เขตพื้นที่รอบเชิงเขา ปลุกต้นไม้และต้นไม้ป่าทดแทน ปล่องสัตว์ป่าลงสู่พื้นที่ให้อยู่อาศัยตามธรรมชาติ และประชาสัมพันธ์เผยแพร่ อีกทั้งสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและกรมป่าไม้ร่วมกับรัฐบาลประเทศเนเธอร์แลนด์โดยผ่านองค์การไม้เขตร้อนนานาชาติได้ดำเนินโครงการปลุกต้นไม้ป่าทดแทน วางมาตรการป้องกันไฟลามป่า ปฏิบัติงานด้านมวลชนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และบริหารจัดการพื้นที่ป่าภูกระแตเพื่อให้เป็นพื้นที่ป่าไม้ของชุมชน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวและองค์กรภาคเอกชน เช่น มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว เครือข่ายเกษตรกรดินภูพัฒนา ชมรมอนุรักษ์น้ำพรม ฯลฯ เครือข่ายอนุรักษ์เหล่านี้มุ่งที่จะส่งเสริมให้ประชาชนปลุกต้นไม้ป่าเพิ่มขึ้นในหัวไร่ ปลายนา บริเวณหมู่บ้าน วัด โรงเรียน สองข้างทาง รวมถึงพื้นที่ป่าขนาดเล็กหลายแห่งในบริเวณที่ราบเชิงเขา เพื่อสนองความต้องการของประชาชนในการใช้ไม้เพื่อก่อสร้างซ่อมแซม เป็นเครื่องมือทางการเกษตร เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชน และทำให้ลดการบุกรุกเข้าไปในป่าอนุรักษ์ที่อยู่ใกล้เคียง

ถึงอย่างไรก็ตาม พื้นที่ป่าภูกระแตยังขาดการดูแลอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนหน่วยงานรับผิดชอบหน้าที่ไปตามวาระจึงทำให้พื้นที่ภูกระแตสำเร็จลงได้เพียงบางส่วน ที่ผ่านมาสาเหตุสำคัญที่ทำให้พื้นที่ภูกระแตยังไม่ประสบผลสำเร็จคือ หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาชี้แนะเพียงแคในการจัดการเท่านั้น ซึ่งประชาชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องของการจัดการอย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนนั้นไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นจึงควรทำการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการป่าชุมชนให้มีศักยภาพและอำนวยความสะดวกให้กับชุมชน อีกทั้งยังสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการดำเนินงานสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ได้ต่อไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ-สังคม และลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรของประชาชนในพื้นที่ป่าชุมชนภูกระแต
- 1.2.2 เพื่อศึกษาพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของประชาชนภายในพื้นที่
- 1.2.3 เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
- 1.2.4 เพื่อเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนภายในพื้นที่ป่าชุมชนภูกระแต

1.3 คำถามการวิจัย

- 1.3.1 ลักษณะและสถานการณ์ชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในพื้นที่ป่าชุมชนภูกระแตเป็นอย่างไร
- 1.3.2 ลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อป่าชุมชนภูกระแตเป็นอย่างไร
- 1.3.3 ปัญหา และอุปสรรคของประชาชนที่มีต่อการดำเนินงานป่าชุมชนเป็นอย่างไร
- 1.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเป็นอย่างไร

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตการศึกษาแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1.4.1 ขอบเขตของพื้นที่ศึกษา ซึ่งได้แก่แนวเขตหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแตโดยมุ่งศึกษาชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน จำนวน 4 ตำบล 16 หมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านที่เลือกเป็นตัวอย่างทำการสุ่มครัวเรือน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างชนิดทราบโอกาสทางสถิติ (Probability) โดยกำหนดขนาดตัวอย่างแต่ละกลุ่มเพื่อทำการสุ่มให้มีความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ ± 10 แล้วจึงทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่ายของหัวหน้าครัวเรือนในหมู่บ้านทั้งหมดซึ่งได้จำนวน 217 ครัวเรือน

1.4.2 ขอบเขตของเนื้อหาในการศึกษา โดยทำการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ

1. ศึกษาทางด้านสภาพทั่วไป และลักษณะของพื้นที่ศึกษา
2. ศึกษาทางด้านเศรษฐกิจสังคม และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน
3. ศึกษาถึงองค์ประกอบของระบบนิเวศน์ที่อยู่ในป่าพร้อมกับศึกษาความสัมพันธ์ของวิถีชุมชนทางประเพณีวัฒนธรรม4และการใช้ประโยชน์จากผืนป่า
4. ศึกษาทางด้านแนวความคิดและความคิดเห็น ศักยภาพในการมีส่วนร่วมของประชาชนตลอดจนความต้องการของชุมชน

1.5 วิธีการศึกษา

เพื่อให้การศึกษานี้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้ศึกษาจึงมุ่งแสวงหาข้อเท็จจริงจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) และข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative data) ประกอบกัน สำหรับขั้นตอนในการศึกษาแบ่งได้ดังนี้

1.5.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.5.1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารทางภาครัฐและภาคเอกชน เรื่องของแนวทางมาตรการของกรมป่าไม้ในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในรูปแบบป่าชุมชน รวมทั้งเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.5.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จาก

- 1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าไปร่วมกิจกรรมระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชาวบ้าน เช่น การเข้าร่วมประชุมการปลูกป่าร่วมกับองค์กรชาวบ้าน, ร่วมปลูกป่ากับชุมชน
- 2) การสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-deep Interview) และแบบให้ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้ตอบเอง (Self-Administered Questionnaire) โดยทำการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างคำถามกับกลุ่มคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน เช่น กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้อาวุโสในชุมชนรวมถึงการสัมภาษณ์ความคิดเห็นในการมีส่วนร่วม และความต้องการที่แท้จริงของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว องค์กรเอกชน เครือข่าย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟู-พิทักษ์ป่าภูกระแต ประกอบกันเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงมากที่สุด
- 3) การสำรวจภาคสนาม (Field Survey) เพื่อให้ได้ข้อมูลทางกายภาพที่แท้จริงในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแต

1.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for Social Science) ซึ่งจะใช้การวิเคราะห์ข้อมูลสถิติพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อทราบถึงลักษณะทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน ลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นในการดำเนินงานป่าชุมชน โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) ประกอบการอธิบาย และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยใช้วิธีทดสอบไคสแควร์ (Chi – Square)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 เพื่อให้เป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานของรัฐ และเอกชนนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาประชาชนให้มีศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและถาวร
- 1.6.2 เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนดำเนินงานจัดการป่าชุมชนตามความต้องการจากชุมชนอย่างแท้จริง
- 1.6.3 เพื่อเป็นแบบอย่างนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับลักษณะชุมชนที่อยู่ใกล้ป่า ได้ศึกษาถึงรูปแบบ วิธีการและลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนที่ถูกต้องต่อไปในอนาคต

1.7 นิยามคำศัพท์

ป่าชุมชน หมายถึง ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแตครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล 16 หมู่บ้าน ตำบลโนนกกอกได้แก่ บ้านนกเจ้า, บ้านโสกเขือก ตำบลบ้านเตอได้แก่ บ้านเตอ บ้านจหมื่น, บ้านนาสีดา, บ้านโนนสวรรค์ ตำบลบ้านบัวได้แก่ บ้านหามแห ตำบลหนองข่าได้แก่ บ้านหนองข่า, บ้านท่าคร้อ, บ้านโจด, บ้านหนองแดง, บ้านนาสมบูรณ์, บ้านห้วยยางดำ, บ้านกุดจิก, บ้านโนนศิลา และบ้านหนองโสน อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ

ประชาชน หมายถึง บุคคลที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแต จำนวน 4 ตำบล 16 หมู่บ้าน อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาสูงสุดที่ได้รับจากสถานศึกษา

รายได้ หมายถึง รายได้โดยไม่หักค่าใช้จ่ายของหัวหน้าครัวเรือนโดยคิดต่อปี

อาชีพ หมายถึง อาชีพหลักคืออาชีพที่ใช้เวลาในการประกอบอาชีพมากกว่า 50% อาชีพรองคืออาชีพที่ใช้เวลาน้อยกว่าอาชีพหลัก

ระยะเวลาในการอยู่อาศัย หมายถึง ความยาวนานในการอยู่อาศัยในป่าชุมชนภูกระแต อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ

การเป็นสมาชิกกลุ่มของสังคม หมายถึง การเป็นสมาชิกของกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น หรือมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มและส่วนรวม

การได้รับการฝึกอบรม หมายถึง การได้เข้ารับการฝึกอบรมต่างๆ ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชน

การได้รับข่าวสาร หมายถึง การได้ฟัง ได้อ่าน ได้ชมรายการหรือข่าวสารที่เกี่ยวกับป่าชุมชน

ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินงานป่าชุมชน ความหมาย และประโยชน์ที่ได้จากป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในกิจกรรมป่าชุมชนที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมในการริเริ่ม ดำเนินการให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสม

เขตกันชน หมายถึง บริเวณพื้นที่ป่าภูกระแตและพื้นที่ข้างเคียง ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินถูกจำกัดทำได้เพียงบางอย่าง จัดไว้เป็นชั้นป้องกันพื้นที่คุ้มครองของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว และอุทยานแห่งชาติภูแลนคา ในขณะเดียวกันก็อำนวยความสะดวกแก่ชุมชนใกล้เคียงด้วย

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในท้องถิ่นกับระบบนิเวศของป่าในท้องถิ่น เพราะป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ป่าผืนเล็กๆ มีขนาดรูปร่างผันแปรตามลักษณะและพัฒนาการของชุมชน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่น และยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ชุมชนล่มสลายป่าก็หมด ป่าหมดชุมชนก็ล่มสลาย ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างป่ากับชุมชนจึงเป็นที่รู้จักกันมานาน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าของระบบนิเวศย่อยๆ ในระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เนื้อหาองค์ประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า กฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รวมกันในป่า ทราบถึงผลกระทบและการจัดการกับผลกระทบในการเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์จากสรรพสิ่งในระบบนิเวศ หากตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้คนกับระบบนิเวศก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

กระบวนการที่จะช่วยให้คนรู้จักระบบนิเวศป่า อยู่ใกล้ป่าและพึ่งพาป่าได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันมีหลายรูปแบบ แต่รูปแบบที่มีการจัดการ มีกลไกทางสังคมและทางการบริหารจัดการคอยควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คือ รูปแบบของป่าชุมชน ป่าชุมชนจึงช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้คุณภาพหรือไม่ทำลายเพื่อช่วยให้ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ คุณภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ มีการถ่ายทอดพลังงาน การหมุนเวียนธาตุอาหาร การทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและจากมนุษย์ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากชุมชนพึ่งระบบนิเวศมากเกินไปจนคุณภาพและระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ตามธรรมชาติ ก็จะต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติโดยการปลูกเสริม และป้องกันอันตรายจากไฟหรือสัตว์เลื้อยหรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์ของต้นไม้ ซึ่งมากมายหลายวิธีให้เลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชนจึงไม่ใช่ป่าเพื่อเศรษฐกิจมุ่งทำไม้ในเชิงธุรกิจ แต่มีไม้ไว้ใช้สอยเป็นผลผลิตหนึ่งในหลายๆ อย่างของการจัดการระบบนิเวศป่าชุมชน

มนุษย์เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้อาศัย และใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมในการอยู่รอดของชีวิต มนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ดังนั้นการกระทำของมนุษย์จึงมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่เราเรียกกันว่าระบบนิเวศวิทยา ผลกระทบกระเทือนนั้นเป็นไปได้ทั้งในด้านสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น หรือในทางทำลายให้เลวลงทั้งทางตรงและทางอ้อม ถึงอย่างไรก็ตามความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้มิได้เกิดขึ้นกับแม่น้ำ อากาศ สารเคมี และสิ่งแวดล้อม

ตามธรรมชาติอื่นๆ เท่านั้น แต่ยังมีปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในรูปปัญหาทางสังคมอีกด้วย ทุกวันนี้ เราจะเห็นได้ว่าลักษณะนิสัยใจคอ ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน ความสามัคคีในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจภายในครอบครัว ความยากจน การเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมอื่นๆ การคมนาคมการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอก ตลอดจนการรับเอาวัฒนธรรมและแนวคิดจากที่อื่นๆ มากมาย ภายในชุมชนของเราจึงเปลี่ยนแปลงไป ความมีระเบียบ การรักษาหน้าที่ความรับผิดชอบ การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ จึงหย่อนลง ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ นั้นถ้าไม่ได้รับการแก้ไขอย่างรีบด่วนและถูกวิธีแล้วปัญหาต่างๆ จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น การแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในชุมชนนั้นจะต้องเลือกใช้หลักวิชาการที่ผสมผสานได้กับลักษณะนิสัย ทัศนคติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้วย จะต้องเป็นที่ยอมรับและไม่ถูกโต้แย้งจากคนในชุมชนนั้นๆ

สิ่งแวดล้อมบางอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ คนทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของและมีสิทธิที่จะใช้ได้ เราทุกคนก็ควรที่จะมีหน้าที่ดูแลรักษาและแก้ไขให้สภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น แม้ว่ารัฐบาลจะมีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่การดำเนินงานอาจมีอุปสรรคบ้าง ลำช้าบ้าง ถ้าคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ทุกคนควรจะต้องถือว่าสิ่งแวดล้อมทั้งหลายเป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ และถือเอาเป็นความรับผิดชอบและหน้าที่ของตนเองที่มีต่อชุมชน ในอันที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดีมีคุณภาพ เพื่อคนทุกคนในชุมชน เพื่อส่วนรวมเพื่อตัวเองและครอบครัว เพื่ออนุชนรุ่นหลังที่จะได้มีโอกาสพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่ดีในวันข้างหน้า (กรมป่าไม้, 2544ก)

ดังนั้นการนำไปสู่แนวทางในการศึกษาจึงต้องทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้ มนุษย์ และชุมชนให้ถ่องแท้ การทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะช่วยสร้างความเข้าใจสภาพปัญหาเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 5 แนวคิดสำคัญคือ 1) แนวคิดมนุษยนิเวศวิทยา 2) แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3) แนวคิดในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้ 4) แนวคิดป่าชุมชนและ 5) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดมนุษยนิเวศวิทยา (Human Ecology)

2.1.1 ความหมายและแนวคิดพื้นฐาน

Dunlop and Catton (1979 : 63-64) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษานิวเอควิทยา เป็นการศึกษาตัวแปรในระดับประชากร (Population) สังคม (Community) และระบบนิเวศ (Ecosystem) โดยที่องค์ที่สำคัญของมนุษยนิเวศที่เกี่ยวข้องต้องมี 4 ปัจจัย ได้แก่ POET อันหมายถึงถึง

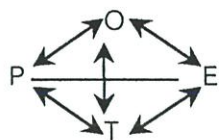
P = ประชากร (Population)

O = กลุ่มหรือองค์กร (Organization)

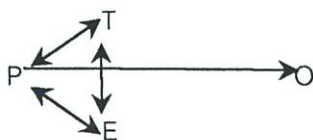
E = สิ่งแวดล้อม (Environment)

T = เทคโนโลยี (Technology)

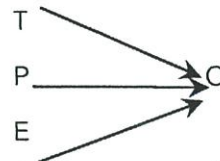
แต่ละปัจจัยจะมีความเกี่ยวพันในเชิงหน้าที่ (Functional Interdependence) ในการศึกษา
 นิเวศวิทยาที่มีความสลับซับซ้อน จึงขึ้นอยู่กับว่าผู้สนใจศึกษาจะใช้ปัจจัยอะไรเป็นตัวแปรอิสระ
 และตัวแปรตาม เช่น

ลักษณะตัวแปร
 และเกี่ยวข้องกันทั้งหมด

ลักษณะ 3 ตัวแปร
 ที่สัมพันธ์กันและมีผลต่อองค์การ

ศึกษาตัวแปรที่ละคู่ซึ่งแต่
 ละตัวแปรจะเกี่ยวข้องกับ
 องค์การ

ภาพที่ 2.1 แสดงตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

Hegel (อ้างใน ชนัญ วงษ์วิภาค. ม.ป.ป.) Hegel เป็นผู้บัญญัติศัพท์ “นิเวศวิทยา” ขึ้น และ
 อธิบายว่า “นิเวศวิทยา” เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก ว่า “Oikas” แปลว่า การอาศัยอยู่
 หรือที่อยู่อาศัย เป็นการศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือนของสิ่งมีชีวิต โดยเน้นความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิต
 และสภาพแวดล้อมตามลักษณะที่ Charles Darwin ได้อ้างไว้ ในแง่เงื่อนไขเกี่ยวกับการดิ้นรนต่อสู้
 เพื่อความอยู่รอด การศึกษาทางนิเวศวิทยาต้องสามารถชี้ให้เห็นถึงการยังชีพของสัตว์ ที่อยู่ได้โดยมี
 ความสัมพันธ์กับสัตว์อื่นๆ และสภาพแวดล้อม เพราะสภาพแวดล้อมสามารถชี้ให้เห็นถึงการยังชีพ
 ของสัตว์ ที่อยู่ได้โดยมีความสัมพันธ์กับสัตว์อื่นๆ และสภาพแวดล้อมเพราะสภาพแวดล้อมสามารถ
 อธิบายถึงถิ่นกำเนิด และความหลากหลายของวัฒนธรรม หรือเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้ ซึ่ง
 เครือข่ายความซับซ้อนในทางนิเวศวิทยา จะมีผลกระทบต่อกันและกัน โดยการกำหนดขอบเขตของ
 สภาพแวดล้อม เพื่อที่จะจำลองสภาพความซับซ้อนของระบบตามขอบข่ายที่เราจะสามารถศึกษา
 และทำนายพฤติกรรมได้

Theoderson (อ้างใน มาโนชญ์ มณีนิล. 2528 : 32) กล่าวว่า มนุษย์นิเวศวิทยา หมายถึง
 การศึกษาถึงความสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม อันเป็นการวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องซึ่งกันและ
 กัน ในระหว่างชีวิตและความเป็นอยู่ของบุคคล รวมทั้งกลุ่มสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่บุคคลและกลุ่ม
 อาศัยอยู่ ความสัมพันธ์ มีอยู่เพื่อสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ได้แก่ ความ
 ต้องการทางด้านปฐมภูมิ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น ทำให้ชีวิตและ
 ความเป็นอยู่ทางสังคม วัฒนธรรมของบุคคลและกลุ่มดำรงอยู่ได้ โดยจะไปกระตุ้นให้ระบบสังคม
 ทำงาน และการทำงานของระบบสังคมนี้ ทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมด้อยลงหรือเสียไป ซึ่งจะมีผล
 กระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคลและกลุ่มต่อไป

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (2538 : 82) ได้ให้ความหมายว่า หมายถึงการศึกษาถึงความ
 สัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาถึงระบบและวิถีทางในการดำรงชีวิตของพืช

สัตว์ รวมถึงมนุษย์ด้วย ดังนั้น การศึกษาตามแนวทางนิเวศวิทยา จึงเป็นการให้ความสำคัญไปที่ระบบนิเวศ (Ecosystem) ที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ เสียส่วนมาก เพราะในระบบนิเวศหนึ่งๆ มีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วนคือ ส่วนประกอบที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Component) เช่น อินทรีย์สาร อนินทรีย์สาร และส่วนประกอบที่มีชีวิต (Biotic Component) เช่นผู้ผลิต ผู้บริโภคและผู้ย่อยสลาย

ทองจันทร์ หอมเนตร (2538 : 155 - 156) ได้แสดงทรรศนะต่อแนวคิดพื้นฐานของนิเวศวิทยา (Basic Ecological Concepts) ไว้ดังนี้

1. มนุษย์คือผู้มีบทบาทที่สำคัญส่วนหนึ่งในระบบนิเวศ ดังนั้น มนุษย์ต้องเข้าใจถึงองค์ประกอบที่สำคัญระบบความสัมพันธ์ และการพึ่งพาอาศัยกันขององค์ประกอบต่างๆ ในระบบนิเวศ
2. ธรรมชาติมีวิถีทางของตนเองในการรักษาสสมดุลทางธรรมชาติ
3. กิจกรรมที่ใช้เทคโนโลยีต่างๆ ตลอดจนกิจกรรมในการดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างมีส่วนทำให้ระบบนิเวศขาดสมดุล
4. เพื่อรักษาสสมดุลทางธรรมชาติ มนุษย์จะต้องเปลี่ยนทัศนคติ แบบแผนพฤติกรรม และมีจริยธรรมที่เอื้อต่อการรักษาสสมดุลทางธรรมชาติ
5. ค่านิยมที่ยึดถือกันอยู่ในทุกวันนี้ บางอย่างเป็นปฏิปักษ์กับความรับผิดชอบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการรณรงค์สิ่งแวดล้อม
6. บุคคล รัฐบาล และองค์กรเอกชนทั้งในระดับชาติและนานาชาติ จะต้องกระทำการต่างๆ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยลดกิจกรรมที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

2.1.2 องค์ประกอบของระบบนิเวศ

Rambo A. Terry and Percy E. Sajise (1984 : 7) ได้อธิบายองค์ประกอบและคุณสมบัติของระบบนิเวศไว้ว่า “ระบบ คือสิ่งต่างๆ (มากกว่าสอง) ที่อยู่ในขอบเขตเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดจนทำให้เกิดพฤติกรรมรวม หรือคุณลักษณะของระบบนั้นๆ ขึ้นมา องค์ประกอบของระบบจะมีความเกี่ยวพันกัน เพราะองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งเปลี่ยนแปลง จะทำให้ความสัมพันธ์ของระบบอื่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย และทำให้พฤติกรรมหรือคุณลักษณะของระบบเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน” ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในเชิงระบบสามารถแบ่งสภาพแวดล้อมออกเป็น 2 ระบบใหญ่ คือ ระบบสังคม (Social System) และระบบนิเวศ (Ecosystem) ภายใน แต่ละระบบใหญ่จะมีองค์ประกอบย่อยภายในซึ่งมีความสัมพันธ์กัน และมีอิทธิพลต่อกันถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลให้ส่วนอื่นเปลี่ยนแปลงด้วย เช่น เมื่อพื้นที่ป่าไม้ลดลง จะส่งผลต่อปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรป่าไม้ และส่งผลกระทบต่อความเสื่อม

โทรมของทรัพยากรดิน ในส่วนของระบบสังคม เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นย่อมมีความจำเป็นต้องพัฒนาเทคโนโลยี การปรับโครงสร้างทางสังคมและอุดมการณ์ให้เหมาะสมและสอดคล้องซึ่งกันและกันด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบใดระบบหนึ่งจะส่งผลกระทบต่อและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกันอยู่เสมอในระบบสังคม และระบบนิเวศจะมีระบบภายในที่เป็นระบบย่อย ต่างมีคุณสมบัติที่ในการปรับตัวเพื่อรักษาเสถียรภาพ (Stability) ของตนเองให้อยู่ในจุดดุลยภาพ (Equilibrium) ของระบบใหญ่ แต่คุณสมบัตินี้มีขีดจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบนิเวศซึ่งต้องอาศัยกลไกทางด้านชีวภาพในการปรับตัว จำเป็นต้องอาศัยเวลา ประกอบกับข้อจำกัดทางธรรมชาติที่เป็นระบบที่เปลี่ยนแปลงได้ง่าย เมื่อเกินขีดความสามารถที่ระบบย่อยจะปรับตัวเองได้ ก็จะส่งผลให้เกิดภาวะเสียสมดุล ดังเช่นเมื่อป่าไม้ถูกทำลาย สภาวะน้ำบนพื้นดินก็ไหลบ่าท่วมไร่นาของประชาชน เป็นต้น

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ (2525 : 83-84) ได้อธิบายว่า การศึกษาถึงองค์ประกอบของระบบมนุษย์นิเวศวิทยาต้องศึกษาสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์หากสภาพแวดล้อมต่างกัน จะส่งผลให้พฤติกรรมของบุคคลแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปด้วย โดยที่บุคคลและกลุ่มจะต้องทำการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้นๆ สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์แบ่งได้ 3 ประเภท ได้แก่

1. สิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพ (Physical Environment) ได้แก่ ดิน หิน น้ำ อากาศ เป็นต้น ชีวิตและความเป็นอยู่ของบุคคลและกลุ่มในสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมด้านนี้ จะกระตุ้นให้บุคคลและกลุ่มแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาได้ หากมีการเปลี่ยนแปลงสภาพของสิ่งแวดล้อมเหล่านี้
2. สิ่งแวดล้อมทางด้านชีวภาพ (Biological Environment) ได้แก่ ป่าไม้ พืช แมลง สัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ สิ่งแวดล้อมนี้ จะทำให้ชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์มีความมั่นคง มีความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (Social Solidarity) พฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มจะแปรเปลี่ยนไปตามสภาพสิ่งแวดล้อมด้วย
3. สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม (Socio-Cultural Environment) แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่
 - กายภาพสังคม ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุต่างๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ ยานพาหนะ เครื่องจักรกล เป็นต้น
 - ชีวสังคม (Biosocial) ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางด้านคน พืช และสัตว์เลี้ยงต่างๆ
 - จิตสังคม (Psychosocial) ได้แก่ ความคิด ความรัก ทัศนคติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีต เป็นต้น

2.1.3 ความสมดุลของระบบนิเวศ

คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของระบบนิเวศคือ มีกลไกในการปรับสภาวะตัวเอง (Self-regulation) โดยมีรากฐานมาจากความสามารถของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดซึ่งเป็นองค์ประกอบของนิเวศนั้นๆ คือ ผู้ผลิต บริโภคและผู้ย่อยสลาย ในการทำให้เกิดการหมุนเวียนของธาตุอาหารผ่านสิ่งมีชีวิตถ้าระบบนิเวศนั้นได้รับพลังงานอย่างเพียงพอ และไม่มีอุปสรรคขัดขวางวัฏจักรของธาตุอาหารแล้วก็จะทำให้เกิดสภาวะสมดุล (Equilibrium) ขึ้นมาในระบบนั้นๆ (กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. 2543ก)

2.1.4 มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

1) ความหมายของสิ่งแวดล้อม

เมื่อกล่าวคำว่า “สิ่งแวดล้อม” มักเข้าใจถึงเรื่องของน้ำเน่า ควันและไอเสียจากรถยนต์ หรือ มลพิษ ฯลฯ แต่โดยความเป็นจริงแล้ว สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่มีความหมายและขอบเขตกว้างกว่านั้นมาก เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาในเรื่องของความสมดุลทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรที่ไม่ถูกต้องนั่นเอง

เพื่อที่จะให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อม เราอาจสรุปความหมายอย่างง่าย ๆ ของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า “สิ่งแวดล้อม คือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรมแบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรหรือวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ” อย่างไรก็ดี สิ่งแวดล้อมอาจแยกออกเป็นลักษณะกว้างๆ ได้ 2 ส่วนคือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากรทุกประเภท และ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ฯลฯ เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ประกอบกันขึ้นเป็นชุมชน โดยมีขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น และข้อจำกัดทางธรรมชาติเป็นกฎเกณฑ์และเป็นหลักสำหรับการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตอย่างผาสุก และเสริมสร้างคุณภาพแห่งชีวิต ในแต่ละชุมชนก็จะมีสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ ทัศนคติ และนิสัยใจคอของผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชนด้วย เช่น บางแห่งอาจอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ บางแห่งอาจมีความกว้างใหญ่ไพศาลของทะเล และบางแห่งก็สลับซับซ้อนด้วยทิวเทือกเขา มีภูเขา มาก สิ่งแวดล้อมในบางแห่งเหมาะที่จะใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว บางแห่งก็เหมาะที่จะใช้ทำการเกษตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแต่ละชุมชนต่างได้รับประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันไป ตามลักษณะของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ และโดยความเป็นจริงแล้วสิ่งแวดล้อมได้ให้ประโยชน์แก่คนในชุมชนนั้นอย่างมาก

มายมหาศาล เราใช้สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต เป็นปัจจัยในการประกอบอาชีพ ให้เป็นกฎเกณฑ์และแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของสังคม ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งรวมของความสวยงามตามธรรมชาติ และเป็นแหล่งที่เราสามารถเรียนรู้และทำความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติได้ (กรมป่าไม้. 2544ข)

2) ความสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

จากความหมายของคำว่า สิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างแนบแน่น ในอดีตปัญหาเรื่องความสมดุลของธรรมชาติตามระบบนิเวศยังไม่เกิดขึ้นมากนัก จึงอยู่ในวิสัยที่ธรรมชาติสามารถปรับดุลของตัวเองได้ ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงจึงยังไม่ปรากฏ แต่อย่างไรก็ตามการที่ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น มนุษย์ขวนขวายหาความสุขสบายมากขึ้น มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้น และเกือบทุกประเทศก็ต่างมุ่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกันอย่างจริงจัง ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมจึงปรากฏให้เห็นบ้างแต่ก็ยังพอที่จะอยู่ในวิสัยและสภาพที่รับได้

กาลเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบัน ปรากฏว่าได้เกิดปัญหารุนแรงทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในบางส่วนของโลก และปัญหาทรัพยากรมนุษย์คล้ายคลึงกันในทุกประเทศทั้งที่พัฒนาแล้ว และกำลังพัฒนา เช่น

- ปัญหาทางด้านมลพิษที่เกี่ยวกับน้ำ อากาศ ดิน และสารเคมีต่างๆ
- ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมสลาย และหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ พืช สัตว์ที่เป็นอาหาร และที่ควรอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา เป็นต้น
- ปัญหาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของมนุษย์ เช่นการวางผังเมืองและชุมชนไม่ถูกต้องทำให้เกิดการแออัดยัดเยียด ใช้ทรัพยากรผิดประเภท ตลอดจนปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมและปัญหาของเหลือทั้งหลาย ได้แก่ มูลฝอย เป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนี้แนวทางการพัฒนาในปัจจุบันจึงเริ่มเปลี่ยนแปลง เพราะว่าได้มีการนำเอาความผิดจากอดีตมาพัฒนาทบทวน และให้ความสำคัญทางด้านปัจจัยสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ตลอดจนเห็นพ้องต้องกันว่า การพัฒนาที่ถูกต้องควรเป็นการพัฒนาที่ยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สูงขึ้นในทุกด้าน มากกว่าที่จะเล็งผลเสีย ทางด้านรายได้ เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมแต่เพียงประการเดียว

3) สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม

1. การเพิ่มของประชากร (Population Growth) ปัญหาของการเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยทั้งโลก มีแนวโน้มสูงมากขึ้นแม้ว่าการรณรงค์เรื่องการวางแผนครอบครัวจะได้ผล

ดี แต่ปริมาณยังอยู่ในอัตราที่คูณ เมื่อผู้คนมากขึ้นความต้องการบริโภคทรัพยากรก็เพิ่มมากขึ้นทุกทางไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาหาร ที่อยู่อาศัย พลังงาน ฯลฯ

2. การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี (Economic Growth & Techno-logical Progress) ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจนั้น ทำให้มาตรฐานการดำรงชีวิตสูงตามไปด้วยมีการบริโภคทรัพยากรจนเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิต มีการใช้พลังงานมากขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็เสริมให้การนำทรัพยากรมาใช้ง่ายขึ้น

มนุษย์เป็นตัวการสำคัญที่สุดในการทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม โดยมีเทคโนโลยีเป็นตัวเร่ง ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ตรงจุดที่สุดคือ การแก้พฤติกรรมของคนอันเป็นสาเหตุของปัญหา ซึ่งมีผลดีกว่าการนำเทคโนโลยีมาตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และกำลังเกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด เนื่องจากการละโมภและมักง่ายของมนุษย์นั่นเอง

4) ผลที่เกิดจากการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

สาเหตุของปัญหาดังกล่าว ผลสืบเนื่องอันเกิดจากปัญหาสิ่งแวดล้อมได้หลายประการคือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ เนื่องจากมีการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ประหยัด
2. ภาวะมลพิษ (Pollution) เช่น มลพิษในน้ำ ในอากาศ และเสียง มลพิษในอาหาร สารเคมี ฯลฯ อันเป็นผลมาจากการเร่งรัดทางด้านอุตสาหกรรมนั่นเอง (กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. 2543ข)

สรุปได้ว่า การศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์นิเวศวิทยา เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ เป็นการศึกษาตัวแปรในระดับประชากร สังคม และระบบนิเวศ ตัวแปรแต่ละประเภทมีส่วนเกี่ยวพันในเชิงหน้าที่ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์เป็นกระบวนการที่เป็นวงจรที่ตอบสนองความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ความต้องการของมนุษย์จะไปกระตุ้นให้ระบบสังคมทำงาน และการทำงานของระบบสังคม จะมีผลต่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อมทั้งในเชิงบวกและในเชิงลบและคุณภาพสิ่งแวดล้อมย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของบุคคลและกลุ่ม การศึกษาแนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยานับว่ามีประโยชน์ต่องานวิจัย การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนทุกระดับเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเกี่ยวข้องโดยตรงระหว่างการแสวงหาจุดดุลยภาพระหว่างชีวิตความเป็นอยู่ของคนกับการรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ซึ่งมีความจำเป็นที่ที่ต้องดำรงอยู่ด้วยกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด งานวิจัยนี้ได้ยึดแนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศ ดังนั้นชุมชนจึงมีความสัมพันธ์และมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศด้วย

2.2 แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2.2.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ

นิวัติ เรืองพาณิชย์ ได้กล่าวไว้ว่า

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่ง (แวดล้อม) ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง โดยนัยนี้ทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น (นิวัติ เรืองพาณิชย์. 2528 : 40)

เกษม จันทรแก้ว และประพันธ์ โกยสมบุญณ์ ได้กล่าวไว้ว่า

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์ สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ทั้งรวมถึงกำลังจากมนุษย์ด้วย (เกษม จันทรแก้ว และประพันธ์ โกยสมบุญณ์. 2525 : 17)

วิรัช ติรพันธุ์เมธี ได้กล่าวไว้ว่า

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่หรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า แร่ธาตุ และพลังงานต่างๆ เป็นต้น สิ่งใดที่มีอยู่หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติแต่ไม่อาจนำมาใช้ประโยชน์ได้เราก็เรียกว่า "ธรรมชาติ" เมื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้ เราจึงเรียกว่า "ทรัพยากร" เพราะคำว่า "ทรัพยากร" มาจากคำว่า ทรัพย์ + อากร แปลว่า ผู้ให้เกิดทรัพย์ หรือให้เกิดความร่ำรวย หมายถึงการกระทำให้อยู่ดี กินดีนั่นเอง (วิรัช ติรพันธุ์เมธี. 2538 : 3)

ชาติรี ช่วยประสิทธิ์ ได้กล่าวไว้ว่า

ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยทั่วไปมีประโยชน์สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ (ชาติรี ช่วยประสิทธิ์. 2540 : 8)

กล่าวโดยสรุป ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งโดยทางตรงหรือโดยทาง

อ้อม เช่น ดิน น้ำ สัตว์ ป่า แร่ธาตุ กระแสลม แสงอาทิตย์ และพลังงานต่างๆ ทรัพยากรธรรมชาติมีทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไปและใช้ไม่หมดไป

2.2.2 ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ

มีการจำแนกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติในแง่มุมมองต่างๆ มากมาย เช่น วิรัช ธีรพันธุ์เมธี (2538 : 4) ได้แยกประเภทของทรัพยากรธรรมชาติออกเป็นประเภทใหญ่ๆ 3 ประเภท ได้แก่

1) ประเภทที่ใช้แล้วไม่หมดเปลืองหรือสูญหายไป (Inexhaustible Resources) สามารถแบ่งออกได้ 2 ชนิด ได้แก่

1.1 ชนิดที่คงสภาพเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (Immutable) เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ ลม อากาศ

1.2 ชนิดที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ดิน น้ำ ลักษณะภูมิประเทศ สิ่งเหล่านี้ หากใช้ในทางที่ไม่ถูกต้องจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพได้ เช่น การปลูกพืชในที่ดินเดิมซ้ำซาก ย่อมทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ เป็นต้น

2) ประเภทที่สามารถทดแทนได้หรือรักษาไว้ได้ (Replaceable and Maintainable) ได้แก่ น้ำที่อยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง (Water in place) ดินและที่ดิน (Soil and Land) ป่าไม้ สัตว์ป่า ทุ่งหญ้า เป็นต้น

3) ประเภทที่ใช้แล้วหมดสิ้นไป (Exhaustible Resources) ได้แก่ แร่ธาตุ (Minerals) ที่ดินในสภาพธรรมชาติ (Land in condition) เป็นต้น

เห็นได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติมีทั้งทรัพยากรที่คงสภาพตลอดเวลา ทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะการใช้ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ซึ่งมีทั้งชนิดที่อาจสร้างทดแทนขึ้นใหม่ได้ แต่บางชนิดไม่อาจสร้างขึ้นทดแทนได้ หรือต้องใช้เวลายาวนานจึงจะสามารถสร้างขึ้นทดแทนใหม่ได้

2.3 แนวคิดในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้

2.3.1 การพัฒนาแนวความคิดในการจัดการพื้นที่ป่าไม้

ป่าไม้มีความสัมพันธ์กับสังคมของมนุษย์มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ป่านอกจากเป็นแหล่งปัจจัยสี่อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคแล้ว ยังเป็นแหล่งผลิตและบริการสิ่งบำรุงบำเรอความสุขส่วนเกินและคุ้มกันภัยอีกหลายประการด้วยกัน เมื่อก่อนนี้ในขณะที่ยังมีพื้นที่ป่าอยู่มากและป่ามีความสมบูรณ์เต็มที่ ก็สามารถผลิตและบริการให้แก่มนุษย์ในทุกด้านอย่างเพียงพอ และในขณะที่เทคโนโลยีและการพัฒนาความเป็นอยู่ของคนยังไม่มาก ปริมาณความต้องการสิ่งต่างๆ จากป่าก็น้อย ความขาดแคลนผลิตผลจากป่าจึงไม่เกิดขึ้น ผลที่มนุษย์ยังได้สิ่งต่างๆ จากป่าอย่างพร้อมมูลนั่นเองทำให้เห็นคุณค่าของป่าไม้น้อยด้อยไปจึงมิได้มีการอนุรักษ์เท่าที่ควร

เมื่อประชากรของสังคมมนุษย์ในแหล่งต่างๆ เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งประเทศไทยด้วย ทรัพยากรจากป่าที่เพิ่มขึ้นรายปีไม่พอกับความต้องการ การขยายที่อยู่อาศัยและที่ทำกินมากขึ้น การพัฒนาของสังคมทำให้มีการใช้ผลผลิตจากป่าในส่วนบำเรอความสุขมากขึ้น ป่าบริเวณใกล้ชุมชนจึงถูกทำลายลงและขยายแผ่กว้างออกไปตามลำดับ การแก่งแย่งเข้าครอบครองป่าเพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตัวจึงเกิดขึ้น โดยปกติผู้มีอำนาจก็จะเข้าประกาศยึดครองพื้นที่ป่าบริเวณใกล้ชุมชนไว้ก่อน ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลของหลายประเทศก็ได้ออกพระราชบัญญัติหรือกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิครอบครองป่า และการใช้ประโยชน์ป่าขึ้น

ความขาดแคลนผลผลิตผลจากป่าที่เห็นได้ชัดในยุคแรกก็คือเนื้อไม้เพื่อการก่อสร้างใช้สอย และเชื้อเพลิง ฉะนั้นแนวคิดในการจัดการพื้นที่ป่าจึงมุ่งที่การผลิตไม้เพื่อการก่อสร้างใช้สอย และไม้พื้นเป็นอันดับแรก ต่อมาเมื่อพัฒนาจนเกิดอุตสาหกรรมที่ต้องใช้เนื้อไม้จำนวนมาก การจัดการพื้นที่ป่าเพื่อการนี้ก็พัฒนาตาม แนวคิดในการจัดการป่าหรือพื้นที่ป่าในยุคแรกจึงเน้นที่การทำไม้ออกจากป่า แต่เพื่อมิให้ผลผลิตลดลงและขาดแคลน อันจะนำไปสู่ความเสียหายของกิจการ แนวคิดที่ว่าจะต้องจัดการป่าให้ได้ผลอย่างต่อเนื่องตลอดไปจึงเกิดขึ้น เรียกว่าทฤษฎีของผลผลิตสม่ำเสมอไม่เสื่อมคลาย (Sustained Yield Basis) นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาที่จะจัดการพื้นที่ให้ได้ผลผลิตสูงสุดด้วย จึงเกิดแนวคิดการจัดการเพิ่มผลผลิตสูงสุดสม่ำเสมอไม่เสื่อมคลาย (Maximum Sustained Yield Basis) ขึ้น (Worrell, 1970) ในขั้นต้นนั้นมุ่งผลผลิตสูงสุดในด้านเนื้อไม้แต่เพียงอย่างเดียว โดยการปรับปรุงจัดการปัจจัยต่างๆ ให้เกิดการเพิ่มผลผลิตผลรายปี (Annual Growth) สูงสุดต่อเนื่องกันไป

ต่อมาการมุ่งหวังผลผลิตผลจากป่ามิได้อยู่เฉพาะเนื้อไม้แต่เพียงอย่างเดียว การจัดการพื้นที่ป่ายังหวังผลอย่างอื่นทั้งทางตรงและทางอ้อมอีกด้วย การจัดการจึงได้เปลี่ยนไปยึดถือแนวคิดใหม่คือ แนวคิดด้านผลประโยชน์หลากหลายหรือทวีคูณ (Multiple Uses Concept) ผลประโยชน์สูงสุดอาจมิได้อยู่เฉพาะเนื้อไม้แต่เพียงอย่างเดียวแต่ต้องรวมผลประโยชน์ที่ได้จากด้านอื่นด้วยเช่น การเล็งสัตว์ การเก็บหาของป่า เป็นต้น แนวทางในการจัดการพื้นที่ป่าอาจอยู่ในรูปการจำแนกพื้นที่เดียวกัน หรือผสมผสานระหว่างทั้งสองวิธีการที่กล่าวมาแล้วการตัดสินใจเลือกวิธีการใดจะต้องอยู่บนพื้นฐานทางวิชาการด้านวนศาสตร์และเศรษฐกิจสังคมร่วมกันไป

ในปัจจุบันแนวคิดในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าเกือบทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วย ได้ยึดแนวทางการอนุรักษ์ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ป่าได้ลดลงจนถึงขั้นวิกฤตและป่าส่วนใหญ่มีสภาพเสื่อมโทรมจนไม่สามารถบริการสิ่งต่างๆ ให้มนุษย์ได้อย่างเต็มที่เช่นเดิม อีกทั้งความต้องการประโยชน์จากป่ามีหลายทิศทางขึ้น และมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การจัดการป่าแนวเดิมอาจไม่สามารถตอบสนองต่อชนกลุ่มต่างๆ ในสังคมทุกกลุ่มได้ (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2538)

2.3.2 แนวคิดการจัดการพื้นที่ป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์

คำว่าอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด และคำว่าป่าไม้โดยกฎหมายคือ ที่ดินของรัฐที่มีได้มีผู้ใดครอบครองโดยถูกต้องตามกฎหมาย ฉะนั้นการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ก็คือการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่มีได้มีผู้ใดครอบครองโดยถูกต้องตามกฎหมายอย่างชาญฉลาดไม่ว่าพื้นที่นั้นจะเป็นสังคมพืชที่มีไม้ใหญ่เป็นโครงสร้างหลักที่โดยความเข้าใจทั่วๆ ไปคือป่าไม้ หรือหญ้าเป็นโครงสร้างหลักที่นิยมเรียกว่าทุ่งหญ้าหรือพื้นที่ที่ปกคลุมด้วยกลุ่มพืชอื่นๆ ตามธรรมชาติ

หลักการการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนตัวเองได้ (Renewable Natural Resource) เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ทุ่งหญ้า นั้นจะต้องใช้อย่างชาญฉลาด โดยให้ทรัพยากรเหล่านั้นยังคงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ เก็บเกี่ยวออกเฉพาะส่วนที่เพิ่มพูนขึ้นรายปีหรือช่วงเวลาจากต้นทุนสูงสุดที่มีได้ในพื้นที่ ในอดีตที่ผ่านมาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติมิได้เป็นไปตามหลักการนี้ จึงทำให้ป่าไม้เสื่อมโทรม และลดน้อยถอยลงจนถึงขั้นวิกฤตดังกล่าว

ในแนวทางของการอนุรักษ์ (Conservation Concept) นั้นมีระดับความเข้มข้นของการอนุรักษ์อยู่หลายระดับด้วยกัน นับตั้งแต่การเก็บรักษาไว้โดยไม่แตะต้องแต่อย่างใด (Preservation) คือการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติโดยแท้ไปจนถึงการจัดการเพื่อผลประโยชน์อย่างเต็มที่ เพื่อการเก็บเกี่ยวออก (Active Management) การที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรใดที่ระดับใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของสังคมและระดับความสามารถในการจัดการในเชิงวิชาการ

การเก็บรักษาไว้ (Preservation) เป็นการปล่อยให้พื้นที่ป่าดำเนินไปตามธรรมชาติโดยปราศจากกิจกรรมของมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยแท้จริงแล้วการอนุรักษ์ในระดับนี้มีได้หมายความว่าลักษณะพื้นที่จะคงสภาพอยู่เช่นเดิมได้ตลอดไป แต่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปเป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ แนวคิดนี้นิยมใช้กับพื้นที่บางส่วนในอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แหล่งต้นน้ำลำธาร หรือเก็บไว้เป็นป่าพรหมจรรย์ (Vergin Forest) เพื่อการศึกษาวิจัย หรือไว้ให้ชนรุ่นต่อๆ ไปได้พบเห็นและมีโอกาสใช้ประโยชน์ในอนาคต

การอนุรักษ์ (Conservation) โดยทั่วไปหมายถึงการใช้อย่างชาญฉลาดเพื่อที่จะเก็บรักษาไว้ให้ชนรุ่นหลังได้มีโอกาสได้ใช้ผลประโยชน์ด้วย มิได้มุ่งที่การได้รับผลประโยชน์เสมอไป การใช้ในรูปแบบทำลาย (Destructive Uses) จะต้องใช้เฉพาะผลผลิตส่วนเกินกว่าพื้นที่จะรองรับได้ ส่วนการใช้แบบไม่ทำลาย (Non-Destructive Uses) จะต้องไม่ก่อผลกระทบจนทำให้ทรัพยากรเปลี่ยนรูปและเสื่อมโทรมลง การอนุรักษ์มักเน้นที่จะจัดการให้ทรัพยากรป่าไม้คงสภาพเดิมตลอดไป เช่น คงสภาพเป็นป่าไม้ใหญ่หรือทุ่งหญ้าอยู่ตลอดไป การเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ต้องอยู่ในขีดจำกัดที่เหมาะสม

การจัดการเพื่อผลผลิต (Management) เป็นการใช้กระบวนการต่างๆ เข้าไปกระทำต่อพื้นที่ป่าไม้เพื่อก่อให้เกิดผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยปกติเน้นที่ผลผลิตทางเศรษฐกิจเป็นส่วนสำคัญ

อาจจำเป็นต้องเปลี่ยนรูปและโครงสร้างของป่าเพื่อก่อให้เกิดผลผลิตสูงสุดตามเป้าหมาย เช่น การปลูกสร้างสวนป่า เป็นต้น

ในขณะที่ชุมชนในสังคมยังต้องการผลิตผล และผลประโยชน์จากป่าในหลายรูปแบบ รัฐบาลจึงควรจำแนกพื้นที่ป่าของประเทศออกเป็นประเภทต่างๆ ตามระดับของการอนุรักษ์โดยอาศัยข้อกำหนดต่างๆ ทั้งทางด้านการใช้ประโยชน์ความเหมาะสมทางวิชาการ ความจำเป็นของสังคมและเศรษฐกิจ และสภาพภูมิประเทศเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ (อ้างใน อุทิศ กุญอินทร์. 2543)

คณะอนุกรรมการเพื่อจัดทำคู่มือการทำแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด (2533 : 13) ได้จำแนกการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามแนวคิดเชิงวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยแบ่งได้ 4 ประการ ได้แก่

1. การบริหารจัดการเชิงสงวน (Preservation) หมายถึง แนวคิดในการธำรงไว้ซึ่งความสมดุลของธรรมชาติ โดยปล่อยทรัพยากรธรรมชาติให้มีการเจริญเติบโต และมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตามธรรมชาติมนุษย์ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว
2. การบริหารจัดการเชิงอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง แนวความคิดในการดูแลป้องกัน รักษาทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้ถูกทำลาย หรือเสื่อมสภาพลง
3. การบริหารจัดการเชิงพัฒนา (Development) หมายถึง แนวความคิดในการปรับปรุงบูรณะ พื้นฟูธรรมชาติให้ดียิ่งขึ้น
4. การบริหารจัดการเชิงการใช้ประโยชน์ (Utilization) หมายถึง แนวความคิดที่มุ่งการนำทรัพยากรธรรมชาติ มาใช้อย่างถูกต้องเหมาะสม

สรุปได้ว่า แนวคิดการจัดการป่าไม่มีแนวทางสำคัญ 3 แนวทาง ได้แก่

1. การอนุรักษ์และการสงวน เป็นแนวคิดที่มุ่งรักษาไว้ซึ่งสมดุลทางธรรมชาติ ควรปล่อยให้ธรรมชาติจัดการตัวเอง มนุษย์ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว มุ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้มิให้ถูกทำลาย
2. การพัฒนา เป็นแนวคิดที่ยอมให้มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ได้ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะของการปรับปรุง บูรณะ พื้นฟูให้สภาพป่าดียิ่งขึ้น
3. การใช้ประโยชน์ เป็นแนวคิดที่คำนึงถึงประโยชน์ที่มนุษย์พึงได้รับจากทรัพยากรป่าเห็นว่าไม่สมควรให้ทรัพยากรป่าไม้ทิ้งไว้โดยไม่มีการใช้ประโยชน์ โดยแสวงหาวิธีการจัดการอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการคงอยู่ของทรัพยากรป่าไม้กับประโยชน์ที่มนุษย์จะได้รับ

2.3.3 แนวคิดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของประเทศไทยในเชิงอนุรักษ์

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ (2534 : 18) ได้เสนอว่า แนวคิดในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ของไทย อาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ แตกต่างกันตามปรัชญาและพื้นฐานความรู้ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 มองว่า ป่าเป็นของรัฐ รัฐจึงสามารถจะออกกำหนดกฎเกณฑ์ หรือกฎหมายใดๆ บังคับก็ได้ ผู้ที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานไม่ว่าจะเป็นก่อนหรือหลังการประกาศกฎหมายก็จะมีฐานะเป็นผู้ “บุกรุก” เพราะเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย รัฐจึงมีสิทธิที่จะบังคับใช้กฎหมาย โดยขับไล่ผู้ที่เป็นผู้ “บุกรุก” ออกจากเขตป่า และเจ้าหน้าที่ก็สามารถที่จะนำเอาพื้นที่ดินที่หมดสภาพป่า หรืออยู่ในสภาพป่าเสื่อมโทรม มาให้เอกชนเข้าทำประโยชน์ได้ แนวคิดในการรักษาป่า รักษาต้นไม้ และที่ดินของกลุ่มนี้ ก็จะสามารถทำได้ไม่ยากนัก เพียงแค่ขับไล่ชาวบ้านและชุมชนออกจากป่า แล้วหางบประมาณและกำลังคนที่เพียงพอไว้ตรวจตราอารักขาป่าเท่านั้น

กลุ่มที่ 2 มองป่าและวิวัฒนาการของชุมชนในเขตป่าตามสภาพความเป็นจริงของประเทศไทยว่า แต่เดิมรัฐมิได้เป็นศูนย์อำนาจของรัฐเหมือนปัจจุบัน อำนาจแตกกระจายออกไปยังเขตต่างๆ ชุมชนแต่ละชุมชนที่กระจัดกระจายอยู่ในเขตป่า ก็มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง และเมื่อมีการรวบรวมอำนาจมากขึ้น ทรัพยากรที่ดินที่ใช้ทำการเกษตรมีน้อย แต่ยังมีสภาพเป็นป่าอยู่มาก การหักล้างทางพงของชาวบ้านจึงได้รับการส่งเสริม และเรียกขานชาวบ้านว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ “บุกเบิก” ที่ดินทำกิน

กลุ่มที่ 3 มองว่าทรัพยากรธรรมชาติมีค่า สามารถที่จะทำรายได้ให้แก่ประเทศชาติ ดังนั้นจึงมีการส่งเสริมการให้สัมปทานป่าไม้แก่เอกชนและการส่งออกไม้ออกนอกประเทศ ดังเช่นที่ประเทศไทยเคยมีการส่งออกไม้สักสู่ต่างประเทศจะมีรายได้เป็นอันดับหนึ่งเมื่อครั้งอดีต เป็นต้น กลุ่มนี้มีแนวคิดว่าการมีทรัพยากรป่าไม้จึงไม่ควรที่จะปล่อยให้ต้นไม้วางใจไปเอง แต่ควรจะนำมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า ภายหลังเมื่อต้นไม้วางใจหรือลงจึงมีความต้องการที่จะส่งเสริมให้มีการปลูกไม้เศรษฐกิจขึ้น ดังที่ปรากฏอยู่ในนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ.2528 และในกรมป่าไม้ ได้มีการตั้งสำนักงานส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจขึ้น ซึ่งในเรื่องนี้ทำให้มีความต้องการพื้นที่จำนวนมากเพื่อใช้ปลูกป่าเศรษฐกิจ

นโยบายการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ และนโยบายการใช้ไม้ในประเทศ ถูกใช้เพื่อบริหารป่าไม้ด้วยเป้าหมายทางการค้าเป็นสำคัญ โดยเน้นความสำคัญของป่าไม้ในฐานะของวัตถุดิบเพื่อใช้ป้อนอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น อุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ ชินไม้สับ และเฟอร์นิเจอร์ เป็นต้น การเน้นเป้าหมายทางเศรษฐกิจในการจัดการป่าไม้ภายใต้กรอบนโยบายดังกล่าวทำให้ “ตลาด” เข้ามาเป็นตัวกำหนดปริมาณการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งป่าไม้และที่ดิน เพื่อสร้างผลกำไรและสนองต่อความต้องการในการบริโภคในภาคอุตสาหกรรม

ในอดีตที่ผ่านมาการจัดระบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของชาติยังมีความสับสน และซ้อนทับกันจนยากแก่การเข้าใจและปฏิบัติ ดังเช่นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่กำหนดโดยกฎหมาย แต่มิได้กำหนดขอบเขตการจัดการไว้ให้เห็นเด่นชัด ฉะนั้นในป่าสงวนแห่งชาติจึงมีลักษณะการใช้พื้นที่ป่าอยู่มากมายหลายรูปแบบ เช่น พื้นที่สวนป่า ป่าโครงการทำไม้ ป่าโครงการไม้พืชมูลค่าสูง แหล่งต้นน้ำลำธาร วนอุทยาน เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ไปจนถึงพื้นที่เลี้ยงสัตว์และชุมชน อันเนื่องมาจากพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2503 และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ประเทศไทยก็ได้มีประเภทของพื้นที่ป่ายอมรับโดยกฎหมายอีกสองรูปแบบคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติ ในปัจจุบันรัฐบาลยังได้จัดระบบพื้นที่ป่ามาใหม่ ซ้อนทับระบบเดิมอีกชั้นหนึ่งคือ การจัดชั้นลุ่มน้ำของประเทศ ระบบนี้ได้จัดจำแนกพื้นที่ประเทศทั้งหมดตามความสำคัญในด้านอนุรักษ์น้ำ แต่เนื่องจากยังมีได้มีตัวบทกฎหมายรองรับจึงต้องใช้กฎหมายอื่น เข้ามาควบคุมพื้นที่ไว้ เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2503 เป็นต้น บางพื้นที่จึงไม่สามารถป้องกันไว้ได้แต่อย่างใดทั้งที่พื้นที่นั้นเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของประเทศ

ตามนโยบายของรัฐบาลในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ได้จำแนกพื้นที่ป่าของประเทศโดยกว้างๆ ออกเป็น 2 ประเภท คือ พื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยกำหนดเป้าหมายไว้ว่าจะให้มีประมาณร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ และป่าเศรษฐกิจให้มีร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ และกำหนดว่าพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ และพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A แต่ประเภทหลังนี้ยังมีได้มีกฎหมายรองรับ ส่วนป่าเศรษฐกิจได้แก่ ป่าสัมปทานไม้ สวนป่าของรัฐบาล และสวนป่าของเอกชน แม้ว่าในปัจจุบันล่วงเลยถึงช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 แล้วก็ตาม รัฐบาลก็ยังไม่สามารถดำเนินการให้เข้าใกล้เป้าหมายได้ คือพื้นที่ป่าที่ได้ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติเพียงร้อยละ 11.5 ของพื้นที่ประเทศ มีป่าสมบูรณ์ทั้งหมดเหลือเพียงร้อยละ 28.5 ของพื้นที่ประเทศ จึงเหลือป่าเศรษฐกิจที่จะต้องพัฒนาขึ้นมาอีกประมาณร้อยละ 11.5 ของพื้นที่ประเทศ

ในปัจจุบันกรมป่าไม้ได้จำแนกพื้นที่ป่าตามการใช้ประโยชน์แท้จริง และตามความจำเป็นไว้หลายรูปแบบ บางรูปแบบมีกฎหมายรองรับเพื่อการใช้ประโยชน์ตามเป้าหมายอยู่แล้ว แต่อีกหลายๆ รูปแบบยังมิได้มีกฎหมายรองรับ และน่าที่จักได้ดำเนินการตามความเหมาะสมต่อไป ประเภทพื้นที่ป่าไม้ดังกล่าว และที่ควรกำหนดเพิ่มขึ้นดังแสดงไว้ในตารางต่อไปนี้ (อ้างใน อุทิศ ภูอินทร์. 2543)

ตารางที่ 2.1 ประเภทการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้ของรัฐในปัจจุบันและที่ควรกำหนดโดยกฎหมายในอนาคต

ชนิดของพื้นที่ และระดับการอนุรักษ์	เป้าหมายหลัก	เป้าหมายรอง	ลักษณะในการกำหนดพื้นที่	มาตรการป้องกัน
1. ป่าสงวนพรมจรรย์ (Virgin forest Reserves) (สูงมาก)	รักษาธรรมชาติ บริสุทธิ์ไว้ให้ชนรุ่น หลังต่อไป	แหล่งต้นน้ำ แหล่งสัตว์ป่า แหล่งพันธุ์พืช ความสมดุลทาง ธรรมชาติ	มีลักษณะแปลกพิเศษ เป็นตัวแทนของสังคมพืชของ ประเทศและของโลก ไม่ถูกมนุษย์รบกวนจนเสีย สภาพมาก่อน มีพื้นที่ป่าแนวกันชนที่ไม่ก่อผลกระทบ เข้าไปในพื้นที่ อาจเป็นส่วนหนึ่ง ในอุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า หรือพื้นที่อนุรักษ์ระดับสูง อื่นๆ ควรมีไว้ในทุกๆ สังคมพืชที่มีในประเทศไทย	ห้ามบุคคลเข้าสู่พื้นที่โดยเด็ดขาด ไม่มีการปรับปรุง หรือตัดแปลงใดๆ ปลดปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติอย่าง แท้จริง (ยังไม่มีกำหนดโดยกฎหมายและจัดตั้งมา ก่อน)
2. ป่าลุ่มน้ำชั้น 1A (Watershed Area class 1A) (สูงมาก)	อนุรักษ์น้ำ	ป้องกันภัยธรรมชาติ แหล่งความงาม แหล่งสัตว์ป่าและ พันธุ์พืช ความสมดุล ทางธรรมชาติ	เป็นแหล่งต้นน้ำของลำน้ำสายสำคัญมีค่า WSC (Watershed Classification) ตามมาตรฐานที่ กำหนด มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ปกคลุมตามธรรมชาติ ซึ่งได้มีการกำหนดไว้แล้วในทุกภาคของประเทศ เฉพาะส่วนที่ไม่ตกอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหรือ อุทยานแห่งชาติ ควรประกาศให้ถูกต้องตาม กฎหมายโดยเร็ว	ห้ามการใช้ประโยชน์ชนิดใดๆ ที่เป็นการทำลายสภาพ มีการป้องกันไฟป่าควบคุมจำนวนคนเข้าชมพื้นที่ จัด ตั้งหน่วยงานป้องกัน (ยังไม่มีกรมคุ้มครองโดย กฎหมายเฉพาะ ควรกำหนดโดยกฎหมายโดยเร็ว)
3. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (Wildlife sanctuary) (สูงมาก)	อนุรักษ์สัตว์ป่า และพรรณพืช ศึกษาทางวิชาการ	อนุรักษ์น้ำ ป้องกันภัยธรรมชาติ แหล่งความงามและ ความสมดุลทาง ธรรมชาติ	เป็นสัตว์ป่าชุกชุม มีสัตว์ป่าที่หายากและสัตว์ป่าที่ กำลังจะสูญพันธุ์ เป็นแหล่งสัตว์ป่าที่เป็นตัวแทนของ ภูมิภาคนั้นๆ มีสภาพถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าที่เหมาะสม มีพื้นที่กว้างขวาง ควรกระจายอยู่ในทุกภาคของ ประเทศและทุกสภาพสังคมพืชที่มีอยู่ในประเทศไทย	ห้ามกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ รวมถึงผลกระทบจาก ภายนอก ห้ามเข้าสู่พื้นที่ก่อนได้รับอนุญาต ห้ามกิจ กรรมท่องเที่ยว ยกเว้นการศึกษาวิจัยที่ได้รับอนุญาต ห้ามปล่อยสัตว์นอกท้องถิ่น ปรับปรุงตกแต่งเพื่อการ อนุรักษ์สัตว์ในพื้นที่ได้ (มี พ.ร.บ. รับรองแล้ว)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชนิดของพื้นที่ และระดับการอนุรักษ์	เป้าหมายหลัก	เป้าหมายรอง	ลักษณะในการกำหนดพื้นที่	มาตรการป้องกัน
4. อุทยานแห่งชาติ (National park) (สูงมาก)	พักผ่อนหย่อนใจ ของประชาชน	อนุรักษ์สัตว์ป่าและ พรรณพืช อนุรักษ์น้ำ ป้องกันภัยธรรมชาติ สร้างความสมดุลทาง ธรรมชาติ เสริม เศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว	มีสภาพทางธรรมชาติที่น่าสนใจ ทิวทัศน์สวยงาม มีสัตว์ ป่า สัตว์ป่า และสภาพภูมิประเทศและสิ่งอื่นๆ ทาง ธรรมชาติแปลกตาเป็นพิเศษ มีความเหมาะสมสำหรับการ การพักผ่อนหย่อนใจทางธรรมชาติและการศึกษาทาง ธรรมชาติวิทยา มีความกว้างขวางคุ้มค่ากับการอนุรักษ์ และจัดการ ควรประกาศให้กระจายในทุกรัฐของ ประเทศ เพื่อให้ราษฎรในส่วนต่างๆ ได้ใช้ประโยชน์อย่าง ทั่วถึง	ห้ามการทำลายธรรมชาติต่างๆ โดยเด็ดขาด หรือก่อกิจ กรรมจากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ภายนอกที่ส่งผล กระทบถึงพื้นที่ภายใน ห้ามนำพืชและสัตว์ต่างถิ่นเข้าไป ในพื้นที่ สามารถตบแต่งเพื่อความเหมาะสมสำหรับการ ท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้
5. แหล่งหลบภัยของสัตว์ป่า (Wildlife Refuge) (สูงมาก)	เพื่ออนุรักษ์และ เพาะพันธุ์สัตว์ป่า	เพื่อการศึกษาสัตว์ป่า และธรรมชาติวิทยา แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ความสมดุลทางธรรม ชาติและนิเวศวิทยา	เป็นแหล่งสร้างรังวางไข่ และเลี้ยงลูกอ่อนของสัตว์ป่า แหล่งพักในการอพยพโยกย้ายถิ่นหากิน มีสัตว์ป่ามาใช้ ประโยชน์เป็นประจำ ควรประกาศตามความจำเป็น	ห้ามทำลายตัดแปลงพื้นที่อันจะก่อผลกระทบต่อกิจกรรม ของสัตว์ป่า ห้ามล่าหรือสร้างการรบกวนต่างๆ ต่อสัตว์ป่า (ควรกำหนดเพิ่มใน พ.ร.บ. ป่าสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2503) ให้แตกต่างไปจากเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ซึ่งไม่ได้ ป้องกันพื้นที่โดยออกกฎหมายเฉพาะ
6. วนอุทยาน (Forest park) (สูง)	เพื่อการพักผ่อน หย่อนใจ	อนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ ป่า ป้องกันภัยธรรม ชาติ สร้างความสมดุล ของระบบนิเวศ เสริม รายได้แก่ชุมชน	มีแหล่งความงามตามธรรมชาติและสิ่งอื่นๆ น่าสนใจ พิเศษ มีขนาดเล็กเกินไปที่จะจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ มีสภาพทางด้านคมนาคมสะดวก ควรให้มีการกระจาย ทั่วประเทศเพื่อชุมชนในแหล่งต่างๆ ได้ใช้ประโยชน์ได้ สะดวก	ห้ามการทำลายป่าไม้และสัตว์ป่าตลอดจนธรรมชาติอื่นๆ โดยเด็ดขาด สามารถจัดการตบแต่งให้มีความงามและ สะดวกเพิ่มขึ้นเพื่อชักจูงคนมาพักผ่อนหย่อนใจ นำพืชต่าง ถิ่นเข้าปลูกได้ตามความเหมาะสม (มีการจัดตั้งอยู่แล้ว แต่ ไม่มีกฎหมายคุ้มครองโดยเฉพาะปัจจุบันอาศัย พ.ร.บ. ป่า สงวนแห่งชาติคุ้มครองพื้นที่ ควรกำหนดเฉพาะ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชนิดของพื้นที่ และระดับการอนุรักษ์	เป้าหมายหลัก	เป้าหมายรอง	ลักษณะในการกำหนดพื้นที่	มาตรการป้องกัน
7. สวนรุกขชาติ (Aboretum) (สูง)	เพื่อเป็นที่รวมพันธุ์ ไม้ป่าไว้ให้ประชา ชนได้ศึกษา	เป็นแหล่งพักผ่อน หย่อนใจ เป็นแหล่ง ศึกษาพันธุ์ไม้และ อนุรักษ์น้ำ แหล่งพันธุกรรมและ สัตว์ป่าบางชนิด	สภาพดินเหมาะสม มีแหล่งน้ำ อยู่ใกล้ชุมชน มีไม้ เดิมที่เป็นไม้เศรษฐกิจ มีไม้ดอกอยู่บ้าง มีการจัดปลูก เพิ่มเติม มิได้เป็นหมวดหมู่ ควรมีการกระจายในทุก ภาคของประเทศ และอยู่ใกล้ชุมชนเพื่อการเข้าไปใช้ ประโยชน์	มีการป้องกันมิให้ถูกทำลาย ปรับปรุงเส้นทางภายใน ปลูกเสริมตามความเหมาะสม จัดทำที่พักและสิ่ง อำนวยความสะดวกได้ (ควรกำหนดและประกาศให้มี กฎหมายคุ้มครอง ตามการเปลี่ยนแปลงการใช้ ประโยชน์ทางอื่น)
8. สวนพฤกษศาสตร์ (Botanical Garden) (สูง)	เพื่อรวบรวมพันธุ์ ไม้ต่างๆ ในโลกไว้ เพื่อการศึกษาทาง วิชาการ	เป็นแหล่งพักผ่อน หย่อนใจ อนุรักษ์ พันธุกรรมของพันธุ์ ไม้	ปัจจัยแวดล้อมเหมาะสมสำหรับปลูกไม้ในหลาย แหล่งของโลก มีการจัดปลูกเป็นหมวดหมู่ ไม่ควรห่าง ไกลชุมชนเพื่อสะดวกต่อการเข้าใช้ประโยชน์	จัดหน่วยงานป้องกันพื้นที่ กำหนดเขตแน่นอน ปรับ ปรุงสภาพให้เหมาะสมกับพันธุ์พืชแบบต่างๆ (ควรมี กฎหมายคุ้มครองเฉพาะห้ามการเปลี่ยนแปลงการใช้ ประโยชน์พื้นที่ในด้านอื่น)
9. พื้นที่สงวนชีวลัย (Biosphere Reserve) (สูง)	อนุรักษ์ระบบนิเวศ เพื่อการศึกษา	อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า พันธุ์พืชและสิ่งมีชีวิต อื่นๆ ป้องกันภัยธรรมชาติ อนุรักษ์น้ำ	เป็นแหล่งระบบนิเวศที่น่าสนใจมีความหลากหลาย ของสิ่งมีชีวิตสูง อาจเป็นสังคมแห่งชีวิตที่ถาวร หรือ ถูกทำลายและอยู่ในขั้นการทดแทน ควรมีความ หลากหลายของสังคมพืชสูง ครอบคลุมหลายสังคม แห่งชีวิต เดินทางเข้าออกพื้นที่ได้โดยสะดวก	ป้องกันการบุกรุกทำลายและการใช้ประโยชน์ รวมถึง การก่อกองกระทบจากภายนอกที่มีใช้เพื่อการศึกษา วิจัยจัดเตรียมความสะดวกเพื่อการศึกษาและอบรม ทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ห้ามการเปลี่ยนแปลงการใช้ ประโยชน์ที่ดินในทางด้านอื่น (ตั้งตามสภาพสากลว่า ด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ ประเทศไทยควรจัดให้มีกฎหมายคุ้มครองโดยเฉพาะ ปัจจุบันใช้ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติคุ้มครองอยู่)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชนิดของพื้นที่ และระดับการอนุรักษ์	เป้าหมายหลัก	เป้าหมายรอง	ลักษณะในการกำหนดพื้นที่	มาตรการป้องกัน
10. ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ (Nature Education center) (สูง)	ให้ความรู้ด้านธรรม ชาติวิทยาแก่เยาวชน และบุคคลทั่วไป	อนุรักษ์สัตว์ป่าสิ่งแวด ล้อม พรรณพืชและ ความงามตามธรรม ชาติ	เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กอยู่ใกล้ชุมชน การคมนาคมสะดวก มีความงามพอประมาณ มีแหล่งน้ำใกล้ชุมชน ควรจัดให้ มีในทุกๆ จังหวัด	ประกาศเป็นพื้นที่เฉพาะมีการป้องกันการทำลายธรรม ชาติ จัดสร้างพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ กรงเลี้ยงสัตว์และตบ แต่งอื่นๆ ได้เพื่อผลทางการศึกษา (ควรมีกฎหมายกำหนด โดยเฉพาะ)
11. ป่าโครงการทำไม้ (Logging Concession Forest) (ปานกลาง)	เพื่อทำไม้อุตสาหกรรม โครงการจัดการป่า ไม้โดยการสืบพันธุ์ ตามธรรมชาติ	อนุรักษ์น้ำ สัตว์ป่า พันธุ์พืชเศรษฐกิจ ป้อง กันภัยธรรมชาติ สร้าง ความสมดุลทางนิเวศ วิทยา	เป็นพื้นที่ป่าที่ไม่ลาดชันมาก มีสภาพดินลึก การกัดเซาะ ผิวดินมีน้อย มีไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจขึ้นได้ดี มีความ เป็นไปได้ที่จะจัดการทำไม้โดยใช้ระบบวนวัฒนวิทยา เช่นระบบการเลือกตัด และการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ ของไม้มีคุณค่าได้ดี	ห้ามการบุกรุกเข้ายึดครองพื้นที่และเข้าอยู่อาศัย จัดตั้ง หน่วยป้องกันรักษาป่า ดูแลรับผิดชอบเป็นส่วนๆ ทำการ ช่วยการสืบพันธุ์ให้ป่าสมบูรณ์โดยการปลูกเสริม ควบคุม การใช้ประโยชน์ร่วม เช่นกำหนดปริมาณสัตว์เลี้ยง การ เก็บหาของป่าให้เหมาะสม ห้ามการใช้ประโยชน์พื้นที่ใน ทางด้านอื่นโดยเด็ดขาด (ปัจจุบันควบคุมโดย พ.ร.บ. ป่า สงวนแห่งชาติ ควรกำหนดเป็นกฎหมายเฉพาะสำหรับการ ใช้พื้นที่ป่าประเภทนี้)
12. ป่าลุ่มน้ำชั้น 1A (Watershed Area Class 1B) (ปานกลาง)	อนุรักษ์น้ำ	ป้องกันภัยธรรมชาติ เสริมแหล่งความงาม อนุรักษ์สัตว์ป่าบาง ชนิดควบคุมความสม ดุลทางนิเวศวิทยา	เป็นพื้นที่บนเขาสูงมีความลาดชันมาก ผ่านการทำลาย จนป่าเดิมหมดสภาพมีราษฎรเข้าไปใช้ประโยชน์บางส่วน มีค่า WSC ตามมาตรฐานที่กำหนดซึ่งได้มีการจัดชั้นลุ่ม น้ำไปแล้วในทุกภาค	กำหนดพื้นที่อยู่อาศัยของราษฎรให้แน่นอนในที่ที่เหมาะสม ทำการป้องกันไฟป่า ปลูกป่าเสริมในพื้นที่ จัดระบบการปลูก พืชในพื้นที่ทำกินให้เหมาะสมกับการอนุรักษ์น้ำโดยเฉพาะ ไม้ผลยังยืนสร้างแนวกันการไหลของดิน ปลูกพืชแบบชั้น บันไดสลับกับป่า จัดตั้งหน่วยงานควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ ดินขึ้นในพื้นที่ (ยังไม่มี พ.ร.บ. ป้องกัน คงใช้ พ.ร.บ. ป่า สงวนแห่งชาติอยู่ ควรดำเนินการออกกฎหมายในเรื่องนี้ โดยตรง)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชนิดของพื้นที่ และระดับการอนุรักษ์	เป้าหมายหลัก	เป้าหมายรอง	ลักษณะในการกำหนดพื้นที่	มาตรการป้องกัน
13. ป่าชุมชน (Community Forest) (ปานกลาง)	เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้ สอยและใช้ ประโยชน์อื่นๆ ของ ชุมชน	อนุรักษ์น้ำในดิน ป้อง กันภัยธรรมชาติ โดย เฉพาะความแห้งแล้ง อนุรักษ์สัตว์ป่าขนาด เล็ก	เป็นพื้นที่อยู่ใกล้ชุมชน มีสภาพแวดล้อมเหมาะที่จะเป็น ป่าไม้ มีพื้นที่กว้างขวางพอสมควร ราษฎรในพื้นที่ให้ ความร่วมมือในการจัดตั้งโครงการ	ประกาศเป็นพื้นที่ป่าชุมชนมีหลักเขตแน่นอน กำหนดให้ ชุมชนดูแลป้องกันภายใต้การควบคุมของป่าไม้เขต กำหนดปริมาณการตัดไม้ออกตามหลักวิชาการปลูกป่า เสริมได้สมบูรณ์กำหนดปริมาณสัตว์เลี้ยงที่เข้าไปใช้พื้นที่ ห้ามการเปลี่ยนแปลง การใช้ประโยชน์ที่ดิน ผลผลิตที่ได้ ต้องเข้าสู่ชุมชน (ควรกำหนดกฎหมายขึ้นโดยเฉพาะ)
14. สวนป่าเพื่อเศรษฐกิจ (Forest Plantation) (ต่ำ)	เพื่อผลิตไม้ป้อนโรง งานอุตสาหกรรม และการใช้ไม้รูป อื่นๆ ของสังคม	อนุรักษ์น้ำ สัตว์ป่า ดิน สร้างความงามตาม ธรรมชาติ ป้องกันภัย ธรรมชาติ	เป็นพื้นที่ค่อนข้างราบ ดินเหมาะสมสำหรับการปลูกไม้ เศรษฐกิจ มีการคมนาคมดีพอสมควร สามารถให้ผลตอบแทน ทางเศรษฐกิจคุ้มค่าการลงทุน	ต้องกำหนดพื้นที่ให้แน่นอนและให้ใช้ประโยชน์ในการปลูก สร้างสวนป่าเท่านั้น กำหนดชนิดไม้และระบบการตัดให้ เป็นไปตามหลักวิชาการและต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ด้วย (ปัจจุบันเป็นการใช้พื้นที่ไม่ป่าสงวนแห่งชาติและป่าเตรียม การ ควรมีกฎหมายกำหนดโดยเฉพาะ)
15. พื้นที่วนเกษตร (Agro-Forest Area) (ต่ำมาก)	เพื่อให้ราษฎรมีพื้นที่ ทำกิน	ได้ไม้ใช้สอยและป้อน โรงงานอุตสาหกรรม	เป็นพื้นที่ราบสามารถทำการเกษตรได้พอสมควร เป็นป่า เสื่อมโทรมที่ราษฎรเข้าไปทำกินอยู่แล้ว เช่นพื้นที่ ส.ท.ก. ไม่ก่อผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่นอกโครงการโดยเฉพาะ ด้านปริมาณและคุณภาพน้ำ	จัดแบ่งให้ราษฎรทำกินครอบครัวละไม่เกิน 15 ไร่ ปลูก ไม้ป่าผสมกับพืชเกษตรตามความเหมาะสม ห้ามการซื้อ ขายอินสิทธิ์ ยกเว้นเป็นมรดกแก่ลูกหลาน (ปัจจุบันใช้พื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติอย่างผิดกฎหมาย ควรมี พ.ร.บ. โดย เฉพาะ)

ที่มา : เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการเครือข่ายลุ่มน้ำสัมพันธ์ ปิง-ยม-น่าน. 2543

2.4 แนวคิดป่าชุมชน

2.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน บัณฑิต ประไชโย และคณะ (2538 : 97) กล่าวไว้ว่า

ป่าไม้ชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะที่ว่าการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรคคนในชุมชนได้อาศัยจากป่าเพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้น เมื่อป่าถูกถากถางจนเตียนไป ย่อมทำให้สิ่งที่คนในชุมชนต้องการนั้นร่อยหรอลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่างๆ ได้พัฒนาการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้น เพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนนำในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ทั้งนี้เพราะทุกชุมชนจะมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีปูด่า ช่วยให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าปูด่าได้อย่างพอเหมาะพอดี ดังนั้นความคิดเรื่องป่าชุมชนนี้ จึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน (Stevens. 1989 อ้างใน วิญญู ภารัตน์, 2535 : 8)

1) ความหมายของป่าชุมชน

กรมป่าไม้ ได้กล่าวไว้ว่า

ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มประชาชนหรือสถาบันในชุมชนนั้น ได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ในความหมายเฉพาะคือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ ที่นำองค์ประกอบของความต้องการของประชาชน และประชาชนผู้รับประโยชน์เข้ามาร่วมในชุมชนนั้น (กรมป่าไม้. 2531)

FAO (Food and Agriculture Organization), 1984 อ้างใน สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2532ข) ได้กล่าวไว้ว่า

การจัดการป่าชุมชนจะรวมกิจกรรมการจัดการป่าไม้ใดๆ ก็ตามที่คนในท้องถิ่นมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่กล่าวถึง ได้แก่ การฟื้นฟูหรือการพัฒนาสภาพป่าไม้ในพื้นที่ขาดแคลนไม้และผลผลิตอื่นๆ จากป่าและการปลูกไม้ยืนต้นในระดับไร่นา ป่าชุมชนอาจหมายถึง การแปรรูปผลผลิตจากป่าที่ดำเนินการโดยครอบครัวหรืออาจเป็นอุตสาหกรรมเล็กๆ ภายในชุมชน

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน ได้กล่าวไว้ว่า

ได้ให้ความหมายไว้ว่า ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งทางวนศาสตร์ชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชน ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ (คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน. 2533)

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ได้กล่าวไว้ว่า

พื้นที่ซึ่งรัฐกำหนดไว้ให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทางด้านป่าไม้ตามวัตถุประสงค์แห่งชุมชนนั้น โดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องและถาวร (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2534)

โกมล แพรกทอง ได้กล่าวไว้ว่า

ป่าชุมชนคือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการที่จะพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ (โกมล แพรกทอง. 2535)

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวไว้ว่า

เป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และหรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และเป็นธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นหลัก (เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. 2536)

จากคำนิยามของคำว่า *ป่าชุมชน* ที่มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันจะเห็นสาระสำคัญของป่าชุมชนอยู่ 3 ประการคือ

1. ต้องมีพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ที่ชุมชนเข้าไปจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
2. ต้องมีขบวนการของชุมชนในการเข้าไปจัดการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
3. ต้องมีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ

วิถีชีวิตของชุมชน

ดังนั้น ป่าชุมชน จึงหมายถึง พื้นที่ ซึ่งได้รับการจัดการโดยขบวนการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน

2) แนวคิดหลัก

แนวความคิดที่ 1 มิติทางวัฒนธรรม

เป็นหลักการพื้นฐานของการศึกษาครั้งนี้ มีลักษณะสำคัญ 6 ประการ

1. การมองความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของชีวิตและธรรมชาติ อย่างเป็นองค์รวม (Holistic Approach) โดยไม่จำกัดอยู่ที่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน ที่ไม่อาจแบ่งแยกออกพิจารณาได้อย่างเด็ดขาดจากกัน เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งชีวิตทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของสังคม

2. การเน้นที่วิถีคิด หรือระบบคิด ว่ามีความหลากหลายและซับซ้อน เป็นลักษณะสำคัญของการมององค์รวม หมายถึงหลักการและทางเลือกของการให้เหตุผลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติอย่างมีเงื่อนไข ซึ่งแตกต่างจากระบบคุณค่าหรือค่านิยมตรงที่เป็นความเชื่อตายตัวแบบไม่มีเงื่อนไข ดังนั้นความคิด ที่ว่าคนกับป่าอยู่ด้วยกันได้หรือสิทธิของชุมชนจึงไม่ใช่ค่านิยม แต่เป็นวิถีคิดและทางเลือกที่วางอยู่บนเงื่อนไข ของการยังชีพ และความสัมพันธ์กับธรรมชาติแบบยั่งยืน

3. การศึกษาจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา หมายถึงวิถีคิดหรือมุมมองของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นช่องทางสำคัญเบื้องต้นในการเข้าใจต่อปัญหา ก่อนที่จะนำมาวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงกับแง่มุมในส่วนอื่น ๆ ต่อไป เพราะวิถีคิดของชาวบ้านนั้นถือว่าการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ผ่านการตรวจสอบและผ่านการพิสูจน์ในสภาพความเป็นจริงมาเป็นเวลานานจึงสามารถเป็นพื้นฐานหนึ่งของการศึกษาได้

4. การให้ความสำคัญกับเรื่องของอุดมการณ์อำนาจ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ความเชื่อเรื่องซัด หรือข้อห้าม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นอุดมการณ์พื้นฐานของการบังคับใช้ระเบียบและกฎเกณฑ์ในการจัดความสัมพันธ์ต่างๆ ทั้งหลายดังกล่าวมาแล้วอุดมการณ์อำนาจจะเกี่ยวข้องกับสิทธิและอำนาจของชุมชน

5. การมองในแง่ของการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ (Ideological Reproduction) หมายถึง การปรับเปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้วิถีคิดว่าด้วยเขตอภัยทาน เป็นพลังในการต่อต้านการทำลายป่าในปัจจุบัน

6. การเห็นว่ามีมนุษย์มีศักดิ์ศรี และมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้แรงงานเพื่อการดำรงชีพของตน เช่น ความเป็นชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อรักษาป่าเพื่อแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของความ เป็นมนุษย์ ในวัฒนธรรมของตนเอง

แนวความคิดที่ 2 ระบบทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (Communal Property System)

เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิ การใช้ทรัพยากรที่มีระบบการจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งจะกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างที่มีสิทธิในการใช้และควรใช้อย่างไร ระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนนี้มีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งจะนำมาเป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์ศักยภาพของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

แนวความคิดที่ 3 ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน หมายถึง

ภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ของการใช้ และการจัดการทรัพยากรโดยผ่านการจัดองค์กรของชุมชนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยรอบ และในการปรับตัวต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง ขณะที่สามารถพัฒนาการใช้ทรัพยากรอย่างมีดุลยภาพกับระบบนิเวศและสร้างสรรค์ความเป็นธรรมในสังคมด้วย นอกจากนี้ศักยภาพยังแสดงออกได้ในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรให้พ้นจากอำนาจจากภายนอกและการต่อรองกับรัฐ เพื่อให้ยอมรับสถานภาพ ขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร แนวความคิดเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชน

แนวความคิดที่ 4 เครือข่ายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ

เป็นแนวความคิดที่มุ่งชี้ให้เห็นว่าการศึกษารื่องการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่ภายใต้บริบทของระบบนิเวศหนึ่ง จึงจะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันขององค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและสังคมได้ชัดเจน ในการศึกษานี้จะจำกัดอยู่ในขอบเขตของลุ่มน้ำขนาดเล็กและพื้นที่ที่ใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น ภูเขาสูงเดียวกันโดยพยายามจะศึกษาหาความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะของเครือข่ายว่ามีพัฒนาและการปรับตัวได้อย่างไรบ้าง ในสภาวะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกระบบนิเวศดังกล่าว ในที่นี้เครือข่ายหมายถึงรูปแบบของกฎเกณฑ์ และการจัดการที่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนและการพึ่งพากันระหว่างองค์กรชุมชนภายในระบบนิเวศเดียวกัน

แนวความคิดที่ 5 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองและระบบนิเวศ

ในที่นี้จะหมายถึงการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวความคิดที่จะ

ช่วยเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ของท้องถิ่นกับเงื่อนไขในระดับมหภาคเพื่อให้เห็นทิศทางของการพัฒนาที่มีผลต่อประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีบริบทที่ชัดเจน เพราะปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชนปัจจุบัน มักจะมีลักษณะเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่มีรากเหง้ามาจากความสัมพันธ์กับรัฐและระบบตลาดที่อยู่นอกชุมชน ซึ่งผลักดันการพัฒนาให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบสังคมและระบบนิเวศ เช่น การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะป่า และมุ่งพัฒนาแต่ด้านรายได้ทำให้ภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมได้ประโยชน์ แต่ในทางกลับกันได้มีส่วนอย่างมากในการทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร และการผลิตเพื่อยังชีพซึ่งยังผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศในชนบท การแย่งชิงทรัพยากร และชาวบ้านส่วนใหญ่ยากจนลงเพราะขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร ทำให้ไม่สามารถช่วยตัวเองในการยังชีพ ทิศทางการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวจะมีส่วนช่วยอย่างมากให้เข้าใจปัญหาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กป.อพช. 2523) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนว่าของป่าชุมชนมีหน้าที่สำคัญ 3 ประการได้แก่

- ประการแรก ค้ำจุนระบบเศรษฐกิจของสังคม โดยถือเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สร้างการพึ่งพาของชุมชน เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งที่ทำรายได้ให้กับชุมชน เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชน เช่น การเก็บเห็ด หาชองป่า เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น

- ประการที่สอง ทำหน้าที่รักษาระบบนิเวศของชุมชน โดยทรัพยากรป่าไม้จะทำหน้าที่ในการรักษาความชุ่มชื้นของภูมิอากาศ ความสมดุลของฤดูกาล ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลตลอดจนรักษาคุณภาพระหว่างทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้ชุมชนดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

- ประการสุดท้าย ทำหน้าที่รักษาความเชื่อทางวัฒนธรรมและจัดระเบียบสังคมในแง่พิธีกรรม ความเชื่อที่ว่า ป่าไม้คือที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงที่คอยปกป้อง รักษาความสงบสุขให้เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชุมชนเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่จรจรใจความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษของชุมชนในปัจจุบัน

แนวคิดในเรื่องการจัดการป่าชุมชน มีพื้นฐานจากแนวความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนโดยรวม ในส่วนของการจัดการป่าชุมชนในเชิงอนุรักษ์นั้นมีความคิดใหญ่ๆ 2 แนวคิด คือ การอนุรักษ์ที่มาจากเบื้องบนกับแนวคิดอนุรักษ์จากเบื้องล่าง ในระหว่าง 2 แนวความคิดนี้ แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์จากเบื้องล่างนั้นสามารถที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงอยู่ต่อไปอย่างยาวนาน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาการใช้ประโยชน์ ส่วนแนวความคิดอนุรักษ์เบื้องบนเป็นการมองประโยชน์ทางตรงโดยมีเป้าหมาย

เศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ สำหรับในประเทศไทยเรามีแนวโน้มการรวมตัวของประชาชนจะมีมากขึ้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2534)

นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นการยอมรับในศักยภาพของชุมชน ในด้านการจัดการป่าชุมชนอีกด้วย เนื่องจากป่าชุมชนเป็นสาธารณสมบัติ (Common Property) กล่าวคือ ในขณะที่เอกชนสามารถตัดสินใจใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินของตนเองได้ตามความต้องการ แต่การตัดสินใจใดๆ เกี่ยวกับสาธารณสมบัติจำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากบุคคลหลายฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสาธารณสมบัตินั้น ปรัชญาการณที่เกื้อหนุนในการจัดการสาธารณสมบัติ ได้แก่ การที่ปัจเจกบุคคลมักใช้ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นอย่างเต็มที่ เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งมักส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนอื่นๆ (Uphoff. 1986) ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่กลุ่มหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของสาธารณสมบัตินั้น ต้องสร้างกลไกในการให้คุณให้โทษทางสังคมขึ้นมา (Social Sanction) เพื่อกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่ให้ใช้ประโยชน์จากสาธารณสมบัตินั้นมาก จนสร้างความเดือดร้อนให้บุคคลอื่น ๆ (บัวเรศ ประไซโย และคณะ. 2538 : 98-99)

ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนนี้เองที่เราควรตระหนักว่า หัวใจของแนวคิดเรื่องป่าชุมชนมิได้อยู่ที่การปลูกต้นไม้ หรือการส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่า หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม (ประสิทธิ์ หาญชาญเลิศ. 2538 : 5) แนวคิดเรื่องป่าชุมชนเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรไปพร้อม ๆ กับการดูแลฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น แนวคิดเรื่องป่าชุมชนจึงเกี่ยวพันและเป็นเรื่องเดียวกันกับยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท และจำเป็นต้องได้รับการวิเคราะห์ในภาพรวมของปัญหาการพัฒนาชนบทอย่างรอบด้าน นอกจากนี้ชุมชนท้องถิ่น หรือหมู่บ้านไม่ควรถูกมองในฐานะหน่วยบริหารที่มีลักษณะแยกส่วนเป็นเอกเทศออกจากกันอย่างเด็ดขาดตามลักษณะการจัดแบ่งของระบบราชการโดยทั่วไป แต่ควรถูกมองในลักษณะของการรวมกลุ่มของราษฎรที่ต่างก็มีตัวตน และความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะโดยความเป็นจริงแล้วป่าชุมชนมิใช่เป็นสิ่งที่อาจถูกจำกัด หรือตีกรอบภายใต้หน่วยของการบริหารอันใดอันหนึ่ง ในทางตรงกันข้าม ลักษณะกายภาพของป่าเองย่อมอาจกว้างขวางและครอบคลุมชุมชนหมู่บ้านใหญ่น้อยจำนวนมากกว่าหนึ่งแห่ง แนวคิดเรื่องป่าชุมชนจึงจำเป็นต้องให้ความสนใจกับการจัดสรรระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างๆ ที่มีอาณาบริเวณติดต่อสัมพันธ์กันและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าเดียวกัน

3) วัตถุประสงค์รวมของการพัฒนาป่าชุมชน

คือ เพื่อให้ป่าชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการลดความขัดแย้งระหว่างคนกับป่าไม้ และคนกับคนด้วยตนเอง ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จนนำไปสู่การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ไม่น้อยกว่า 40%

ของพื้นที่ประเทศดังนี้คือ

1. เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตอย่างสมดุลและยั่งยืน ด้วยการวางรากฐานการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการป่าไม้และการเกษตร การอยู่อาศัยอย่างเหมาะสมกลมกลืน รวมทั้งการผสมผสานการผลิต ด้านการเกษตร และการป่าไม้ในพื้นที่เดียวกัน ในรูปของระบบวนเกษตรที่ผสมผสานวิถีคิดของชนบท ที่สงบสุขอย่างแท้จริงให้เกิดขึ้นด้วย

2. เพื่อเป็นเครื่องมือที่ทำให้ประชาชนกว่า 4 ล้านคนมีโอกาสเข้ามาเรียนรู้ และทำกิจกรรมร่วมกันในการพัฒนาป่าชุมชน จนก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างความรู้ความสำนึกรับผิดชอบ ความรู้ด้านการจัดการและความรู้ด้านเทคนิควิธีที่จะเป็นรากฐานในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน

3. เพื่อเป็นยุทธศาสตร์การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากการใช้งานพัฒนาป่าชุมชนมาสร้างพลังความรู้และพลังความร่วมมือที่เข้มแข็งของชุมชนจะทำให้การพัฒนาป่าชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ และผลจากกระบวนการเรียนรู้โดยใช้เรื่องป่าชุมชนจะนำไปสู่ความเข้าใจในการป้องกันและฟื้นฟูป่าอนุรักษ์ และป่าสงวนมิให้ถูกทำลายอีกต่อไป ซึ่งจะเป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชนในการพัฒนาป่าไม้ในพื้นที่ต่างๆ

4. เพื่อให้ป่าชุมชนเป็นวิธีการจัดการป่าไม้ให้สามารถตอบสนองประโยชน์หลาย ๆ อย่างต่อชุมชนในชนบทและมหาชนทั่วไปได้อย่างสอดคล้อง (กรมป่าไม้, 2543)

4) การเกิดของป่าชุมชน อนุชิต การเกษตร (2542 : 20)

ป่าชุมชนเกิดขึ้นในหลายรูปแบบคือ

1. เกิดขึ้นตามวัฒนธรรมความเชื่อ ป่าชุมชนเกิดจากวัฒนธรรมความเชื่อ มักจะมีการกำหนดพื้นที่พร้อมๆ กับการตั้งชุมชน โดยชุมชนร่วมกันกำหนดพื้นที่ที่จะเป็นป่าดอนปู่ตา พื้นที่ป่าช้า พื้นที่วัดป่า ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานครั้งแรก
2. เกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยา ป่าชุมชนเกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยานี้ มักจะเป็นป่าชุมชนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ป่าที่ช่วยในการป้องกันและกักตะกอนดิน น้ำ และป่ากำบังลม เป็นต้น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายหลังการตั้งถิ่นฐานแล้ว และเริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับสภาพแวดล้อม จึงได้มีการกำหนดพื้นที่เอาไว้
3. เกิดขึ้นตามความจำเป็นในการใช้สอย ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้จะเกิดจากการที่ชุมชนได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน และรับรู้ร่วมกันว่าควรจะกันเพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าโคกสำหรับเก็บเห็ด ฯลฯ บริเวณป่าเหล่านี้ไม่เหมาะสำหรับการถากถางทำไร่

ประสิทธิ์ หาญชาญเลิศ (2538 : 6) ยังพบว่ามียุคภัยที่เกื้อหนุนให้เกิดป่าชุมชนได้อีก 4 ยุคภัยคือ

1. แรงกดดันจากทางราชการและชาวบ้าน ในการแย่งที่ดินและไม้
2. โอกาสของชาวบ้านในเรื่องอาชีพและรายได้ เพราะหากมีทางประกอบอาชีพที่รายได้สูง แรงกดดันในการขยายพื้นที่เกษตรกรรมจะมีย่อยลง
3. ที่ดินที่เป็นป่าชุมชนไม่เหมาะกับการเกษตร
4. ความเชื่อของชุมชน เช่น ดอนปู่ตา ป่าช้า พระธาตุ ที่เชื่อว่าชุมชนต้องมีปัจจัยที่เป็นที่สาธารณะ เป็นที่อาศัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะครอบครองเป็นส่วนตัวไว้ไม่ได้จะเกิดพิบัติภัย

2.4.2 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

ป่าชุมชนในประเทศไทยเริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีความเชื่อว่าเป็นหมู่บ้านหนึ่งๆ ควรจะมีป่าประจำหมู่บ้าน เพื่อเก็บรักษาไว้เป็นแหล่งชั้นน้ำของหมู่บ้าน จากความเชื่อเหล่านี้ได้มีส่วนให้สามารถรักษาสภาพป่าในพื้นที่หมู่บ้านตลอดมา ซึ่งชาวบ้านทุกคนช่วยกันรักษาด้วยความรักและหวงแหน โดยมีความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญ ความเชื่อดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อใดไม่มีหลักฐานยืนยัน แต่จากที่นักวิชาการป่าไม้หลายท่านที่ให้แนวความคิดป่าชุมชนคือ ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มประชาชน หรือสถาบันในชุมชนนั้นๆ ได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ป่าชุมชนจึงเป็นแหล่งป่าไม้ธรรมชาติที่ประชาชนรักษาไว้โดยสถาบันของหมู่บ้าน เช่น ป่าปู่ตา ป่าของวัด ป่าของโรงเรียน และป่าช้าได้มีอยู่ในประเทศไทยมานานแล้ว ซึ่งเห็นได้จากพื้นที่เกษตรกรรมจะมีพื้นที่ป่าห้วย่อมเล็ก ห้วย่อมน้อยซึ่งถูกรักษาไว้เป็นป่าชุมชน ส่วนพื้นที่ป่าไม้จะมีพื้นที่ป่าหลายแหล่งใกล้หมู่บ้าน ที่ประชาชนได้ร่วมกันรักษาไว้เป็นแหล่งป่าไม้ของหมู่บ้าน การรักษาป่าไม้ไว้ในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะเน้นรักษาเพื่อเป็นแหล่งชั้นน้ำ อาจเป็นเขตห้ามล่า หรือเขตอภัยทานของหมู่บ้านในกรณีรักษาสัตว์ป่า เป็นต้น

วิวัฒนาการของป่าชุมชนในประเทศไทย มีวิธีการจัดการแตกต่างกันไประหว่างภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ โดยสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและนิเวศวิทยาของพื้นที่นั้นๆ สภาพการพึ่งพิงใช้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนมีลักษณะแตกต่างกัน ตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพา ซึ่ง (โกลมล แพรททอง, 2536) ได้แบ่งสภาพป่าชุมชนได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่างๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้าง ไม้เพื่อพลังงาน มีการแข่งขันการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆ สูง แหล่งป่าไม้ที่มีขึ้นได้จะเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งจะมีการควบคุมและคุ้มครองโดยหลายหน่วยงาน

2. ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจมีที่ดินไม่เพียงพอ มีความต้องการที่ดินเพิ่ม และในขณะที่เดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำ

3. ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งชับน้ำต่างๆ

วิวัฒนาการของป่าชุมชนในประเทศไทย มีวิธีการจัดการแตกต่างกันไประหว่างภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ โดยสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและนิเวศวิทยาของพื้นที่นั้นๆ สภาพการพึ่งพิงใช้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนมีลักษณะแตกต่างกัน ตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพา

กรมป่าไม้ (2541) ได้แบ่งป่าชุมชนออกเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้ปัจจัยที่เป็นตัวจำแนกประเภทที่สำคัญ ได้แก่ ลักษณะสภาพป่าและความเป็นมา ตลอดจนวัตถุประสงค์ของชุมชน ทำให้จำแนกได้ ดังนี้

1. ป่าชุมชนดั้งเดิม ลักษณะสภาพป่าโดยทั่วไปจะมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่ รวมทั้งพรรณพืชอย่างหลากหลาย มีอายุยาวนาน โดยเป็นพื้นที่ป่าชุมชนกำหนดไว้มิให้ผู้บุกรุกเข้ามาตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกถือครองหรือเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านอื่นๆ ตามสภาพเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนนั้นๆ รูปแบบของป่าชุมชนประเภทนี้ ยังแตกต่างเป็นหลายรูปแบบตามสภาพท้องถิ่นวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งในรูปแบบที่สำคัญ ได้แก่ ป่าต้นน้ำลำธาร ป่าชับน้ำ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้า วัดป่า ป่าบุงป่าทาม ป่าหัวไร่ปลายนา ป่าอภัยทาน เป็นต้น

2. ป่าชุมชนพัฒนา เป็นพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่สาธารณะรกร้างว่างเปล่าหรือเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าสมควรจัดสร้างให้มีป่าไม้บนพื้นที่นั้น โดยวิธีการปลูกไม้ป่าขึ้นใหม่ หรือเข้าไปปลูกเสริมฟื้นฟู หรือป้องกันบำรุงรักษามิให้สัตว์เลี้ยง หรือไฟลามเข้าไปทำอันตรายต่อพื้นที่นั้น จนทำให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่ป่าต่อไป เพื่อวัตถุประสงค์ของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันในลักษณะต่างๆ เช่น เพื่อเป็นรายได้ของชุมชนจากการจัดการป่าไม้ เพื่อการมิให้ใช้สอย เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ รักษาความสมดุลของธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือความสวยงามของสถานที่สำคัญต่างๆ ป่าชุมชนประเภทนี้บางแห่งจะมีพรรณไม้ไม่กี่ชนิด เว้นแต่วัตถุประสงค์ของชุมชนจะเน้นเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ จึงจะทำให้ป่ามีความหลากหลายของพรรณไม้มากขึ้น ป่าชุมชนพัฒนาสามารถดำเนินการได้ในหลายพื้นที่ อาทิเช่น ป่าชุมชนซึ่งปลูกขึ้นในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ป่าชุมชนซึ่งปลูกขึ้นในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ป่าชุมชนในโรงเรียน ป่าชุมชนที่ปลูกขึ้น

เหนือบริเวณอ่างเก็บน้ำ ริมลำเหมือง ลำคลอง หรือลำน้ำสาธารณะ ป่าชุมชนในที่สองฟากถนน ป่าชุมชนที่ปลูกเป็นสวนสาธารณะ ป่าชุมชนในเมือง เป็นต้น

ส่วนการจัดการป่าชุมชนขององค์กรในท้องถิ่น นอกจากจะแสดงให้เห็นบุคคลภายนอกให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับป่าไม้ในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไม้ในชุมชนภายใต้ระบบการจัดการดังกล่าวก่อให้เกิดรูปแบบลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทหลากหลาย และมีความแตกต่างกัน (วิญญู จักรพันธ์และคณะ. 2535 : 37-40) ได้แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยความเชื่อ ลักษณะการจัดการมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความเชื่อดังกล่าวช่วยให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างพอเหมาะพอดี แต่ปัจจุบันสถานการณ์ของสังคมมีแนวโน้มในเรื่องความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติน้อยลง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาเสริมพลังความเชื่อ ตัวอย่างป่าชุมชนที่มีลักษณะการจัดการโดยอาศัยความเชื่อ ได้แก่ ป่าปูด ป่าวัด เป็นต้น กรณีป่าของวัด จะเห็นได้ว่าความเชื่อทางศาสนาพุทธทางฝ่ายอริยวาสีช่วยให้มีการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าไม้ไว้เป็นอย่างดี จุดประสงค์เพื่อให้วัดเป็นสถานที่อันสงบร่มเย็น เหมาะแก่การเจริญสติภาวนาของพระสงฆ์สายวัดป่า ซึ่งต้องอาศัยความเจียมสงบ เพื่อช่วยในการทำสมาธิและแสวงหาความสงบทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีนิยมเดินทางท่องเที่ยวไปป่าเขาลำเนาไพรเพื่อแสวงหาสถานที่วิเวก จึงก่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้ในวัดตามความเชื่อของพระพุทธศาสนา นอกจากมีการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติดั้งเดิมไว้ในวัดแล้ว อาจมีการปลูกป่าในพื้นที่ว่างของวัดเพิ่มเติมโดยพระสงฆ์จะเป็นแกนนำของชาวบ้านในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ พระสงฆ์ใช้ความยึดมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนา เพื่อชี้้นำให้เห็นประโยชน์ของต้นไม้เป็นหลักในการจูงใจให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม ดังนั้นพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีจึงมีผลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นอย่างดี

2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการวางแผนการดำเนินงาน และการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนา การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบร่วมกันเพื่อรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าดั้งเดิมของชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ทำหน้าที่จัดการป่าชุมชนอาจเป็นการดำเนินงานร่วมกันหลายหมู่บ้าน จุดประสงค์ของการจัดการป่าประเภทนี้ก็เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าในระยะยาว และให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

สำหรับการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมเพื่อการพัฒนา มักจะดำเนินงานในรูปแบบของคณะกรรมการป่าชุมชน กิจกรรมการดำเนินการเป็นการปลูกสวนป่า วัดอุประสงค์ก็เพื่อ

การสร้างแหล่งไม้พุ่มชุมชนและจำหน่ายเป็นรายได้ของชุมชน แนวคิดสำคัญในการจัดการป่าชุมชนประเภทนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐาน ดั้งเดิมเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอง

การจัดการป่าชุมชนตามแนวคิดทางด้านวนศาสตร์ มุ่งเน้นแง่การได้รับประโยชน์จากป่าชุมชน ในรูปของผลผลิต (Yield Production) ในลักษณะยั่งยืนตลอดไป (Sustained Yield) การได้รับประโยชน์จากป่าในรูปของผลผลิตทางอ้อม (บัวเรศ ประไชโย. 2535 : 143-144) ได้จัดชนิดป่าชุมชนตามลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในชนบทรวมกันไว้เป็น 4 ประเภท คือ

1. ป่าช้า เป็นพื้นที่ประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันในการเผาศพ ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าช้ามีขนาดเล็กพอเหมาะกับการเผาศพ ประชาชนทั่วไปจะไม่นำไม้ในป่าช้าไปทำฟืนหุงต้ม หรือใช้ในการก่อสร้างในหมู่บ้าน ป่าช้ามักจะต้องอยู่บนที่ดอน ในภาคอีสานมักจะอยู่ในป่าเต็งรัง

2. ป่าดอนปู่ตา เป็นป่าสำหรับตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ของหมู่บ้าน โดยมีพื้นฐานความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้และทำหน้าที่คุ้มครองลูกหลานในหมู่บ้าน ลักษณะป่าจะเป็นป่าธรรมชาติดั้งเดิม ต้นไม้ในป่าดอนปู่ตาจะไม่มีผู้ใดนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว เว้นแต่จะนำไปก่อสร้างซ่อมแซมวัด

3. ป่าวัด เป็นป่าที่เกิดขึ้นในวัดหรือสำนักสงฆ์ของพระสงฆ์สายธรรมยุทธิกาย วัดอุประสงค์เพื่อแสวงหาความวิเวกเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ขนาดป่าวัดจะใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับความสำคัญของพระภิกษุที่มีชื่อเสียงในวัดนั้นๆ ต้นไม้ในวัดจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับอายุการตั้งของวัด

4. ป่าสาธารณะของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นป่าติดหมู่บ้าน ประชาชนเคยไปเก็บหาฟืน เก็บเห็ด เก็บผักหวาน หรือเลี้ยงสัตว์ สภาพป่าเคยมีความหนาแน่น

อนุชิต การเกษ (2542 : 21) นอกจากนี้ บางพื้นที่ยังมีการปลูกป่าเพื่อการกำบังลมแก่ชุมชนและในบางพื้นที่ก็มีการปลูกป่าในบริเวณโรงเรียนด้วย

ในการจัดองค์กรทางสังคมของชุมชนเพื่อจัดการป่าไม้ชุมชน อาจมีหน่วยที่ทำหน้าที่จัดการแตกต่างกันไป ตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่ม สถาบันและชุมชน โดยต้องอาศัยการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ของชุมชน และจะต้องมีการจัดองค์กรของชุมชนที่เป็นแบบแผนจึงจะสามารถทำให้การกระทำร่วมกันเกิดขึ้นได้ การจัดองค์กรชุมชนเป็นกระบวนการที่ชุมชนร่วมกันกำหนดความต้องการวัตถุประสงค์ และพยายามระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ และตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นที่คาดหวังว่าในกระบวนการดังกล่าวนี้ จะช่วยพัฒนาทัศนคติและการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน (Mack and Pease. 1973) นั่นคือ การที่กลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Common Interests) จะพยายามดำเนินการต่างๆ เพื่อให้ได้มาหรือคงไว้ซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม ทั้งนี้เพราะแต่ละคนจะตระหนักว่าถ้าตนสามารถทำให้ผลประโยชน์ของกลุ่มบรรลุแล้ว ตนเองก็จะได้รับการตอบสนอง

ความต้องการจากการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มด้วย โดยหน่วยที่ทำหน้าที่ในการจัดการเหล่านี้จะอาศัยความเชื่ออย่างเป็นทางการ และกฎเกณฑ์ที่ออกโดยรัฐเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชน และระดมประชาชนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

จากแนวคิดการจัดการป่าชุมชนดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะมุมมองในมิติทางด้านสังคม ซึ่งใช้ประเด็นทางด้านองค์กรท้องถิ่นเป็นเกณฑ์จำแนกประเภทของป่าชุมชน หรือมิติทางด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม่เป็นพื้นฐานในการจำแนกประเภทของป่าชุมชนก็ตาม ระบบการจัดการป่าชุมชนย่อมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมกับระบบป่าที่มีต่อกัน การดำรงอยู่ของป่าชุมชนย่อมเป็นตัวชี้วัดว่าระบบทั้งสองต่างพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หน่วยงานราชการภายนอกจึงควรทำหน้าที่ในการสนับสนุนและช่วยเหลือเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างระบบทั้งสองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

สรุปแนวคิดป่าชุมชนได้ว่า เป็นแนวทางหนึ่งในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน โดยอาศัยราษฎรในท้องถิ่นเป็นแกนหลัก เจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้สนับสนุน ทั้งนี้ โดยอาศัยความเชื่อ ประเพณี และกลุ่มองค์กรประชาชนที่มีประสิทธิภาพที่สุดรูปแบบหนึ่ง ได้แก่ การจัดการป่าไม้ในรูป "ป่าชุมชน" ซึ่งมีลักษณะ "เป็นการจัดการป่าที่ให้ความสำคัญแก่ชุมชนเป็นผู้จัดการ เพื่อประโยชน์ของชุมชน และเพื่อตอบสนองต่ออาชีพของคนในชุมชน"

2.4.3 มาตรการด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน

1. พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537

โดยที่สภาพัฒนาการซึ่งจัดตั้งขึ้นตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 326 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 ไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ทำให้การบริการงานไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดความคล่องตัวในการบริหารงาน สมควรปรับปรุงฐานะของสภาพัฒนาการและการบริหารของสภาพัฒนาการเสียใหม่สามารถรองรับการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนได้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งให้มีการยกฐานะสภาพัฒนาการซึ่งมีรายได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นราชการส่วนท้องถิ่นได้

2. กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ฉบับต่างๆ (รายละเอียดดูภาคผนวก ก)

พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

มาตรา 17 เกี่ยวกับทำไม้หวงห้าม สามารถให้พนักงานเจ้าหน้าที่กระทำเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่า การค้นคว้า หรือการทดลองในเชิงวิชาการ และผู้เก็บหาเศษไม้ ปลายไม้ตายแห้งที่ล้ม ขอนนอนไพร อันมีลักษณะเป็นไม้พิน ซึ่งมีไม้ไข้ไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ไปสำหรับใช้สอยในบ้านเรือนแห่งตนหรือประกอบกิจของตน สามารถกระทำได้

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

มาตรา 18 เกี่ยวกับการเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ

มาตรา 19 เกี่ยวกับการปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

มาตรา 13 ทวิ เกี่ยวกับการขอใช้พื้นที่ของส่วนราชการหรือองค์การของรัฐภายในเขตป่า

สงวนแห่งชาติ

มาตรา 16 เกี่ยวกับการขออนุญาตใช้ประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 18 เกี่ยวกับการขออนุญาตใช้ประโยชน์ เรื่องการเข้าไป การผ่าน หรือการใช้ทางภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 19 เกี่ยวกับการให้พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

มาตรา 37 เกี่ยวกับการอนุญาตให้เข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

มาตรา 38 เกี่ยวกับการให้พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้หรือกรมประมงแล้วแต่กรณีกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้

พระราชบัญญัติสงวนป่า พ.ศ. 2535

3. กฎหมายป่าชุมชน

ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ยกร่างโดย คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการ เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2539 ขณะนี้อยู่ระหว่างการปรับปรุงโดยมอบหมายให้รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจเร่งรัดพระราชบัญญัติป่าชุมชน คณะอนุกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดำเนินการร่างกฎหมายฉบับนี้ มีหลักการคือ

- 1) กฎหมายนี้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมมิใช่เป็นการให้สิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดิน
- 2) เป็นกรอบในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืนเพื่อรักษาระบบนิเวศของป่า
- 3) เพื่อรับรองและส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายของชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ และการพัฒนาทรัพยากรป่า
- 4) เสริมสร้างกระบวนการความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน เพื่อสนับสนุนกระบวนการพัฒนาประชารัฐ

4. ระเบียบต่างๆ

ไม่มีระเบียบกรมป่าไม้และแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินการโดยพนักงานเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ในการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ในการ ควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่าตามนัยมาตรา

19 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มีเพียงหลักเกณฑ์และขั้นตอน ในการปฏิบัติ เกี่ยวกับการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ในการ ควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่า ดังนั้นกรณีการส่งเสริม ป่าชุมชนนั้น พนักงานเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และขั้นตอนดังกล่าวแล้ว ประสานงานกับสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลเข้าดำเนินการให้แทน เช่น การว่าจ้าง การขอ รับการสนับสนุน การรณรงค์ให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปลูก ดูแล รักษาป่าชุมชน (คณะกรรมการอิ การการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา. ม.ป.ป.)

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation)

การมีส่วนร่วมเป็นพฤติกรรมที่ประชาชน หรือคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมได้พัฒนาปัญญา ความรู้ ความสามารถโดยแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เพื่อพัฒนาทรัพยากร สิ่งแวดล้อมและสังคม ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเกิดจากแนวความคิดหลายๆ ด้าน เพื่อความเข้าใจในการ ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมให้ดีขึ้น จึงได้ศึกษาแนวคิดในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ดังนี้

2.5.1 ความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นการที่ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการหรือในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ดังนี้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ได้กล่าวไว้ว่า

เป็นการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่อง ต่างๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเองและต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชน ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเป็นสุข ได้รับการ ปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศตนเพื่อกิจกรรม ของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถ พัฒนาได้หากมีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526)

นิรันดร์ จงวุฒิวาศย์ ได้กล่าวไว้ว่า

เป็นการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมาย ของกลุ่มนั้น กับทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับกลุ่มด้วย (นิรันดร์ จงวุฒิวาศย์. 2527)

โสภณ หมวดทอง ได้กล่าวไว้ว่า

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมีปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ อาชีพ และที่อยู่เข้ามาเกี่ยวข้อง และกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน จะได้รับความร่วมมือบรรลุความสำเร็จได้ จะต้องได้รับความเห็นพ้องต้องกันของชุมชน เป็นส่วนมากหรือการดำเนินงานกิจกรรมในนามกลุ่มองค์กรของชุมชน (โสภณ หมวดทอง. 2533)

เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี กล่าวไว้ว่า

เป็นการร่วมคิดแก้ปัญหา การดำเนินการและกิจกรรมในชุมชน ร่วมวางแผน วางโครงการร่วมปฏิบัติงานในรูปของการเสี่ยสละแรงงาน การบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ และร่วมติดตามผลงานบำรุงรักษาสาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้าน ทั้งนี้การแสดงผลออกในการมีส่วนร่วมอาจเป็นการแสดงผลออกของบุคคลโดยตรง โดยผ่านองค์กรประชาชนในชุมชนนั้นๆ (เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี. 2536)

จากความหมายที่ได้กล่าววกมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กรประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด แก้ปัญหา การดำเนินงานและกิจกรรมในชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการ ช่วยปฏิบัติงานในลักษณะการเสี่ยสละแรงงาน บริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ ร่วมบำรุงรักษาสาธารณะประโยชน์ และร่วมติดตามผลงานด้วยความสมัครใจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด

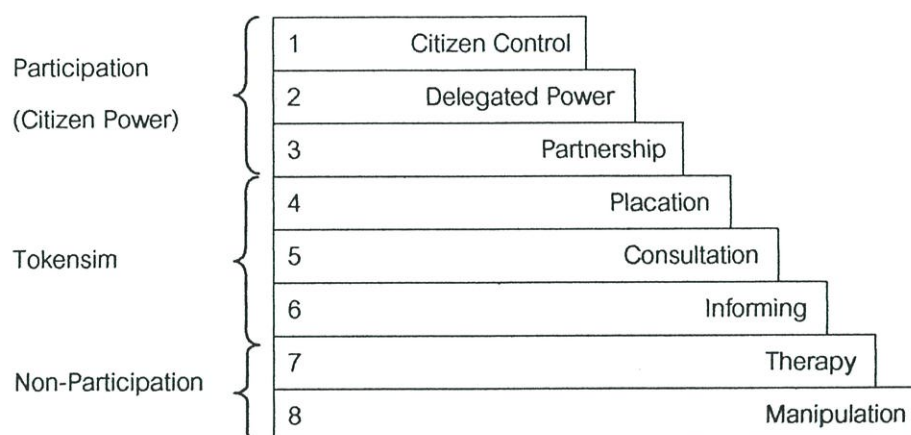
2.5.2 แบบจำลองระดับขั้นของการมีส่วนร่วม

แบบจำลองในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้นำแบบจำลองของ Sherry Arnstein และ Choguill นำมาอ้างอิงโดยแบบจำลองทั้งสองนี้แต่ละระดับจะเกิดขึ้นได้ด้วยการสร้างโอกาสให้ประชาชนจากรัฐ ซึ่ง Sherry Arnstein ได้แบ่งระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 8 ระดับ ตั้งแต่อำนาจประชาชน (Citizen Power) ไปจนถึงไม่มีส่วนร่วมเลย (Non-Participation) (Arnstein. 1969 : 216 - 224)

1. ชุมชนมีสิทธิที่จะเสนอและจัดทำแผนได้เอง (Citizen Control)
2. การให้อำนาจแก่ชุมชนในการตัดสินใจ (Delegated Power)
3. การทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐ (Partnership)
4. การให้ตัวแทนชุมชนเข้าร่วมและเปิดโอกาสให้ต่อรองได้แต่รัฐตัดสินใจ (Placation)
5. การให้คำปรึกษาทางเดียวโดยฝ่ายรัฐ (Consultation)
6. การให้ข่าวสารทางเดียว (Informing)

7. การแก้ปัญหาโดยให้ผู้แทนจากรัฐมาให้ความรู้ (Therapy)
8. การควบคุมโดยรัฐทั้งหมด (Manipulation)

The Arnstein Ladder of Citizen Participation

ภาพที่ 2.2 แสดง The Arnstein Ladder of Citizen Participation

ในกลุ่มแรก ระดับ 7 และ 8 ประชาชนจะไม่มีสิทธิเข้าไปมีส่วนร่วมเลย (Non-Participation) เป็นเพียงการจัดการให้ความรู้แก่ประชาชนเท่านั้น ในกลุ่ม 2 ระดับที่ 4-6 นั้น กลุ่มคนจะมีส่วนร่วมมากขึ้น ในเรื่องของการให้ข้อมูลและคำปรึกษา แต่จะเป็นลักษณะเพียงทางเดียว ซึ่งยังไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ (Tokenism) และใน 3 ขั้นสูงสุด ชุมชนมีสิทธิเต็มที่ในการกำหนดอนาคตของชุมชนเอง (Participation/Citizen Power)

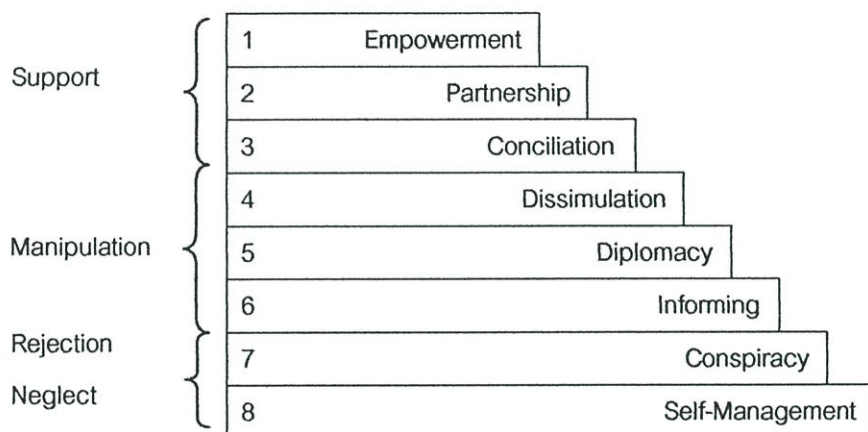
ต่อมาปี 1996 Choguill ได้สร้างแบบจำลองสำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเทศด้อยพัฒนา โดยแนวคิดของ Arnstein มาใช้ในโลกด้อยพัฒนาเพื่อปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมขึ้น เพราะแบบจำลองของ Arnstein เป็นแบบจำลองที่มาจากกรณีศึกษาในอเมริกา โดยได้เสนอว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่ได้มีความหมายเพียงเป็นความเป็นไปได้ในการตัดสินใจของประชาชนในเรื่องการเมืองเกี่ยวกับประเด็นที่มีผลกระทบกับพวกเขาเท่านั้น แต่ยังมีฐานนะที่หมายถึงการได้มาผ่านการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual-Help) ในเริ่มแรก และอาจจะด้วยความช่วยเหลือจากภายนอกตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่างๆ โดยแนวความคิดนี้มี 8 ขั้นเช่นกัน คือ (Choguill, 1996 : 431-444)

1. การที่ชุมชนมีอำนาจส่วนใหญ่ในการวางแผนตัดสินใจ อาจด้วยความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก เช่น NGOs หรือองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง (Empowerment)
2. การร่วมกับภาครัฐในการตัดสินใจ โดยผ่านโครงสร้างตามนโยบาย (Partnership)
3. การให้ชุมชนได้ตัดสินใจบางส่วนจากโครงการ/แผนของรัฐที่มีอยู่แล้ว (Conciliation)

4. การแต่งตั้งให้ชุมชนเป็นกรรมการการพัฒนาแต่ไม่มีโอกาสออกความเห็น (Dissimulation)
5. การศึกษาโครงการที่มีแต่รูปเล่มไม่ได้ดำเนินการจริง (Diplomacy)
6. การให้ข่าวสารทางเดียวจากรัฐ (Informing)
7. การเสนอแผนของรัฐโดยปฏิเสธทุกๆ ความคิดที่จะช่วยเหลือคนจน (Conspiracy)
8. การจัดการด้วยตนเองเนื่องจากรัฐไม่เข้ามาช่วยเหลือเลย (Self-Management)

The Ladder of Community Participation for Undeveloped Countries

The Arnstein Ladder of Citizen Participation .

ภาพที่ 2.3 แสดง The Ladder of Community Participation for Undeveloped Countries

จากแบบจำลองจะเห็นได้ว่าในระดับ 1-3 ประชาชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมมาก โดยมีอำนาจส่วนใหญ่ในการตัดสินใจ (ระดับ 1) ร่วมกับภาครัฐในการตัดสินใจ (ระดับ 2) และมีอำนาจตัดสินใจบางส่วน (ระดับ 3) ส่วนในระดับ 4-6 ประชาชนไม่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมเลย ภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด ทั้งในระดับนโยบายและการจัดการ ตลอดจนเป็นการให้ข้อมูลข่าวสารทางเดียวจากรัฐ และในระดับ 7 และ 8 ประชาชนกับภาครัฐไม่มีความเกี่ยวข้องกัน ต่างฝ่ายต่างจัดการในส่วนของตน ในส่วนภาครัฐกำหนดนโยบายโดยไม่คิดช่วยเหลือชุมชน ส่วนชุมชนก็จัดการด้วยตนเองไม่พึ่งภาครัฐเช่นกัน

2.5.3 ลักษณะขอบเขตและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วม Chapin และ Lee J. Carry (อ้างโดย นิรันดร์ จงวุฒิวณิช. 2527) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ลักษณะดังนี้ การเข้าร่วมประชุม (Attendance at Meetin) ร่วมกันออกค่าใช้จ่าย (Financial Contribution) การร่วมเป็นสมาชิก (Membership) และการถือตำแหน่งผู้นำ (Posltion of Leadership)

นอกจากแนวคิด หรือการแบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของ Chapin และ Lee J. Carry ที่กล่าวมาแล้วนั้น (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526) ได้สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 ลักษณะดังนี้ คือ การมีส่วนร่วมประชุม, ร่วมออกค่าใช้จ่าย, การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน, การมีส่วนร่วม ออกวัสดุ อุปกรณ์, การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ, การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค, การมีส่วนร่วม เป็นผู้นำ, การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์, การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน และการมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม กล่าวคือลักษณะการมีส่วนร่วมนั้นจะเป็นตัวบ่งบอกถึงบทบาทในการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งมี 4 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่

1. เป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดว่าอะไรคือ ความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน
2. เป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐานนั้น
3. เป็นผู้ที่มีบทบาทในการปรับปรุงวิธีการกระจายสินค้าและบริการให้สูงขึ้น
4. เป็นผู้ได้รับความพึงพอใจและเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีด้วยกันหลายรูปแบบ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจ สังคม นิเวศวิทยา สถานการณ์ที่เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม (ปธาน สุวรรณมงคล. 2527) ได้กล่าวถึงขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า มีอยู่ 4 ลักษณะคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งตรงกับผลสรุปของ (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2537) ที่สรุปขอบเขตการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ 4 ขั้นตอนคือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการลงทุน และการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล (ไพรัตน์ เตชะรินทร์. 2526) กล่าวถึงการเข้าร่วมของประชาชนว่าเป็นการเข้าร่วมในลักษณะร่วมสมทบแรงงาน สมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิดร่วมกระทำ

สมศักดิ์ สุขวงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า

.....จะต้องมีขั้นตอนต่างๆ อันได้แก่การมีส่วนร่วมประชุมวางแผน การมีส่วนร่วมในการลงมือทำงาน การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งขั้นตอนสุดท้ายนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจะให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ (สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2532ข)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นขอบเขตของการมีส่วนร่วมจะมี 4 ลักษณะ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นขบวนการที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นการร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในประเด็นที่พิจารณา ร่วมตีความ ประเด็นปัญหาเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัด หากในที่ประชุมมีความเห็นในประเด็นปัญหาอย่าง

หลากหลาย จะต้องร่วมกันออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านประเด็น เพื่อให้ถูกต้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ขบวนการนี้เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้น เช่น ร่วมสำรวจพื้นที่ปลูกป่า ร่วมลาดตระเวนป้องกัน การร่วมบำรุงรักษา เป็นต้น และในรูปแบบของการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร อาทิเช่น ร่วมบริจาคเงิน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงานสมทบ เพื่อให้การดำเนินงานเสร็จสิ้นสมบูรณ์ อีกทั้งร่วมเผยแพร่ข่าวสารด้วยความเต็มใจ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ทั้งผลประโยชน์ทางด้านวัตถุทางสังคมซึ่งอยู่ในรูปของบริการ หรือสาธารณูปการต่างๆ ที่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และผลประโยชน์ส่วนบุคคลซึ่งเป็นผลประโยชน์ทางด้านจิตใจ

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ขบวนการนี้รัฐควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลทั้งประเด็นความสำเร็จ และความล้มเหลวของกิจกรรมที่เกิดขึ้น ขณะดำเนินโครงการและสิ้นสุดโครงการ

สำหรับขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมนั้น (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2526) สรุปได้ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิด เสนอรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรคสิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือกิจกรรมเพื่อขจัดและแก้ไขปัญหา
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดเพื่อเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุมติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการ

2.5.4 ช่องทางหรือวิธีการในการมีส่วนร่วมของประชาชน

ช่องทางการมีส่วนร่วมจะประกอบด้วยหลายรูปแบบกว้างๆ เช่น แบบทางการและไม่เป็นทางการ เป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือทางอ้อม โดยการเลือกผู้แทนหรือการเข้าร่วมประชุม ออกเสียงแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ การเข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชนอาจเป็นในลักษณะอาสาสมัคร เพื่อนฝูงชักชวนกันเข้าร่วม หรือถูกบังคับ เป็นต้น

สำหรับช่องทางในการติดต่อสื่อสารนั้น Mike Douglass and Malia Zoghin อ้างโดย ภูริศา ยศหมึก (2545) กล่าวถึง ช่องทางนั้นสามารถแสดงความคิดเห็นผ่านกรรมวิธีการต่างๆ ดังนี้

1. การเข้าร่วมประชุมและรับฟังมาตรการ และแก้ไข้ปัญหา
2. การได้รับทราบจากสื่อสาธารณะต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์
3. ร่วมตอบแบบสอบถาม
4. ให้สัมภาษณ์
5. เข้าร่วมการสัมภาษณ์เชิงปฏิบัติการ

อาจกล่าวได้ว่า ช่องทางในการติดต่อสื่อสารประกอบด้วย การให้ข่าวสารและการรับข่าวสาร ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องเผยแพร่ให้เกิดความเข้าใจอย่างกว้างขวางในทุกระดับ เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องและเหมาะสม ขึ้นอยู่กับกระบวนการติดต่อสื่อสาร ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว และช่องทางการสื่อสารด้วย อันได้แก่

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว ได้แก่ อายุของแต่ละบุคคล สถานะภาพทางสังคม สถานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ซึ่งรวมถึงรายได้ ขนาดที่ดิน การถือครองที่ดิน และความสามารถเฉพาะอย่าง

2. ช่องทางการสื่อสารความรู้และกระบวนการติดต่อสื่อสาร ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร หรือแหล่งกำเนิดสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร ในเรื่องช่องทางการสื่อสารซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้ส่งสารไปยังผู้รับแยกได้ 2 ลักษณะคือ

- ช่องทางสื่อสารมวลชน (Mass Media Channel) เป็นวิถีทางในการถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งตีพิมพ์ อื่นๆ อาทิ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร เป็นต้น
- ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Channel) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข่าวสาร ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ในรูปแบบของการให้และรับข่าวสาร ความรู้ เช่น การบอกเล่า การให้การศึกษา การฝึกอบรมและเข้าร่วมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น

2.5.5 แนวความคิดและเงื่อนไขเกี่ยวกับศักยภาพในการมีส่วนร่วม

ในการที่ราษฎรจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ จะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ที่จะทำใหราษฎรตัดสินใจเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ซึ่งปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของราษฎร โดย Norman T.Uphoff อ้างโดย ภูริศา ยศหมึก (2545) ได้ทำการศึกษาไว้ดังนี้

รูปแบบของการเกิดขึ้นได้ของการมีส่วนร่วม มีปัจจัยพิจารณา คือ ทำไมจึงเกิดการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างต่อเนื่องหรือมีแนวโน้มลดลง มีรูปแบบอย่างไร มีการกระจายอย่าง

มีส่วนร่วมมากน้อยแค่ไหน ซึ่งสามารถประเมินได้จากข้อมูลของบุคคลผู้ที่มีบทบาทในการมีส่วนร่วม โดยแบ่งประเด็นพิจารณาออกเป็น 2 ข้อ คือ กลุ่มหรือประเภทของผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วม และคุณลักษณะของผู้ที่มีบทบาทในการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. กลุ่ม หรือประเภทของผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วม ประกอบด้วย 4 ประเภท

- 1.1 บุคคลในท้องถิ่นซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่และมีความแตกต่างกันมากในเรื่องการประกอบอาชีพ เช่น เจ้าของที่ดิน ผู้ให้เช่าที่ดิน แรงงานรับจ้าง ฯลฯ
- 1.2 ผู้นำชุมชนหรือท้องถิ่น แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ
 - ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่
 - ผู้นำองค์กรท้องถิ่น เช่น ประธานเครือข่ายฯ ผู้นำส่วนท้องถิ่น
 - ผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
- 1.3 เจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในพื้นที่ในช่วงเวลาหนึ่ง และมีอำนาจโอนย้าย ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีการศึกษาและสถานะภาพทางสังคมสูงกว่าคนในท้องถิ่น และเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในการส่งเสริมหรือทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
- 1.4 ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศส่วนมากจะเป็นผู้เชี่ยวชาญของแหล่งเงินทุนพัฒนา หรือองค์กรช่วยเหลือต่างๆ

2. คุณลักษณะภูมิหลังของผู้มีบทบาทเป็นผู้มีส่วนร่วม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ ระยะเวลาการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน การประกอบอาชีพ ความถี่และความห่างของประชาชนกับโครงการในการเข้าร่วมกิจกรรม สภาพการถือครองที่ดิน สถานภาพในครอบครัว และสถานะภาพต่างๆ ทางสังคม จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นมีผู้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมนั้น ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้ดังนี้

เพศ Guskin, G. ได้กล่าวไว้ว่า

สังคมไทยมีลักษณะเป็นสองมาตรฐาน (Double Standard) โดยสังคมไทยมีแนวโน้มจะยอมรับเล็งดูเพศหญิง ให้มีความอ่อนโยน สุภาพ เรียบร้อย ในขณะที่เพศชายจะได้รับการยอมรับให้มีความเข้มแข็ง และโดยธรรมชาติเพศชาย และเพศหญิงมีลักษณะแตกต่างกันทั้งโครงสร้างทางกาย และจิตใจลักษณะนี้ย่อมมีผลต่อบุคลิกภาพ ทักษะ ทักษะ และพฤติกรรมของเพศทั้งสอง ดังนั้นเพศที่แตกต่างก็น่าจะมีบทบาทที่ต่างกันด้วย (Guskin, G. 1969)

อายุ ดวงเดือน พันธมนาวิน ได้กล่าวไว้ว่า

การที่บุคคลจะใช้เหตุผลในการเลือกกระทำ หรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น อาศัยการเรียนรู้ทางสังคมที่จะให้ค่าความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ โดยมีต้นเหตุจากอิทธิพลของสังคมหรือสิ่งแวดล้อม และนักทฤษฎีการเรียนรู้ก็สามารถพิสูจน์ได้ว่า ความคิดและการ

กระทำต่างๆ ของมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์โดยไม่จำกัดอายุ กล่าวคือ ผู้ที่มีอายุน้อยและอายุมากจะมีการรับสิ่งใหม่ การตัดสินใจ และความคิดเห็นต่างกััน ดังนั้น อายุจึงเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของบุคคลได้อย่างหนึ่ง (ดวงเดือน พันธมนาวิน, 2524)

กรมการพัฒนาชุมชน (2519) ได้ศึกษาโครงการสารดี ตำบลชวโมง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชากรตัวอย่างที่อยู่ในช่วงอายุ 40 – 59 ปี มีแนวโน้มการเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่ากลุ่มที่มีอายุน้อย

ระดับการศึกษา จรัญ อ่างโดย สมบูรณ์ อำพนพนารัตน์ (2542) ได้กล่าวว่าการศึกษาเป็นกิจกรรมที่ทำให้คนเราเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านร่างกายจิตใจ ความคิดเห็นและทัศนคติ การศึกษาเป็นการพัฒนาคนในด้านกายภาพ อารมณ์ และสติปัญญา เพื่อให้มีความมั่นคงในอารมณ์ มีความประพฤติดี มีความรู้ มีความเฉลียวฉลาด มีวิจารณ์ญาณ

กรมการพัฒนาชุมชน (2519) ได้ศึกษาโครงการสารดี ตำบลชวโมง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำ

รายได้ จอห์น วุฒิกรรณศึกษา (2524) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบทไทย” พบว่า ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแรง ออกเงิน วัสดุ และร่วมเป็นกรรมการในปริมาณมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจด้อยกว่า

กรมการพัฒนาชุมชน (2519) ได้ศึกษาโครงการสารดี ตำบลชวโมง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจด้อยกว่า

ระยะเวลาที่อาศัย ศรีปริญา อ่างโดย สมบูรณ์ อำพนพนารัตน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพัฒนากรในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบท” พบว่า ระยะเวลาในการปฏิบัติงานในชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบทของพัฒนากร

การเป็นสมาชิกกลุ่ม สกนธ์ จันทรักษ์ (2538) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยบางประการที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล จังหวัดตรัง” พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนมากกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ ในชุมชน

การเข้าร่วมกิจกรรม สุจินต์ อ่างโดย สมบูรณ์ อำพนพนารัตน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน กรณีศึกษาหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดดีเด่นระดับจังหวัด ของจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527” พบว่า การมีตำแหน่งทางสังคมของประชาชนเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

สถาพร อ่างโดย สมบูรณ์ อัมพนพนารัตน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ป่าชายเลน กรณีศึกษาอำเภอท่าใหม่และกิ่งอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี” พบว่า การมีตำแหน่งอื่นๆ ในชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างในระดับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

การได้รับการฝึกอบรม ประสพสุข ดีอินทร์ (2531) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในภาคเหนือ พบว่า อายุ การศึกษา รายได้ การถือครองที่ดิน การใช้เชื้อเพลิง ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนขนาดครอบครัว ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การเข้ารับการอบรม และความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

การได้รับข่าวสาร อมราวดี อ่างโดย สมบูรณ์ อัมพนพนารัตน์ (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นของราษฎรรอบอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับข่าวสารมาก จะมีความคิดเห็นที่ติดต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับข่าวสารน้อย

ถม ทรัพย์เจริญ (2527) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในประเทศไทย กรณีศึกษาอำเภอเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร” พบว่า ผู้ที่รับข่าวสารจากวิทยุ และหนังสือพิมพ์จะมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าผู้ที่ไม่ค่อยติดตามรับข่าวสาร

ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนหรือด้านป่าไม้อื่นๆ สถาพร อ่างโดย สมบูรณ์ อัมพนพนารัตน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ศึกษากรณีอำเภอท่าใหม่และกิ่งอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี” พบว่าความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชายเลนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างในระดับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

เววดี จันทะยะนี (2530) ได้ศึกษาเรื่อง “ความรู้ความคิดเห็นของคณะกรรมการสภาตำบลในการนำพื้นที่ที่ผ่านการทำเหมืองแร่แล้วมาใช้ประโยชน์ ศึกษากรณี อำเภอเมือง จังหวัดระยอง” พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีส่วนร่วมในการพัฒนามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พื้นที่เหมืองแร่

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยต่างๆ ที่แสดงถึงศักยภาพในการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยแวดล้อมต่างๆ อาทิเช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพทางสังคม สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดจริงนี้ Norman T.Uphoff อ่างโดย ภูริศา ยศหมึก (2545) กล่าวไว้โดยละเอียด คือ

1. ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับภาครัฐส่วนกลาง เมืองกับชนบท รูปแบบการพัฒนาในระดับเทคโนโลยีในท้องถิ่น รวมทั้งประสบการณ์ และความตระหนักใน ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น สภาพอากาศ ช่วงระยะเวลาฝนตก ฯลฯ
3. ปัจจัยทางสังคม อาทิเช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การเป็นอาสาสมัคร การแข่งขันทางสังคม ความขัดแย้งในท้องถิ่น การย้ายถิ่น อันได้แก่
 - ปัจจัยทางวัฒนธรรม ค่านิยมในท้องถิ่น บทบาททางเพศ การแบ่งงานตามทัศนคติ
 - ปัจจัยทางการเมือง การร่วมมือ การกระจายอำนาจภาครัฐ ระบบพรรคการเมือง การเมืองท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น
 - ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น การครอบครองที่ดิน การประกอบอาชีพ ระดับรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การจ้างงาน การคมนาคม รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับการกระทำทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ มิได้จำกัดเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง และการกระทำของบุคคล ในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น เป้าประสงค์ ความเชื่อ และค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา รวมทั้งความคาดหวัง ความผูกพัน และความสามารถของบุคคลที่เป็นผู้กระทำ

Parsons (1951) ได้อธิบายการกระทำทางสังคมของมนุษย์ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมโดยทั่วไปว่า การกระทำใดๆ ของมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละคน ระบบสังคม และวัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ความสนใจ และระบบค่านิยมของบุคคล จากปัจจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การที่จะให้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม จะต้องมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ค่านิยม วัฒนธรรม จารีตประเพณี ทัศนคติของบุคคล ตลอดจนการมีสิ่งเร้าที่เหมาะสม สามารถนำไปสู่การที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ในรูปแบบของการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ

การประเมินผลของการมีส่วนร่วมนั้น สามารถวัดได้จากความสามารถในการตัดสินใจ (Empowerment) เป็นประเด็นสำคัญที่มีความสำคัญยิ่งที่จะเป็นตัวชี้บอกถึงความสามารถในการพัฒนามีส่วนร่วมของชุมชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพในการตัดสินใจได้ในระดับดีพอสมควร การมีส่วนร่วมจะเป็นไปแนวทางที่ตรงกับความต้องการของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ สำหรับกรณีที่ชุมชนยังต้องพึ่งพาการชี้แนะจากภาครัฐ การดำเนินโครงการต่างๆ นั้นก็ย่อมเป็นไปตามแผนงานที่กำหนดโดยภาครัฐอีกด้วย

มติเกี่ยวกับแนวปฏิบัติในการที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพนั้นควรให้ชุมชนมีโอกาสในการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่โดย

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ปัญหาของเขาเอง องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นคอยส่งเสริมหรือสนับสนุนเท่านั้น

2. กิจกรรมพัฒนาต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน การยึดเยียดกิจกรรมพัฒนาซึ่งกำหนดตามกรอบความคิดของคนภายนอก นอกจากไม่นำไปสู่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงแล้วยังเป็นการทำลายศักยภาพการแก้ไขปัญหาของชุมชนอีกด้วย

3. ระดับการรับรู้ของชุมชนอาจมีข้อจำกัดบางประการทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงน่าจะครอบคลุมถึงการกระจายและการสื่อสารข้อมูล เพื่อพัฒนาการรับรู้และขีดความสามารถในการแก้ปัญหา ซึ่งต้องอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจอย่างแจ่มชัดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ระบบคิด ค่านิยมของชุมชน ตลอดจนมาตรฐานพฤติกรรมที่แตกต่างกัน

การที่ประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล หรือองค์กรชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากน้อยเพียงใด จะต้องทำให้เกิดความเชื่อว่าการจัดการป่าชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นและประสงค์ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งการเกลี้ยกล่อมเป็นกระบวนการหนึ่งที่ช่วยให้บุคคลเกิดความเชื่อ และประสงค์ที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ซึ่ง (อำนาจ อนันตชัย, 2531) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อให้ผู้ถูกเกลี้ยกล่อมกระทำในสิ่งที่พึงประสงค์ และผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลป์ในการเกลี้ยกล่อมเพื่อให้เกิดความเชื่อ โดยต้องคำนึงถึงระดับความรู้ของผู้ถูกเกลี้ยกล่อม เวลาและ สถานที่ด้วย

นอกจากนี้ อำนาจ อนันตชัย (2531) ยังได้กล่าวถึงหลักในการเกลี้ยกล่อมว่า จะต้องอาศัยพฤติกรรมของมนุษย์ สัญชาติญาณ การศึกษาอบรม และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมรอบตัวคนเรา และการเกลี้ยกล่อมจะให้ผลดีต้องสร้างความเข้าใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ให้เกิดความศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ที่ถูกเกลี้ยกล่อม

เงื่อนไขเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมนั้น สามารถแบ่งออกได้ 5 ประการคือ

1. รัฐบาลจะต้องมีการยอมรับในแนวความคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อนในเบื้องต้น และควรบรรจุหลักการนี้ไว้ในแผนหรือนโยบายในระดับต่างๆ ด้วย

2. ประชาชนต้องมีพื้นฐานองค์กรประชาชนที่สามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ และบุคคลอื่นๆ ได้

3. ประชาชนต้องมีความอิสระในความคิดริเริ่มและมีโอกาสตัดสินใจในระดับท้องถิ่นเพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมของตนเอง

4. ชุมชนต้องมีการไหลเวียนของข่าวสารและความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะหลักการและปรัชญาของการพัฒนา เทคนิค วิธีการในการจัดสรรทรัพยากรและความรู้ในด้านการบริหารงาน

5. ชุมชนจะต้องได้รับการสนับสนุนทางด้านสิ่งของ วัสดุ อุปกรณ์ และความคิด เทคนิคที่จำเป็นโดยเฉพาะในระยะแรก

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้กล่าวไว้ว่า

จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการ คือ ประชาชนจะต้องมีอิสรภาพ ในการมีส่วนร่วม ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วมและประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม นอกจากนี้ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมประชาชนจะต้องมีเวลาที่จะร่วมกิจกรรม ไม่เสียเงินทองค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปที่เขาประเมินว่าจะได้ ต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วม มีการติดต่อสื่อสารกันรู้เรื่องและเข้าใจทั้งสองฝ่าย และจะต้องไม่รู้สึกรู้สีกว่าการเข้าร่วมนั้น กระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคม (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527)

สุวรรณี คงทอง (2536) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมว่าประชาชนจะต้องมีอิสระและสามารถที่จะมีส่วนร่วมได้อย่างเสรี โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปความสามารถของเขา ได้รับการสนับสนุนจากหลายๆ ฝ่าย และมีความสนใจที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมนั้นและสามารถสื่อสารรู้เรื่องในกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างดี

จากแนวความคิดทฤษฎีทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน จะต้องคำนึงถึงอารมณ์ ความรู้สึก ค่านิยม จารีต ประเพณี และเหตุผลที่ติดตัวมาตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปในชุมชนเห็นประโยชน์อย่างเดียวกัน หันมาร่วมมือร่วมใจปรับปรุงทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของตนเองให้ดีขึ้น ดังนั้นการที่แต่ละบุคคลมีพฤติกรรมต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ความคาดหวังและคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงปัจจัยทางจิตวิทยาที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมอันหนึ่ง

2.5.6 การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมป่าชุมชน

ดุสิต เวชกิจ (2535) ได้กล่าวถึงสาเหตุการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของประชาชน ดังนี้

1. ผลประโยชน์ จิตสำนึกของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมต้องการผลประโยชน์ต่างๆ ให้แก่ตนหรือคนใกล้ชิด การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินการป่าชุมชน จึงย่อมหวังผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้รับจากป่าชุมชน ในเรื่องของการได้ไม้เป็นเชื้อเพลิงหุงต้มในครอบครัว การมีอาหารบริโภคอื่นๆ แม้บางครั้งตนเองอาจจะไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรง แต่หวังว่าลูกหลาน ญาติพี่น้อง หรือแม้กระทั่งท้องถิ่นของตนเองได้รับผลประโยชน์แทนก็ได้

2. ความสนใจ ทรัพยากรป่าไม้จะเอื้ออำนวยประโยชน์อย่างมหาศาลให้แก่มนุษย์ ถ้าในท้องถิ่นใดมีความขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ ย่อมสูญเสียโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากป่าไม้ รวม

ทั้งนี้ยังอาจจะเกิดโทษจากสภาพแวดล้อม เช่น ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล เกิดอุทกภัย ความจริงดังกล่าวเป็นที่ยอมรับว่าป่าไม้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ได้ทำการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกแขนงอย่างเป็นระบบ ทำให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาป่าไม้ โดยการปลูกป่าชุมชน ประชาชนจึงให้ความร่วมมือด้วยดี

3. ความศรัทธา ประชาชนในชนบทโดยส่วนมากมีความศรัทธาต่อสิ่งที่ตนเคารพนับถือหรือเลื่อมใส และพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำ ทำตามคำสั่ง หรือมีความศรัทธาผู้อาวุโส พระสังคหคิลิทธิต่างๆ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู และอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีความศรัทธาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา ความศรัทธาเกิดจากความเชื่อ ความประทับใจ หรือความนับถือแต่ละบุคคล เช่น เมื่อเห็นข้าราชการประพฤติปฏิบัติชอบก็ก่อให้เกิดความศรัทธา จึงพบเห็นอยู่เสมอว่าการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการปลูกป่าชุมชน เพราะสิ่งที่ตัวเองศรัทธาให้ความสำคัญต่อการปลูกป่าชุมชน

4. ความเกรงใจ คนไทยโดยส่วนใหญ่มีนิสัยความเกรงใจต่อผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทซึ่งมีความเกรงใจมิให้ทั้งผู้ที่มีระดับเหนือกว่าตนเอง เท่าตน และระดับต่ำกว่าตน ดังนั้นเมื่อเห็นผู้อื่นช่วยกันดำเนินการปลูกป่าชุมชน จึงรู้สึกเกรงใจจนต้องเข้ามามีส่วนร่วม

5. อำนาจบังคับ แม้ประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยก็ตามแต่ในทางปฏิบัติจริงๆ แล้วยังแฝงด้วยระบบเผด็จการอยู่เสมอ ผู้มีอำนาจน้อยกว่าจะมีความรู้สึกเกรงกลัวต่อผู้มีอำนาจเหนือกว่า และยินยอมปฏิบัติตามคำสั่ง ในท้องถิ่นหลายแห่งจะพบว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพราะถูกอำนาจบังคับ

6. ความเดือดร้อน มนุษย์ย่อมต้องการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายเมื่อมีความเดือดร้อนเกิดขึ้น ก็พยายามที่จะขจัดสาเหตุของความเดือดร้อนนั้นให้หมดไป การดำรงชีวิตที่เดือดร้อนเพราะขาดแคลนไม้ใช้สอย จึงทำให้ประชาชนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการปลูกป่าชุมชน โดยมุ่งหวังจะให้ความเดือดร้อนหมดไป และกลับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายในอนาคต

2.5.7 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ประเวศ วะสี (2537) ได้ให้แนวคิดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนว่า ในความเป็นชุมชนที่แท้จริงนั้น จะมีองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบเกิดขึ้น แต่ละองค์ประกอบมีพลังมาก

องค์ประกอบที่ 1 ว่าด้วยเรื่อง ความรัก มิติทางจิตวิญญาณ เป็น Spirituality หรือ Spiritual Development

องค์ประกอบที่ 2 การเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ถึงแม้องค์กรพัฒนาเอกชนจะทำงานไปเรื่อยๆ แต่ถ้าไม่เรียนรู้ก็จะมีพลัง องค์กรพัฒนาเอกชนบางแห่งคิดอยากจะไปช่วยเหลือแต่ไม่มีการเรียนรู้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเกิดจิตสลาย (Burn Out) ทำไปแล้วจิตสลาย คือ ตั้งใจดีทุ่มตัวแล้วไม่สำเร็จ หหมดแรง สิ่งที่ได้จากการทำงานหรือเรียนรู้คือปัญญา

องค์ประกอบที่ 3 การจัดการเป็นการทำให้สิ่งที่เป็นไปได้เกิดเป็นไปได้ (Management Makes the Impossible Possible) คิดว่าจะโรมันยากแล้วเป็นไปได้ ให้ได้การจัดการลงไปแล้วจะเป็นไปได้ เพราะการจัดการนั้นมีพลังมาก การที่ธุรกิจมีพลังมากเพราะมีการจัดการ ในการพัฒนาต้องการการจัดการเช่นกัน บางทีนักพัฒนาเองไปรังเกียจการจัดการ นึกว่าการจัดการเป็นธุรกิจ แต่เป็นคนละอันการจัดการนั้นเป็นที่ต้องการทุกแห่ง

ทั้ง 3 องค์ประกอบ โดยตัวมันเองมีพลังมหาศาล แต่ไม่พอสำหรับงานที่ยาก อย่างงานพัฒนา ต้องเอามิติทั้งสามเข้ามาผนวกด้วยกัน เพราะฉะนั้นในความเป็นชุมชนจะมีพลังไม่มีจำกัด หรือ Limitless of Power จะเห็นตัวอย่างมากมายทั้งในประเทศและต่างประเทศ พอเกิดความเป็นชุมชนขึ้น มีองค์กร มีกระบวนการเรียนรู้ มีกระบวนการพัฒนาทางจิตวิญญาณ นอกจากส่งเสริมให้ประชาชนรวมตัวกัน มีองค์กรและมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม จึงจะรักษาป่าไม้ไว้ได้และแก้ปัญหาต่างๆ ทางสังคม

เรื่องป่าชุมชนหากจะคิดและเข้าใจเรื่องเหล่านี้การศึกษาดูงานเป็นเรื่องหนีไม่พ้น ไม่ใช่ป่าเพียงอย่างเดียวที่จะสร้างสิ่งแวดล้อม เรื่องสังคม วัฒนธรรม จิตวิญญาณเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงพร้อมกันไปหมด เมื่อเราจะมองอะไรอย่างมองเพียงเรื่องป่าอย่างเดียว หรือคนอย่างเดียว ให้มองเชื่อมโยงกันหมด ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การเมือง เป็นหน่วยพื้นฐานของประชาธิปไตย หากสังคมเข้าใจเรื่องอย่างนี้ ก็จะเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างมากมาย ป่าชุมชนเป็นเรื่องที่จะต้องสร้างความเข้าใจของคนทั้งประเทศและทุกระดับ นักการเมือง ข้าราชการ นักธุรกิจ ในวงการศึกษา สื่อมวลชนทั้งหมด จนนำไปสู่การปฏิบัติ หมายถึงเกิดสัมมาทิฐิขึ้นจนนำไปสู่สัมมาปฏิบัติทั้งประเทศ เพื่อสันติสุขในสังคมไทย ซึ่งเชื่อมโยงกันไปหมด มนุษย์ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม วิธีการทำงานก็คือ การมีเครือข่ายเป็นสิ่งที่ดีที่สุด อาจเป็นเครือข่ายระหว่างบุคคล ระหว่างองค์กรต่างๆ เข้ามาเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันให้มาก เพราะเครือข่ายเป็นรูปแบบของสถาบันแบบใหม่ที่ง่ายต่อการจัดการ และมีความคล่องตัว เครือข่ายนี้สามารถทำได้ 2 อย่างคือ

1. สร้างความรู้เรื่องป่าชุมชน แล้วเชื่อมโยงไปกับเรื่องต่างๆ ทั้งหมด หากความรู้มาจากทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในประเทศจะรู้หมดว่าใครทำอะไร อยู่ที่ไหน คือทำหน้าที่เป็นสมองรับรู้จากทุกจุดของร่างกายและรู้ทั้งจากภายนอก เมื่อรู้แล้วก็นำมาสังเคราะห์เป็นปัญญาที่สูงขึ้นว่าอะไรคือเหตุ จะแก้ปัญหาได้อย่างไร ในระหว่างที่สร้างความรู้ก็จะมีการเยี่ยมชมนในที่ต่างๆ และทำให้เกิดพลังขึ้น การที่มีองค์กรเครือข่ายไปเยี่ยม เท่ากับเราไปเห็นคุณค่างานของเขาที่ทำให้เป็นหลัก การประชุมเล็กๆ ในเรื่องต่างๆ เป็นการดึงดูความรู้เข้ามาทำให้ได้ความรู้ ไปดึงความรู้ของเขา

2. การเอาความรู้ไปใช้ ซึ่งเป็นไปในรูปต่างๆ สู่สิ่งตีพิมพ์ สร้างสื่อในรูปแบบอื่น ดึงคนมารับรู้ เช่น สื่อมวลชน ภาคธุรกิจ ภาคการศึกษา โดยเฉพาะภาคการศึกษาควรเข้ามามีบทบาทเชื่อมโยง

ด้วย ถ้าภาคการศึกษาออกมาในรูปของการเรียนรู้จากของจริง ควรจะลดการเรียนในห้องเรียน ทั้งนักเรียน และครูได้ออกไปศึกษาเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพให้รู้ทุกตารางนิ้วของประเทศไทย ว่ามันมีอะไรบ้าง ตั้งแต่เล็กจนถึงใหญ่ รู้หมดว่ามีชีวิตอะไรอยู่ลักษณะอย่างไร มีคุณสมบัติอะไร เชื่อมโยงกันอย่างไร มีประโยชน์กับอะไร ถ้าความรู้อันนี้เกิดจะทำให้เกิดพลังและพลังทางเศรษฐกิจด้วย

หลักทั้ง 2 ประการ ระบบการเมืองจะต้องเข้ามาสนับสนุน เพราะขณะนี้ตัวชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ องค์กรที่สนับสนุน มีความก้าวหน้าไปไกลในเรื่องป่าชุมชน แต่รัฐบาลยังล้าหลังประชาชนมากในเรื่องความรู้ ถ้ารัฐบาลล้าหลังประชาชน แล้วคงจะเป็นเรื่องลำบาก ดังนั้น รัฐบาลต้องเข้ามาเรียนรู้ แล้วเราต้องช่วยรัฐบาลให้เข้ามาเรียนรู้ด้วย หากรัฐบาลได้เข้ามาเข้าใจเรื่องป่าชุมชน ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน ตั้งกองทุนสนับสนุนเรื่องต่างๆ เหล่านี้ แผ่นดินจะเกิดความสงบขึ้น ทั้งเรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องมนุษย์ เรื่องสังคม วัฒนธรรม และเรื่องการเมืองเรื่องต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน

ศรีเพ็ญ ดุรงค์เดช (2539) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน (Concepts of Public Participation in Community Forest Management) ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นรูปแบบหนึ่ง ของแนวคิดการกระจายอำนาจ (Decentralization) จากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่น หรือเป็นความพยายามที่จะให้มีการวางแผนจากส่วนล่างขึ้นสู่ส่วนบน (From Below หรือ Bottom-up Planning) ทั้งนี้เพราะประชาชนในท้องถิ่น คือผู้รู้ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นตนเองดีกว่าผู้อื่น ฉะนั้นแนวความคิดนี้ จึงแพร่หลายทั่วไปรวมทั้งในการจัดการป่าชุมชน (อ้างโดย อนุชิต การเกษ. 2542 : 26-28)

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมกล่าวได้ว่ากรณีที่ประชาชน จะให้ความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนของตนนั้น จะต้องคำนึงถึงค่านิยม ความรู้สึก ประเพณี และเหตุผลที่ติดตัวมาว่าเอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนระดับไหน โดยมีปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งการกระทำทางสังคม เป็นไปตามบุคลิกภาพของบุคคลนั้นที่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และการเรียนรู้ การศึกษาการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของสัมพันธภาพของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปในชุมชนเห็นประโยชน์อย่างเดียวกันมีความคาดหวังในสิ่งที่ตอบแทนเหมือนกัน หันมาร่วมมือกัน ปรับปรุงทรัพยากร และสภาพแวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น ดังนั้น การที่แต่ละบุคคลมีการกระทำต่อกันแบบมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้นย่อมขึ้นอยู่กับ ค่านิยม บุคลิกภาพของแต่ละบุคคลตลอดจนการได้รับข่าวสาร และการยอมรับใน การที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ และคาดหวังคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการเป็นสมาชิคนั้น

2.6 กรอบการวิจัย (Conceptual Framework)

ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าภูกระแต อ.เกษตรสมบูรณ์ จ. ชัยภูมิ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และคุณลักษณะทางด้านพื้นที่ โดยทั้ง 2 ส่วนนั้นมีความเกี่ยวพันกันไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ จำต้องประกอบด้วยปัจจัยหลายๆ อย่างที่ทำให้ประชาชน เข้าร่วมกิจกรรม อันได้แก่

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา อันได้แก่ คุณลักษณะประชากร คุณลักษณะทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน คุณลักษณะเหล่านี้จะเป็นตัวชี้วัดปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ อันได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อยู่อาศัย สมาชิกในครัวเรือน รายได้ การเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับข่าวสาร สิ่งสำคัญอีกประการก็คือประชาชนภายในชุมชนเองควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนด้วย ถึงจะทำให้ประชาชนมีศักยภาพในการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนนั้น จำเป็นที่จะต้องทราบถึงลักษณะการมีส่วนร่วม ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ช่องทางการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน และระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของชุมชน กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนแห่งนี้จะนำมาซึ่งความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสืบไป

กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้นแต่ละกิจกรรมจะทำให้ป่าชุมชนประสบผลสำเร็จได้นั้น ประชาชนควรจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมดำเนินงานปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ และมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์และประเมินผลหลังจากที่ได้เกิดกิจกรรมขึ้นแล้ว และถ้าจะให้ประสบผลดียิ่งขึ้นควรมีการตั้งกฎเกณฑ์ป่าชุมชน ซึ่งจะต้องมองถึงศักยภาพของป่าว่ามีความอุดมสมบูรณ์หรือมีความเสื่อมโทรมอย่างไร อันจะทำให้ประชาชนสามารถจัดการตอบสนองต่อป่าชุมชนได้อย่างเหมาะสม แต่ในการจัดการป่าชุมชนนั้นต้องอาศัยกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ของคนในชุมชน ควรมีการจัดการองค์กรชุมชนภายในหมู่บ้านให้มีความเข้มแข็งเป็นตัวแทน เป็นกำลังสำคัญเป็นแรงขับ เพื่อให้ประชาชนภายในชุมชนเกิดพลังความเข้มแข็ง อันจะส่งผลให้การจัดการป่าชุมชนบรรลุตามวัตถุประสงค์

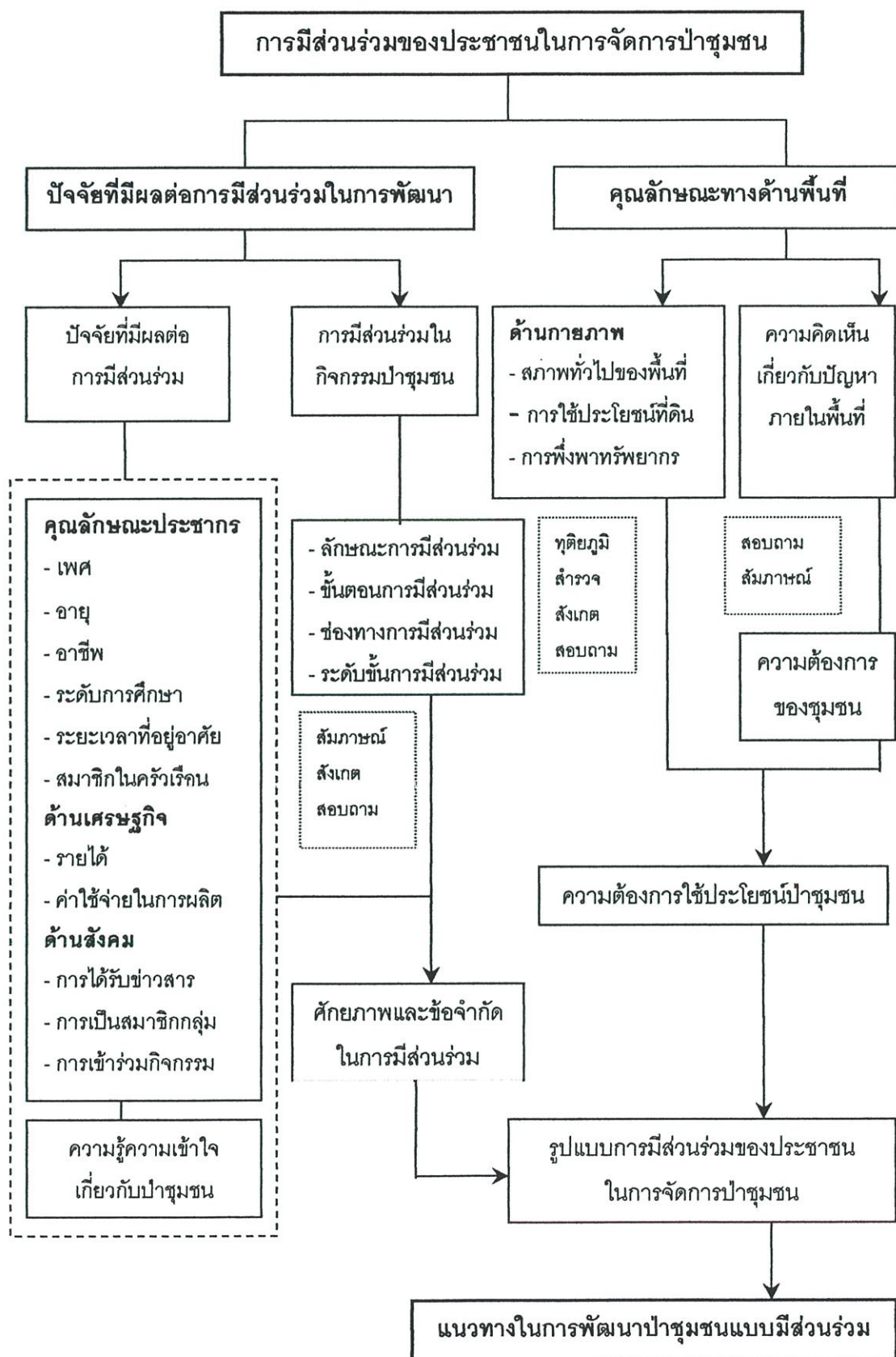
ดังนั้นการที่มีป่าชุมชนก็ย่อมทำให้ประชาชนสามารถเข้ามาจัดการป่า เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ทำให้ประชาชนมีความตระหนักมากขึ้น จะส่งผลกระทบในทางบวกตามมาในด้านสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในป่า และสุดท้ายส่งผลให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นกับประชาชนภายในชุมชนเอง แต่ไม่ได้หมายความว่าถ้าพึ่งเพียงประชาชนฝ่ายเดียวจะสามารถจัดการป่าชุมชนได้ดี ประชาชนเองยังคงต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

ช่วยเหลือ ทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน รวมไปถึงเครือข่ายต่างๆ ควรให้การสนับสนุนทางด้านการจัดการป่าชุมชน และทางด้านวิชาการควบคู่กันไป และจะเป็นตัวชี้วัดถึงศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

2. คุณลักษณะทางด้านพื้นที่ ทำให้ทราบลักษณะทางด้านกายภาพ สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ การใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ ตลอดจนลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน เนื่องจากในแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์และวัตถุประสงค์ของประชาชน ภายในชุมชนที่ได้จัดตั้งป่าชุมชน ทั้งยังทำให้ทราบถึงความคิดเห็นของประชาชนกับปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่อีกด้วย คุณลักษณะที่กล่าวมานั้นทำให้เราสามารถมองเห็นภาพรวมของพื้นที่ ความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในการใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

หากประชาชนภายในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีขึ้นภายในป่าชุมชนแล้วนั้น ก็ควรที่จะคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่ศึกษาด้วยว่าควรมีการจัดการอย่างไร ศึกษาพื้นที่ให้ถูกต้องเพื่อนำไปแก้ปัญหา ทำให้ป่าชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการได้อย่างต่อเนื่องและถาวร

ดังนั้นแนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนนั้น จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประชาชนและป่าไม้ยังคงอยู่กันอย่างสมดุล แต่การดำเนินการจัดการป่าชุมชนโดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว ป่าชุมชนก็จะมีประสิทธิภาพถ้าขาดความร่วมมือจากประชาชนภายในชุมชน เพราะการจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชน ตลอดจนมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและตัวประชาชนในชุมชนเองต้องมีความเข้มแข็ง องค์กรต่างๆ ควรให้การสนับสนุน อันจะทำให้ป่าชุมชนเกิดการคงอยู่หรือเพิ่มขึ้นของป่าและควรใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างคุ้มค่า กล่าวได้ว่าศักยภาพและข้อจำกัดของประชาชนในการมีส่วนร่วม รวมถึงความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์ และสอดคล้องกัน เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จในทุกๆด้าน ให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างสูงสุด และเป็นแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนภูกระแต อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ประสบผลสำเร็จในทุกๆ ด้านอย่างยั่งยืนตลอดไป

ภาพที่ 2.4 แสดงกรอบการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ควบคู่กับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน โดยมุ่งศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน คุณลักษณะทางด้านพื้นที่ โดยเก็บข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลปฐมภูมิ อีกทั้งจากการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ และออกแบบสอบถามเพื่อเป็นเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ในการดำเนินการวิจัยนั้นผู้วิจัยทำการศึกษาโดยการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางในการดำเนินการศึกษาโดยทำการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

3.1 ประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ ประชากรที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนในชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในครอบครัว และมีความพร้อมในการตอบแบบสอบถาม มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัว และมีทัศนคติ ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการจัดการป่าชุมชนพอสมควร สามารถที่จะแสดงความคิดเห็น ตลอดจนให้ข้อคิดเห็นได้อย่างเต็มที่

3.2 ขนาดตัวอย่างและการสุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้กำหนดขนาดตัวอย่างชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม จำนวน 4 ตำบล 16 หมู่บ้าน ตามที่ได้ระบุไว้ในแหล่งข้อมูลในการศึกษาวิจัย ซึ่งประกอบไปด้วย ตำบลโนนออกได้แก่ บ้านนกเจ้า, บ้านโลกเขือก ตำบลบ้านเตือได้แก่ บ้านเตือ, บ้านนาสีดา, บ้านจหมื่น, บ้านโนนสวรรค์ ตำบลบ้านบัวได้แก่ บ้านหอมแห ตำบลหนองซำ ได้แก่ บ้านหนองซำ, บ้านท่าคร้อ, บ้านโจัด, บ้านหนองแดง, บ้านนาสมบุญ, บ้านห้วยยางดำ, บ้านกุดจิก, บ้านโนนศิลา และบ้านหนองโสน รวมจำนวนครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากป่าทั้งสิ้น 2,174 ครัวเรือน โดยมีวิธีการสุ่มดังนี้

3.2.1 การสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างชนิดทราบโอกาสทางสถิติ (Probability) โดยประชากรกลุ่มเป้าหมายมีโอกาสเลือกเท่าๆ กัน การสุ่มตัวอย่างพื้นที่ศึกษาทำแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยระบุเลือกหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแตจำนวน 4 ตำบล คือ ตำบลบ้านเตือ ตำบลโนนออก ตำบลบ้านบัวและตำบลหนองซำ และทำการสุ่มเลือก

จำนวนขนาดตัวอย่างในพื้นที่ศึกษาที่จะใช้เป็นตัวแทนของประชากรเป้าหมาย โดยขนาดตัวอย่างสามารถเป็นตัวแทนของประชากรภายใต้ความคาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ ± 10

จากจำนวนกลุ่มประชากรเป้าหมายจำนวน 2,174 ครัวเรือน นำไปแทนค่าหากกลุ่มประชากรเป้าหมายทั้งหมดที่ต้องการ เท่ากับ 217 ครัวเรือน จากการสุ่มประชากรเป้าหมายทั้ง 4 ตำบล ในชั้นที่หนึ่งแล้วจึงนำไปเทียบหาสัดส่วนของกลุ่มประชากรเป้าหมายในแต่ละตำบลดังนี้

3.2.2 กำหนดขนาดตัวอย่างที่จะสุ่ม ใช้เกณฑ์การกำหนดขนาดประชากร โดยใช้เกณฑ์ในการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนประชากรเป้าหมายที่ศึกษาแต่ละกลุ่มตัวอย่าง

ตำบล	หมู่บ้าน	หมู่ที่	จำนวนบ้าน (หลังคาเรือน)	รวม (ครัวเรือน)
ต.โนนกกอก	บ้านนกเจ้า	2	153	15
	บ้านโสกเชือก	3	74	8
	จำนวนประชากร 227 x 217 / 2174		227	<u>23</u>
ต.บ้านเดื่อ	บ้านเดื่อ	1	138	13
	บ้านจหมื่น	3	83	8
	บ้านนาสีดา	8	226	26
	บ้านโนนสวรรค์	13	69	7
	จำนวนประชากร 516 x 217 / 2174		516	<u>52</u>
ต.บ้านบัว	บ้านหามแห	8	104	10
	จำนวนประชากร 104 x 217 / 2174		104	<u>10</u>
ต.บ้านหนองข่า	บ้านหนองข่า	1	230	23
	บ้านท่าคร้อ	3	163	16
	บ้านใจดี	4,12	280	28
	บ้านหนองแดง	5	76	8
	บ้านนาสมบุรณ์	6	155	14
	บ้านห้วยยางดำ	7	150	15
	บ้านกุดจิก	8	93	9
	บ้านโนนศิลา	9	100	10
	บ้านหนองโสน	11	80	8
	จำนวนประชากร 1327 x 217 / 2174		1,327	<u>132</u>
รวม 4 ตำบล 16 หมู่บ้าน			2,174	<u>217</u>

ที่มา : จากการคำนวณสุ่มประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาโดยผู้วิจัย

จากการคำนวณจำนวนหมู่บ้านในชั้นที่สองแล้วนั้นจึงทำการสุ่มตัวอย่าง โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) ของหัวหน้าครัวเรือนในหมู่บ้านโดยใช้วิธีการดังนี้

1. สุ่มจำนวนบ้านเลขที่ในแต่ละหมู่บ้านจากข้อมูลทะเบียนบ้านของ อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ

2. ทำการจับสลาก (Lottery Method) บ้านเลขที่ทั้งหมดของแต่ละหมู่บ้านแล้วจับสลากบ้านเลขที่ที่จะไป โดยไม่ใส่คืนจนครบจำนวน 217 ครัวเรือน

3.3 วิธีการเก็บข้อมูล แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ

3.3.1 การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาในเชิงค้นคว้า (Document Research) โดยใช้ข้อมูลดิบจากเอกสารทางราชการและเอกชน รวมทั้งเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมารวบรวมให้ได้ภาพรวมของพื้นที่ศึกษา

3.3.2 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยเข้าไปร่วมกิจกรรมระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชาวบ้าน เช่น การร่วมประชุมการปลูกป่าร่วมกับองค์กรชาวบ้าน และร่วมปลูกป่ากับชุมชน

2. สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Deep Interview) และการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบกับการสัมภาษณ์ (Interview Schedule) ตามแบบสอบถามที่กำหนดขึ้นเป็นเครื่องมือในการวิจัย และทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยมีโครงสร้างของคำถามกับกลุ่มคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน (Key Informant) เช่น กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้อาวุโสในชุมชน เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว องค์กรเอกชน เครือข่ายฯ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์ความคิดเห็นในการมีส่วนร่วม และความต้องการที่แท้จริงของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน มาประกอบกันเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงมากที่สุด

การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบกับการสัมภาษณ์ (Interview Schedule) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างแบบสอบถามจากเนื้อหาแนวคิดทฤษฎี ซึ่งแบบสอบถามที่สร้างสำหรับใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 4 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจ สังคม ถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจ สังคม ของหัวหน้าครัวเรือน ที่เป็นตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา ระยะเวลาการอยู่อาศัย สถานภาพ การสมรส อาชีพ รายได้ การได้รับข่าวสาร การเข้ารับการฝึกอบรม การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับด้านการพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ ตามเกี่ยวกับลักษณะการใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ จากป่าชุมชน เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หน่อไม้ พืชผักป่า สมุนไพร สัตว์ป่า ฯลฯ

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน ตามเกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น การเข้าร่วมประชุมวางแผน การร่วมป้องกันรักษาป่าชุมชน การร่วมสละแรงงาน การร่วมบริจาควัสดุอุปกรณ์ ทรัพย์สิน ฯลฯ ลักษณะคำถามเป็นแบบเลือก 2 ตัวเลือก โดยในแต่ละคำถามจะถามถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนด้วย

ส่วนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็นต่อป่าชุมชน ตามเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปเรื่องป่าชุมชน ความคิดเห็นด้านต่างๆ เกี่ยวกับป่าชุมชนของหมู่บ้าน

3.3.3 การสำรวจภาคสนาม (Field Survey) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงสำรวจ (Survey Research) ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลทางด้านกายภาพ โดยทำการสำรวจหมู่บ้านที่เข้าใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแต เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องตามความเป็นจริงมากที่สุด

3.4 ลักษณะตัวแปร ตัวชี้วัด และเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

จากการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎีที่กล่าวมาทั้งหมดในบทที่ 2 นั้น ผู้วิจัยสามารถกำหนดตัวแปรและตัวชี้วัดเพื่อใช้ในการศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยใช้เครื่องมือในการสร้างเครื่องมือในการวิจัย ดังต่อไปนี้

3.4.1 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับลักษณะประชากร เศรษฐกิจและสังคม

ตารางที่ 3.2 แสดงตัวแปรข้อมูลลักษณะประชากร เศรษฐกิจและสังคม

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
ลักษณะประชากร	เพศ	- ชาย - หญิง	Nominal	แบบสอบถาม
	อายุ	จำนวนปี	Interval	แบบสอบถาม
	การศึกษา	- ไม่ได้รับการศึกษา - ชั้นประถมศึกษา - ชั้นมัธยมศึกษา - สูงกว่ามัธยมศึกษา	Ordinal	แบบสอบถาม
	ระยะเวลาที่อยู่อาศัย	จำนวนปี	Interval	แบบสอบถาม
	สมาชิกในครัวเรือน	จำนวนปี	Interval	แบบสอบถาม
	อาชีพหลัก อาชีพรอง	- ทำนา - ทำไร่ - รับจ้าง - เลี้ยงสัตว์ - หาของป่า	Nominal	แบบสอบถาม

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
		- ค้าขาย - รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ - ปลุกสวนป่า - ทำสวนผลไม้		
	การตั้งถิ่นฐาน	- ภูมิลำเนาเดิม - ย้ายเข้ามา	Nominal	แบบสอบถาม
	สาเหตุการย้ายถิ่น	- ติดตามครอบครัว/แต่งงาน - เพื่อนบ้าน/ญาติชักชวน - เพื่อนหาที่ทำงานใหม่	Nominal	แบบสอบถาม
	ความต้องการย้ายถิ่นในอนาคต	- ไม่ต้องการย้าย - ไม่แน่ใจ - ย้ายแน่นอน	Ordinal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
ลักษณะเศรษฐกิจ	รายได้ (เฉลี่ยต่อปี)	จำนวนรายได้	Interval	แบบสอบถาม
	ค่าใช้จ่ายในการผลิต	- เงินกู้ - สะสม	Nominal	แบบสอบถาม
	แหล่งเงินกู้	- ธกส. - สหกรณ์หมู่บ้าน - ธนาคารพาณิชย์ - พ่อค้า - ญาติ - เพื่อนบ้าน	Nominal	แบบสอบถาม
	การจำหน่ายผลผลิต	- นำไปขายด้วยตนเอง - มีพ่อค้ามารับถึงที่ - นำไปส่งพ่อค้าในเมือง	Nominal	แบบสอบถาม
	เนื้อที่ถือครอง	จำนวนไร่	Interval	แบบสอบถาม
	ลักษณะการถือครอง	ระบุลักษณะการถือครอง	Ordinal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
	กรรมสิทธิ์ในที่ดิน	ระบุกรรมสิทธิ์ในที่ดิน	Ordinal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
	การใช้ประโยชน์ในที่ดิน	ระบุการใช้ประโยชน์	Ordinal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
	ปัญหาการใช้ที่ดิน	ระบุปัญหา	Ordinal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
ลักษณะทางสังคม	การรับรู้ข่าวสาร	- ได้รับ - ไม่ได้รับ	Nominal	แบบสอบถาม
	ความถี่ในการรับ ข่าวสาร	- เดือนละครั้ง - 2-3 ครั้ง ต่อเดือน - 4-5 ครั้ง ต่อเดือน - 1-2 ครั้ง ต่อปี	Ordinal	แบบสอบถาม
	แหล่งข่าวสาร	- หอกระจายข่าว - วิทยุ - โทรทัศน์ - หนังสือพิมพ์ - กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน - ญาติ/เพื่อนบ้าน - มุลนิธิอนุรักษป่าภูเขียว - เครือข่ายฯ	Nominal	แบบสอบถาม
	การเป็นสมาชิกกลุ่ม	- เป็น - ไม่เป็น	Nominal	แบบสอบถาม
	ร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม	- กลุ่มอสมททรัพย์ - กลุ่มเกษตรผสมผสาน - กลุ่มเลี้ยงวัวกึ่งขุน - กลุ่มป่าชุมชน - กลุ่มเลี้ยงสัตว์ - กลุ่มเลี้ยงสัตว์ปีก - กลุ่มอัฐดินซีเมนต์ - กลุ่มทอผ้า - กลุ่มแปรรูป - กลุ่มเครือข่ายฯ	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
	การร่วมเข้ารับ ฝึกอบรม/ดูงาน	- เคย - ไม่เคย	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์

3.4.2 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพ

ตารางที่ 3.3 แสดงตัวแปรข้อมูลลักษณะทางกายภาพ

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
ลักษณะทางกายภาพ	สภาพแวดล้อม	ลักษณะเฉพาะพื้นที่		สำรวจเอกสาร
	แหล่งน้ำในการอุปโภค/บริโภค	- น้ำฝน - บ่อน้ำตื้น - น้ำบาดาล - น้ำประปาในหมู่บ้าน - ฝายน้ำล้น - ข้างเก็บน้ำ - น้ำจากแม่น้ำลำคลอง	Nominal	แบบสอบถามสัมภาษณ์
	ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในพื้นที่		Nominal	สังเกตสัมภาษณ์
	สภาพแวดล้อมที่ต้องการปรับปรุง		Nominal	สังเกตสัมภาษณ์

3.4.3 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพิงทรัพยากร

ตารางที่ 3.4 แสดงตัวแปรข้อมูลการพึ่งพิงทรัพยากร

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
การพึ่งพิงทรัพยากร	การเข้าใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า	- ป่าภูเขา - ป่าภูกระแต - ป่าหัวไร่ปลายนา - ป่าชุมชนหมู่บ้าน - ภูแลนคา	Ordinal (เรียงลำดับ)	แบบสอบถามสัมภาษณ์
	แหล่งเชื้อเพลิง	- หามาเองจากไร่หรือป่า - ชื้อ - ชื้อและหามาเอง - แก๊ส	Nominal	แบบสอบถาม
	ความต้องการเชื้อเพลิง	- มากเกินพอ - เพียงพอ - ค่อนข้างขาดแคลน - ขาดแคลนมาก - ไม่มีใช้เลย	Ordinal	แบบสอบถามสัมภาษณ์

ตารางที่ 3.4 (ต่อ)

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
	ความต้องการใช้ไม้	- ต้องการ - ไม่ต้องการ	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
	ประโยชน์จากการเก็บหาของป่า	- สมุนไพร - ผลไม้ป่า - ไม้ไผ่ - หน่อไม้ - เห็ด - พืชผักป่า - แมลงกินได้	Ordinal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
	การเข้าเก็บหน่อไม้ไผ่รวมในพื้นที่ป่า	- ป่าภูเขา - ป่าภูกระแต - ป่าหัวไร่ปลายนา - ป่าชุมชนหมู่บ้าน - ภูแลนคา	Ordinal (เรียงลำดับ)	แบบสอบถาม
	ความคิดเห็นในการปลูกไผ่รวม	- เห็นด้วย - ไม่เห็นด้วย	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์

3.4.4 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นเรื่องป่าชุมชน

ตารางที่ 3.5 แสดงตัวแปรข้อมูลความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นเรื่องป่าชุมชน

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
ความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักเรื่องป่าชุมชน	ความหมายป่าชุมชน	- ทราบ - ไม่ทราบ	Nominal	แบบสอบถาม
	แหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร	- ทราบ - ไม่ทราบ	Nominal	แบบสอบถาม
	ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าภูกระแต	- ไม่เคยได้รับประโยชน์ - เป็นแหล่งอาหาร - เป็นแหล่งยารักษาโรค - เป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ - ให้ไม้ใช้ประโยชน์ - แหล่งเพิ่มพูนรายได้ - เป็นที่อยู่อาศัยสัตว์ป่า - เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ - ทำให้อากาศสดชื่น	Ordinal	แบบสอบถาม

ตารางที่ 3.5 (ต่อ)

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
		<ul style="list-style-type: none"> - บรรเทาความรุนแรงพายุ - ช่วยป้องกันอุทกภัย - ป้องกันการพังทลายของดิน - เป็นแหล่งความรู้ 		
	ความรู้สึกเมื่อมีผู้เข้ามาศึกษาป่าชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - ภูมิใจ - ยินดี - เฉยๆ - รำคาญ 	Nominal	แบบสอบถาม
	ความคิดเห็นเมื่อมีผู้บุกรุก	<ul style="list-style-type: none"> - ถูกเขาเปรียบ - เฉยๆ - ยินดี/เต็มใจ 	Nominal	แบบสอบถาม
	ประโยชน์ที่ได้รับจากการที่หมู่บ้านดูแลรักษาป่าภูกระแต	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้หมู่บ้านมีชื่อเสียง - ได้รับงบประมาณ - ทำให้มีความสามัคคี - ทำให้มีน้ำใช้สอย 	Ordinal	แบบสอบถาม
	การแบ่งปันผลประโยชน์	<ul style="list-style-type: none"> - สนใจ - ไม่สนใจ 	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
	แนวทางการนำไปใช้ประโยชน์	<ul style="list-style-type: none"> - มอบให้วัด - พัฒนาแหล่งน้ำ - มอบให้โรงเรียน - เก็บเป็นกองทุนหมู่บ้าน - จัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้าน - ทำถนน 	Nominal	แบบสอบถาม
	เจ้าหน้าที่ควบคุมการแบ่งผลประโยชน์	<ul style="list-style-type: none"> - เห็นด้วย - ไม่เห็นด้วย 	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์

3.4.5 ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

ตารางที่ 3.6 แสดงตัวแปรข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
ลักษณะการมีส่วนร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมประชุมและรับทราบปัญหา - ร่วมฝึกอบรมหรือสัมมนา - ร่วมออกค่าใช้จ่าย - ร่วมเป็นผู้นำ/กรรมการ 	<ul style="list-style-type: none"> - เคย - ไม่เคย 	Nominal	แบบสอบถาม

ตารางที่ 3.6 (ต่อ)

พารามิเตอร์	ตัวแปร	ค่าตัวแปร	มาตรวัด	เครื่องมือ
ขั้นตอนการเข้ามามี ส่วนร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมกำหนดนโยบาย - ร่วมวิเคราะห์ปัญหา/สาเหตุ - ร่วมออกความคิดเห็น - ร่วมจัดทำแผน - ร่วมปฏิบัติตามแผน - ร่วมติดตาม ประเมินผล 	<ul style="list-style-type: none"> - เคย - ไม่เคย 	Nominal	แบบสอบถาม
ช่องทางการเข้ามามี ส่วนร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมประชุม/รับฟังมาตรการและ แก้ปัญหา - ร่วมเสนอแนะและแสดง ความคิดเห็น - รายงานเจ้าหน้าที่เมื่อมีผู้ถูกรุก - อำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ - ร่วมเผยแพร่ข่าวสารเรื่องป่าชุมชน - ประสานงาน ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - เคย - ไม่เคย 	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์
ระดับการมีส่วนร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - วางแผนและตัดสินใจเอง - ตัดสินใจร่วมกับรัฐ - ชุมชนตัดสินใจบางส่วน - มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ - ให้มีการศึกษาโครงการ - ให้ข่าวสารทางเดียวจากรัฐ - มีการเสนอแผนจากรัฐ - การจัดการด้วยตัวเอง 	<ul style="list-style-type: none"> - เคย - ไม่เคย 	Nominal	สัมภาษณ์
การมีส่วนร่วม ปฏิบัติตามแผน	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมสำรวจพื้นที่ - ร่วมเตรียมพื้นที่ปลูกป่า - ร่วมบำรุงรักษา - ร่วมปลูกป่าชุมชน - ร่วมสำรวจแนวกันไฟ - ร่วมตรวจสอบแนวเขตป่าชุมชน - ร่วมปรับปรุงแนวเขต - ร่วมดับไฟป่า 	<ul style="list-style-type: none"> - เคย - ไม่เคย 	Nominal	แบบสอบถาม สัมภาษณ์

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแบบสอบถามมาตรวจความสมบูรณ์เรียบร้อย แล้วจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for Social Science) เพื่อประมวลค่าสถิติดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อให้ทราบถึงลักษณะทั่วไปทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมของชุมชน ลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่อป่าชุมชน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานป่าชุมชน โดยใช้ค่าของร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) ประกอบการอธิบาย เพื่อดูลักษณะการกระจายตัวของข้อมูล

2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน โดยใช้สถิติไคสแควร์ (Chi – Square) ในการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 2 ตัว อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า การทดสอบความเป็นอิสระ (Test of Independence) ระหว่างตัวแปร 2 ตัว โดยนำตัวแปรที่ต้องการศึกษามาสร้างเป็นตารางความสัมพันธ์ (Cross-tab Table) เพื่อทดสอบความเป็นอิสระต่อกัน ตามสูตรโดยกำหนดระดับความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 โดยใช้สมมติฐานทางสถิติคือ

H_0 : ตัวแปรทั้งสองไม่มีความสัมพันธ์กัน หรือตัวแปรทั้งสองเป็นอิสระต่อกัน

H_1 : ตัวแปรทั้งสองมีความสัมพันธ์กัน หรือตัวแปรทั้งสองไม่เป็นอิสระต่อกัน

ถ้าค่าไคสแควร์ที่คำนวณได้มีค่ามากกว่าค่าไคสแควร์จากตารางที่ได้ทำการทดสอบที่ระดับนัยสำคัญ (Degree of Freedom) เดียวกัน หรือเมื่อค่าความน่าจะเป็น (Significance) มีค่าน้อยกว่าค่านัยสำคัญที่กำหนด แสดงว่า ปฏิเสธ H_0 ยอมรับ H_1 หมายความว่าตัวแปรทั้งสองมีความสัมพันธ์กันหรือไม่เป็นอิสระต่อกัน และนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์และสรุปผล

3. เสนอผลการศึกษาในรูปแบบของการบรรยายและแสดงตาราง ซึ่งทำการสรุปค่าทางสถิติที่ได้จากการทดสอบสมมติฐาน

4. นำผลที่ได้จากแบบสอบถามมาวิเคราะห์ทางสถิติประมวลผลกับข้อมูลที่สรุปมาทั้งหมดจากการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และแบบสำรวจ เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม

3.6 ข้อจำกัด ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย

3.6.1 การทดสอบแบบสอบถาม

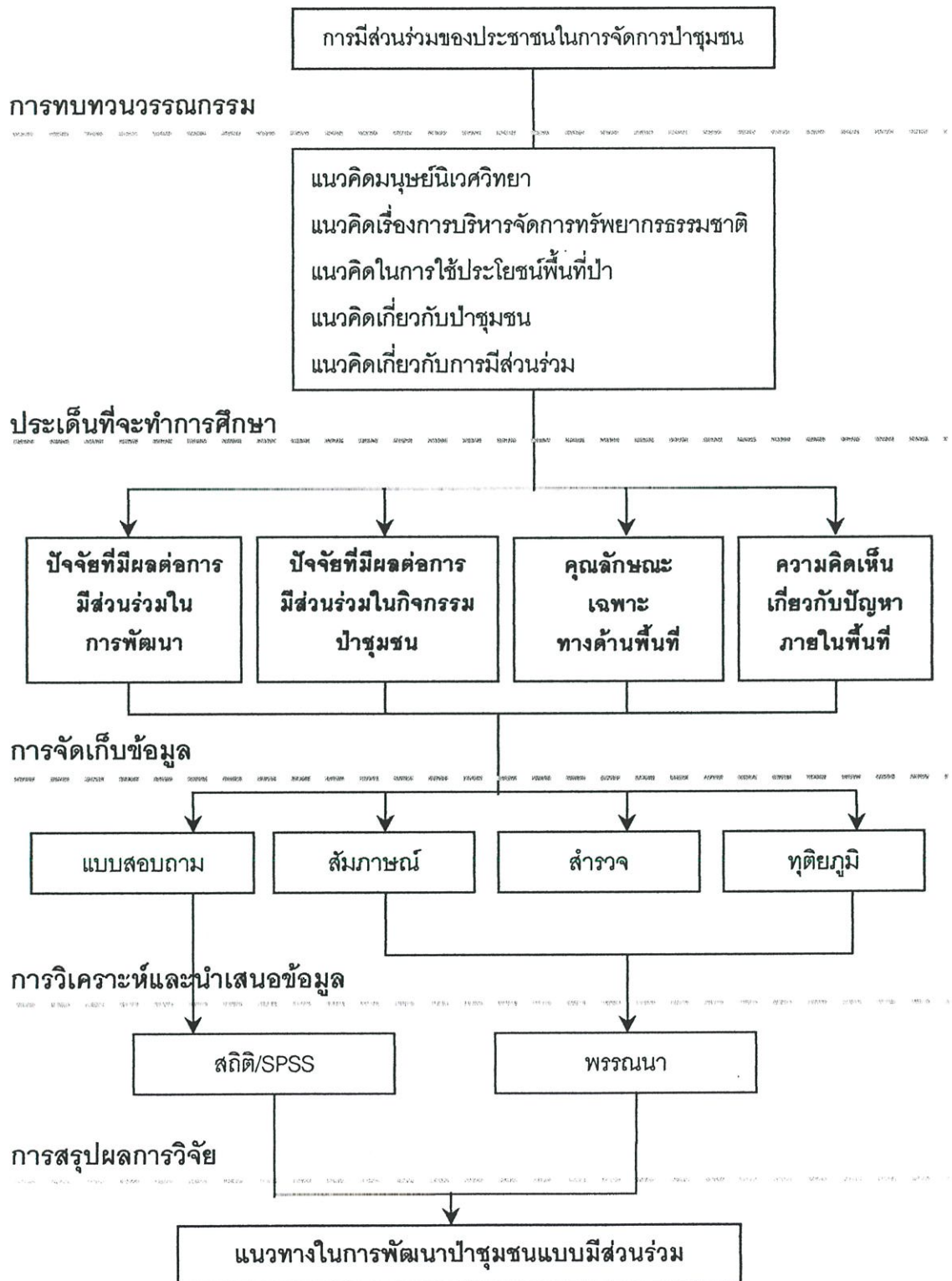
เมื่อทำการสร้างแบบสอบถามเสร็จแล้ว ก่อนที่จะนำไปทำการสัมภาษณ์จริง ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแต จากการสัมภาษณ์ครั้งแรกนั้นได้ทำการสอบถามจากหมู่บ้านที่เข้าร่วมเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งหมด 4 ตำบล 19 หมู่บ้าน ปรากฏว่ามีจำนวน 3 ตำบล 6 หมู่บ้าน ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแตจึงไม่สามารถตอบคำถามเรื่องการพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าภูกระแตได้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการ

สอบถามจากชาวบ้านถึงหมู่บ้านที่เข้าใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแตอย่างแท้จริง พบว่าจำนวนหมู่บ้านที่เข้าร่วมเครือข่ายแต่ไม่ได้เข้าใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแตได้แก่ บ้านสระ บ้านเก่าน้อย บ้านเขวา บ้านโนนจิว บ้านฉนวน หมู่ 2 และบ้านฉนวนหมู่ 10 ซึ่งบ้านเก่าน้อยใช้ประโยชน์จากป่าโป่งพานภูเขียว และบ้านเขวาประโยชน์จากป่าดอนขวงติดกับป่าภูเขียว เป็นต้น และหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมเครือข่ายแต่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแตอย่างแท้จริงนั้น มีทั้งสิ้น 3 หมู่บ้านด้วยกันได้แก่ บ้านโลกเชือก บ้านเตือและบ้านนาสีดา หลังจากที่ทราบจำนวนหมู่บ้านที่ต้องทำการสัมภาษณ์เป็นที่แน่นอนแล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มทำการทดสอบแบบสอบถามอีกครั้งจำนวน 20 ชุด แล้วนำกลับมาแก้ไขครั้งที่ 2 โดยในการทดสอบแบบสอบถามครั้งแรกนั้น ผู้วิจัยได้รายงานให้อาจารย์ที่ปรึกษาทราบถึงความผิดพลาดที่เกิดขึ้นในการทดสอบแบบสอบถาม ขณะเดียวกันผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสิ่งแวดล้อมอีกทั้งยังเป็นผู้ที่ใกล้ชิดป่าภูเขียวและป่าภูกระแตซึ่งทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชนภูกระแตเป็นอย่างดีเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะต่างๆ เพิ่มขึ้น เมื่อทำการปรับปรุงแก้ไขเสร็จจึงทำการทดสอบแบบสอบถามในครั้งที่ 2 และนำแบบสอบถามที่ได้มาจากการทดสอบครั้งที่ 2 มาแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่อความสมบูรณ์และความน่าเชื่อถือของแบบสอบถาม

3.6.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลร่วมกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว เพื่อทำความเข้าใจและรับทราบถึงการตีความเนื้อหาของแบบสอบถามให้ตรงกัน รวมทั้งยังได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวและเจ้าหน้าที่สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต 5 (เดิมคือสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขตเกษตรเศรษฐกิจที่ 7) ในการเก็บแบบสอบถามในครั้งนี้ ได้ทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญรองลงมาจากหัวหน้าครัวเรือนในกรณีที่ไม่พบหัวหน้าครัวเรือน ก่อนออกสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้อธิบายแก่คณะผู้ทำการสัมภาษณ์ทุกคนให้เข้าใจในแบบสอบถามและวัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาของการศึกษาในครั้งนี้ได้อย่างถูกต้องและเข้าใจตรงกัน เนื่องจากประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่พูดภาษาท้องถิ่นหรือภาษาอีสาน ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถรับฟังคำตอบจากผู้ให้สัมภาษณ์ได้อย่างถูกต้อง ผู้วิจัยจึงใช้ล่ามซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวช่วยเหลือในการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาด้านการตีความของเนื้อหาในแบบสอบถาม รวมถึงชาวบ้านเองจะได้เข้าใจถึงคำถามได้อย่างถูกต้องและไม่เกิดการผิดพลาดเนื่องจากการตีความของผู้วิจัยเอง ขณะเดียวกันผู้วิจัยเองได้เข้าร่วมสังเกตการณ์จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ป่าภูกระแต เช่น กิจกรรมการปลูกป่า อีกทั้งยังร่วมสนทนาและสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้รู้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นข้อมูลในการประกอบคำบรรยายอีกด้วย ซึ่งในการเก็บแบบสอบถามนั้น เริ่มตั้งแต่ กลางเดือนกันยายน-สิ้นเดือนตุลาคม 2545 เป็นระยะเวลา 1 เดือนครึ่ง สาเหตุที่ทำ

ให้ล่าช้าในการเก็บแบบสอบถามเนื่องจากเป็นช่วงฤดูฝน ชาวบ้านออกเก็บเกี่ยวผลผลิต ออกล่าสัตว์เช่น กบ เขียด ฯลฯ ยามกลางคืน ทั้งยังเกิดปัญหาน้ำท่วม จึงเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการเข้าเก็บแบบสอบถามภายในพื้นที่

ภาพที่ 3.1 แสดงกระบวนการวิจัย

บทที่ 4

สภาพพื้นที่ศึกษา

4.1 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดชัยภูมิ

4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดชัยภูมิ ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณใจกลางของประเทศไทย บนขอบที่ราบสูงของอีสานด้านทิศตะวันตก ที่เส้นรุ้ง 15 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 102 องศาตะวันออก สูงกว่าระดับน้ำทะเล 631 ฟุต อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางรถยนต์ ประมาณ 332 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 12,778.287 ตารางกิโลเมตร หรือ 7,986,429 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 7.6 ของภาค และคิดเป็นร้อยละ 2.5 ของพื้นที่ประเทศ มีพื้นที่ใหญ่เป็นลำดับที่ 3 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นลำดับที่ 8 ของประเทศ (ที่มา : สำนักงานการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ, 2545)

จังหวัดชัยภูมิ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดเพชรบูรณ์ และขอนแก่น
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดนครราชสีมา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดขอนแก่น และนครราชสีมา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดเพชรบูรณ์ และลพบุรี

4.1.2 ประชากร

จังหวัดชัยภูมิ มีจำนวนประชากร ณ วันที่ 20 เมษายน 2545 รวมทั้งสิ้น 1,128,966 คน แบ่งเป็นชาย 563,116 คน หญิง 565,850 คน จำนวนครัวเรือนมีทั้งสิ้น 275,830 ครัวเรือน อัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรตั้งแต่ปี 2542 มีอัตราเพิ่มขึ้นจำนวนร้อยละ 0.93 สำหรับอำเภอที่มีประชากรมากที่สุดได้แก่อำเภอเมืองชัยภูมิ 188,857 คน รองลงมาได้แก่อำเภอภูเขียว 123,927 คน และอำเภอเกษตรสมบูรณ์ 115,096 คน สำหรับอำเภอที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุดได้แก่ อำเภอเมืองชัยภูมิ 162 คน/ตร.กม. รองลงมาได้แก่ อำเภอแก้งคร้อ 155 คน/ตร.กม. และอำเภอภูเขียว 150 คน/ตร.กม. (ที่มา : สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ, 2545ข)

4.1.3 การคมนาคม

การคมนาคม ปัจจุบันการคมนาคมระหว่างอำเภอต่ออำเภอ เป็นถนนลาดยางในความรับผิดชอบของกรมทางหลวง ทำให้การติดต่อระหว่างอำเภอเป็นไปอย่างสะดวกสบาย ส่วนการคมนาคมจากอำเภอถึงตำบล-หมู่บ้านยังเป็นถนนลูกรัง สามารถใช้ติดต่อคมนาคมอย่างสะดวกในหน้าแล้ง สำหรับฤดูฝนยังมีความลำบากอยู่มาก

จังหวัดชัยภูมิสามารถติดต่อกับกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงได้โดยรถยนต์และรถไฟ กล่าวคือ มีทางรถยนต์โดยสารวิ่งระหว่างจังหวัดชัยภูมิกับกรุงเทพฯ รถยนต์โดยสารวิ่งระหว่าง

จังหวัดต่อจังหวัด มีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัด สภาพถนนดี และเดินทางสะดวกทุกฤดูกาล

4.1.4 ลักษณะภูมิประเทศ

ประกอบด้วยป่าและภูเขา ร้อยละ 50 ของพื้นที่จังหวัด นอกจากนั้นเป็นที่ราบสูง บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบ มีพื้นที่ป่าไม้และเทือกเขาตั้งเรียงรายจากทิศตะวันออก สู่ทิศตะวันตกประกอบด้วยเทือกเขาสำคัญคือ ภูอิเฒ่า ภูแลนคา ภูเขียว และภูพังเหย ทำให้พื้นที่จังหวัดถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนเหนือ มีอำเภอหนองบัวแดง แก้งคร้อ บ้านแท่น เกษตรสมบูรณ์ ภูเขียว คอนสาร และภักดีชุมพล

ส่วนใต้ มีอำเภอเมืองชัยภูมิ บ้านเขว้า จตุรัส บำเหน็จณรงค์ เทพสถิต หนองบัวระเหว คอนสวรรค์ อำเภอเนินสง่า และกิ่งอำเภอซับใหญ่

ตารางที่ 4.1 ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดชัยภูมิปี 2544

ลักษณะพื้นที่	จำนวนพื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
ภูเขาและป่าไม้	4,026,616	50.42
ที่ราบลุ่ม	3,603,994	45.13
ที่ราบสูงนอกเขตป่า	252,413	3.16
พื้นน้ำ	63,431	0.79
เนื้อที่ดินแดนดินเลนที่ประโยชน์ไม่ได้	39,975	0.50
รวมเนื้อที่ทั้งหมด	7,986,429	100.00

ที่มา : สำนักงานการเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดชัยภูมิ, 2544.

4.1.5 ลักษณะภูมิอากาศ

จากข้อมูลกรมอุตุนิยมวิทยา พบว่าลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดชัยภูมิ ในปี 2544 มีอุณหภูมิต่ำสุด 13.1 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุด 41.5 เฉลี่ยแล้วจังหวัดชัยภูมิมีอุณหภูมิ 27.4 องศาเซลเซียส

ตารางที่ 4.2 ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดชัยภูมิตั้งแต่ปี 2542-2544

(หน่วย : องศาเซลเซียส)

ปี	อุณหภูมิต่ำสุด	อุณหภูมิสูงสุด	เฉลี่ย
Years	Extreme Low Temperature	Extreme High Temperature	Mean Annual Temperature
2542	6.8	39.5	26.8
2543	11.9	40.0	26.9
2544	13.1	41.5	27.4

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2545ก.

4.1.6 หน่วยการปกครอง

จังหวัดชัยภูมิแบ่งการปกครองออกเป็น 15 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 123 ตำบล 1,493 หมู่บ้าน 20 เทศบาลและ 124 อบต. ดังนี้

ตารางที่ 4.3 แสดงหน่วยการปกครองจังหวัดชัยภูมิปี 2545

รายชื่ออำเภอ/ กิ่งอำเภอ	ตั้งเมื่อ พ.ศ.	จำนวน ตำบล	จำนวน หมู่บ้าน	จำนวน เทศบาล	จำนวน อบต.
เมือง	2457	17	188	3	18
คอนสวรรค์	2487	9	91	1	9
แก้งคร้อ	2501	10	120	2	10
บ้านแท่น	2508	5	64	1	5
ภูเขียว	2440	11	134	2	11
เกษตรสมบูรณ์	2481	12	144	2	12
คอนสาร	2501	8	76	1	8
หนองบัวแดง	2508	8	116	1	8
บ้านเขว้า	2497	6	79	1	6
จัตุรัส	2443	9	108	2	9
บำเหน็จณรงค์	2484	7	85	2	7
เทพสถิต	2519	5	84	1	5
หนองบัวระเหว	2521	5	58	1	5
ภักดีชุมพล	2531	4	46	-	4
เนินสง่า	2535	4	45	-	4
ซับใหญ่ (กิ่งอำเภอ)	2540	3	33	-	3
รวม		123	1,493	20	124

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2545.

4.1.7 ป่าไม้

จังหวัดชัยภูมิ มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 7,986,429 ไร่ ซึ่งจากการสำรวจภาพถ่ายดาวเทียม ปี 2540 จังหวัดชัยภูมิมีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ 1,911,408 ไร่ หรือประมาณ 23.93% ของพื้นที่จังหวัด ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่มากเป็นอันดับที่ 1 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและอันดับ 8 ของประเทศ สภาพป่าของจังหวัดชัยภูมิถือว่ามีสภาพป่าที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย และเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนในภาคอีสานตอนกลางหลายล้านคน เช่น แม่น้ำชี แม่น้ำพรม แม่น้ำเชิญ ลำสะพุง ลำปะทาว โป่งขุนเพชร และลำห้วยลำธารต่าง ๆ อีกจำนวนมาก และได้แบ่งพื้นที่ป่าตามสภาพของกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ ดังนี้

1) ป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 11 ป่า เนื้อที่ประกาศเขต 2,064,839 ไร่

ตารางที่ 4.4 แสดงรายชื่อป่าสงวนแห่งชาติในเขตรับผิดชอบของจังหวัดชัยภูมิ

ชื่อป่าสงวนแห่งชาติ	ตั้งอยู่ในอำเภอ	เนื้อที่ป่าทั้งสิ้น (ไร่)
ป่าภูหยวก	ภูเขียว	48,593.75
ป่าภูตะเภา	ภูเขียว, บ้านแท่น	16,756.25
ป่าโคกใหญ่	คอนสาร, เกษตรสมบูรณ์	35,425.00
ป่าภูแลนคา ด้านทิศเหนือ	เกษตรสมบูรณ์, หนองบัวแดง	279,000.00
ป่าภูแลนคา ด้านทิศใต้	บ้านเขว้า, คอนสวรรค์, เมืองชัยภูมิ	209,765.00
ป่าตาดเนิน	จัตุรัส, เนินสง่า	55,275.00
ป่าภูขำผักหนาม	คอนสาร	290,000.00
ป่านายางหลัก	หนองบัวระเหว, เทพสถิต, บำเหน็จณรงค์, กิ่งอำเภอซับใหญ่	1,016,668.00
ป่าโคกหลวง	บ้านแท่น, แก้งคร้อ	16,531.00
ป่าภูผาดำ-ภูผาแดง	แก้งคร้อ	11,575.00
ป่าภูแลนคาด้านทิศใต้บาง ส่วนและป่าหมายเลข 10 แปลง 2	คอนสวรรค์, หนองบัวระเหว, เมืองชัยภูมิ, บ้านเขว้า	85,250.00
รวม 11 ป่า		2,064,839.00

ที่มา : สำนักงานป่าไม้จังหวัดชัยภูมิ. 2544.

2) อุทยานแห่งชาติ จำนวน 6 อุทยาน

ตารางที่ 4.5 แสดงรายชื่ออุทยานแห่งชาติในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

อุทยานแห่งชาติ	ตั้งอยู่ในอำเภอ	เนื้อที่ (ไร่)
ตาดโตน	เมืองชัยภูมิ	135,737.50
น้ำหนาว	คอนสาร	166,875.00
ป่าหินงาม	เทพสถิต, กิ่งอำเภอซับใหญ่	70,000.00
ภูแลนคา	เมืองชัยภูมิ, บ้านเขว้า, หนองบัวแดง, เกษตรสมบูรณ์	125,312.00
ไทรทอง	หนองบัวระเหว, เทพสถิต, ภูคคีชุมพล, หนองบัวแดง	199,375.00
น้ำพอง	บ้านแท่น, แก้งคร้อ	123,125.00

หมายเหตุ อุทยานแห่งชาติน้ำพอง ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดชัยภูมิ มีเนื้อที่รวม 123,125 ไร่

ที่มา : สำนักงานป่าไม้จังหวัดชัยภูมิ. 2544.

3) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จำนวน 3 เขต

ตารางที่ 4.6 แสดงรายชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

ชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า	ตั้งอยู่ในอำเภอ	เนื้อที่ (ไร่)
ป่าภูเขี้ยว	คอนสาร, เกษตรสมบูรณ์, หนองบัวแดง	983,175
ป่าผาผึ้ง	คอนสาร	122,000
ป่าตะแบก - ห้วยใหญ่	หนองบัวแดง, ภูเกตุชุมพล	408,707

(เนื้อที่รวมกับจังหวัดเพชรบูรณ์)

หมายเหตุ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตะแบก-ห้วยใหญ่ ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์และชัยภูมิ เนื้อที่รวม 408,707

ไร่ ในเขตชัยภูมิยังไม่ได้มีการแยกเนื้อที่ออกมา

ที่มา : สำนักงานป่าไม้จังหวัดชัยภูมิ. 2544.

4) ป่าเตรียมการสงวน จำนวน 2 ป่า เนื้อที่ 2,195,886 ไร่

ตารางที่ 4.7 แสดงรายชื่อป่าเตรียมการสงวนในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

ชื่อ	ตั้งอยู่ในอำเภอ	เนื้อที่ (ไร่)
ป่าหมายเลข 10 แปลง 1	หนองบัวแดง, ภูเกตุชุมพล	2,135,000
ป่าภูโค้ง	แก้งคร้อ	60,886
รวม 2 ป่า		2,195,886

ที่มา : สำนักงานป่าไม้จังหวัดชัยภูมิ. 2544.

4.1.8 สภาพทางเศรษฐกิจ

ของจังหวัดชัยภูมิในปี 2544 พบว่า ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 26,691 บาทต่อปี เป็นอันดับ 61 ของประเทศ และอันดับที่ 6 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทั้งจังหวัดมีผลิตภัณฑ์มวลรวม 28,799.740 ล้านบาท รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสาขาการเกษตรมากที่สุดถึงร้อยละ 28.17 คิดเป็นมูลค่า 8,113.136 ล้านบาท รองลงมาเป็นสาขาค้าส่งและค้าปลีกร้อยละ 20.20 คิดเป็นมูลค่า 5,820.431 ล้านบาท และสาขาอุตสาหกรรมร้อยละ 15.26 คิดเป็นมูลค่า 4,394.061 ล้านบาท อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจร้อยละ 1.36 (ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544.)

4.1.9 การใช้พื้นที่และการถือครองที่ดินทางการเกษตร

1) จำนวนพื้นที่ถือครองการเกษตรและสภาพการใช้ที่ดิน เนื้อที่ทั้งหมดของจังหวัดชัยภูมิ มีจำนวน 7,986,429 ไร่ หรือ 12,778.29 ตารางกิโลเมตร ใช้พื้นที่ทำการเกษตรทั้งสิ้น 3,606,994 ไร่ ได้มีการใช้ประโยชน์ ดังนี้

ตารางที่ 4.8 แสดงการใช้พื้นที่และการถือครองที่ดินทางการเกษตร

ใช้พื้นที่	จำนวนพื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
ทำนา	1,636,454	45.36
ทำไร่	1,506,329	41.76
ทำสวนไม้ผล ไม้ยืนต้น	261,311	7.24
ทำสวนผัก	28,453	0.78
ทำทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	157,270	4.36
แหล่งน้ำเพื่อการประมง	15,804	4.30
ทำไม้ดอกไม้ประดับ	1,373	0.04
พื้นที่ทั้งหมด	3,606,994	100.00

ที่มา : สำนักงานแรงงานและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ. 2545.

2) เอกสารสิทธิของสำนักงานที่ดินจังหวัดชัยภูมิ มีทั้งสิ้น 537,404 แปลง มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 3,580,724 ไร่ ซึ่งออกโดยสำนักงานที่ดินจังหวัดชัยภูมิ สำนักงานที่ดินจังหวัดสาขาและสำนักงานที่ดินอำเภอ มีการออกเอกสารสิทธิให้แก่ผู้ถือครองที่ดินแล้วดังนี้

ตารางที่ 4.9 แสดงเอกสารสิทธิผู้ถือครองที่ดินจังหวัดชัยภูมิ

เอกสารสิทธิ	จำนวน (แปลง)	เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ
- โฉนดที่ดิน	339,627	1,871,546	46.63
- น.ส. 3ก.	97,540	1,260,661	42.37
- น.ส.	22,711	332,926	9.78
- ใบจอง	4,200	40,203	1.22
รวม	464,078	3,505,336	100.00

ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน. 2545.

4.1.10 แหล่งน้ำธรรมชาติ

จังหวัดชัยภูมิมีแหล่งน้ำที่สำคัญ ใต้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม รวมถึง การบริโภค-อุปโภค ที่สำคัญคือแหล่งน้ำผิวดิน แม่น้ำและลำน้ำที่สำคัญของจังหวัดมีหลายสาย มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาทางด้านตะวันตก มีบึงและหนองน้ำธรรมชาติกระจายอยู่ในบริเวณที่แม่น้ำชีไหลผ่าน ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ทางตอนล่างของจังหวัด บริเวณอำเภอเมืองชัยภูมิ จัตุรัส คอนสวรรค์ แม่น้ำและลำน้ำที่สำคัญ ได้แก่

1. ลำน้ำชี มีต้นน้ำอยู่บริเวณภูเขาเขียวและเทือกเขาพญาฝ่อในเขตอำเภอหนองบัวแดง ไหลผ่านจังหวัดชัยภูมิ เป็นระยะทางประมาณ 190 กิโลเมตร ตามอำเภอหนองบัวระเหว บ้านเขว้า

จัตุรัส เมืองชัยภูมิ คอนสวรรค์ แก้งคร้อ เข้าเขตจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และไปบรรจบลำน้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี

2. ลำน้ำพรม มีต้นน้ำอยู่บริเวณเทือกเขาภูผาฝ่อ อำเภอหนองบัวแดง ไหลผ่านจังหวัดชัยภูมิ เป็นระยะทางประมาณ 196 กิโลเมตร ผ่านอำเภอคอนสาร ภูเขียว บ้านแท่น นอกจากนี้ยังใช้เป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัดชัยภูมิ-ขอนแก่น และได้ไหลลงอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

3. ลำน้ำชีลอง ไหลผ่านอำเภอเมืองชัยภูมิ บ้านเขว้า ไปลงลำน้ำชี

4. ลำน้ำปะทิว ไหลผ่านจากเทือกเขาภูแลนคา ลงเขตอำเภอแก้งคร้อผ่านอำเภอเมืองไปลงลำน้ำชี

5. ลำน้ำคันฉู ไหลผ่านอำเภอบำเหน็จณรงค์ เป็นระยะทางประมาณ 182 กิโลเมตร

6. ลำน้ำสามหมอก ไหลผ่านอำเภอแก้งคร้อ คอนสวรรค์ไปลงลำน้ำชี

7. ลำน้ำเชิญ ไหลผ่านอำเภอคอนสาร และภูเขียว เป็นระยะทางประมาณ 175 กิโลเมตร (ที่มา : สำนักงานการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ. 2544.)

4.2 ข้อมูลทั่วไปของอำเภอเกษตรสมบูรณ์

4.2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอเกษตรสมบูรณ์เป็นหนึ่งใน 15 อำเภอ กับ 1 กิ่งอำเภอ ของจังหวัดชัยภูมิ มีพื้นที่ 1,418,967 ตร.กม. หรือที่มีพื้นที่ทั้งหมด 866,851 ไร่ ตั้งอยู่บริเวณทางด้านทิศเหนือของอำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เฉลี่ยประมาณ 200 เมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอคอนสารและอำเภอภูเขียว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อำเภอเมืองและอำเภอหนองบัวแดง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอภูเขียวและอำเภอแก้งคร้อ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอหนองบัวแดงและอำเภอคอนสาร

4.2.2 เขตการปกครอง

อำเภอเกษตรสมบูรณ์ แบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 12 ตำบล 144 หมู่บ้าน คือ ตำบลบ้านยาง ตำบลบ้านหัน ตำบลสระโพนทอง ตำบลบ้านเป่า ตำบลกุดเลาะ ตำบลหนองโพนงาม ตำบลโนนทอง ตำบลบ้านบัว ตำบลโนนกกอก ตำบลบ้านเตี๋ย ตำบลชัยสิทธิ์ทอง และตำบลหนองข่า มีสุขาภิบาล 2 แห่ง คือ สุขาภิบาลเกษตรสมบูรณ์ และสุขาภิบาลบ้านเป่า

4.2.3 ประชากร

อำเภอเกษตรสมบูรณ์มีจำนวนประชากร ณ วันที่ 20 เมษายน 2545 รวมทั้งสิ้น 115,096 คน แบ่งเป็นชาย 57,706 คน หญิง 57,390 คน มีอัตราเพิ่มขึ้นจากปี 2542 เป็นจำนวนร้อยละ 0.10

มากเป็นอันดับ 3 ของจังหวัดชัยภูมิ มีครัวเรือนทั้งหมด 27,889 ครัวเรือน จำนวนเกือบครึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม 13,834 ครัวเรือน ขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 5 คนต่อครัวเรือน และมีประชากรแรงงาน (ช่วงอายุ 15-60 ปี) ในปี 2545 จำนวน 76,542 คน เป็นชาย 38,514 คน เป็นหญิง 38,028 คน มีวัยแรงงานเฉลี่ย 4 คนต่อครัวเรือน (ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2545.)

4.2.4 การคมนาคม

ในเขตท้องที่อำเภอเกษตรสมบูรณ์ มีเส้นทางคมนาคมติดต่อได้เฉพาะทางรถยนต์มี

- ทางหลวงจังหวัดสายอำเภอภูเขียว - อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ระยะทาง 22 กม. ผ่านตำบลบ้านหันและตำบลบ้านยาง
- ทางหลวงจังหวัดสายอำเภอภูเขียว - อำเภอหนองบัวแดง ระยะทาง 35 กม. ผ่านตำบลบ้านบัว ตำบลโนนกกอกและตำบลบ้านเดื่อ
- จากอำเภอภูเขียว - อำเภอคอนสาร ระยะทาง 46 กม. นอกจากนี้ยังมี
- ทางหลวงชนบทแยกจากทางหลวงจังหวัดไปยังตำบล หมู่บ้าน

การติดต่อระหว่างอำเภอกับตำบลต่างๆ ใช้รถยนต์ติดต่อได้ทุกตำบล ทุกฤดูกาล ส่วนการเดินทางจากตำบลไปยังหมู่บ้านต่างๆในช่วงฤดูฝนไม่สะดวกเนื่องจากสภาพทางชนบทเป็นดินลูกรัง

4.2.5 สภาพภูมิอากาศ

อำเภอเกษตรสมบูรณ์ มี 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ - เดือนพฤษภาคม ไร่นาจัดระหว่างเดือนเมษายน - เดือนพฤษภาคม โดยมีอุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน เฉลี่ย 39 องศาเซลเซียส

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม - เดือนมกราคม โดยมีอุณหภูมิต่ำสุดในเดือนธันวาคม เฉลี่ย 12 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน - เดือนกันยายน ปริมาณน้ำฝน อำเภอเกษตรสมบูรณ์จัดว่าเป็นอำเภอที่มีปริมาณน้ำฝนต่อปีมากพอสมควร เฉลี่ยเป็นรายปีๆ ละประมาณ 1,068 มิลลิเมตร ซึ่งจะมีเป็นบางปีเท่านั้นที่มีปริมาณน้ำฝนน้อย เฉลี่ยประมาณ 854 มิลลิเมตร / ปี อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 30 องศาเซลเซียส (ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2545ก.)

4.2.6 ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ส่วนใหญ่เป็นลูกคลื่นลอนตื้นมีภูเขาล้อมรอบทั้ง 3 ด้าน และมีความลาดเทจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก โดยมีพื้นที่ราบลุ่มอยู่บริเวณตรงกลาง ส่วนพื้นที่ดอนจะอยู่บริเวณรอบๆ ชายเขา พื้นที่ราบลุ่มอยู่บริเวณรอบๆ ลำน้ำพรม ซึ่งไหลจากทิศตะวันตกผ่านตัวอำเภอเกษตรสมบูรณ์ไปทางอำเภอภูเขียว ในฤดูฝนถ้าปีใดมีฝนตกชุกน้ำพรมจะล้นตลิ่งไหลท่วมที่ไร่นาของเกษตรกร

4.2.7 สถาบันการศึกษา

การจัดการศึกษาในอำเภอเกษตรสมบูรณ์ มีการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สามารถแยกได้ดังนี้

- โรงเรียนมัธยมสังกัดกรมสามัญศึกษา 3 แห่ง
- โรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ 43 แห่ง
- โรงเรียนเอกชนก่อนระดับประถมศึกษา มี 2 แห่ง

มีจำนวนครูทั้งหมดจำนวน 274 คน นักเรียนมีจำนวน 16,297 คน (ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2545ก.)

4.2.8 ลักษณะของดิน

ดินของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ แบ่งตามลักษณะดินได้ 8 กลุ่มด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มดินชุดหน่วยที่ 62 มากที่สุด ประกอบไปด้วยพื้นที่ภูเขาและเทือกเขาที่มีความลาดชันมากกว่า 35% ดินที่พบมีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะของเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติแตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของหินต้นกำเนิดในบริเวณนั้น มักมีเศษหินหรือหินพื้นไหลลกระจัดกระจายทั่วไป ส่วนใหญ่ยังปกคลุมไปด้วยป่าไม้ประเภทต่างๆ เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง หรือป่าดงดิบ

4.2.9 สภาพแหล่งน้ำ

สภาพแหล่งน้ำของอำเภอเกษตรสมบูรณ์แบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ แหล่งน้ำใต้ดิน แหล่งน้ำตามธรรมชาติและระบบชลประทาน

1. แหล่งน้ำใต้ดิน ปริมาณน้ำใต้ดินของจังหวัดชัยภูมิเฉลี่ยประมาณ 20-100 แกลลอนต่อนาที่ พื้นที่ที่มีคุณภาพดี ได้แก่ บางส่วนทางตอนเหนือของอำเภอคอนสาร บ้านแท่น ภูเขียว แก้งคร้อ เกษตรสมบูรณ์ หนองบัวแดง เป็นต้น น้ำที่ขุดได้บริเวณนี้มีคุณภาพดีแต่จะมีปัญหาน้ำเค็มในพื้นที่ที่เป็นภูเขาทางตอนกลาง และตะวันตกของจังหวัดเฉลี่ยประมาณน้ำ 20-50 แกลลอนต่อนาที่ เป็นน้ำที่มีแร่ธาตุปน อยู่มาก ส่วนบริเวณไหล่เขาจะมีน้ำน้อยเฉลี่ย 20 แกลลอนต่อนาที่ และทางตอนล่างของจังหวัดเป็นพื้นที่ที่มีเกลือมาก น้ำที่ขุดจึงเป็นน้ำเค็มอยู่ถึงร้อยละ 90 ของที่ขุดได้

2. แหล่งน้ำธรรมชาติ ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ ปี 2545 มีแม่น้ำ ห้วย ลำธาร คลองรวมทั้งสิ้น 208 สาย แต่สามารถใช้ได้ในฤดูแล้งเพียง 93 สาย ส่วนหนอง บึง มีจำนวน 76 แห่ง สามารถใช้ได้ในฤดูแล้ง 28 แห่ง ในจำนวน 144 หมู่บ้านมีบ่อบาดาลส่วนตัวจำนวน 202 แห่ง เฉลี่ยแล้วมีบ่อบาดาล 1.51 ต่อหมู่บ้าน มีแหล่งน้ำธรรมชาติมี 5 แห่งด้วยกันคือ

1) ลำน้ำพรม มีต้นกำเนิดมาจากภูเขียวยเป็นลำน้ำที่สำคัญของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภค ใช้ในด้านการเกษตร ไหลผ่านตำบลกุดเลาะ บ้านยาง บ้านเป่า บ้านหัน และไหลผ่านอำเภอภูเขียวจนถึงบ้านแท่น

2) ลำห้วยหามแห ไหลจากทางทิศใต้ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ ไปทางทิศเหนือ โดยผ่าน ตำบลบ้านเตื่อ ตำบลโนนกกอก ตำบลบ้านบัว ตำบลสระโพนทอง ตำบลบ้านยาง และตำบลบ้านหัน ตามลำดับ แล้วไปบรรจบกับลำน้ำพรม ชาวอำเภอเกษตรสมบูรณ์ได้อาศัยลำน้ำนี้ใช้ในการอุปโภค และบริโภคตลอดทั้งปี

3) ลำน้ำทิก เป็นลำน้ำที่ไหลมาจากเขื่อนห้วยกุ่มผ่านตำบลหนองโพนงาม ตำบลบ้านเป่า แล้วไปบรรจบกับลำน้ำพรม เกษตรกรอาศัยน้ำนี้ในการเพาะปลูกพืชต่างๆ ทั้งในหน้าฝนและหน้าแล้ง

4) ลำปะทาว ต้นกำเนิดมาจากภูแลนคา ไหลจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ ไปทางทิศเหนือผ่านตำบลบ้านหัน แหล่งน้ำนี้เกษตรกรได้ใช้ในการอุปโภคและบริโภคบ้าง เนื่องจากในบางปีปริมาณน้ำมีน้อย

5) บึงแจ้ง อยู่ในเขตตำบลบ้านเป่า มีเนื้อที่ประมาณ 500 ไร่ เกษตรกรอาศัยใช้ในการอุปโภคและบริโภคเช่นกัน

3. ระบบชลประทาน ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์มีระบบชลประทาน 1 แห่ง คือโครงการน้ำพรม (โครงการชลประทานตามพระราชดำริ) เป็นโครงการชลประทานประเภทเหมืองฝาย ที่ตั้งห้วงงานอยู่ที่บ้านโนนเขว หมู่ที่ 2 ตำบลโนนทอง มีพื้นที่รับประโยชน์ทั้งหมด 40,000 ไร่ จำนวน 46 หมู่บ้าน 6 ตำบล คือ ตำบลกุดเลาะ ตำบลบ้านยาง ตำบลบ้านเป่า ตำบลบ้านบัว ตำบลสระโพนทองและตำบลบ้านหัน เกษตรกรได้ใช้ในการทำนาปีและปลูกพืชฤดูแล้ง

4.2.10 ป่าไม้

ป่าภูเขียวตามประกาศพระราชกฤษฎีกา ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2522 มีเนื้อที่ประมาณ 1,560 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 975,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอคอนสาร และอำเภอหนองบัวแดง ในส่วนของอำเภอเกษตรสมบูรณ์นั้นมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 150,000 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตตำบลหนองข่า ตำบลบ้านบัว ตำบลบ้านยาง ตำบลกุดเลาะและตำบลหนองโพนงาม สำหรับพื้นที่ป่าไม้ในเขตภูเขียวที่อยู่ในเขตตำบลบ้านยางนั้นมีเนื้อที่ประมาณ 30,000 ไร่

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาภูเขียว ในท้องที่อำเภอคอนสาร ไปตามเส้นทางคอนสาร-เขื่อนจุฬาภรณ์ ประมาณ 36 กม. เป็นพื้นที่ที่รักษาไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยแหล่งน้ำ แหล่งอาหารและที่หลบภัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เพื่อรักษาความสมดุลของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ป่าภูเขียวเป็นพื้นที่ต้นน้ำของลำน้ำชี ลำสะพุงและลำน้ำพรม ซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญของภาคอีสานมีสภาพป่าไม้เกือบทุกประเภท เช่น ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังผสมสนสามใบและทุ่งหญ้าสลับธารน้ำไหล อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์พืช ป่าเขตร้อนนานา

ชนิดซึ่งเป็นพืชที่ใกล้สูญพันธุ์ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ เช่น กระตู่ จระเข้ น้ำจืด เป็ดก่า นกอ้ายจ้ว เลียงผา ช้าง กระทิง วัวแดง เสือโคร่ง เสือดาว เก้ง กวาง กระเจิง และสัตว์ป่าอื่นๆ ไม่น้อยกว่า 500 ชนิด

4.2.11 สภาพทางชีวภาพ

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ดิน

ในจำนวน 144 หมู่บ้าน ของ 12 ตำบล ในอำเภอเกษตรสมบูรณ์ มีพื้นที่ทั้งหมด 866,851 ไร่ มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 337,244 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 116,921 ไร่ พื้นที่ทำไร่ 138,785 ไร่ ไม้ผล 7,013 ไร่ ไม้ยืนต้น 74,457 ไร่ อื่นๆ 116,921 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลากินพืชและการทำการเกษตรแบบผสมผสานและโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ “ตามแนวพระราชดำริ” เกษตรยั่งยืนเพิ่มขึ้นพอสมควร (ที่มา : สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ. 2545.)

2. สภาพการปลูกพืชทั่วไป

พืชที่ทำการเพาะปลูกในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์ มีด้วยกันหลายชนิด เช่น ข้าว อ้อย ปอ มันสำปะหลัง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ข้าวโพด เลียงสัตว์ ไม้ผล และหม่อนไหม ซึ่งแต่ละท้องที่มีระบบการปลูกพืชแตกต่างกันออกไปตามช่วงฤดูกาลและแหล่งน้ำ ดังนี้

1) การปลูกพืชฤดูฝน ในที่ดอนจะปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอแก้ว อ้อย หม่อนไหม ซึ่งจะอยู่ทุกตำบล สำหรับการทำนา ส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน และแหล่งน้ำธรรมชาติ ส่วนที่อยู่ในเขตชลประทาน มี 6 ตำบล คือ ตำบลกุดเลาะ ตำบลบ้านเป้า ตำบลบ้านยาง ตำบลบ้านหัน ตำบลสระโพนทอง และตำบลบ้านบัว

2) การปลูกพืชฤดูแล้ง แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ ในเขตชลประทาน พืชที่ปลูกมากได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ยาสูบ และพืชผัก

4.2.12 การถือครองที่ดิน

พื้นที่อำเภอเกษตรสมบูรณ์ได้รับการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินแล้วทั้งสิ้น 39,731 แปลง มีเนื้อที่ 2,739,940 ไร่ คิดเป็นอัตราเฉลี่ย 7.65 ของจำนวนเอกสารสิทธิ์ที่ได้รับทั้งหมดของจังหวัดชัยภูมิ

ตารางที่ 4.10 แสดงเอกสารสิทธิ์ผู้ถือครองที่ดินอำเภอเกษตรสมบูรณ์

เอกสารสิทธิ์	จำนวน (แปลง)	เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ
- โฉนดที่ดิน	16,430	77,554	41.35
- น.ส. 3ก.	21,576	167,108	54.30
- น.ส.	1,725	28,705	4.34
- ใบจอง	292	577	0.01
รวม	39,731	273,940	100.00

ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน. 2545.

4.2.13 ปัญหากฎธรรมชาติ

1. ปัญหากฎแล้ง

จากการสำรวจโดยฝ่ายกิจการพิเศษ ที่ทำการปกครองจังหวัดชัยภูมิ ระหว่างเดือนธันวาคม – เมษายน 2545 พบว่าอำเภอเกษตรสมบูรณ์นั้นมีพื้นที่ประสบภัยแล้งทั้งสิ้น 12 ตำบล 119 หมู่บ้าน 10,748 ครัวเรือน ถือได้ว่าอำเภอเกษตรสมบูรณ์นั้นมีจำนวนผู้ประสบภัยแล้งมากเป็นอันดับ 1 จาก 583 หมู่บ้านทั้งหมดของจังหวัดชัยภูมิ

2. ปัญหาอุทกภัย

จากการสำรวจโดยฝ่ายกิจการพิเศษ ที่ทำการปกครองจังหวัดชัยภูมิ ระหว่างเดือนธันวาคม – เมษายน 2545 พบว่าอำเภอเกษตรสมบูรณ์นั้นมีพื้นที่ประสบอุทกภัยทั้งสิ้น 12 ตำบล 50 หมู่บ้าน 1,765 ครัวเรือน

4.2.14 ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ

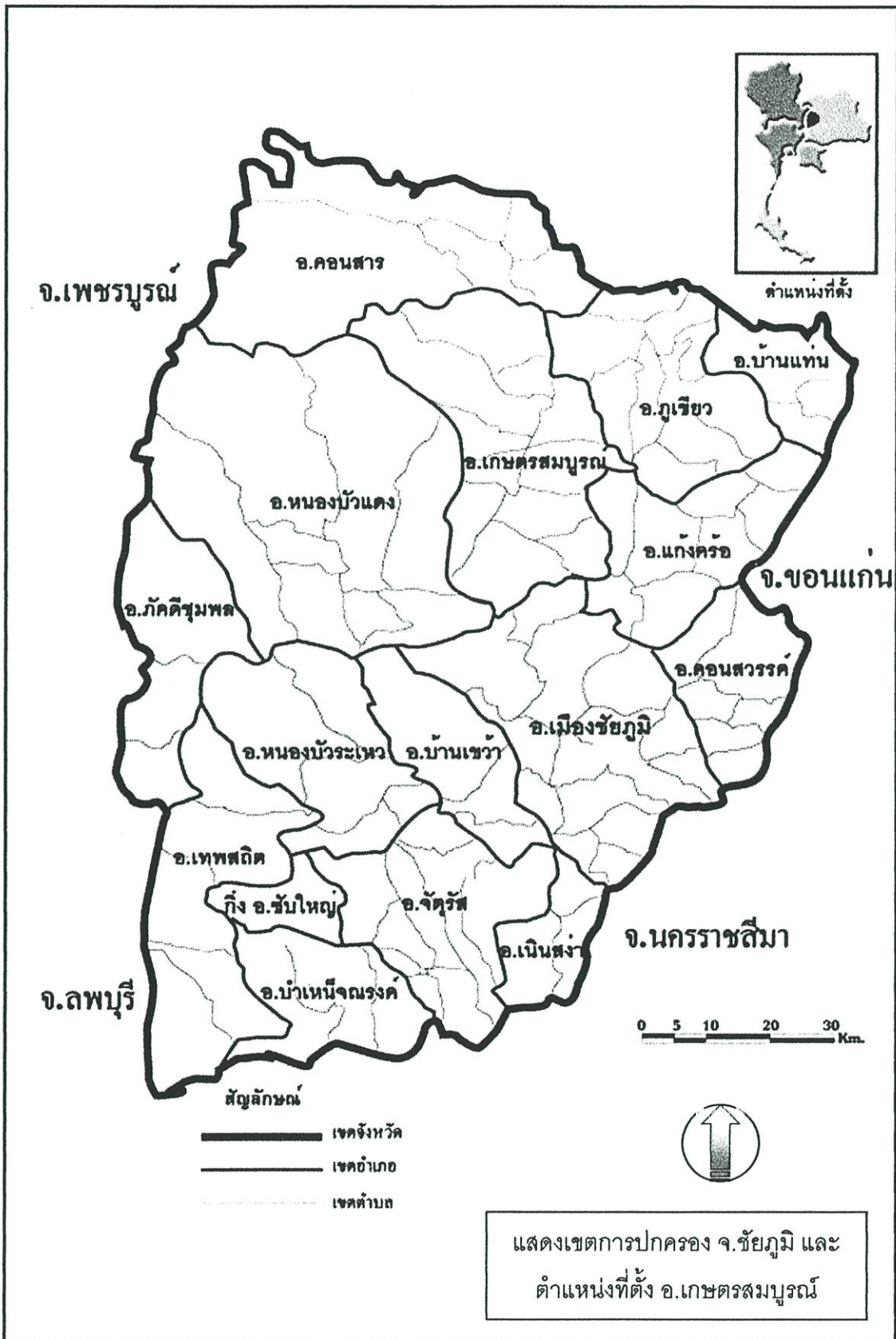
ประชากรส่วนใหญ่ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ นับถือศาสนาพุทธ ในปีหนึ่งๆ ชาวบ้านจะจัดงานประเพณีสืบทอดกันมาทุกปี ซึ่งเชื่อว่าทำแล้วบุญกุศลจะก่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุข ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล บุญประเพณีที่สำคัญๆ พอสรุปได้ดังนี้

1) บุญสงกรานต์ ถือเป็นวันปีใหม่ โดยจะเริ่มกันในเดือน 5 ของทุกปีมีการแห่ดอกไม้ (ดอกคูณ) และขนทรายเข้าวัด ผลกระทบในด้านการเกษตรและการดำรงชีวิตของเกษตรกรคือ ในช่วงสงกรานต์ห้ามทำการงานทุกชนิด เช่น สี่ข้าว เก็บพืช ไร่ ฯลฯ

2) บุญบั้งไฟ จะทำกันในช่วงเดือน 6-7 โดยยึดถือประเพณีดั้งเดิมมีการนำบั้งไฟมาจุดบูชาเพื่อเป็นการขอฝน ผลกระทบคือในช่วงเตรียมงานผู้ชายจะช่วยกันทำบั้งไฟทำให้ทำงานในไร่นา ก่อนวันงาน

3) บุญพระเวส (บุญพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ) จัดในช่วงเดือน 4 ใช้เวลา 3 วัน วันแรกจะทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนเย็นมีการแห่พระเวสสันดร รุ่งเช้าวันที่ 2 จะมีการแห่ข้าวพันก้อน โดยเริ่มทำตั้งแต่เวลา 04.00 น. เพื่อนำไปบูชา “คาถาพันข้อ” ในมหาชาติชาดกตลอดจนบูชาเทพยดา วันที่ 3 ตอนเช้าจะมีการเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดกที่วัด

4) บุญกฐิน (บุญมหากฐิน) เริ่มจากบุญออกพรรษาวันเพ็ญเดือน 11-12 ชาวบ้านจะช่วยกันบริจาคเงิน ตลอดจนเครื่องบริขาน 8 มารวมกันในวันรวม เพื่อนำไปทอดถวายที่วัดในวันรุ่งขึ้น มีความเชื่อกันว่าบุญกฐินเป็นบุญใหญ่ ถ้าทำแล้วจะได้บุญกุศลมาก ผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของเกษตรกร เหมือนกับบุญประเพณีอื่นๆ

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2545.

ภาพที่ 4.1 แสดงเขตการปกครองจังหวัดชัยภูมิ และบริเวณอาณาเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์

4.3 สภาพทั่วไปของพื้นที่ป่าภูกระแต

4.3.1 ลักษณะพื้นที่

พื้นที่ป่าภูกระแตมีลักษณะเป็นเนินเขาขนาดเล็กใกล้แหล่งชุมชน (ภาพที่ 4.2) ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างภูเขาขนาดใหญ่ คือด้านทิศตะวันตกติดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ด้านทิศตะวันออกติดอุทยานแห่งชาติภูแลนคา เป็นแนวกันชนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดแซะ แหล่งน้ำสำคัญของประชาชนที่ใช้แหล่งน้ำเหล่านี้สำหรับอุปโภคและบริโภค ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณโดยรอบพื้นที่ป่าภูกระแตกระจายตัวหนาแน่นด้านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จึงทำให้บริเวณสันเขามีหน่วยพิทักษ์ป่าภูเขียวอยู่ตามจุดต่างๆ โดยเฉพาะบริเวณที่มีชุมชนหนาแน่นเพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่าของประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้ผืนป่าแห่งนี้

ในอดีตป่าภูกระแตมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้ และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าจำนวนมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในปัจจุบันสภาพป่าบนภูกระแตมีความเสื่อมโทรมลงมาก เพราะถูกบุกรุกทำลายเพื่อนำพื้นที่มาใช้ในการทำนา ทำไร่ มีลักษณะเป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรังผสมกับป่าเบญจพรรณเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเดิมที่มีพื้นที่ป่าบนภูกระแตประมาณ 25,000 ไร่ ถูกบุกรุกทำลายทำให้ปัจจุบันเหลือบริเวณที่มีสภาพเป็นป่ามีต้นไม้อายุขนาดกลาง และไม่ถูกครอบครองประมาณ 8,000 ไร่ บริเวณพื้นที่ดังกล่าวควรจัดให้เป็นป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งสำหรับให้ประชาชนได้เก็บหาประโยชน์จากทรัพยากร

ภาพที่ 4.2 บริเวณพื้นที่ป่าภูกระแต

ภาพที่ 4.3 สภาพพื้นที่ป่าภูกระแตมีลักษณะเป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรังผสมกับป่าเบญจพรรณ

4.3.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

ป่าภูกระแตครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลโนนกกอก ตำบลบ้านเตื่อ ตำบลบ้านบัว และตำบลหนองข่า มีจำนวนทั้งสิ้น 48 หมู่บ้าน แต่มีชุมชนที่ได้เข้าใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแตทั้งทางตรงและทางอ้อมมีจำนวน 16 หมู่บ้าน ดังนี้ ตำบลโนนกกอกมีจำนวน 2 หมู่บ้าน ตำบลบ้านเตื่อมีจำนวน 4 หมู่บ้าน ตำบลบ้านบัวมีเพียง 1 หมู่บ้าน และตำบลหนองข่ามีจำนวนมากถึง 10 หมู่บ้านด้วยกัน (ตารางที่ 4.11)

ตารางที่ 4.11 แสดงรายชื่อหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแต

หมู่ที่	ตำบลโนนกกอก	ตำบลบ้านเตื่อ	ตำบลบ้านบัว	ตำบลหนองข่า
1	บ้านเมืองกลาง	บ้านเตื่อ	บ้านบัว	บ้านหนองข่า
2	บ้านนกเจ้า	บ้านคอกกลาง	บ้านหัวขัว	บ้านฉนวน
3	บ้านโลกเขือก	บ้านจะหมื่น	บ้านแก่น้อย	บ้านท่าคร้อ
4	บ้านเปือย	บ้านทุ่งม่อง	บ้านโนนกกอก	บ้านโจด
5	บ้านโนนเห็ดโคด	บ้านหนองแต้	บ้านเขวา	บ้านหนองแดง
6	สระ	บ้านนาหัวโสก	บ้านโนนงิ้ว	บ้านนาสมบุรณ์
7	สระ	บ้านโนนทัน	บ้านโนนสังข์	บ้านห้วยยางดำ
8	สระ	บ้านนาสีดา	บ้านหามแห	บ้านกุดจิก
9	โนนสุขสันต์	บ้านหนองบัวน้อย		บ้านโนนศิลา
10		บ้านห้วยโป่ง		บ้านฉนวน
11		บ้านหลักแดน		บ้านหนองโสน
12		บ้านน้อยพัฒนา		บ้านโจด
13		บ้านโนนสวรรค์		
14		บ้านหนองบัวพัฒนา		

ตารางที่ 4.11 (ต่อ)

หมู่ที่	ตำบลโนนกกอก	ตำบลบ้านเตือ	ตำบลบ้านบัว	ตำบลหนองข่า
15		บ้านหนองบัว		
16		บ้านเตือพัฒนา		
17		บ้านหนองเตือพัฒนา		
18		บ้านบึงมะนาวพัฒนา *		
19		บ้านหนองบัวใหญ่ *		

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย. 2545

หมายเหตุ : บ้านที่ขีดเส้นใต้ คือบ้านที่ให้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแต
บ้านที่มีสัญลักษณ์ * คือบ้านที่ได้รับการอนุมัติตั้งขึ้นใหม่ในปี 2544

ป่าภูกระแตมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลบ้านยางและตำบลสระโพนทอง

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลบ้านซำสีทองและอุทยานแห่งชาติภูแลนคา

ทิศตะวันตก ติดกับ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว

ทิศใต้ ติดกับ อำเภอหนองบัวแดง

4.3.3 ลักษณะชุมชน ประเพณีและความเชื่อ

ลักษณะชุมชนรอบป่าภูกระแตนั้นมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ มีความใกล้ชิดกัน แต่ระยะระหว่างหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านมีความห่างกันพอสมควร เป็นลักษณะชุมชนดั้งเดิมชาวบ้านยังคงประกอบอาชีพทำการเกษตรมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะมีความมักน้อย ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความเป็นอยู่แบบง่ายๆ และประหยัด สภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้รายได้ที่ได้จากการเกษตรเพียงอย่างเดียวไม่สามารถใช้บริโภคได้ตลอดปี ชาวบ้านจึงต้องดิ้นรนหารายได้เพิ่มเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ได้ สภาพปัญหาโดยทั่วไปคือ ชาวบ้านยังคงลักลอบล่าสัตว์ ตัดไม้ และเก็บหาของป่าตามฤดูกาล มีทั้งไว้ใช้สอยในครัวเรือนและนำไปขาย ปัจจุบันยังพบว่าการลักลอบเก็บหาไม้หอม (กฤษณา) โดยเฉพาะบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ถึงกระนั้นประชาชนยังคงมีกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับประเพณี และวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน คืองานประเพณีสงฆ์พระบนภูกระแต ช่วง 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี (เทศกาลสงกรานต์) ชาวบ้านที่อยู่รอบป่าภูกระแตจะขึ้นไปสงฆ์พระตามประเพณี เพราะเชื่อว่าถ้าหมู่บ้านใดขึ้นไปสงฆ์พระบนภูกระแตมาก ปีนั้นข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ตลอดปี

ความเชื่อในขั้นตอนการผลิตข้าว

1. ก่อนทำนาทุกปีจะมีการเลี้ยงผีนา ก่อน ถือว่าเป็นการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางว่าถึงฤดูทำนาแล้ว เพื่อขอพรให้ได้รับผลผลิตข้าวมาก จะถือวันพุธหรือวันพีชมงคลเป็นวันทำพิธี
2. การเรียกขวัญข้าวจะทำในช่วงตั้งโนวันพระ
3. การนำข้าวขึ้นลานชาวบ้านจัดถือเอาวันอังคาร

ที่มา : สำนักงานประมงจังหวัดชัยภูมิ. 2545.

ภาพที่ 4.4 แผนที่สังเขป อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ขอบเขตตำบลและที่ตั้งหมู่บ้านบริเวณพื้นที่ศึกษา

4. การนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง จะถือเอาวันศุกร์

5. การทำขวัญข้าว หลังจากนำข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้วเกษตรกรจะไม่ตัดข้าวออกจนกว่าจะถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งจะมีการทำขวัญข้าวเสียก่อน

4.3.4 การคมนาคม

ป่าภูกระแตอยู่บริเวณตรงกลางโดยมีถนน 2 เส้นทางขนานตลอดผืนป่า สามารถเดินทางจากอำเภอหนองบัวแดงโดยมีถนนแยกออก 2 สาย สายแรกจากตำบลหนองข่าและตำบลบ้านบัว อีกสายผ่านตำบลบ้านเตือและตำบลโนนกกอก ถนนดังกล่าวคือทางหลวงสาย 2035 (ภาพที่ 4.6) ถนนทั้ง 2 สายจะมาบรรจบกันที่ตำบลบ้านบัวและตำบลโนนกกอก มีถนนตัดผ่านป่าภูกระแต 1 สาย บริเวณบ้านโจด ตำบลหนองข่ากับบ้านจะหมื่น ตำบลบ้านเตืออีกด้วย และสามารถเดินทางไปยังตำบลต่างๆ ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ และอำเภอภูเขียวได้อีกด้วย การคมนาคมโดยรวมอยู่ในสภาพดี ถนนสายหลักเป็นถนนคอนกรีต ถนนสายรองและสายย่อยส่วนใหญ่เป็นถนนลูกรังทำให้สภาพพื้นที่มีปัญหาในการเดินทางอย่างยิ่งในช่วงฤดูฝนทางเป็นหล่มโคลนและหลุมบ่อ และปัญหาน้ำท่วมฉับพลันทำให้ถนนหลายเส้นถูกตัดขาดได้ในช่วงที่ฝนตกหนักติดกันเป็นเวลาหลายวัน

ภาพที่ 4.6 บริเวณทางหลวงสาย 2035 เส้นทางผ่านตำบลบ้านเตือและตำบลโนนกกอก

ภาพที่ 4.7 มุมมองจากทางหลวงสาย 2035 ตัดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว

4.3.5 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะป่าภูกระแต่นั้นมีลักษณะเป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรังผสมกับป่าเบญจพรรณเป็นส่วนใหญ่ บริเวณภายในพื้นที่นั้นกลุ่มดินที่พบมากได้แก่

- กลุ่มดินที่มีเนื้อดินเป็นดินเหนียว มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติปานกลางถึงสูง ปัญหาหลักในการใช้ประโยชน์ดินได้แก่ การไถพรวนลำบากเนื่องจากเป็นดินเหนียว บริเวณดังกล่าวส่วนใหญ่ใช้ทำนา นอกฤดูทำนาใช้ปลูกข้าว ทำไร่และถั่วต่างๆ ดินชนิดนี้อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลหนองข่า และตำบลบ้านบัวเป็นส่วนใหญ่
- กลุ่มดินที่มีเนื้อดินบนเป็นดินร่วนปนทราย ส่วนดินล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย ซึ่งเกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกตะกอนลำนํ้า หรือเกิดจากการสลายตัวของหินเนื้อหยาบ พบบริเวณพื้นที่ค่อนที่มีลักษณะเป็นลูกคลื่นจนถึงที่ลาดเชิงเขา เป็นดินลึกมีการระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่ำ ปัญหาสำคัญในการใช้ประโยชน์ที่ดินของดินชนิดนี้พบว่าดินค่อนข้างเป็นทรายในบริเวณที่มีความลาดชันสูง มักจะมีปัญหาเกี่ยวกับการชะล้างพังทลายของหน้าดิน บริเวณดินดังกล่าวใช้ปลูกพืชไร่ประเภทต่างๆ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ปอแก้วและถั่วชนิดต่างๆ ดินชนิดนี้พบมากในบริเวณบ้านเดื่อ
- กลุ่มดินที่มีเนื้อดินเป็นพวกดินร่วนปนทราย พบบริเวณพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบจนถึงที่ลาดเชิงเขา เป็นดินลึกมีการระบายน้ำดี ปัญหาที่พบคือเนื้อดินค่อนข้างเป็นทราย พืชที่ปลูกมีโอกาสเสี่ยงต่อการขาดน้ำได้ง่าย ดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำในบริเวณที่มีความลาดชันจะเกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินได้ง่าย ดินชนิดนี้พบบริเวณตำบลบ้านบัวและตำบลหนองข่า
- กลุ่มดินที่มีเนื้อดินเป็นพวกดินเหนียวบางแห่งในดินชั้นล่างมีก้อนปูนและเศษหินปะปนอยู่ด้วย ซึ่งเกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกหินตะกอนเนื้อละเอียดที่มีปูนปน มีสภาพพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบถึงลูกคลื่นลอนลาด เป็นดินลึกปานกลางมีการระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง ปัญหาสำคัญในการใช้ประโยชน์จากดินชนิดนี้ได้แก่ ดินมีโครงสร้างแน่นที่บยากต่อการไหลของอากาศบริเวณดังกล่าวใช้ปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง บางแห่งเป็นป่าละเมาะ หญ้าเพ็กและไผ่ ดินชนิดนี้พบในบริเวณตำบลบ้านบัวและตำบลบ้านเดื่อ
- กลุ่มดินที่เป็นพื้นที่ภูเขาและเทือกเขาที่มีความลาดชันมากกว่า 35% ดินที่พบมีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ แตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของหินต้นกำเนิดในบริเวณนั้น มักมีเศษหินหรือหินพื้นใต้อกกระจายทั่วไป ส่วนใหญ่ยังปกคลุมไปด้วยป่าไม้ประเภทต่างๆ เช่น ป่าเบญจพรรณ

ป่าเต็งรังหรือป่าดงดิบชื้นหลายแห่ง มีการทำไร่เลื่อนลอยเป็นผลทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน กลุ่มดินนี้ไม่ควรนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เนื่องจากมีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ควรสงวนไว้เป็นป่าธรรมชาติเพื่อรักษาแหล่งต้นน้ำลำธาร ดินชนิดนี้พบในบริเวณตำบลโนนกกอก ตำบลบ้านเดื่อ ตำบลบ้านบัวและตำบลหนองข่า (ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน. 2545.)

4.3.6 การเลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงแบบไว้ใช้งานและเป็นอาหาร ส่วนการเลี้ยงเพื่อเป็นการค้านั้นมีส่วนน้อย แต่ที่นิยมเลี้ยงกันมากคือ ไก่ เป็ด ควาย วัวและหมู ตามลำดับ

1. การเลี้ยงไก่, เป็ด

นิยมเลี้ยงกันมากเป็นอันดับ 1 คือมีแทบทุกครัวเรือน เลี้ยงเป็นงานอดิเรกโดยใช้เศษอาหารที่มีอยู่ทั่วไป และเน้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงได้ทุนบ้านนิยมเลี้ยงพันธุ์พื้นเมืองแบบปล่อยให้หาอาหารกินเองและผสมพันธุ์เอง ปัญหาที่พบได้แก่โรคระบาด ซึ่งเป็นทุกปีทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เลี้ยงเป็นอย่างมาก เพราะเกษตรกรยังไม่รู้จักวิธีการป้องกันโรคระบาด

2. การเลี้ยงกระบือ

การเลี้ยงกระบือนิยมเลี้ยงเพื่อใช้งานเท่านั้น เกษตรกรที่เลี้ยงส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงพันธุ์พื้นเมือง เลี้ยงตามหัวไร่ปลายนา และปล่อยให้ผสมพันธุ์กันเองตามธรรมชาติ ปัญหาการเลี้ยงกระบือคือเกษตรกรเลี้ยงตามธรรมชาติให้หาอาหารกินเอง ซึ่งมักจะทำให้ขาดสารอาหารที่จำเป็น รวมทั้งการสุขาภิบาล เกษตรกรขาดความสนใจไม่ทำความสะอาดคอกซึ่งจะก่อให้เกิดโรคระบาดตามมา การป้องกันโรคเกษตรกรยังขาดความรู้ทำให้เกิดโรคระบาดเพิ่มมากขึ้น

3. การเลี้ยงโค

สภาพการเลี้ยงโคส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงเพื่อขาย โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

- 1) เกษตรกรที่นิยมเลี้ยงโคพันธุ์ดี เช่น พันธุ์ลูกผสมอเมริกันรามัน ฯลฯ เกษตรกรจะเลี้ยงเฉลี่ยประมาณ 1-5 ตัว/ครัวเรือน โดยมีการดูแลอย่างใกล้ชิดมีการป้องกันโรคซึ่งเวลาขายจะได้ราคาดี
- 2) เกษตรกรที่นิยมเลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง ส่วนมากจะพบการเลี้ยงบริเวณที่ติดกับภูเขาหรือที่สาธารณะกว้างๆ เฉลี่ยประมาณ 10-15 ตัว/ครัวเรือน เกษตรกรจะเลี้ยงแบบตามบุญตามกรรม ไม่มีการป้องกันรักษาโรคและการสุขาภิบาลที่ดี ซึ่งเวลาขายจะได้ราคาต่ำกว่าโคพันธุ์ดีมาก

4. การเลี้ยงสุกร

ส่วนใหญ่เกษตรกรจะเลี้ยงประมาณ 1-2 ตัว/ครัวเรือน เลี้ยงแบบวิธีการง่าย ๆ โดยสร้างคอกไว้ได้ทุนบ้านหรือยุงข้าว อาหารที่ใช้ได้แก่ รำ ปลายข้าว พืชและผักต่างๆ ตลาดจำหน่ายสุกรส่วนมากจะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน โดยการเหมาหรือตกลงราคากันเอง

ตารางที่ 4.12 แสดงจำนวนสัตว์เลี้ยงของประชาชน 4 ตำบลที่ใช้ประโยชน์ป่าภูกระแต

ตำบล	วัว		ควาย		หมู		เป็ด		ไก่	
	ตัว	ครัวเรือน	ตัว	ครัวเรือน	ตัว	ครัวเรือน	ตัว	ครัวเรือน	ตัว	ครัวเรือน
บ้านเตือ	775	112	1,533	685	290	102	2,300	900	4,500	890
บ้านบัว	580	117	545	328	172	31	2,003	790	5,310	770
โนนกกอก	1,290	240	1,215	570	1,115	217	3,680	497	3,000	700
หนองข่า	298	180	289	145	236	130	2,000	700	1,900	300
รวม	2,943	649	3,582	1,728	1,813	480	9,983	2,887	14,710	2,600

ที่มา : สำนักงานการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ. 2544.

4.3.7 สภาพแหล่งน้ำ

ประชาชนส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนในการอุปโภคและบริโภค แหล่งน้ำธรรมชาติที่ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ป่าภูกระแต คือลำห้วยหามแหไหลจากทางทิศใต้ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ไปทางทิศเหนือผ่าน ตำบลบ้านเตือ ตำบลโนนกกอก ตำบลบ้านบัว ตำบลสระโพนทอง ตำบลบ้านยางและตำบลบ้านหัน แล้วไปบรรจบกับลำน้ำพรม ประชาชนในพื้นที่อาศัยลำน้ำนี้ในการอุปโภคและบริโภคตลอดปี

1. บ่อเลี้ยงปลาประจำตำบล สำหรับในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์นั้นมีอยู่ 2 แห่ง คือที่ตำบลบ้านบัวและตำบลบ้านเตือ ซึ่งบ่อเลี้ยงปลาตำบลบ้านเตือนั้นมีขนาด 60 ไร่ จำนวน 1 แห่ง โดยกรมชลประทานก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2533 จัดเป็นประมงหมู่บ้าน จับขายกันเองในหมู่บ้าน และในอนาคตมีโครงการที่จะก่อสร้างจำนวน 2 แห่งที่ตำบลโนนกกอก สำหรับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำนั้นส่วนมากเลี้ยงแบบแนวกึ่งพัฒนา คือรับประทานภายในครัวเรือนและที่เหลือก็นำไปขายในตลาดภายในหมู่บ้านหรือตลาดที่อำเภอ

2. แหล่งน้ำชลประทาน ในอำเภอเกษตรสมบูรณ์มีจำนวนทั้งหมด 23 แห่ง แต่มี 7 แห่งเท่านั้นที่มีอยู่ใน 4 ตำบลพื้นที่ศึกษา ได้แก่

- 1) อ่างเก็บน้ำห้วยยางดำ เนื้อที่ขนาด 300 ไร่ ตั้งอยู่บ้านกุดจิก หมู่ที่ 8 ตำบลหนองข่า เจ้าหน้าที่ชลประทานร่วมกับหน่วยรักษาป่าดูแลรักษา เก็บน้ำได้ตลอดปี เป็นแหล่งทำการประมงของราษฎร เป็นแหล่งแจกจ่ายน้ำไปให้ราษฎรทำการเกษตรกรรม เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เลี้ยงสัตว์ มีที่หวงห้ามจับสัตว์น้ำเพราะอยู่ใกล้วัด (ภาพที่ 4.8)
- 2) อ่างเก็บน้ำภูกระแต เนื้อที่ขนาด 150 ไร่ ตั้งอยู่บ้านเมืองกลาง หมู่ที่ 1 ตำบลโนนกกอก เจ้าหน้าที่ชลประทานและคณะกรรมการหมู่บ้านดูแลรักษา เก็บน้ำได้ตลอดปี แต่บางปีมีน้ำน้อยบางปีมีน้ำมากขึ้นอยู่กับน้ำฝนแต่ละปี เป็นแหล่งทำการประมงของราษฎร และแจกจ่ายน้ำไปให้ราษฎรทำการเกษตรกรรม เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและเลี้ยงสัตว์ ไม่มีที่หวงห้ามจับสัตว์น้ำเพราะอยู่ห่างจากหมู่บ้าน

- 3) อ่างเก็บน้ำบ้านโจด มีพื้นที่ขนาด 100 ไร่ ตั้งอยู่บ้านโจด หมู่ที่ 4 ตำบลหนองข่า เจ้าหน้าที่ชลประทานมอบให้คณะกรรมการหมู่บ้านดูแลรักษา มีปริมาณน้ำมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับน้ำฝนในแต่ละปี เป็นแหล่งทำการประมงของราษฎร เก็บกักน้ำส่งไปให้เกษตรกรใช้ในการทำการเกษตรกรรม เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและเลี้ยงสัตว์
- 4) อ่างเก็บน้ำจะหมื่น พื้นที่ขนาด 200 ไร่ ตั้งอยู่บ้านจะหมื่น หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านเตือ เจ้าหน้าที่ชลประทานมอบให้คณะกรรมการหมู่บ้านดูแลรักษา มีน้ำตลอดปี เป็นที่เก็บกักน้ำส่งไปให้เกษตรกรทำการเกษตรกรรม และเป็นแหล่งทำการประมงของราษฎร
- 5) อ่างเก็บน้ำบึงมะนาว มีพื้นที่ขนาด 150 ไร่ ตั้งอยู่บ้านทุ่งม่วง หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านเตือ เจ้าหน้าที่ชลประทานร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านดูแลรักษา มีน้ำตลอดปี เป็นแหล่งทำการประมงของเกษตรกร เป็นแหล่งเก็บกักน้ำไปช่วยเหลือเกษตรกรทำการเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีที่รักษาการณ์ประจำหมู่บ้าน
- 6) อ่างเก็บน้ำบ้านเตือ มีพื้นที่ขนาด 90 ไร่ ตั้งอยู่บ้านเตือ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านเตือ เจ้าหน้าที่ชลประทานร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านดูแลรักษา บางปีมีน้ำน้อยบางปีมีน้ำมาก ขึ้นอยู่กับน้ำฝนแต่ละปี เป็นแหล่งทำการประมงของราษฎร เป็นที่เก็บกักน้ำไปช่วยเหลือราษฎรในการทำการเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
- 7) อ่างเก็บน้ำบ้านฉนวน มีเนื้อที่ขนาด 150 ไร่ ตั้งอยู่บ้านฉนวน หมู่ที่ 2 ตำบลหนองข่า เจ้าหน้าที่ชลประทานช่วยกันดูแลรักษา ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน บางปีมีน้ำน้อยบางปีมีน้ำมากขึ้นอยู่กับน้ำฝน เป็นที่เก็บกักน้ำไปช่วยเหลือราษฎรในการทำการเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์และเป็นแหล่งทำการประมงของราษฎร

ภาพที่ 4.8 สภาพพื้นที่บริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยยางดำ

ตารางที่ 4.13 แสดงจำนวนป้อนน้ำบาดาล ป้อนน้ำตื้น สระน้ำและแหล่งน้ำธรรมชาติ

ตำบล	หมู่บ้าน		บ่อน้ำ บาดาล	บ่อน้ำตื้น/ สระน้ำ		แหล่งน้ำธรรมชาติ			
						แม่น้ำ		ลำห้วย/คลอง	
	หมู่ที่	ชื่อ	(แห่ง)	(แห่ง)	ชื่อ	(แห่ง)	ชื่อ	(ไร่)	ชื่อ
หนองข่า	1	หนองข่า	3	5	-	-	-	1	กุดกระ
	3	ท่าคร้อ	5	2	-	-	-	1	เจียงน้อย/หุมตาย
	4	โจด	8	5	สระบ้านโจด	-	-	1	คลองหินโคด
	5	หนองแดง	4	4	-	-	-	1	โคกสีขาว/บักหวาน
	6	นาสมบุรณ์	4	1	-	-	-	2	ห้วยดงคอนบาน
	7	ห้วยยางคำ	5	1	-	1	ห้วยยางคำ	-	-
	8	กุดจิก	3	1	-	-	-	1	ห้วยยางคำ
	โนนกกอก	3	โสกเรือก	-	1	สระหมู่บ้าน	-	-	-
2		นกเจ้า	-	1	สระหมู่บ้าน	-	-	-	-
บ้านเดื่อ	1	เดื่อ	-	1	สระพรมาย	-	-	-	-

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. 2544.

4.3.8 สภาพการผลิตพืช

1. การผลิตพืชฤดูแล้ง

พืชที่นิยมปลูกในช่วงฤดูแล้งนั้นพบว่า ตำบลหนองข่านิยมปลูกถั่วเขียว มีผลผลิตเฉลี่ย 80-100 กก./ไร่ โดยมีพ่อค้าคนกลางออกไปรับซื้อในพื้นที่ สามารถรับเมล็ดพันธุ์ได้จากสำนักงานเกษตรอำเภอเกษตรสมบูรณ์ซึ่งเกษตรกรสามารถเก็บพันธุ์พืชไว้ใช้เองได้ การปลูกพืชผักของประชาชนส่วนใหญ่มีการปลูกกระจายทั่วไปตามแหล่งน้ำธรรมชาติและบริเวณหัวไร่ปลายนา เพื่อนำมาบริโภคและใช้สอยในครัวเรือน พืชผักที่ปลูกได้แก่ หอม กระเทียม พริกและผักกินใบทั่วไป

2. พืชเศรษฐกิจ

- 1) ข้าว ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ปลูกข้าวนาปี สภาพการทำนาของประชาชนบริเวณนี้จะนิยมปลูกข้าวมากเป็นอันดับหนึ่ง ซึ่งบริเวณพื้นที่ปลูกข้าวอยู่ด้านรอบนอกป่าภูกระแตตลอดเส้นทาง ซึ่งผลผลิตข้าวในบริเวณเขตพื้นที่เฉลี่ย 450-500 กก./ไร่

ตารางที่ 4.14 แสดงผลผลิตข้าวนาปี ปี 2545

ตำบล	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (กก.)	ราคา (บาท/กก.)	ราคา (บาท/ไร่)
โนนกกอก	8,108	454	3,681,032	6	2,704
บ้านเดื่อ	15,718	362	5,689,916	6	2,154
บ้านบัว	8,341	475	3,961,975	5	2,413
หนองข่า	8,914	500	4,457,000	6	2,900

ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน. 2545.

- 2) ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สภาพการปลูกข้าวโพดมีมากแถบตำบลขี้ผึ้ง ตำบลกุดเลาะ ตำบลหนองโพนงาม ตำบลบ้านบัวและตำบลหนองข่า ตลาดรับซื้อข้าวโพดมี 2 แบบ ใหญ่ๆ คือ ตลาดสุขาภิบาลบ้านเป่าและอำเภอเกษตรสมบูรณ์ ซึ่งเกษตรกรจะนำไปขายแบบข้าวโพดแห้งทั้งฝัก ปัญหาที่พบคือปัญหาฝนทิ้งช่วงและแมลงศัตรูพืชระบาด
- 3) อ้อย ปัจจุบันอ้อยเป็นพืชเศรษฐกิจที่กำลังเป็นที่นิยมของเกษตรกร มีแหล่งรับซื้อที่แน่นอน มีโรงงานน้ำตาลที่ อำเภอภูเขียว คอยรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร พื้นที่ที่พบได้แก่ ตำบลหนองข่า ตำบลบ้านเตื่อ ตำบลบ้านบัวและตำบลโนนกกอก ผลผลิตเฉลี่ย 10 ตัน/ไร่ ปัญหาที่พบได้แก่ โรคแสด้า ปลวก หนอนเจาะลำต้น และการกระจายตัวของฝนไม่สม่ำเสมอทำให้อ้อยแคะแสรน
- 4) หม่อนไหม มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแบบอุตสาหกรรม เพราะภาวะทางการตลาดดี รายได้เฉลี่ยสูงสำหรับเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีรายได้เฉลี่ย 2,500 บาท/ไร่ ตำบลที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากได้แก่ตำบลหนองข่า ด้านการตลาดเกษตรกรส่วนใหญ่จะทอผ้าไว้ใช้เองมีบางส่วนที่เลี้ยงแบบขายรังไหมซึ่งจะขายให้บริษัทโดยตรง ปัญหาที่พบคือ สภาพแห้งแล้งเนื่องจากฝนทิ้งช่วงและไหมเป็นโรคในระหว่างการเลี้ยง

4.3.9 ความเป็นมาการพิทักษ์-ฟื้นฟูป่าภูกระแต

ในอดีตประชาชนได้พึ่งพาอาศัยทำมาหากินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว และป่าภูกระแตมาเป็นเวลานาน ทั้งการล่าสัตว์ หาของป่า ฯลฯ และอีกส่วนหนึ่งก็หารายได้จากการตัดต้นไม้ เลื่อยไม้เผาถ่านขายและสร้างที่อยู่อาศัย จำนวนประชากรมีอัตราการเพิ่มขึ้น ความต้องการอาหาร การใช้ไม้ก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ทั้งนี้ส่วนราชการ องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการหมู่บ้าน และองค์กรภาคเอกชน ได้ประสานงานให้มีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าภูกระแต โดยจัดประชุมสัมมนา วางแผนงาน สำรวจพื้นที่ หมายแนวเขตพื้นที่รอบเชิงเขา ปลูกต้นไม้และต้นไม้ป่าทดแทน ปล่องสัตว์ป่าลงสู่พื้นที่ให้อยู่อาศัยตามธรรมชาติ และประชาสัมพันธ์เผยแพร่ อีกทั้ง สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยได้ดำเนินโครงการปลูกต้นไม้ป่าทดแทน วางมาตรการป้องกันไฟลามป่า ปฏิบัติงานด้านมวลชนเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ภูกระแต เพื่อให้เป็นพื้นที่ป่าไม้ของชุมชน (Village forest, Tambon forest, Community forest)

เนื่องจากทางโครงการพัฒนาแนวเขตกันชนป่าภูเขียวเพื่อความยั่งยืน โดยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลประเทศเนเธอร์แลนด์ ผ่านองค์การไม้เขตร้อนนานาชาติ ร่วมกับสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม และกรมป่าไม้ได้เข้ามาช่วยเหลือโครงการ เนื่องจากในปี พ.ศ. 2533 ทั่วโลกมีความตื่นตัวอย่างมากเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ที่ยั่งยืน จึงได้มีการวางแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เขตร้อนอย่างยั่งยืน และกำหนดให้ดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายในปี พ.ศ. 2543 ซึ่งคุณประโยชน์ของป่าไม้เขตร้อนมิได้แค่

เพียงการผลิตไม้เพื่อการค้า แต่มีความสำคัญที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันนั่นก็คือนโยบายในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนให้เน้นการฟื้นฟูป่าในพื้นที่คุ้มครอง ให้มีลักษณะใกล้เคียงกับระบบนิเวศน์ป่าดั้งเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งสมควรได้รับการแก้ไขปัญหาการทำลายป่านี้ โดยการดึงชาวบ้านที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณใกล้พื้นที่อนุรักษ์ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการจัดการ โครงการนี้จึงได้เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2537 ในพื้นที่ 2 แห่ง แห่งแรกคือบ้านโป่ง สามสิบ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี บริเวณแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และแห่งที่สองคือ ตำบลหนองข่า อำเภอกษัตริย์บุรณดี จังหวัดชัยภูมิ บริเวณแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว พื้นที่ทั้งสองนี้อยู่ในพื้นที่เขตกันชนที่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่าซึ่งยังมีสภาพดีที่สุด และยังพบสัตว์ป่าหายากหลายชนิด โครงการนี้ประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. การปลูกต้นไม้ และฟื้นฟูป่าไม้
2. การพัฒนาชุมชน และ
3. การให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

เมื่อโครงการได้เริ่มขึ้นโดยใช้ชื่อว่า “โครงการฟื้นฟู-พิทักษ์ป่าด้วยแรงประชา” โดยมีกิจกรรมต่างๆ มากมาย ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ โดยการให้ความรู้ และสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับหมู่บ้านแก่ชาวบ้านทั้งหมดในชุมชน กิจกรรมปลูกป่าเสริม มีการปลูกต้นไม้ในโครงการในรูปแบบของป่าชุมชนวนเกษตร และการปลูกป่าในพื้นที่เสื่อมโทรม โดยใช้พืชท้องถิ่นจำนวนร้อยละ 97 มีการปลูกต้นไม้ต่างๆ ด้วยความร่วมมือของทั้งนักเรียน ชาวบ้าน และข้าราชการท้องถิ่น กิจกรรมการฝึกอบรม และการส่งเสริม มีการจัดฝึกอบรมให้กับสมาชิกในชุมชนเพื่อ เสริมและเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทั้งโดยการสอนตามหลักวิชาและการฝึก ลงมือปฏิบัติจริง ที่ผ่านมามีการสร้างโรงเพาะชำขึ้นทั้งหมด 3 แห่ง โดยมีชาวบ้านที่ได้รับการอบรมเป็นผู้จัดการและดำเนินงานเพื่อดำเนินกิจกรรมของโครงการภายในท้องที่ของตน ส่วนที่มาของ “โครงการฟื้นฟู-พิทักษ์ป่าภูกระแต” เริ่มจากการที่คณะผู้ดำเนิน “โครงการฟื้นฟู-พิทักษ์ป่าด้วยแรงประชา” ได้เลือกพื้นที่บ้านหนองข่า อำเภอกษัตริย์บุรณดี เป็นหนึ่งในพื้นที่ปฏิบัติการและได้เลือกดำเนินการปลูกป่าภูกระแต โดยร่วมมือกับชาวบ้านที่อยู่รอบป่าภูกระแตดำเนินการปลูกป่า แต่เมื่อปลูกไปได้ระยะหนึ่ง ชาวบ้านเกิดความสงสัยว่า ไม้ที่ปลูกจะมีคนดูแลหรือ จึงคิดว่าน่าจะมีการปรับกระบวนการกันใหม่ ซึ่งนำมาสู่การจัดตั้ง “คณะกรรมการฟื้นฟูพิทักษ์ป่าภูกระแต” เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2538 เพื่อดำเนินการฟื้นฟู และรักษาป่าภูกระแตอย่างมีระบบและให้เกิดความยั่งยืน ในช่วงแรก ปี พ.ศ. 2538-2540 ในช่วงแรก ทางโครงการได้เน้นในเรื่องของการปลูกป่า โดยทำในระบบการจ้างงาน มีการจ้างปลูกป่า จ้างดูแลรักษา จ้างดับไฟป่า ไม่ได้จัดให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเพียงจัดให้มีการปลูกอย่างเดียวเท่านั้น การกระทำดังกล่าวไม่ได้เกิดผลในด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนแต่อย่างใด เพราะขาดความเข้าใจและขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ชน เป็นการทำงานของคนบางกลุ่มในระดับผู้นำเท่านั้น ต่อมาในระยะที่ 2 ปี พ.ศ. 2541 โครงการได้ปรับการทำงานโดยเน้นการทำงานที่มีส่วนร่วมกับชาวบ้านเป็นประเด็นสำคัญ จึงได้มีการรวมกลุ่มองค์กรชาวบ้านขึ้นโดยได้รับงบประมาณสนับสนุนในรูปของเงินทุนหมุนเวียน จากโครงการพัฒนาพื้นที่แนวกันชนป่าภูเขียวเพื่อความยั่งยืนโดยเริ่มจากการรวมกลุ่มระดมทุนในชุมชนเรียกว่า “กลุ่มออมทรัพย์” และหลังจากนั้นคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านต่างๆ ได้ส่งตัวแทนหมู่บ้านเข้ามาเป็นคณะกรรมการร่วม หมู่บ้านละ 3 คน จึงได้มีการจัดตั้งเป็นองค์กรเครือข่ายขึ้นเรียกว่า “เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนภูพัฒนา” และในช่วงแรกได้เน้นให้การศึกษาเรียนรู้จากประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ เพื่อทำการพัฒนาพื้นที่ภายใต้การอนุรักษ์ โดยมีเป้าหมายหลักคือ ส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลือสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมในด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มสมาชิกเครือข่ายในด้านต่างๆ เพื่อเป็นศูนย์กลางการประสานงานระหว่างกลุ่มกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อร่วมพิจารณาโครงการและงบประมาณในการสนับสนุนกลุ่มองค์กรกับสมาชิก เพื่อเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมในด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติในท้องถิ่น และเพื่อติดตามส่งเสริมให้ความช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จึงได้มีการคัดเลือกชุมชนที่เข้ามาใช้พื้นที่ป่าภูกระแต โดยการสำรวจข้อมูลทั้งหมดจาก 50 กว่าหมู่บ้านในครั้งแรกมีหมู่บ้านที่อยู่ในเครือข่าย 14 หมู่บ้าน ปัจจุบันได้หมู่บ้านที่อยู่ในเครือข่ายทั้งสิ้น 19 หมู่บ้าน และกำลังดำเนินการคัดเลือกซึ่งอยู่ในขั้นตอนการเปิดหมู่บ้านเครือข่ายเพิ่มอีก 2 หมู่บ้าน หมู่บ้านที่อยู่ในเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนภูพัฒนา ได้แก่ ตำบลโนนออกได้แก่ บ้านนงเจ้า บ้านสระ ตำบลบ้านเต๋อได้แก่ บ้านจหมื่น บ้านโนนสวรรค์ ตำบลบ้านบัวได้แก่ บ้านแก่น้อย บ้านเขวา บ้านโนนจิว บ้านหามแห ตำบลหนองขาได้แก่ บ้านหนองขา บ้านฉนวนหมู่2 บ้านฉนวนหมู่10 บ้านท่าคร้อ บ้านโจด บ้านหนองแดง บ้านนาสมบูรณ บ้านห้วยยางดำ บ้านกุดจิก บ้านโนนศิลาและบ้านหนองโสน

ภาพที่ 4.9 บริเวณเรือนเพาะชำกล้าไม้สำหรับเตรียมปลูกป่า

ภาพที่ 4.10 กิจกรรมปลูกป่าเนื่องในวันแม่แห่งชาติ บริเวณวัดบ้านโจด ปี 2545

ภาพที่ 4.11 บริเวณที่ตั้งเครือข่ายเกษตรกรรมคนพิการและพัฒนาและที่ตั้งมูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว
ทำการก่อสร้างด้วยวัสดุท้องถิ่นโดยชาวบ้านกลุ่มอิฐดินซีเมนต์

ภายในเครือข่าย ได้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น โดยจัดให้มีกลุ่มเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มเครือข่ายป่าชุมชน กลุ่มแม่บ้านเครือข่ายสมาชิก กลุ่มเลี้ยงวัวกึ่งขุน กลุ่มอิฐดินซีเมนต์ (ภาพที่ 4.11) ธนาคารชุมชนคนพิการ ซึ่งทั้งหมดเป็นกลุ่มที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมในด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ อาทิ การจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครเฝ้าระวังไฟป่า การปลูกป่าเสริมและทดแทนในพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชน การส่งเสริมอนุรักษ์ป่าชุมชน ป่าครอบครัว บริเวณพื้นที่ป่าโล่งเตียน เช่น ป่าช้า ทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น และการอนุรักษ์พื้นที่ระบบนิเวศน้ำห้วยหามแห ช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาเช่น คนพิการ เด็กกำพร้า อายุ 0-15 ปี คนชรา คนจนไม่มีที่

ทำกินที่มีพื้นที่น้อยกว่า 5 ไร่ และผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่า 1,300 บาท/เดือน โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนมีองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ยั่งยืนสืบไป ภายในเครือข่ายมีหลักเกณฑ์คัดเลือกหมู่บ้านพันธมิตรเป้าหมายสามารถเข้าร่วมเครือข่ายได้นั้นจะต้อง เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดต่อกับหมู่บ้านเครือข่าย ตั้งอยู่ในพื้นที่ 4 ตำบล ที่เครือข่ายดำเนินการและมีการใช้ทรัพยากรแหล่งเดียวกัน ภายในชุมชนเองจะต้องให้ความร่วมมือในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับเครือข่าย และอยู่ในขีดความสามารถที่เครือข่ายจะดำเนินการช่วยเหลือได้

ปัจจุบันปี 2545 ได้เริ่มโครงการจัดการป่าภูเขียวอย่างยั่งยืนขึ้น ในระยะแรกได้มีการจัดประชุมวางแผนโดยพยายามสร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ซึ่งได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ ส่วนราชการและองค์กรเอกชนในท้องถิ่น ตัวแทน อบต. ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนในพื้นที่ ผู้นำชุมชนและประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในส่วนของชุมชนรอบป่า โดยมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาพื้นที่โดยรอบป่าภูเขียว ทั้งพื้นที่สาธารณะว่างเปล่าและพื้นที่ดินกรรมสิทธิ์ ให้มีศักยภาพในการผลิต เพื่อรองรับการใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่าไม้ของชุมชน อันจะนำไปสู่การลดการพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้จากป่าภูเขียว ภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ที่ยั่งยืนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น (Sustainable Management of Phu Khieo Wildlife Sanctuary Through Community Participation) หรือเรียกสั้นๆ ว่า “โครงการภูเขียว-อ้อย” ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสหภาพยุโรป (EU) โดยโครงการพิจารณาชุมชนรอบป่าออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1. กลุ่มชุมชนที่อยู่ใกล้ป่ามากมีจำนวน 43 หมู่บ้าน 2. กลุ่มชุมชนที่อยู่ใกล้ขีดป่าปานกลางมี 24 หมู่บ้าน 3. กลุ่มชุมชนที่อยู่ใกล้ขีดป่าน้อยมี 8 หมู่บ้าน ซึ่งหลักเกณฑ์นั้นพิจารณาจากระยะทางจากชุมชนถึงตัวป่า จึงจัดเป็น 3 ระดับ เพื่อจะนำไปวางกรอบกิจกรรมในการพิจารณาและส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนที่อาจมีระดับความเข้มข้นแตกต่างกันในการปฏิบัติงาน ซึ่งคาดว่าโครงการดังกล่าวมีระยะดำเนินการ 5 ปีเป็นอย่างต่ำ

ดังนั้น จะเห็นว่าผู้เกี่ยวข้องที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้ดำเนินงานบริเวณพื้นที่ป่าภูกระแตมาเป็นเวลานานสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว และองค์กรทั้งในประเทศและองค์กรต่างประเทศ เช่น มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว เครือข่ายเกษตรกรดินนุพัฒนา ชมรมอนุรักษ์น้ำพรม ฯลฯ เครือข่ายอนุรักษ์เหล่านี้มุ่งที่จะส่งเสริมให้ประชาชนปลูกต้นไม้ป่าเพิ่มขึ้นในหัวไร่ ปลายนา บริเวณหมู่บ้าน วัด โรงเรียน สองข้างทาง รวมถึงพื้นที่ป่าขนาดเล็กหลายแห่งในบริเวณที่ราบเชิงเขา ได้แก่ ป่าชุมชนโป่งขาม ป่าภูนกแซว ป่าภูฝักชะ ป่าภูเป้งและป่าภูกะตาร้ ฯลฯ มีความเหมาะสมที่จะดำเนินการในรูปแบบป่าชุมชนเช่นเดียวกัน เพื่อสนองความต้องการของประชาชนในการใช้ไม้เพื่อก่อสร้างซ่อมแซม เป็นเครื่องมือทางการเกษตร เป็นแหล่ง

เชื้อเพลิง แหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชน และทำให้ลดการบุกรุกเข้าไปในป่าอนุรักษ์ที่อยู่ใกล้เคียง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่โดยรอบมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของภูกระแตให้ดีขึ้น ช่วยฟื้นฟูและรักษา สภาพต้นน้ำของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดแะให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัย ของสัตว์ป่านานาชนิด เป็นป่าชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ภาพที่ 4.12 สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านและบรรยากาศการสัมภาษณ์

ภาพที่ 4.13 ป้ายรณรงค์พิทักษ์ฟื้นฟูป่าภูกระแต

บทที่ 5

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน โดยทำการทดสอบแบบสอบถาม จำนวน 217 ครั้วเรือน สามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ส่วน คือ สภาพทั่วไปด้านคุณลักษณะประชากร เศรษฐกิจและสังคม การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นของประชาชนต่อป่าชุมชน เพื่อนำมาวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการวิเคราะห์ที่ถูกต้อง ดังจะแสดงต่อไปนี้

5.1 คุณลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม

สภาพทั่วไปของประชาชนที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแต สามารถวิเคราะห์ได้จากปัจจัยทางสังคม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา สมาชิกในครัวเรือน อาชีพ การจำหน่ายผลผลิต ระยะเวลาที่อยู่อาศัย สาเหตุการโยกย้ายถิ่น การได้รับข่าวสาร แหล่งที่มาของข่าวสาร การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับเข้าฝึกอบรม ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ ภาวะหนี้สิน ขนาดพื้นที่ถือครอง แหล่งที่มาของค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ การจำหน่ายผลผลิต

1) เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ สมาชิกในครัวเรือน

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาเป็นเพศชายมีจำนวนร้อยละ 78.8 อายุสูงสุด 84 ปี ต่ำสุด 29 ปี และมีอายุเฉลี่ยเท่ากับ 52.47 ปี โดยช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่างที่พบมากที่สุดอยู่ในช่วง 51-60 ปี คิดเป็นจำนวนร้อยละ 29.0 ระดับการศึกษาส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ระดับประถมศึกษาปีที่ 4-7 มีจำนวนมากที่สุดคิดเป็นจำนวนร้อยละ 87.1 ส่วนสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามนั้นพบว่าแต่งงานและอยู่ด้วยกัน คิดเป็นจำนวนร้อยละ 83.4 และสมาชิกของผู้ตอบแบบสอบถามมีจำนวนสูงสุด 10 คน ต่ำสุด 1 คน คิดเป็นเฉลี่ยจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4.5 คน ซึ่งส่วนมากจะอยู่ในช่วง 1-4 คน คิดเป็นจำนวนร้อยละ 55.8 (ดูตารางที่ 5.1)

ตารางที่ 5.1 แสดงจำนวนเพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ สมาชิกในครัวเรือน

เพศ	จำนวน / ร้อยละ (%)
ชาย	171 (78.8)
หญิง	46 (21.2)
รวม	217 (100.0)

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

ช่วงอายุ	จำนวน / ร้อยละ (%)
ต่ำกว่า 40 ปี	40 (18.4)
ระหว่าง 41 – 50 ปี	55 (25.3)
ระหว่าง 51 – 60 ปี	63 (29.0)
ตั้งแต่ 61 ปี ขึ้นไป	59 (27.2)
รวม	217 (100.0)
ระดับการศึกษา	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ได้รับการศึกษา	4 (1.8)
ระดับประถมศึกษา	189 (87.1)
ระดับมัธยมศึกษา	18 (8.3)
สูงกว่าระดับมัธยมศึกษา	6 (2.8)
รวม	217 (100.0)
สถานภาพ	จำนวน / ร้อยละ (%)
โสด	4 (1.8)
แต่งงานแล้วอยู่ด้วยกัน	181 (83.4)
แต่งงานแล้วแยกกันอยู่	3 (1.4)
หย่าร้าง / หม้าย	29 (13.4)
รวม	217 (100.0)
สมาชิกในครัวเรือน	จำนวน / ร้อยละ (%)
1 – 4 คน	121 (55.8)
5 – 8 คน	94 (43.3)
9 คนขึ้นไป	2 (0.9)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

2) อาชีพ และการจำหน่ายผลผลิต

ผู้ตอบแบบสอบถามประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพขึ้นไป คือมีทั้งอาชีพหลักและอาชีพรอง คิดเป็นจำนวนร้อยละ 94.0 โดยอาชีพหลักส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา คิดเป็นจำนวนร้อยละ 82.8 ส่วนอาชีพรองของผู้ตอบแบบสอบถามประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปในภาคเกษตรกรรม คิดเป็นจำนวนร้อยละ 52.2

การจำหน่ายผลผลิตที่ได้จากการประกอบอาชีพนั้นพบว่าไม่มีการจำหน่ายผลผลิต คิดเป็นจำนวนร้อยละ 31.3 เนื่องจากผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพทำนาเพื่อยังชีพภาย

ในครัวเรือน ส่วนอาชีพร่อนนั้นประกอบอาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 52.2 สำหรับผลผลิตที่ได้ ประชาชนจะนำไปขายในเมืองด้วยตนเอง คิดเป็นจำนวนร้อยละ 26.7 (ดูตารางที่ 5.2)

ตารางที่ 5.2 แสดงจำนวนอาชีพ และการจำหน่ายผลผลิต

อาชีพ	จำนวน / ร้อยละ (%)
1 อาชีพ	13 (6.0)
มากกว่า 1 อาชีพ	204 (94.0)
รวม	217 (100.0)

อาชีพหลัก	จำนวน / ร้อยละ (%)
ทำไร่	14 (6.3)
ทำนา	183 (82.8)
รับจ้าง	12 (5.4)
เลี้ยงสัตว์	2 (0.9)
ค้าขาย	5 (2.3)
รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ	5 (2.3)
รวม	217 (100.0)

อาชีพรอง	จำนวน / ร้อยละ (%)
ทำไร่	50 (20.4)
ทำนา	16 (6.5)
รับจ้าง	128 (52.2)
เลี้ยงสัตว์	27 (11.0)
ค้าขาย	12 (4.9)
หาของป่า	8 (3.3)
ปลูกสวนป่า	1 (0.4)
ทำสวนผลไม้	3 (1.2)
รวม	217 (100.0)

การจำหน่ายผลผลิต	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ได้จำหน่าย	68 (31.3)
นำไปขายในเมืองด้วยตัวเอง	58 (26.7)
มีพ่อค้ามารับถึงที่	42 (19.4)
นำไปส่งให้พ่อค้าในเมือง	49 (22.6)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

3) ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน สาเหตุการย้ายถิ่นและความต้องการย้ายถิ่นในอนาคต

ผู้ตอบแบบสอบถามได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นระยะเวลาสูงสุด 84 ปี ต่ำสุด 9 ปี คิดเฉลี่ยระยะเวลาในการอยู่อาศัย 46.7 ปี ซึ่งส่วนใหญ่พบว่ากว่าครึ่งมีระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ 41 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 53.9 ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่อดีตคิดเป็นจำนวนร้อยละ 56.2 สาเหตุในการย้ายถิ่นส่วนใหญ่ย้ายตามครอบครัวรวมถึงย้ายเพื่อแต่งงาน คิดเป็นจำนวนร้อยละ 26.3 ความคิดที่จะโยกย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นร้อยละ 95.9 ไม่คิดที่จะโยกย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่น ส่วนสาเหตุของประชากรที่ต้องการย้ายนั้นจากการสอบถาม พบว่าประกอบอาชีพค้าขายรายได้ไม่ดีเท่าที่ควร จึงต้องการย้ายไปอยู่ภูมิลำเนาเดิม (ดูตารางที่ 5.3)

ตารางที่ 5.3 แสดงระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน สาเหตุการย้ายถิ่นและความต้องการย้ายถิ่น

ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน	จำนวน / ร้อยละ (%)
ต่ำกว่า 20 ปี	20 (9.2)
ระหว่าง 21-40 ปี	80 (36.9)
41 ปีขึ้นไป	117 (53.9)
รวม	217 (100.0)

สาเหตุการย้ายถิ่น	จำนวน / ร้อยละ (%)
ภูมิลำเนาเดิม	122 (56.2)
ย้ายตามครอบครัวรวมถึงย้ายเพื่อแต่งงาน	57 (26.3)
ย้ายเพราะมีเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องชักชวน	7 (3.2)
ย้ายเพราะไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง	31 (14.3)
รวม	217 (100.0)

ความต้องการย้ายถิ่นในอนาคต	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ต้องการย้าย	208 (95.9)
ไม่แน่ใจ	6 (2.8)
ต้องการย้าย	3 (1.4)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

4) การถือครองที่ดิน แหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภค และบริโภค

ลักษณะพื้นที่ถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินพบว่าพื้นที่ถือครองสูงสุด 100 ไร่ ต่ำสุด 5 ไร่ เฉลี่ยมีพื้นที่ถือครอง 13.5 ไร่ และมีพื้นที่ถือครองอยู่ในช่วง 1- 20 ไร่ คิดเป็นจำนวนร้อยละ 80.1 ซึ่งขนาดของพื้นที่ดินทำกินจะมีผลต่อการประกอบอาชีพเพราะประชากรส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 82.8 (ดูตารางที่ 5.2) ประกอบอาชีพทำนาและมีที่ดินเป็นของตนเองจำนวนร้อยละ 92.1 สำหรับ

กรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นมีประมาณร้อยละ 45.8 มีโฉนดเป็นของตนเองและการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนามีมากถึงร้อยละ 81.6

แหล่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคและอุปโภคของประชากรกลุ่มตัวอย่างนั้นใช้น้ำฝนในการบริโภคมีจำนวนมากถึง 98.2 ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภคคิดเป็นประมาณร้อยละ 65.0 แต่ผู้ที่ไม่ได้ใช้น้ำในการอุปโภคเลยนั้นคือผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายคิดเป็นจำนวนร้อยละ 0.9 (ดูตารางที่ 5.4)

ตารางที่ 5.4 แสดงการถือครองที่ดิน แหล่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคและอุปโภค

เนื้อที่ถือครอง	จำนวน / ร้อยละ (%)
1-20 ไร่	174 (80.1)
21-60 ไร่	37 (17.2)
61 ไร่ ขึ้นไป	6 (2.7)
รวม	217 (100.0)
การถือครองที่ดิน	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง	3 (1.4)
มีที่ดินเป็นของตนเอง	200 (92.1)
เช่า	14 (6.5)
รวม	217 (100.0)
กรรมสิทธิ์ที่ดิน	จำนวน / ร้อยละ (%)
โฉนด	93 (45.8)
ทบ. 5-6	39 (18.0)
นส 3 ก.	61 (28.1)
สปก.	24 (11.1)
รวม	217 (100.0)
การใช้ประโยชน์ที่ดิน	จำนวน / ร้อยละ (%)
ทำนา	177 (81.6)
ทำไร่	18 (8.3)
พักอาศัย	22 (10.1)
รวม	217 (100.0)
แหล่งน้ำในการบริโภค	จำนวน / ร้อยละ (%)
น้ำฝน	213 (98.2)
บ่อน้ำตื้น	1 (0.5)
น้ำประปาในหมู่บ้าน	2 (0.9)
อ่างเก็บน้ำ	1 (0.5)
รวม	217 (100.0)

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

แหล่งน้ำในการอุปโภค	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ได้ใช้	2 (0.9)
น้ำฝน	141 (65.0)
น้ำบาดาล	20 (9.2)
น้ำประปาในหมู่บ้าน	2 (0.9)
อ่างเก็บน้ำ	16 (7.4)
แม่น้ำลำคลอง	36 (16.6)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

5) รายได้ และภาวะหนี้สิน

รายได้ภายในครัวเรือนของผู้ตอบแบบสอบถามมีรายได้สูงสุด 228,000 บาท/ปี รายได้ต่ำสุด 3,000 บาท/ปี แต่เนื่องจากผู้ที่มีรายได้สูงมีจำนวนน้อยจึงคิดจำนวนเฉลี่ยรายได้จากปริมาณเท่าๆ กันในทุกระดับ ดังนั้นรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 24,534.24 บาท/ปี เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ของประชากรของจังหวัดซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 26,691 บาท/ปี ถือได้ว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ระดับปกติ และมีรายได้อยู่ในช่วง 10,001-30,000 บาท/ปี คิดเป็นจำนวนร้อยละ 46.5

ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่กู้ยืมเงิน เพื่อนำมาเป็นการใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ คิดเป็นร้อยละ 49.8 โดยกู้ยืมจาก ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) คิดเป็นร้อยละ 47.3 อันดับสองกู้ยืมจากสหกรณ์คิดเป็นร้อยละ 20.1 (ดูตารางที่ 5.5)

ตารางที่ 5.5 แสดงรายได้ และภาวะหนี้สิน

รายได้ (ปี)	จำนวน / ร้อยละ (%)
ต่ำกว่า 10,000 บาท	60 (27.6)
10,001-30,000 บาท	101 (46.5)
30,001-40,000 บาท	21 (9.7)
40,001 บาท ขึ้นไป	35 (16.1)
รวม	217 (100.0)

ค่าใช้จ่ายในการผลิต	จำนวน / ร้อยละ (%)
เงินสะสมของตนเอง	88 (40.6)
กู้ยืม	108 (49.8)
ทั้งของตนเองและกู้ยืม	21 (9.7)
รวม	217 (100.0)

ตารางที่ 5.5 (ต่อ)

แหล่งเงินกู้	จำนวน / ร้อยละ (%)
ธกส.	103 (47.3)
สหกรณ์	43 (20.1)
พ่อค้า	8 (3.5)
ญาติพี่น้อง	14 (6.6)
เพื่อนบ้าน	23 (10.5)
กองทุนหมู่บ้าน	26 (12.0)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

6) การได้รับข่าวสาร การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ และการได้รับเข้าฝึกอบรม

ผู้ตอบแบบสอบถามได้รับทราบข้อมูลข่าวสารมากถึงร้อยละ 95.4 ซึ่งโดยส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นจำนวนร้อยละ 78.8 ความถี่ในการรับข่าวสารมีเพียงปีละ 1-2 ครั้ง เท่านั้น คิดเป็นจำนวนร้อยละ 61.3 และเคยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมากถึงร้อยละ 80.9 สาเหตุที่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เนื่องจากเห็นความสำคัญของป่าชุมชนคิดเป็นจำนวนร้อยละ 79.3

อีกทั้งยังเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ทางสังคมเป็นจำนวนถึงร้อยละ 80.6 ซึ่งส่วนใหญ่ นั้นเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์เป็นจำนวนร้อยละ 73.7 รองลงมาเป็นสมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรตื่นภูพัฒนาจำนวนร้อยละ 32.3 และเคยเข้าร่วมรับการฝึกอบรมดูงานต่างๆ เป็นจำนวนร้อยละ 50.2 จากการสอบถามพบว่าผู้ที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเครือข่ายจะมีโอกาสเข้าร่วมรับการฝึกอบรมมากกว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ (ดูตารางที่ 5.6)

ตารางที่ 5.6 แสดงการได้รับข่าวสาร การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ และการได้รับเข้าฝึกอบรม

การรับรู้ข่าวสาร	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่เคย	10 (4.6)
เคย	207 (95.4)
รวม	217 (100.0)

แหล่งข่าวสาร	จำนวน / ร้อยละ (%)
หอกระจายข่าว	148 (68.2)
วิทยุ	3 (1.3)
ทีวี	14 (6.5)
หนังสือพิมพ์	4 (1.8)

ตารางที่ 5.6 (ต่อ)

แหล่งข่าวสาร	จำนวน / ร้อยละ (%)
กำนันผู้ใหญ่บ้าน	171 (78.8)
เจ้าหน้าที่ทางราชการ	80 (36.9)
ญาติ/เพื่อนบ้าน	42 (19.4)
มูลนิธิหรือบริษัทป่าภูเขียว	17 (7.8)
กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมอินทรีย์พัฒนา	75 (34.6)
รวม	217 (100.0) *เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ
ความถี่ในการรับข่าวสาร	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่เคยได้รับข่าวสาร	8 (3.7)
1 ครั้ง/เดือน	52 (24.0)
2-3 ครั้ง/เดือน	22 (10.1)
4-5 ครั้ง/เดือน	2 (0.9)
1-2 ครั้ง/ปี	133 (61.3)
รวม	217 (100.0)
การเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่เคย	42 (19.4)
เคย	175 (80.9)
รวม	217 (100.0)
สาเหตุในการเข้าร่วมกิจกรรม	จำนวน / ร้อยละ (%)
เจ้าหน้าที่ทางราชการแนะนำ	129 (59.4)
คณะกรรมการป่าชุมชนแนะนำ	128 (59.0)
เพื่อนบ้านแนะนำ	113 (52.0)
ต้องการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า	148 (68.2)
เห็นความสำคัญของป่าชุมชน	172 (79.3)
ต้องการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์	85 (39.2)
รวม	217 (100.0) *เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ
ร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่เคย	42 (19.4)
เคย	175 (80.6)
รวม	217 (100.0)
สมาชิกกลุ่ม	จำนวน / ร้อยละ (%)
กลุ่มออมทรัพย์	160 (73.7)
กลุ่มเกษตรผสมผสาน	8 (3.7)

ตารางที่ 5.6 (ต่อ)

สมาชิกกลุ่ม	จำนวน / ร้อยละ (%)
กลุ่มเลี้ยงวัวกึ่งขุน	4 (1.8)
กลุ่มป่าชุมชน	13 (6.0)
กลุ่มเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ด/ไก่)	2 (0.9)
กลุ่มอริยดินซีเมนต์	5 (2.3)
กลุ่มทอผ้า	15 (7.0)
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์และสินค้าการเกษตร	4 (1.8)
กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรกรตีนาพัฒนา	70 (32.3)
รวม	217 (100.0) *เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ

ร่วมเข้ารับการฝึกอบรม	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่เคย	108 (49.8)
เคย	109 (50.2)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

5.2 การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

ลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนกลุ่มตัวอย่างสามารถวิเคราะห์ได้จากการเข้าใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ของประชาชน แหล่งที่มาของแหล่งเชื้อเพลิง ความต้องการไม้ใช้สอย การใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่า และความต้องการของประชาชนในการปลูกไม้รวก ดังนี้

1) พื้นที่ป่าที่ประชาชนเข้าใช้ประโยชน์

จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าที่ประชาชนใช้ประโยชน์นั้นมีด้วยกัน 5 แห่ง คือ ป่าภูเขา ป่าภูกระแต ป่าหัวไร่ปลายนา ป่าชุมชนหมู่บ้าน และอุทยานแห่งชาติภูแลนคา โดยแบ่งระดับการเข้าใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ระดับ จากการศึกษพบว่าพื้นที่ที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์มากเป็นอันดับหนึ่งคือ ป่าภูเขา มีจำนวนร้อยละ 52.5 (ดูตารางที่ 5.7)

ตารางที่ 5.7 แสดงพื้นที่ป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์

ระดับ จำนวนคน (แถว) (% สดมภ์)	พื้นที่ป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์					รวม
	ป่าภูเขา	ป่า ภูกระแต	ป่าหัวไร่ ปลายนา	ป่าชุมชน หมู่บ้าน	ภูแลนคา/ ไม่ได้เข้าใช้	
อันดับ 1	114 (52.5)	69 (31.8)	32 (14.7)	1 (0.5)	1 (0.5)	217 (100.0)
อันดับ 2	43 (19.8)	109 (50.2)	50 (23.0)	13 (6.0)	2 (0.9)	217 (100.0)
อันดับ 3	30 (13.8)	26 (12.0)	67 (30.9)	43 (19.8)	51 (23.5)	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

2) ความต้องการเชื้อเพลิง

ผู้ตอบแบบสอบถามใช้เชื้อเพลิงในการหุงหาอาหารมาจากไร่หรือป่าเป็นจำนวนร้อยละ 77.9 ซึ่งจำนวนร้อยละ 53.0 มีความเห็นว่าค่อนข้างขาดแคลนไม้ใช้ทำเชื้อเพลิง ทั้งยังต้องการไม้ไว้ใช้มีจำนวนถึงร้อยละ 85.7 จากการสอบถามพบว่าไม้ที่ต้องการได้แก่ สะเดา ชี้เหล็ก เนื่องจากไม้เหล่านี้สามารถนำไปใช้ในการหุงหาอาหารได้ และลำต้นสามารถนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงได้ดีอีกด้วย ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการใช้ไม้นั้นสาเหตุมาจากการไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าพื้นที่สำหรับประกอบอาชีพจึงจำเป็นต้องเข้าไปตัดไม้ภายในบริเวณพื้นที่ป่า (ดูตารางที่ 5.8)

ตารางที่ 5.8 แสดงความต้องการใช้ไม้ทำเชื้อเพลิง

แหล่งที่มาของเชื้อเพลิง	จำนวน / ร้อยละ (%)
หามาเองจากไร่หรือป่า	169 (77.9)
ซื้อ (ถ่าน)	17 (7.8)
ซื้อและหามาเองจากไร่และหรือป่า	23 (10.6)
แก๊ส	8 (3.7)
รวม	217 (100.0)

ความต้องการเชื้อเพลิง	จำนวน / ร้อยละ (%)
มากเกินพอ	10 (4.6)
เพียงพอ	82 (37.8)
ค่อนข้างขาดแคลน	115 (53.0)
ขาดแคลนมาก	10 (4.6)
รวม	217 (100.0)

ความต้องการปลูกไม้เพื่อทำเชื้อเพลิง	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ต้องการ	31 (14.3)
ต้องการ	186 (85.7)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

3) ประโยชน์จากการเก็บหาของป่า และการนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในพื้นที่ป่า

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เข้าไปหาหน่อไม้ภายในพื้นที่ป่าภูกระแต คิดเป็นร้อยละ 92.6 รองลงมาคือ เห็ด มีจำนวนร้อยละ 82.5 ประชาชนที่ไม่เคยนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงภายในพื้นที่ป่าภูกระแตมีจำนวนร้อยละ 67.3 ส่วนผู้ที่เคยนำสัตว์เข้าไปภายในพื้นที่ส่วนใหญ่จะนำไปเลี้ยงภายในบริเวณพื้นที่เพาะปลูกของตน หรือบางครั้งต้องพาไปเลี้ยงภายในพื้นที่ชายป่าที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ (ดูตารางที่ 5.9)

ตารางที่ 5.9 แสดงการเก็บหาของป่า และการนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงภายในพื้นที่ป่า

ชนิดการเก็บหาของป่า	จำนวน / ร้อยละ (%)
สมุนไพรร	26 (12.0)
ผลไม้ป่า	14 (6.5)
ไม้ไผ่	98 (45.1)
หน่อไม้	201 (92.6)
เห็ด	179 (82.5)
พืชผักป่า	128 (59.0)
แมลงกินได้	52 (24.0)
รวม	217 (100.0) *เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ

การนำสัตว์เลี้ยงเข้าภายในพื้นที่ป่า	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่เคย	146 (67.3)
เคย	71 (32.7)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

4) ความต้องการปลูกหน่อไม้ไผ่รวก

พื้นที่ป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์มีด้วยกัน 5 แห่ง คือ ป่าภูเขียว ป่าภูกระแต ป่าหัวไร่ปลายน่า ป่าชุมชนหมู่บ้าน และอุทยานแห่งชาติภูแลนคา โดยแบ่งระดับการเข้าไปใช้ประโยชน์ของเป็น 3 ระดับ จากการศึกษาพบว่าบริเวณพื้นที่ที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์มากเป็นอันดับหนึ่งคือป่าภูเขียว มีจำนวนร้อยละ 62.7 (ดูตารางที่ 5.10)

ตารางที่ 5.10 แสดงพื้นที่ป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในการเก็บหาหน่อไม้ไผ่รวก

ระดับ จำนวนคน (แถว) (% สดมภ์)	พื้นที่ป่าที่ประชาชนการเข้าไปใช้ประโยชน์ในการเก็บหาหน่อไม้ไผ่รวก					รวม
	ป่าภูเขียว	ป่า ภูกระแต	ป่าหัวไร่ ปลายน่า	ป่าชุมชน หมู่บ้าน	ภูแลนคา/ ไม่ได้เข้าใช้	
อันดับ 1	136 (62.7)	42 (19.4)	31 (14.3)	3 (1.4)	5 (2.3)	217 (100.0)
อันดับ 2	20 (9.2)	96 (44.2)	66 (30.4)	14 (6.5)	21 (9.7)	217 (100.0)
อันดับ 3	11 (5.1)	38 (17.5)	54 (24.9)	42 (19.4)	72 (33.2)	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

จะเห็นได้ว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่างต้องการปลูกหน่อไม้ไผ่รวมมากที่สุด (ดูตารางที่ 5.9) ซึ่งสอดคล้องกับการสอบถามจากประชาชนกลุ่มตัวอย่าง ที่มีความต้องการปลูกไผ่รวมเพื่อนำหน่อไม้ไปใช้สำหรับการบริโภคมากเป็นอันดับหนึ่ง ประชาชนเข้าไปเก็บหาไผ่รวมในพื้นที่ป่าภูเขียวมากที่สุด มีจำนวนร้อยละ 62.7 เนื่องจากป่าภูเขียวเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นผืนป่าขนาดใหญ่ทำให้ประชาชนเข้าไปเก็บหาไผ่รวมที่ป่าภูเขียวยู่เป็นจำนวนมาก หากแต่เมื่อต้องการให้มีการปลูกไผ่รวมขึ้นภายในพื้นที่ป่าภูกระแตเพื่อป้องกันการรุกรานเข้าไปยังพื้นที่ป่าภูเขียว ประชาชนต้องการให้มีคนมาช่วยปลูกแต่ต้องการเก็บไปขายเองคิดเป็นร้อยละ 30.4 สำหรับประชาชนที่ไม่เห็นด้วยนั้นมีความเห็นว่าจะทำให้พื้นที่ป่าหมดไปยากให้ป่าคงสภาพไว้ และให้ความเห็นว่าการเข้าปลูกนั้นไม่ควรเข้าปลูกแต่ในพื้นที่ป่าชุมชนเท่านั้นควรปลูกที่หัวไร่ปลายนาด้วย แต่หากทำการปลูกแล้วเหลือจากการที่นำมาใช้ในการบริโภคจึงจะนำไปขาย (ดูตารางที่ 5.11)

ตารางที่ 5.11 แสดงความต้องการปลูกหน่อไม้ไผ่รวม

ความต้องการปลูกหน่อไม้ไผ่รวม	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ต้องการปลูก	7 (3.2)
มีคนช่วยปลูก แต่มีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามารับไปขาย	66 (30.4)
มีคนช่วยปลูก แต่ต้องการเก็บไปขายเอง	28 (12.9)
ต้องการปลูกเอง แต่มีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามารับไปขาย	13 (6.0)
ต้องการปลูกเอง / ขายเอง	55 (25.3)
ทั้งมีคนช่วยปลูกและปลูกเอง ไม่ขายบริโภคอย่างเดียว	48 (22.1)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

5.3 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน

จากการศึกษาในส่วนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนที่ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าภูกระแต ได้มีการจำแนกออกเป็นกิจกรรมที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอันเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชนขององค์กรชุมชนที่ทำให้เกิดความมั่นคงอยู่ของป่าชุมชน รายละเอียดของกิจกรรมสามารถจำแนกออกได้ดังนี้ (ดูตารางที่ 5.12)

กิจกรรมที่ 1 การเข้าร่วมวางแผนการดำเนินงานประชุมป่าชุมชนของหมู่บ้าน ร่วมเข้าเสนอหรือออกความคิดเห็นต่างๆ ในการประชุม

กิจกรรมที่ 2 การได้เลือกเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน

กิจกรรมที่ 3 การร่วมสำรวจ เตรียมพื้นที่ปลูกป่าชุมชน

กิจกรรมที่ 4 การร่วมปลูกป่าชุมชน บำรุงรักษา ร่วมลาดตระเวน

กิจกรรมที่ 5 การร่วมตรวจสอบแนวเขตกันไฟป่า และร่วมปรับปรุงแนวเขต

กิจกรรมที่ 6 การร่วมสละทรัพย์สิน วัสดุและอุปกรณ์ในการช่วยเหลือกิจกรรมป่าชุมชน

กิจกรรมที่ 7 การร่วมเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน

กิจกรรมที่ 8 การเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน

กิจกรรมที่ 9 การร่วมแบ่งปันผลประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนทั้ง 9 ข้อนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาตามลักษณะการร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละกิจกรรม ประกอบกับการสอบถาม และสัมภาษณ์ผู้รู้ถึงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น ผลของการวิจัยที่เกิดจากกิจกรรมมีดังนี้

1) กิจกรรมการเข้าร่วมประชุมวางแผนการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ประชาชนมากกว่าครึ่งหรือประมาณร้อยละ 62.7 ที่ได้เข้าไปร่วมประชุมในการวางแผนการดำเนินงานป่าชุมชน และในการประชุมดังกล่าวมีประชาชนร่วมเสนอหรือออกความคิดเห็นในที่ประชุมมีจำนวนร้อยละ 44.7 ของประชาชนที่เข้าร่วมประชุมทั้งหมด และในกิจกรรมการวางแผนดำเนินงานป่าชุมชน ประชาชนมากกว่าครึ่งที่ไม่ได้เข้าร่วมแสดงความความคิดเห็นคิดเป็นจำนวนร้อยละ 55.3 ผลจากการศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้าร่วมในการประชุม และในการแสดงความคิดเห็นจะแตกต่างกัน การเข้าร่วมประชุมมีเป็นจำนวนมากแต่ไม่ได้แสดงความคิดเห็นมีเป็นจำนวนมากเช่นกัน เนื่องจากว่าการประชุมวางแผนการดำเนินงานป่าชุมชนนั้นประชาชนส่วนมากที่ไปเป็นเพียงลูกบ้านที่ถูกเกณฑ์ให้เข้าร่วมฟังการประชุม แต่ผู้ที่มีบทบาทในการเสนอความคิดเห็นส่วนใหญ่เป็นเสียงจากกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ที่ร่วมเสนอออกความคิดเห็นเท่านั้นมีส่วนน้อยที่ลูกบ้านกล้าที่จะร่วมแสดงความคิดเห็น

2) การได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน

ประชาชนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการมีจำนวนร้อยละ 63.6 ผู้วิจัยพบว่าคณะกรรมการป่าชุมชนส่วนใหญ่นั้นมาจากผู้ที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านด้วย เพราะคณะกรรมการป่าชุมชนส่วนมากจะมีบทบาท หน้าที่ ภายในชุมชนอยู่ก่อนแล้ว จึงเป็นสาเหตุที่ให้ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่จะประกอบด้วยตัวแทนชุมชนที่มีหน้าที่และตำแหน่งในหมู่บ้าน และผู้ที่มีความสนใจเรื่องการจัดการป่าชุมชนร่วมเสนอความคิดเห็นเท่านั้น

3) การสำรวจพื้นที่ เตรียมพื้นที่ปลูกป่าชุมชน

ประชาชนกลุ่มตัวอย่างกว่าครึ่งได้เข้าร่วมสำรวจพื้นที่ปลูกป่าเป็นจำนวนร้อยละ 51.2 และได้เข้าร่วมเตรียมพื้นที่ปลูกป่าเป็นจำนวนร้อยละ 64.1 ในการสำรวจพื้นที่ปลูกป่าดังกล่าวมีทั้งบุคคลภายนอกและภายในชุมชน ซึ่งผู้มาจากภายนอกเป็นบุคลากรจากองค์กรภาครัฐและเอกชน เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว เครือข่ายเกษตรอินทรีย์พัฒนา ฯลฯ ที่ให้ความรู้ในด้านวิชาการ ดำเนินการหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการปลูกป่า คอยประสานงานระหว่างหน่วยงานและตัวแทนชุมชนต่างๆ ให้ความสำคัญถึงความรู้ในการปลูกป่าชุมชน จัด

หาพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่โดยจัดทำโรงเพาะเลี้ยงกล้าไม้เพื่อนำมาใช้ในการปลูกป่าใน
อนาคต

4) การร่วมปลูกป่าชุมชน

ประชาชนจำนวนร้อยละ 92.6 ได้เข้าร่วมกิจกรรมปลูกป่าชุมชน ร่วมปลูกป่าและบำรุง
รักษาต้นไม้ในวันต่างๆ มีจำนวนร้อยละ 89.9 ในกิจกรรมดังกล่าวมีการเข้าร่วมทั้งบุคคลภายนอก
และบุคคลภายในชุมชน ทั้งส่วนภาครัฐและภาคเอกชน องค์กรต่างๆ และได้รับความร่วมมือจาก
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว มูลนิธิอนุรักษ์ภูเขียว องค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชนรอบป่าภู
เขียว เป็นต้น ซึ่งเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวได้อำนวยความสะดวกโดยการเตรียมพื้นที่
ชุดหลุมรอไว้สำหรับให้ประชาชนที่เข้าร่วมปลูกป่า ทั้งยังมีกิจกรรมส่งเสริมให้กับนักเรียนรอบป่า
โดยให้ความรู้ควบคู่ไปกับการทำกิจกรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนรู้สึกหวงแหนป่าที่ตนพึงพิง
อยู่ให้ดำรงอยู่ต่อไป และจากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยพบว่าหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ภาย
ในพื้นที่ป่าภูกระแต หากได้รับทราบว่าการปลูกป่า ชาวบ้านมีความยินดีและเต็มใจที่จะเข้าร่วม
ปลูกป่าด้วยถึงแม้ว่าจะไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่โดยตรงก็ตาม

5) การร่วมตรวจสอบทำแนวกันไฟป่าชุมชน

ประชาชนมากกว่าครึ่งจำนวนร้อยละ 51.2 ได้เข้าร่วมทำแนวกันไฟป่า และมีประชาชนที่
เข้าร่วมดับไฟป่าในชุมชนคิดเป็นร้อยละ 71.4 ประชาชนที่เคยเข้าร่วมลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า
ชุมชนนั้นมีจำนวนร้อยละ 61.3 ส่วนผู้ที่ไม่เคยร่วมลาดตระเวนป้องกันไฟป่าเลยนั้น เนื่องจากใน
แต่ละหมู่บ้านจะมีหน่วยอาสาสมัครป้องกันไฟป่าดูแลอยู่แล้วจึงไม่ได้ร่วมลาดตระเวนป้องกันไฟป่า
และส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของเพศชายที่คอยลาดตระเวนป้องกันไฟป่า แต่หากเกิดไฟป่าเกิดขึ้น
ภายในหมู่บ้านประชาชนจะร่วมมือกันระดมกำลังดับไฟ และจากการสอบถามพบว่าการเกิดไฟป่า
แต่ครั้งยังมีอุปสรรคในเรื่องของอุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือไม่เพียงพอสำหรับใช้ในการดับไฟป่า

6) การร่วมสละเงิน วัสดุอุปกรณ์ หรือสละอาหาร

ประชาชนร้อยละ 65.9 จะนำวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกิจกรรมไปเอง เช่น ขวาน เสียม
มีด พร้า ฯลฯ ร้อยละ 35.5 ไม่ได้เข้าร่วมบริจาคเงินหรือสละอาหาร เพราะส่วนใหญ่จะเตรียมอาหาร
ไปเอง หากแต่ในปัจจุบันได้มีองค์กรต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือในเรื่องอาหารกลางวัน ชาวบ้านจึง
เตรียมมาเพียงแค่วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมเท่านั้น

7) การร่วมเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่

ประชาชนร้อยละ 67.7 เคยเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการปลูกป่า ปลูกซ่อม บำรุงดูแลรักษา
ป่าชุมชน รวมถึงเผยแพร่ถึงประโยชน์ของป่าชุมชนและโทษของการตัดไม้ทำลายป่าจำนวนร้อยละ
62.2 โดยในการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนนั้น จากผลการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่ได้รับ
ข้อมูลจากกำนันผู้ใหญ่บ้าน (ดูตารางที่ 5.6) อีกทั้งยังอำนวยความสะดวกให้แก่เจ้าหน้าที่ในการ

ป้องกันรักษาป่าชุมชน เช่น ให้ข่าวสาร, วัสดุ, สิ่งของ, ยานพาหนะเป็นจำนวนร้อยละ 73.3 และมีจำนวนร้อยละ 51.2 จะทำการรายงานเจ้าหน้าที่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน หรือกรรมการป่าชุมชนถ้าหากมีผู้บุกรุกตัดไม้ทำลายป่า

8) การเข้าไปใช้ประโยชน์

จากการศึกษาพบว่าประชาชน เคยเข้าไปใช้ประโยชน์เช่น หาหน่อไม้ ตัดไม้ใช้สอย หาของป่า ภายในพื้นที่ป่าชุมชนมีจำนวนร้อยละ 86.2 โดยส่วนใหญ่จะเข้าไปเก็บหาหน่อไม้ เห็ด พืชผักป่า ฯลฯ

ตารางที่ 5.12 แสดงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน

ลักษณะกิจกรรมป่าชุมชน	ไม่เคย		เคย	
	รวม 217 (100.0)			
ร่วมประชุมวางแผนการดำเนินงานป่าชุมชน*	81	(37.3)	136	(62.7)
ร่วมเสนอหรือออกความคิดเห็นต่างๆ ในการประชุม**	120	(55.3)	97	(44.7)
ร่วมกำหนดนโยบายและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน**	81	(37.3)	136	(62.7)
ร่วมได้รับแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน*	138	(63.6)	79	(36.4)
ร่วมสำรวจพื้นที่ปลูกป่าชุมชน**	106	(48.8)	111	(51.2)
ร่วมเตรียมพื้นที่ เช่น แฉ่วทางวัชพืช ปักแนวเขตปลูกป่าชุมชน**	78	(35.9)	139	(64.1)
ร่วมปลูกป่าชุมชน**	16	(7.4)	201	(92.6)
ร่วมปลูกต้นไม้ บำรุงรักษาป่าชุมชน**	22	(10.1)	195	(89.9)
ร่วมทำแนวกันไฟป่าในชุมชน**	106	(48.8)	111	(51.2)
ร่วมดับไฟป่าในชุมชน**	62	(28.6)	155	(71.4)
ร่วมลาดตระเวนป้องกันรักษาป่าชุมชน	133	(61.3)	84	(38.7)
ร่วมออกวัสดุ เช่น ขวาน มีด พร้า เสียม หรือยานพาหนะ	74	(34.1)	143	(65.9)
ร่วมบริจาคเงินช่วยเหลือกิจกรรมป่าชุมชน*	77	(35.5)	140	(64.5)
เผยแพร่ข่าวสารการปลูกป่า ปลูกซ่อม บำรุง ดูแลป่าชุมชน	70	(32.3)	147	(67.7)
เผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ ประโยชน์และโทษของการตัดไม้ทำลายป่า	82	(37.8)	135	(62.2)
อำนวยความสะดวกให้แก่เจ้าหน้าที่เช่น ให้ข่าวสาร, วัสดุ, สิ่งของ	58	(26.7)	159	(73.3)
รายงานเจ้าหน้าที่ ผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการป่าชุมชนเมื่อมีผู้บุกรุก	106	(48.8)	111	(51.2)
ร่วมเข้าไปใช้ประโยชน์ เช่น หาของป่า ตัดไม้ใช้สอย ในป่าชุมชน	30	(13.8)	187	(86.2)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

หมายเหตุ : * ผลที่ได้นำไปวิเคราะห์ในข้อ 5.5 ส่วนของลักษณะการมีส่วนร่วม

** ผลที่ได้นำไปวิเคราะห์ในข้อ 5.5 ส่วนขั้นตอนการมีส่วนร่วม

จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมประชุมชนของประชาชนในการจัดการประชุมชน ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ผู้วิจัยทำการแยกการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกันเพื่อนำไปทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับตัวแปรที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม คือ ลักษณะการมีส่วนร่วมและขั้นตอนการมีส่วนร่วม เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชน ดังจะแสดงในส่วนที่ 5.5

9) การร่วมแบ่งปันผลประโยชน์

เมื่อประชาชนช่วยกันดูแลรักษาป่าร่วมกัน สิ่งสำคัญอีกประการก็คือ การร่วมใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเท่าเทียม ประชาชนถึงร้อยละ 92.2 สนใจหากมีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้น แต่ส่วนใหญ่สนใจแต่อยากทราบรายละเอียดในการจัดการก่อน และถ้าหากมีการแบ่งปันผลประโยชน์เกิดขึ้นจริง ร้อยละ 76.0 ต้องการให้มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาควบคุมดูแลในการจัดการ มีบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยให้ความเห็นว่าจะทำให้ชาวบ้านทะเลาะกันเอง หากมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามา แต่หากมีการแบ่งรายได้ที่ได้จากผลผลิตภายในพื้นที่แบ่งบางส่วนให้กับกองกลางพบว่าร้อยละ 37.8 ต้องการเก็บไว้เพื่อเป็นกองทุนหมู่บ้านเพื่อใช้ในการดูแลรักษาป่าชุมชนต่อไป (ดูตารางที่ 5.13)

ตารางที่ 5.13 แสดงการร่วมแบ่งปันผลประโยชน์

ความสนใจในการแบ่งปันผลประโยชน์	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่สนใจ	17 (7.8)
สนใจ	200 (92.2)
รวม	217 (100.0)
ความต้องการเจ้าหน้าที่เข้าควบคุมผลประโยชน์	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่เห็นด้วย	52 (24.0)
เห็นด้วย	165 (76.0)
รวม	217 (100.0)
แนวทางนำเงินมาใช้จ่าสให้เกิดประโยชน์	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่สนใจ	10 (4.6)
มอบให้วัด	22 (10.1)
พัฒนาแหล่งน้ำ	32 (14.7)
มอบให้โรงเรียน	28 (12.9)
เก็บไว้เพื่อเป็นกองทุนหมู่บ้าน	82 (37.8)
จัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้าน	32 (18.9)
ทำถนนภายในหมู่บ้าน	2 (0.9)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

5.4 ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อป่าชุมชน

ประชากรกลุ่มตัวอย่างทราบถึงความหมายของป่าชุมชนจำนวนร้อยละ 50.2 โดยเห็นว่าเป็นป่าไม้ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันภายในหมู่บ้าน สำหรับผู้ที่ไม่ทราบความหมายของป่าชุมชนนั้นจากการสัมภาษณ์ พบว่าประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจว่าป่าชุมชนเป็นเพียงป่าที่อยู่ภายในหมู่บ้านเท่านั้นใครจะใช้ประโยชน์อย่างไรก็ได้ ร้อยละ 51.2 ทราบว่าป่าภูกระแตเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารของลำห้วยกุดตะแคงและลำห้วยหามแห เมื่อมีผู้เข้ามาศึกษาดูงานป่าชุมชนภายในหมู่บ้านจะรู้สึกยินดี เพราะเห็นว่าผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานนั้นเห็นความสำคัญและสามารถมองเห็นปัญหา เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น ประชาชนจะรู้สึกถูกเอาเปรียบหากมีคนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาลักลอบตัดไม้ / หาหน่อไม้ภายในพื้นที่ป่าชุมชนที่หมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบดูแลอยู่มีจำนวนถึงร้อยละ 82.9 ซึ่งประชาชนมีความคิดว่าเมื่อได้มีการจัดสรรแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนให้แต่ละหมู่บ้านดูแลแล้วนั้น ประชาชนภายในหมู่บ้านควรที่จะได้รับประโยชน์เท่านั้น จะไม่ยอมให้ประชาชนจากหมู่บ้านอื่นหรือกระทั่งคนในหมู่บ้านเองที่ไม่ช่วยดูแลป่าแต่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าอย่างเดียวนั้น จึงรู้สึกถูกเอาเปรียบหากมีผู้เข้ามาบุกรุกเข้ามาตัดไม้/หาหน่อไม้ภายในบริเวณพื้นที่ (ดูตารางที่ 5.14) เมื่อทำการสอบถามถึงประโยชน์ที่ได้รับจากป่าภูกระแตโดยการเรียงอันดับความสำคัญ 5 อันดับ พบว่าประชาชนร้อยละ 29.0 เห็นว่าป่าภูกระแตเป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ สัตว์ป่า มากเป็นอันดับ 1 และอันดับ 2 เห็นว่าป่าภูกระแตเป็นแหล่งพันธุ์ไม้เพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ เช่น ไม้รวก ไม้ไผ่ และไม้ใช้สอยอื่นๆ เป็นจำนวนร้อยละ 33.8 (ดูตารางที่ 5.15)

ตารางที่ 5.14 แสดงความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่อป่าชุมชน

ความหมายของป่าชุมชน	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ทราบ	108 (49.8)
ทราบ	109 (50.2)
รวม	217 (100.0)
ป่าภูกระแตเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร	จำนวน / ร้อยละ (%)
ไม่ทราบ	106 (48.8)
ทราบ	111 (51.2)
รวม	217 (100.0)
ความรู้สึกต่อผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานป่าชุมชน	จำนวน / ร้อยละ (%)
ภูมิใจ	55 (25.3)
ยินดี	160 (73.7)
เฉยๆ	2 (0.9)
รวม	217 (100.0)

ตารางที่ 5.14 (ต่อ)

ความรู้สึกต่อผู้ที่เข้ามาตัดไม้/ หาหน่อไม้ภายในพื้นที่	จำนวน / ร้อยละ (%)
ถูกเขาเปรียบ	180 (82.9)
เฉยๆ	30 (13.8)
ยินดี/เต็มใจ	7 (3.2)
รวม	217 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

ตารางที่ 5.15 แสดงประโยชน์จากป่าภูกระแตที่ประชาชนได้รับ

ระดับ ความสำคัญ	แสดงประโยชน์จากป่าภูกระแตที่ประชาชนได้รับ N = 217 (100.0)											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
อันดับ 1	63 (29.0)	21 (9.7)	22 (10.1)	56 (25.8)	9 (4.1)	5 (2.3)	2 (0.9)	35 (16.1)	-	3 (1.4)	-	1 (0.5)
อันดับ 2	46 (21.2)	12 (5.5)	30 (13.8)	73 (33.6)	19 (8.8)	23 (10.6)	3 (1.4)	10 (4.6)	-	1 (0.5)	-	-
อันดับ 3	36 (16.6)	35 (16.1)	60 (27.6)	34 (15.7)	7 (3.2)	30 (13.8)	8 (3.7)	1 (0.5)	4 (1.8)	-	2 (0.9)	-
อันดับ 4	35 (16.1)	31 (14.3)	26 (12.0)	17 (7.8)	12 (5.5)	47 (21.7)	8 (3.7)	23 (10.6)	4 (1.8)	8 (3.7)	6 (2.8)	-
อันดับ 5	13 (6.0)	27 (12.4)	17 (7.8)	13 (6.0)	37 (17.1)	42 (19.4)	13 (6.0)	19 (8.8)	4 (1.8)	26 (12.0)	3 (1.4)	3 (1.4)

ที่มา : จากการสำรวจ, กันยายน-ตุลาคม 2545

- แสดงสัญลักษณ์ประโยชน์จากป่าภูกระแตที่ประชาชนได้รับ

- 1 เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ สัตว์ป่า ฯลฯ
- 2 เป็นแหล่งยารักษาโรค เช่น สมุนไพรต่างๆ
- 3 เป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้
- 4 ให้อาหารเพื่อประโยชน์ต่างๆ เช่น ไม้รวก ไม้ไผ่ ไม้ใช้สอยอื่นๆ
- 5 เป็นแหล่งเพิ่มพูนรายได้ของครอบครัว
- 6 เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
- 7 เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ศึกษาธรรมชาติ
- 8 ทำให้อากาศสดชื่นและฝนตกต้องตามฤดูกาล
- 9 ช่วยบรรเทาความลมแรงของลมพายุ
- 10 ช่วยป้องกันอุทกภัย
- 11 ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน
- 12 เป็นแหล่งความรู้

5.5 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ที่ได้จากการสำรวจทัศนคติของประชาชนจาก สภาพทั่วไปทางด้านคุณลักษณะประชากร เศรษฐกิจและสังคม การพึ่งพิงทรัพยากร การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน ความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อป่าชุมชน จากการวิเคราะห์พบว่าปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมได้แก่ เพศ อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับฝึกอบรม การได้รับข่าวสาร และความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ทำการทดสอบโดยหาค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่มีผลกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย ขั้นตอนแรกคือการมีส่วนร่วมเข้าประชุม ร่วมฝึกอบรม/สัมมนา ร่วมออกค่าใช้จ่าย และร่วมเป็นผู้นำหรือคณะกรรมการ
2. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้นประกอบไปด้วย การร่วมกำหนดนโยบาย หาปัญหา/สาเหตุ ร่วมออกความคิดเห็น และร่วมปฏิบัติตามแผน

จากการศึกษาดังกล่าว จึงได้นำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมได้แก่ เพศ อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับฝึกอบรม การได้รับข่าวสาร และความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนทั้ง 2 ขั้นตอน ด้วยการคำนวณค่าไคสแควร์ (Chi-Square) ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลปรากฏดังนี้

1) เพศของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

เมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน พบว่าเพศไม่มีความสัมพันธ์กับลักษณะในการมีส่วนร่วม แต่มีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วม ผลการทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้สถิติวิเคราะห์ไคสแควร์ (ดูตารางที่ 5.16) พบว่าเพศมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการร่วมวางนโยบาย หาปัญหา/สาเหตุ ($\chi^2 = 11.394$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.223

ตารางที่ 5.16 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม		เพศ N = 217		รวม	P < 0.05
		ชาย	หญิง		
ร่วมวางแผน นโยบาย	ไม่เคย	54 (66.7)	27 (33.3)	81 [37.3]	$\chi^2 = 11.394$ C = 0.223 Sig = 0.001 0 cells = 17.17
	เคย	117 (86.0)	19 (14.0)	136 [62.7]	
ร่วมออกความ คิดเห็น	ไม่เคย	95 (79.2)	25 (20.8)	120 [55.3]	$\chi^2 = 0.021$ C = 0.010 Sig = 0.884 0 cells = 20.56
	เคย	76 (78.4)	21 (21.6)	97 [44.7]	
ร่วมปฏิบัติ ตามแผน	ไม่เคย	2 (50.0)	2 (50.0)	4 [1.8]	$\chi^2 = 2.024$ C = 0.096 Sig = 0.155 2 cells = 0.85*
	เคย	169 (79.3)	44 (20.7)	213 [98.2]	

* 2 Cell (50.0%) ค่าความถี่มีค่าคาดหวังไว้ต่ำกว่า 5 โดยค่าความถี่ที่คาดหวังไว้ต่ำที่สุดคือ 0.85

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 217 คน ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งออกเป็นเพศหญิงและเพศชาย พบว่าเพศชายและเพศหญิงต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการกำหนดนโยบาย และวิเคราะห์หาปัญหา/สาเหตุมากที่สุด โดยเพศชายที่เคยเข้าร่วมวางแผนนโยบายมีมากกว่าเพศหญิง (ร้อยละ 86.0) อาจกล่าวได้ว่า เพศชายมีความรู้สึกเป็นผู้นำและต้องการมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายวิเคราะห์หาปัญหา / สาเหตุด้านการจัดการประชุม ซึ่งในขณะที่เพศหญิงมีความเข้าใจปัญหาและเต็มใจให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามมาตรการที่ได้กำหนดไว้แล้ว

2) อายุของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุม

เมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่าง ช่วงอายุกับการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุม พบว่าอายุมีความสัมพันธ์กับลักษณะการมีส่วนร่วมและขั้นตอนการเข้ามามีส่วนร่วม ผลการทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้สถิติวิเคราะห์ไคสแควร์ (ดูตารางที่ 5.17) พบว่า อายุของผู้ตอบแบบสอบถามมีความสัมพันธ์กับลักษณะการมีส่วนร่วมในลักษณะร่วมออกค่าใช้จ่าย ($\chi^2 = 11.872$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.228

ตารางที่ 5.17 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างช่วงอายุกับลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ลักษณะการมีส่วนร่วม		ช่วงอายุ (ปี) N = 217				รวม	P < 0.05
		< 40	41-50	51-60	61 >		
ร่วมประชุม/ ฝึกอบรม	ไม่เคย	8 (16.0)	13 (26.0)	9 (18.0)	20 (40.0)	50 [23.0]	$\chi^2 = 6.865$ C = 0.175 Sig = 0.076 0 cells = 9.24
	เคย	32 (19.2)	42 (25.1)	54 (32.3)	39 (23.4)	167 [77.0]	
ร่วมออก ค่าใช้จ่าย	ไม่เคย	14 (79.2)	28 (20.8)	13 (79.2)	22 (20.8)	77 [35.5]	$\chi^2 = 11.872$ C = 0.228 Sig = 0.008 0 cells = 14.19
	เคย	26 (78.4)	27 (21.6)	50 (78.4)	37 (21.6)	140 [64.5]	
ร่วมเป็น คณะกรรมการ	ไม่เคย	10 (12.7)	22 (27.8)	20 (25.3)	27 (34.2)	79 [36.4]	$\chi^2 = 5.377$ C = 0.155 Sig = 0.146 0 cells = 14.56
	เคย	30 (21.7)	33 (23.9)	43 (31.2)	32 (23.2)	138 [63.6]	

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาผู้ตอบแบบสอบถามที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 217 คน พบว่าประชาชนที่มีอายุระหว่าง 51-60 ปี เคยมีส่วนร่วมในการออกค่าใช้จ่ายมากที่สุด (ร้อยละ 35.7) รองลงมาคือผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 61 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 26.4)

เมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างอายุกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม โดยใช้สถิติวิเคราะห์ ไคสแควร์ (ตารางที่ 5.18) พบว่าอายุของผู้ตอบแบบสอบถามมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการร่วมวางแผนนโยบาย หาปัญหา/สาเหตุ ($\chi^2 = 10.341$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.213

ตารางที่ 5.18 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างช่วงอายุกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม		ช่วงอายุ (ปี) N = 217				รวม	P < 0.05
		< 40	41-50	51-60	61 >		
ร่วมวางแผนนโยบาย หาปัญหา/สาเหตุ	ไม่เคย	8 (9.9)	13 (27.2)	9 (25.9)	20 (37.0)	81 [37.3]	$\chi^2 = 10.341$ C = 0.213 Sig = 0.016 0 cells = 14.93
	เคย	32 (23.5)	33 (24.3)	42 (30.9)	29 (21.3)	136 [62.7]	
ร่วมออกความคิดเห็น	ไม่เคย	17 (14.2)	34 (28.3)	35 (29.2)	34 (28.3)	120 [55.3]	$\chi^2 = 3.727$ C = 0.130 Sig = 0.292 0 cells = 17.88
	เคย	23 (23.7)	21 (21.6)	28 (28.9)	25 (25.8)	97 [44.7]	
ร่วมปฏิบัติตามแผน	ไม่เคย	-	1 (25.0)	1 (25.0)	2 (50.0)	4 [1.8]	$\chi^2 = 1.554$ C = 0.084 Sig = 0.670 4 cells = 0.74*
	เคย	40 (18.8)	54 (25.4)	62 (29.1)	57 (26.8)	213 [98.2]	

* 4 Cell (50.0%) ค่าความถี่มีค่าคาดหวังไว้ต่ำกว่า 5 โดยค่าความถี่ที่คาดหวังไว้ต่ำที่สุดคือ 0.74

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 217 คน พบว่าประชาชนที่อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 51-60 ปี นั้นต้องการร่วมกำหนดนโยบายและร่วมหาปัญหา สาเหตุมากที่สุด (ร้อยละ 30.9) เนื่องจากประชาชนในช่วงนี้รับทราบถึงมาตรการฟื้นฟูป่าในช่วงแรกเมื่อปี พ.ศ. 2539 และประชาชนที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี ช่วงอายุระหว่าง 41-50 ปี และผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 61 ปีขึ้นไป มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและร่วมหาปัญหา สาเหตุเช่นกัน (ร้อยละ 23.5, ร้อยละ 30.9, ร้อยละ 21.3 ตามลำดับ) อีกทั้งผู้ที่อยู่ในช่วงอายุทั้งหมดนั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือต้องการร่วมกำหนดนโยบายและร่วมหาปัญหา สาเหตุในขั้นตอนดังกล่าวเหมือนกันในทุกช่วงอายุ

3) การเป็นสมาชิกกลุ่มของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ผู้วิจัยได้แบ่งการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสังคมออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ เลย และกลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่ร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม เมื่อทำ

การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกกลุ่มกับการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุม พบว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มไม่มีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วม แต่มีความสัมพันธ์กับลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วม โดยใช้สถิติวิเคราะห์ไคสแควร์ (ดูตารางที่ 5.19) พบว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์ในขั้นตอนร่วมประชุม/ฝึกอบรม ($\chi^2 = 6.656$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 มีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.173 และการเป็นสมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์ในขั้นตอนการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ($\chi^2 = 4.157$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.137

ตารางที่ 5.19 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกกลุ่มกับลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วม		การเป็นสมาชิกกลุ่ม N = 217		รวม	P < 0.05
		ไม่เป็น	เป็น		
ร่วมประชุม/ ฝึกอบรม	ไม่เคย	16 (32.0)	34 (68.0)	50 [23.0]	$\chi^2 = 6.656$ C = 0.173 Sig = 0.010 0 cells = 9.68
	เคย	26 (15.6)	141 (84.4)	167 [77.0]	
ร่วมออก ค่าใช้จ่าย	ไม่เคย	13 (16.9)	64 (20.8)	77 [35.5]	$\chi^2 = 0.467$ C = 0.046 Sig = 0.494 0 cells = 14.90
	เคย	29 (20.7)	111 (79.3)	140 [64.5]	
ร่วมเป็น คณะกรรมการ	ไม่เคย	21 (26.6)	58 (73.4)	79 [36.4]	$\chi^2 = 4.157$ C = 0.137 Sig = 0.041 0 cells = 15.29
	เคย	21 (15.2)	117 (84.8)	138 [63.6]	

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 217 คน พบว่าหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม โดยผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มจะมีส่วนร่วมประชุม / ฝึกอบรม (ร้อยละ 84.4) อีกทั้งยังมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการประชุม (ร้อยละ 84.8) ทั้งนี้เพราะหัวหน้าครัวเรือนที่เคยเข้าร่วมประชุม / ฝึกอบรมนั้นย่อมจะมีโอกาสเป็นคณะกรรมการมากกว่าผู้ที่ไม่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ เลย

4) การได้รับฝึกอบรมของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุม

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มการได้รับการฝึกอบรมออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่เคยได้รับการฝึกอบรมของทางราชการหรือองค์กรเอกชนจัดขึ้นเลย และกลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่เคยได้รับการฝึกอบรมที่หน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนจัดขึ้น

เมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 217 คน ระหว่างการได้รับฝึกอบรมกับการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุม พบว่าการฝึกอบรมไม่มีความสัมพันธ์กับลักษณะการมีส่วนร่วม แต่มีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วม โดยใช้สถิติ

ส่วนร่วมวางนโยบาย หาปัญหา/สาเหตุ ($\chi^2 = 21.940$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.000

ตารางที่ 5.20 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับฝึกอบรมกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม		การได้รับฝึกอบรม N = 217		รวม	P < 0.05
		ชาย	หญิง		
ร่วมวางนโยบาย หาปัญหา/สาเหตุ	ไม่เคย	57 (70.4)	24 (29.6)	81 [37.3]	$\chi^2 = 21.940$ C = 0.303 Sig = 0.000 0 cells = 40.31
	เคย	51 (37.5)	85 (62.5)	136 [62.7]	
ร่วมออกความคิดเห็น	ไม่เคย	66 (55.0)	54 (45.0)	120 [55.3]	$\chi^2 = 2.938$ C = 0.116 Sig = 0.087 0 cells = 48.28
	เคย	42 (43.3)	55 (56.7)	97 [44.7]	
ร่วมปฏิบัติตามแผน	ไม่เคย	4 (100.0)	-	4 [1.8]	$\chi^2 = 4.113$ C = 0.136 Sig = 0.043 2 cells = 1.99*
	เคย	169 (79.3)	44 (20.7)	213 [98.2]	

* 2 Cell (50.0%) ค่าความถี่มีค่าคาดหวังไว้ต่ำกว่า 5 โดยค่าความถี่ที่คาดหวังไว้ต่ำที่สุดคือ 1.99

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 217 คน พบว่าหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงที่เคยได้รับการฝึกอบรมจากหน่วยงานทางราชการหรือองค์กรเอกชนจัดขึ้นมีโอกาสได้ร่วมกำหนดนโยบายและร่วมหาปัญหา/สาเหตุ (ร้อยละ 62.5) มากกว่าผู้ที่ไม่เคยได้รับการฝึกอบรมที่หน่วยงานทางราชการหรือองค์กรเอกชนจัดขึ้น ทั้งนี้เพราะหากผู้ที่เคยได้เข้ารับการฝึกอบรมย่อมจะมีโอกาสที่จะได้รับความรู้ ความเข้าใจในเรื่องป่าชุมชนมากขึ้น เมื่อมีการจัดประชุมวางแผน กำหนดนโยบายและหาปัญหา/สาเหตุ ผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้วจะมีความสนใจในเรื่องราวต่างๆ เป็นพิเศษ และจากการสอบถามพบว่าผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมนั้นส่วนใหญ่แล้วยังเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ อีกด้วย

5) การได้รับข่าวสารของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มของการได้รับข่าวสารของหัวหน้าครัวเรือนออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรก คือกลุ่มผู้ที่ได้รับข่าวสารจากสื่อสาธารณะต่างๆ เช่น หอกระจายข่าว วิทยุ ทวี หนังสือพิมพ์ กลุ่มที่สอง คือกลุ่มผู้ที่มีอำนาจโดยตรงต่อหมู่บ้าน ได้แก่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน รวมไปถึงญาติหรือเพื่อนบ้าน กลุ่มสุดท้าย คือกลุ่มผู้ที่ได้รับข่าวสารที่ได้จากหน่วยงานทางราชการหรือองค์กรต่างๆ

เมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับข่าวสารกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน พบว่าการได้รับข่าวสารไม่มีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วม แต่มีความสัมพันธ์กับลักษณะการมีส่วนร่วม โดยใช้สถิติวิเคราะห์ไคสแควร์ (ดูตารางที่ 5.21) พบว่าการได้รับข่าวสาร

ลักษณะการมีส่วนร่วม โดยใช้สถิติวิเคราะห์ไคสแควร์ (ดูตารางที่ 5.21) พบว่าการได้รับข่าวสารจากกับกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ญาติ เพื่อนบ้านมีความสัมพันธ์กับลักษณะการเข้าร่วมประชุม/ฝึกอบรม ($\chi^2 = 5.507$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 มีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.157 และการได้รับข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐ / เอกชน หรือองค์กรต่างๆ มีความสัมพันธ์กับลักษณะการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ($\chi^2 = 8.196$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.191

ตารางที่ 5.21 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับข่าวสารกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วม	การได้รับข่าวสาร		รวม	P < 0.05	
	ไม่เคย	เคย			
ร่วมประชุม/ ฝึกอบรม	สื่อสารสาธารณะ N = 217				
	ไม่เคย	14 (28.0)	36 (72.0)	50 [23.0]	$\chi^2 = 0.000$ C = 0.001
	เคย	47 (28.1)	120 (71.9)	167 [77.0]	Sig = 0.984 0 cells = 14.06
	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน/ญาติ เพื่อนบ้าน N = 217				
	ไม่เคย	14 (28.0)	36 (72.0)	50 [23.0]	$\chi^2 = 5.507$ C = 0.157
	เคย	23 (13.8)	144 (86.2)	167 [77.0]	Sig = 0.019 0 cells = 8.53
	หน่วยงานรัฐ/เอกชน องค์กร N = 217				
	ไม่เคย	20 (40.0)	30 (60.0)	50 [23.0]	$\chi^2 = 0.008$ C = 0.006
	เคย	68 (40.7)	99 (59.3)	167 [77.0]	Sig = 0.928 0 cells = 20.28
ร่วมออก ค่าใช้จ่าย	สื่อสารสาธารณะ N = 217				
	ไม่เคย	22 (28.6)	55 (71.4)	77 [35.5]	$\chi^2 = 0.013$ C = 0.008
	เคย	39 (27.9)	101 (72.1)	140 [64.5]	Sig = 0.911 0 cells = 21.65
	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน/ญาติ เพื่อนบ้าน N = 217				
	ไม่เคย	14 (18.2)	63 (81.8)	77 [35.5]	$\chi^2 = 0.108$ C = 0.020
	เคย	23 (16.4)	117 (83.6)	140 [64.5]	Sig = 0.742 0 cells = 13.13
	หน่วยงานรัฐ/เอกชน องค์กร N = 217				
	ไม่เคย	34 (44.2)	43 (55.8)	77 [35.5]	$\chi^2 = 0.643$ C = 0.054
เคย	54 (38.6)	86 (61.4)	140 [64.5]	Sig = 0.423 0 cells = 31.23	

ตารางที่ 5.21 (ต่อ)

ลักษณะการมีส่วนร่วม	การได้รับข่าวสาร		รวม	P < 0.05		
	ไม่เคย	เคย				
รวมเป็น คณะกรรมการ	สื่อสารสาธารณะ N = 217			$\chi^2 = 0.317$	C = 0.038	
	ไม่เคย	24 (30.4)	55 (69.6)			79 [36.4]
	เคย	37 (26.8)	101 (73.2)	138 [63.6]	Sig = 0.574	0 cells = 22.21
	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน/ญาติ เพื่อนบ้าน N = 217			$\chi^2 = 0.329$	C = 0.039	
	ไม่เคย	15 (19.0)	64 (81.0)			79 [36.4]
	เคย	22 (15.9)	116 (84.1)	138 [63.6]	Sig = 0.566	0 cells = 13.47
	หน่วยงานรัฐ/เอกชน องค์กร N = 217			$\chi^2 = 8.196$	C = 0.191	
ไม่เคย	42 (53.2)	37 (46.8)	79 [36.4]			
เคย	46 (33.3)	92 (66.7)	138 [63.6]	Sig = 0.004	0 cells = 32.04	

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ดังกล่าวระหว่างการได้รับข่าวสารกับลักษณะการมีส่วนร่วม นั้น เมื่อพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามที่ได้รับข้อมูลข่าวสารจำนวน 217 คน พบว่าการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนนั้นประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนญาติ/เพื่อนบ้าน เป็นผู้ที่มีส่วนทำให้ประชาชนเข้าร่วมในการประชุม/ฝึกอบรมมากที่สุด (ร้อยละ 86.2) เนื่องจากกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านนั้นเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองประชาชนภายในหมู่บ้าน จึงมีความใกล้ชิดกับคนภายในชุมชนมากที่สุด อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เมื่อกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านบอกข่าวสารด้วยแล้ว ยิ่งทำให้ชาวบ้านมีความยินดีและเต็มใจในการร่วมมือร่วมใจโดยไม่ต้องบังคับหรือว่าจ้างในการทำกิจกรรมป่าชุมชน ส่วนผู้ที่เคยได้รับข่าวสารจากหน่วยงานราชการ/องค์กรเอกชนมีส่วนให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการมากที่สุด (ร้อยละ 66.7) กล่าวคือ หน่วยงานราชการและองค์กรต่างๆ เป็นเหมือนผู้สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชาวบ้าน และชาวบ้านเองจะรู้สึกยินดีหากหน่วยงานราชการยื่นมือเข้ามาให้ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการดูแลรักษาป่ามากยิ่งขึ้น

6) ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนของหัวหน้าครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มของหัวหน้าครัวเรือนที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่ไม่ทราบความหมายเรื่องป่าชุมชน และไม่ทราบว่าป่าภูกระแตเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดแชะ และกลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่ทราบความหมายเรื่องป่าชุมชนและทราบว่าป่าภูกระแตเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดแชะ

เมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เรื่องป่าชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน พบว่าความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับลักษณะการมีส่วนร่วม และขั้นตอนการมีส่วนร่วม โดยใช้สถิติวิเคราะห์ไคสแควร์ (ดูตารางที่ 5.22) พบว่าความรู้เรื่องป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับลักษณะการมีส่วนร่วมในการประชุม/ฝึกอบรม ($\chi^2 = 6.846$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 และมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.175

ตารางที่ 5.22 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนกับลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วม		ความรู้ ความเข้าใจ N = 217		รวม	P < 0.05
		ไม่ทราบ	ทราบ		
ร่วมประชุม/ ฝึกอบรม	ไม่เคย	33 (66.0)	17 (34.0)	50 [23.0]	$\chi^2 = 6.846$ C = 0.175 Sig = 0.009 0 cells = 24.88
	เคย	75 (44.9)	92 (55.1)	167 [77.0]	
ร่วมออก ค่าใช้จ่าย	ไม่เคย	45 (58.4)	32 (41.6)	77 [35.5]	$\chi^2 = 3.596$ C = 0.128 Sig = 0.058 0 cells = 38.32
	เคย	63 (45.0)	77 (55.0)	140 [64.5]	
ร่วมเป็น คณะกรรมการ	ไม่เคย	38 (48.1)	41 (51.9)	79 [36.4]	$\chi^2 = 0.138$ C = 0.025 Sig = 0.710 0 cells = 39.32
	เคย	70 (50.7)	68 (49.3)	138 [63.6]	

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนกับลักษณะการมีส่วนร่วมนั้นพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 217 คน พบว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ทราบความหมายป่าชุมชน และทราบว่าป่าภูกระแตเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดชะเคย เข้าร่วมประชุม/ฝึกอบรม (ร้อยละ 55.1) เห็นได้ว่าประชาชนที่เคยร่วมประชุม/ฝึกอบรมย่อมสามารถที่จะเข้าใจเรื่องป่าชุมชนมากกว่าผู้ที่ไม่เคยเข้าร่วมประชุมและได้รับการฝึกอบรมใดๆ เลย

เมื่อทำการทดสอบความสัมพันธ์ ระหว่างความรู้เรื่องป่าชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน พบว่าความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วม โดยใช้สถิติวิเคราะห์ไคสแควร์ (ดูตารางที่ 5.23) พบว่าความรู้เรื่องป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วมวางแผน ($\chi^2 = 5.946$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 มีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.163 รวมถึงความรู้เรื่องป่าชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกความคิดเห็น ($\chi^2 = 7.875$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 มีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.187 และความรู้เรื่องป่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับขั้นตอนการมีส่วนร่วมปฏิบัติตามแผน ($\chi^2 = 4.113$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 มีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.136

ตารางที่ 5.23 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนกับขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม		ความรู้ ความเข้าใจ N = 217		รวม	P < 0.05
		ไม่ทราบ	ทราบ		
ร่วมวางแผน รวม	ไม่เคย	49 (60.5)	32 (39.5)	81 [37.3]	$\chi^2 = 5.946$ C = 0.163 Sig = 0.015 0 cells = 94.31
	เคย	59 (43.4)	77 (56.6)	136 [62.7]	
ร่วมออกความคิดเห็น	ไม่เคย	70 (58.3)	50 (41.7)	120 [55.3]	$\chi^2 = 7.875$ C = 0.187 Sig = 0.005 0 cells = 48.28
	เคย	38 (39.2)	59 (60.8)	97 [44.7]	
ร่วมปฏิบัติ ตามแผน	ไม่เคย	4 (100.0)	-	4 [1.8]	$\chi^2 = 4.113$ C = 0.136 Sig = 0.043 2 cells = 1.99
	เคย	104 (48.8)	109 (51.2)	213 [98.2]	

* 2 Cell (50.0%) ค่าความถี่มีค่าคาดหวังไว้ต่ำกว่า 5 โดยค่าความถี่ที่คาดหวังไว้ต่ำที่สุดคือ 1.99

ผลจากการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เรื่องป่าชุมชนกับ ขั้นตอนการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นพิจารณาจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 217 คน พบว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ทราบความหมายเรื่องป่าชุมชน และทราบว่าป่าภูกระแตเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยหมแหและลำห้วยกุดแชะต้องการร่วมวางแผน หารือปัญหา/สาเหตุมากที่สุด (ร้อยละ 56.6) แต่ผู้ไม่ทราบความหมายป่าชุมชนและไม่ทราบว่าป่าภูกระแตเป็นต้นน้ำลำธาร ก็ไม่เคยร่วมออกความคิดเห็นเรื่องป่าชุมชนเช่นกัน (ร้อยละ 58.3) ซึ่งในขณะเดียวกันหัวหน้าครัวเรือนที่ทราบความหมายเรื่องป่าชุมชน และทราบว่าป่าภูกระแตเป็นต้นน้ำลำธาร ยินดีร่วมปฏิบัติตามแผนหากมีการจัดการป่าชุมชนขึ้นมากที่สุด อาทิเช่น การร่วมดับไฟป่า ร่วมลาดตระเวน ร่วมสำรวจ ร่วมทำแนวกันไฟ ฯลฯ (ร้อยละ 51.2) จะเห็นได้ว่าเมื่อชาวบ้านทราบถึงความหมายของป่าชุมชนอีกทั้งรู้จักคุณค่าของแหล่งน้ำ ลำธารที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์อยู่ ย่อมยินดีร่วมปฏิบัติตามแผนเพื่อดำรงไว้ซึ่งป่าอันเป็นคุณค่าแก่ชุมชน ทั้งยังทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมออกความคิดเห็น ร่วมจัดทำแผนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

จะเห็นได้ว่าจากการศึกษาวิจัยทางสภาพทั่วไปด้านคุณลักษณะประชากร เศรษฐกิจและสังคม การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อป่าชุมชน และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งผู้วิจัยอาศัยแนวคิดในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ความต้องการของประชาชนที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแตทั้งภายในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียงเป็นประเด็นหลัก นับได้ว่าเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนพื้นที่ศึกษาได้อย่างเหมาะสมต่อไป

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอาศัยระบบการจัดการป่าชุมชนของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการของชุมชนในอันที่จะพึงพึ่งป่าแห่งนี้ ทำให้ชุมชนต้องการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทั้งในภาวะการณ์ปัจจุบันและในระยะยาว

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน ความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นของประชาชน และศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเป็นประเด็นสำคัญ วิธีการศึกษาผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงปริมาณ ในการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นผู้วิจัยทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้รู้ ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการดูแลป่าชุมชน และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงมากยิ่งขึ้น สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณนั้นผู้วิจัยได้ทำการเก็บแบบสอบถามจากหัวหน้าครัวเรือนจำนวน 217 คน แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลผลทำการวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลสรุปของการวิจัยที่ถูกต้องและสมบูรณ์มากที่สุด ซึ่งผลการศึกษสามารถสรุปได้ดังนี้

6.1 ลักษณะทางด้านพื้นที่

สภาพพื้นที่ป่าภูกระแตมีลักษณะเป็นเนินเขาขนาดเล็กล้อมแหล่งชุมชน ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างภูเขาขนาดใหญ่คือ ด้านทิศตะวันตกติดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ด้านทิศตะวันออกติดกับอุทยานแห่งชาติภูแลนคา ซึ่งป่าภูกระแตนั้นเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดชะชะ อีกทั้งยังเป็นแนวกันชนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวอีกด้วย ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแตส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่และบริเวณโดยรอบหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ติดบริเวณทางด้านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวตามแนวตลอดเส้นทาง จึงมีหน่วยพิทักษ์รักษาป่าภูเขียวกระจายอยู่ตามจุดต่างๆ ของพื้นที่ด้านล่างเพื่อป้องกันชาวบ้านบุกรุกขึ้นไปยังพื้นที่ป่า หมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าภูกระแตมีจำนวนทั้งสิ้น 4 ตำบล 16 หมู่บ้าน คือ ตำบลโนนกกอก ได้แก่ บ้านนกเจ้า บ้านโสกเขือก ตำบลบ้านเดื่อ ได้แก่ บ้านเดื่อ บ้านจหมื่น บ้านนาสีดา บ้านโนนสวรรค์ ตำบลบ้านบัว มีเพียงหมู่บ้านเดียวคือบ้านหามแห และตำบลหนองข่า ได้แก่ บ้านหนองข่า บ้านท่าคร้อ บ้านโจด บ้านหนองแดง บ้านนาสมบูรณ์ บ้านห้วยยางดำ บ้านกุดจิก บ้านโนนศิลา และบ้านหนองโสน

ปัจจุบันสภาพป่าบนภูกระแตมีความเสื่อมโทรมลงมากเนื่องจากถูกบุกรุกทำลาย เพื่อนำพื้นที่มาใช้ในการทำไร่ทำสวน ซึ่งเดิมที่มีพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่ ถูกบุกรุกทำลายทำให้ปัจจุบันเหลือบริเวณที่มีสภาพเป็นป่ามีต้นไม้ขนาดกลาง และไม่ถูกครอบครองประมาณ 8,000 ไร่ มีลักษณะเป็นป่าโคกหรือป่าเต็งรังผสมกับป่าเบญจพรรณเป็นส่วนใหญ่ ป่าภูกระแตนั้นเป็นป่าที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ เนื่องจากเป็นแหล่งอาหารนานาชนิด โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน พบมากได้แก่ เห็ด หน่อไม้ และพืชผักต่างๆ ทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ในฤดูทำนา คุณภาพดินโดยรวมมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติและหลากหลายในแต่ละชั้นดินซึ่งมีความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศเป็นอย่างดี ด้วยคุณลักษณะทางคุณภาพดินที่มีความเหมาะสมสำหรับการทำนา บริเวณพื้นที่หัวไร่ปลายนาซึ่งเหมาะแก่การปลูกพืชไร่และเหมาะสำหรับเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูทำนาอีกด้วย สำหรับที่ตอนนั้นจะปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ ทอผ้า ที่ตำบลบางสวน ทำนาข้าว ปลูกถั่วเหลือง ถั่วเขียว และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และบางพื้นที่ควรสงวนไว้ซึ่งป่าที่สมบูรณ์ควรแก่การอนุรักษ์ แสดงให้เห็นว่าบริเวณพื้นที่ป่าภูกระแตนั้นมีทั้งบริเวณพื้นที่นา พื้นที่สวน พื้นที่ไร่ และพื้นที่ป่าโคก ป่าดง รวมกันอยู่ภายในผืนป่าแห่งนี้ทั้งสิ้น

แหล่งน้ำธรรมชาติกระจายอยู่ภายในและโดยรอบพื้นที่ทั้งสระน้ำประจำหมู่บ้าน ลำห้วยต่างๆ แหล่งน้ำชลประทานอยู่บริเวณโดยรอบพื้นที่อีกด้วย โดยมีลำห้วยหามแหเป็นแหล่งน้ำสำคัญสำหรับหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ โดยจะไหลจากทางทิศใต้ของอำเภอเกษตรสมบูรณ์ไปทางทิศเหนือ ผ่านตำบลบ้านเตือ ตำบลโนนกกอก ตำบลบ้านบัว ตำบลสระโพนทอง ตำบลบ้านยาง และตำบลบ้านหัน ตามลำดับ แล้วไปบรรจบกับลำน้ำพรม ชาวอำเภอเกษตรสมบูรณ์ได้อาศัยลำน้ำนี้ใช้ในการอุปโภคและบริโภคตลอดทั้งปี ถึงแม้ว่าแหล่งน้ำเหล่านี้จะมีอยู่มากก็ตาม แต่ก็ยังไม่เพียงพอแก่การเกษตรในช่วงหน้าแล้ง อีกทั้งประชาชนส่วนใหญ่บริโภคปลาหรือสัตว์อื่นๆ ประกอบอาหารมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สัตว์น้ำหรือปลาที่เลี้ยงหรือที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน ควรส่งเสริมให้มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นเพราะเป็นแหล่งที่ประชาชนหาได้ง่ายในท้องถิ่น

การคมนาคมสายหลักมีความคล่องตัวในการเดินทางสูง ถนนมีสภาพค่อนข้างดีโดยเฉพาะทางหลวงสาย 2035 การเดินทางควรระมัดระวังฝูงสัตว์เลี้ยงที่มีเป็นจำนวนมากอาจทำให้เกิดความอันตรายได้ ป่าภูกระแตมีอาณาเขตติดต่อกับบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงได้ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลบ้านยางและตำบลสระโพนทอง
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลบ้านชัยสีทองและอุทยานแห่งชาติภูแลนคา
ทิศตะวันตก	ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว
ทิศใต้	ติดกับอำเภอนหนองบัวแดง

6.2 ลักษณะชุมชนและสถานการณ์ชุมชน

ลักษณะของการจัดการชุมชนของหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแตนั้น มีทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐภาคเอกชน และองค์กรต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือ โดยเฉพาะองค์กรที่มีศักยภาพในการจัดการดูแลบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนภูกระแต เพื่อรองรับการบุกรุกและจัดให้เป็นแนวกันชนให้กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวให้คงสภาพป่าที่สมบูรณ์ มีการรวมกลุ่มองค์กรขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางส่งเสริมรายได้และอาชีพแก่ประชาชนในพื้นที่ จึงทำให้ป่าชุมชนภูกระแตในปัจจุบันมีสภาพสมบูรณ์ขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นที่เก็บหน่อไม้ ผักหวาน สมุนไพร ฯลฯ ช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่หมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีแผนป้องกันปลูกสร้างฟื้นฟู ทำแนวเขตป่าและแผนป้องกันไฟป่าเป็นต้น ไม่เพียงแต่ป่าชุมชนเท่านั้นที่เกิดขึ้นแต่ยังเกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งยังช่วยพัฒนาอาชีพของประชาชนในหมู่บ้าน ป่าภูกระแตไม่เพียงแต่เป็นกันชนแบ่งเบาภาระป่าอนุรักษ์ แต่ยังเป็นกันชนทางสังคมให้แก่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวและอุทยานแห่งชาติภูแลนคา ป่าภูกระแตนั้นยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ ประเพณีสงฆ์พระบนภูกระแตหรือวันสงกรานต์ ซึ่งจะมีในช่วง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 โดยมีความเชื่อว่าถ้าบ้านใดมีการสงฆ์พระบนภูกระแต ปีนั้นน้ำท่า ข้าวปลาอาหารจะมีความอุดมสมบูรณ์

เห็นได้ว่าชุมชนที่ใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแตนั้น อาศัยอยู่บริเวณใกล้กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวและอุทยานแห่งชาติภูแลนคา เป็นชุมชนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่กันมาแต่โบราณ ผู้ที่อพยพโยกย้ายส่วนใหญ่เข้ามาเพื่อต้องการหาที่ทำกินเป็นของตนเอง เนื่องจากพื้นที่ป่าภูกระแตยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก หัวหน้าครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าภูกระแตนั้นอยู่ในช่วงของคนวัยทำงานค่อนข้างสูงอายุ บรรดาหนุ่ม สาวที่อยู่ภายในหมู่บ้านจะเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัด ซึ่งจะเดินทางกลับมาในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวช่วงฤดูทำนา ในการทำงานจะทำเพียงปีละครั้งเท่านั้น แต่จากการสอบถามพบว่าเนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้มีประชาชนว่างงาน มีการอพยพกลับมายังภูมิลำเนาเดิมมากขึ้น และเมื่อหมดฤดูทำนาชาวบ้านจึงขาดรายได้ หากแต่มีองค์กรภาคเอกชน และกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมพัฒนาได้เข้ามายื่นมือช่วยเหลือชาวบ้านในระยะยาวและหลังฤดูเก็บเกี่ยว โดยทำการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงวัวกึ่งขุน กลุ่มอิฐดินซิเมนต์ ฯลฯ ขึ้นภายในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพและมีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวหมดลง

6.3 ลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม

ผลจากการศึกษาพบว่าประชากรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ยโดยประมาณ 52.47 ปี จบระดับการศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-7 มีสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 1-4 คน ส่วนมากแต่งงานและอยู่ด้วยกันถึงร้อยละ 83.4 ลักษณะการประกอบอาชีพพบว่า

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ อาชีพหลักนั้นพบว่าประกอบอาชีพทำนาถึงร้อยละ 82.8 ส่วนอาชีพรองนั้นพบว่าประกอบอาชีพรับจ้างในภาคเกษตรกรรม เมื่อทำการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะนำไปขายในเมืองด้วยตนเอง

ประชากรกว่าครึ่งอาศัยอยู่บริเวณภายในพื้นที่มาตั้งแต่อดีต สำหรับผู้ที่ย้ายเข้ามานั้นพบว่าย้ายตามครอบครัวรวมถึงย้ายเพื่อแต่งงานและไม่มีความคิดที่จะย้ายถิ่นในอนาคต พื้นที่ถือครองของประชาชนประมาณ 13.5 ไร่ มีที่ดินและมีโฉนดเป็นของตนเองส่วนน้อยที่เช่าพื้นที่สำหรับทำนา ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับอุปโภคและบริโภคนั้นพบว่าส่วนใหญ่ใช้น้ำฝนเกือบทั้งสิ้น รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 24,534.24 บาท/ปี และส่วนใหญ่ค่าใช้จ่ายในการผลิตกู้ยืมจาก ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) การรับทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนนั้นพบว่าได้รับข่าวสารจากกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน และหอกระจายข่าว แต่ได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนเพียงปีละ 1-2 ครั้งเท่านั้น แต่หากมีการจัดกิจกรรมป่าชุมชนขึ้นประชาชนส่วนใหญ่ยินดีเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน อีกทั้งยังเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในสังคมอีกด้วย โดยส่วนใหญ่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งจะอยู่ภายใต้การดูแลของเครือข่ายเกษตรกรรมอินทรีย์พัฒนา หากเมื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มแล้วพบว่าโอกาสที่ประชาชนจะได้เข้าร่วมรับฝึกอบรมก็มีสูงขึ้นด้วย

6.4 ลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากร

ผลจากการศึกษาพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เข้าไปใช้ประโยชน์ภายในบริเวณพื้นที่ป่าภูเขามากที่สุด ดังนั้นจึงควรหันมาส่งเสริม พัฒนาป่าภูกระแตให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นเพื่อมิให้ประชาชนเข้าไปบุกรุกภายในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ความต้องการส่วนใหญ่ต้องการไม้สำหรับทำเชื้อเพลิงและยังขาดแคลนอยู่มาก จากการสอบถามพบว่าไม้ที่ประชาชนต้องการนั้น ได้แก่ สะเดา ชี้เหล็ก เนื่องจากไม้เหล่านี้สามารถนำไปประกอบอาหาร ส่วนลำต้นก็สามารถนำไปทำเป็นเชื้อเพลิงได้ด้วย การเข้าเก็บหาของป่าภายในพื้นที่ป่าภูกระแตนั้น ประชาชนจะเข้าไปเก็บหาหน่อไม้ และเห็ด ซึ่งจากการสอบถามพบว่าป่าภูเขียวเป็นพื้นที่ที่ประชาชนเข้าไปเก็บหาหน่อไม้มากที่สุด เนื่องจากป่าภูเขียวเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนสามารถเข้าไปเก็บหาได้โดยไม่ต้องปลูกเอง ดังนั้นแล้วจึงได้มีการสอบถามเพิ่มเติมถึงความต้องการปลูกหน่อไม้ไผ่รวงขึ้นภายในพื้นที่ป่าภูกระแต พบว่าประชาชนสนใจหากมีการปลูกเพิ่ม โดยมีความเห็นว่าควรมีคนมาช่วยปลูกมีพ่อค้า/แม่ค้ามารับไปขาย จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมนั้นพบว่าต้องการปลูกไว้สำหรับบริโภคเท่านั้นหากเพียงพอสำหรับการบริโภคจึงจะนำไปขาย

6.5 การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมป่าชุมชน

ในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เสนอไปแล้วในบทที่ 5 ถึงกิจกรรมที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนไปแล้วนั้น เพื่อขยายผลการศึกษาให้ละเอียดชัดเจน ผู้วิจัยได้จำแนกกิจกรรมต่างๆ ในการจัดการป่าชุมชนเพื่อดูว่าลักษณะกิจกรรมใดที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและสาเหตุที่เข้าร่วมกิจกรรมนั้นเนื่องจากสาเหตุใด และการที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นน่าจะมีสาเหตุมาจากอะไร มีความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง ดังจะเสนอไปตามลำดับต่อไปนี้

1. การเข้าร่วมประชุมวางแผนในการจัดการป่าชุมชน

จากผลการศึกษาพบว่าประชาชนกว่าครึ่ง ได้เข้าร่วมประชุมวางแผนดำเนินงานและร่วมเสนอออกความคิดเห็นในการดำเนินงานป่าชุมชน เนื่องจากในการจัดการประชุมแต่ละครั้งนั้น กำหนดผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านเข้าร่วมประชุมพร้อมกัน ซึ่งชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการจัดการประชุมแต่ละครั้ง และสาเหตุที่ประชาชนไม่ได้เข้าร่วมประชุมเนื่องจากการไม่เข้าใจในเรื่องของแนวคิดป่าชุมชน เพราะยังขาดการประชาสัมพันธ์อย่างมีระบบรวมถึงประสิทธิภาพในการสื่อสารยังไม่เพียงพอ จึงทำให้มีประชาชนบางกลุ่มมีความคิดเห็นว่าเป็นการสูญเสียโอกาสในการเข้าไปใช้ประโยชน์หลังจากมีการจัดการป่าชุมชนแล้ว

อีกหนึ่งการที่หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านกว้างใหญ่และอยู่ห่างกัน ทำให้การทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน ยังคงทำงานเฉพาะกลุ่มไม่ได้ขยายแนวคิดไปสู่กลุ่มเป้าหมาย อันประกอบกับพื้นที่หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านกว้างใหญ่ทำให้การติดต่อสื่อสาร และการประสานงานในพื้นที่เป็นไปด้วยความลำบาก

2. การได้รับเลือกตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน

จากผลการศึกษาพบว่าประชาชนที่ไม่ได้รับเลือกตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนมีจำนวนมาก ผู้วิจัยพบว่า ในการเลือกตั้งดังกล่าวเป็นการใช้วิธีเสนอชื่อบุคคลที่เห็นว่าเหมาะสมในการทำงานและยกมือให้การสนับสนุน ซึ่งจากการวิจัยพบว่าบุคคลที่เสนอชื่อนั้นมักจะมีบทบาทในหมู่บ้าน เช่น เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน และในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเริ่มต้นในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งกลุ่มผู้ที่สนใจยังอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ประกอบกับปัญหาในการติดต่อสื่อสารอันเนื่องจากหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านมีระยะค่อนข้างห่างกันในบางหมู่บ้าน ทำให้การคัดเลือกตัวแทนคณะกรรมการป่าชุมชนดังกล่าว ประชาชนยังมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนยังน้อย

3. การสำรวจพื้นที่ เตรียมพื้นที่ ปลูกป่า และบำรุงรักษาป่าชุมชน

จากการศึกษาพบว่าประชาชนกว่าครึ่งได้เข้าร่วมสำรวจพื้นที่ปลูกป่า เตรียมพื้นที่ และเข้าร่วมปลูกป่า ในกิจกรรมการสำรวจพื้นที่ปลูกป่านั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าเป็นกิจกรรมวิชาการที่หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนฯ ได้จัดทำขึ้นเพื่อช่วยให้ชุมชนได้เรียนรู้ เทคนิคทางด้าน

วิชาการป่าไม้ อันได้แก่ การสำรวจหาพื้นที่ การขอใช้สถานที่ ในการจัดการนั้นจะต้องเป็นตัวแทนของชุมชน กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน จึงทำประชาชนได้รับทราบข้อมูลและเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างดีเยี่ยม

4. การสำรวจแนวกันไฟ และตรวจสอบแนวเขตป่าชุมชน

จากการศึกษาพบว่าประชาชนได้มีส่วนร่วมในการสำรวจแนวกันไฟป่า เนื่องจากบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนนั้นอยู่ใกล้กับแหล่งชุมชนอื่นทั้งยังใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ ดังนั้นประชาชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าชุมชนย่อมรู้ดีว่าบริเวณใดที่มีความเสี่ยงในการเกิดไฟป่ามากที่สุด ในการตรวจสอบแนวเขตป่าชุมชน ผู้วิจัยพบว่าเนื่องจากคณะกรรมการป่าชุมชนได้มีการประชาสัมพันธ์และขอความร่วมมือให้ผู้ที่มีแนวเขตที่มีที่ดินติดกับป่าชุมชนทำการชี้แนวเขตให้ถูกต้องชัดเจน อันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีที่ดินติดกับป่าชุมชน สามารถดูแลแนวเขตและป้องกันการล่งล่าเข้ามาในพื้นที่ทำกินของตน แต่ก็ทำให้ประชาชนที่ไม่มีที่ดินติดกับแนวเขตป่าชุมชนไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเท่าใดนัก

5. การดับไฟป่า

จากการศึกษาพบว่าประชาชนที่ได้มีส่วนร่วมในการดับไฟป่านั้น เนื่องจากเมื่อมีการเกิดไฟป่าขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการดับไฟป่าอย่างเต็มที่ แต่อุปสรรคในการดับไฟป่ายังไม่เพียงพอถึงแม้ว่าเครือข่ายฯ จะมีอุปกรณ์รองรับการเกิดไฟป่าบ้างแล้วก็ตามก็ยังมีไม่เพียงพอ จึงควรจัดหาวัสดุอุปกรณ์เพิ่มในชุมชนเพื่อความพร้อมหากมีไฟป่าเกิดขึ้น

6. การทำแนวกันไฟรอบแนวป่าชุมชน ลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า

จากการศึกษาพบว่าประชาชนเข้าร่วมในการทำแนวกันไฟเนื่องจากการทำแนวกันไฟคณะกรรมการป่าชุมชนได้ใช้การพูดคุยขอความร่วมมือชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในการทำแนวกันไฟ โดยขอความร่วมมือจากประชาชนที่มีพื้นที่ทำกินติดกับแนวเขตป่าชุมชน โดยการแจ้งต่อคณะกรรมการป่าชุมชนเสียก่อนเมื่อมีการเตรียมพื้นที่ทำการเกษตรเพราะจะต้องเผาวัชพืช ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนและเจ้าของพื้นที่จะต้องเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมเมื่อเกิดไฟไหม้ และในการลาดตระเวนตรวจตรานั้นพบว่าในแต่ละหมู่บ้านได้มีการจัดตั้งกลุ่มในการป้องกันรักษาป่าชุมชนขึ้น

7. ร่วมสละเงิน วัสดุอุปกรณ์ และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน

จากการศึกษาพบว่าประชาชนจะนำวัสดุอุปกรณ์หากเกิดกิจกรรมป่าชุมชนขึ้นในแต่ละครั้งประชาชนจะนำอาหารไปเอง แต่ในปัจจุบันพบว่าได้มีองค์กรและหน่วยงานต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือในเรื่องอาหารกลางวัน ประชาชนจึงเตรียมเพียงวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมเท่านั้น เมื่อประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ประชาชนได้รับทราบถึงประโยชน์ในการดูแลรักษาป่า พร้อมกับทราบถึงโทษของการทำลายป่าทั้งยังนำกิจกรรมได้เข้าร่วมไปเผยแพร่ต่ออีกด้วย หากมีกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนเกิดขึ้นประชาชนยินดีที่จะอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ อีกทั้งยังให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ อีกด้วย

8. การเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า

จากการศึกษาพบว่าประชาชนนอกจากจะเข้าไปใช้ประโยชน์ป่าภูเขาแล้ว ยังเข้าไปใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าภูกระแตอีกด้วย จากการสอบถามพบว่าในอดีตชาวบ้านได้เข้าไปล่าสัตว์ป่า มีการตัดรากไม้เพื่อนำไปทำสมุนไพร แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการจัดการป่าชุมชน ให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชน พบว่าประชาชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าภูกระแตหากแต่เพียงเข้าไปเก็บหา ฟืน เห็ด หน่อไม้ ฯลฯ เท่านั้น และจากการสอบถามพบว่าหากมีการแบ่งปันผลประโยชน์เนื่องจากการช่วยกันดูแลป่าชุมชนนั้นมิทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ผู้ที่เห็นด้วยนั้นมีความคิดว่าผลผลิตที่ได้จากการดูแลป่านั้น รายได้บางส่วนควรจัดแบ่งให้เป็นกองทุนหมู่บ้านเพื่อใช้ในการดูแลป่าชุมชนต่อไป ส่วนผู้ที่ไม่เห็นด้วยนั้นให้ความเห็นว่าป่าชุมชนเป็นของส่วนรวม ซึ่งเหมาะสมแล้วที่มีการแบ่งสรรการดูแล แต่หากเมื่อใดที่มีการแบ่งผลประโยชน์เกิดขึ้นปัญหามักจะเกิดเสมอ การดูแลป่าก็จะเป็นเพื่อส่วนรวมแต่กลับกลายเป็นเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ไม่ได้ดูแลด้วยใจ ความล้มเหลวในการจัดการที่ผ่านๆ มา ก็ล้มเหลว

6.6 ปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมและความคิดเห็นในการจัดการป่าชุมชน

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนในด้านลักษณะการมีส่วนร่วมและขั้นตอนการมีส่วนร่วม พบว่าปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมได้แก่ เพศ อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับฝึกอบรม การได้รับข่าวสาร และความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน จากการศึกษถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งจากการออกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและประชาชนโดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า ประชาชนโดยรวมในพื้นที่ศึกษานั้นมีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และร่วมหาปัญหาและสาเหตุในการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เคยผ่านการจัดการป่าชุมชนมาแล้วในครั้งแรกในช่วงของการดำเนินโครงการปลูกไม้ป่าทดแทน วางมาตรการป้องกันไฟลามป่า เพื่อให้เป็นพื้นที่ป่าไม้ของชุมชน โดยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ร่วมกับรัฐบาลประเทศเนเธอร์แลนด์และหน่วยงานต่างๆ เมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยเฉพาะประชาชนที่มีอายุระหว่าง 51-60 ปี นั้นได้รับทราบและเข้าร่วมโครงการดังกล่าวตั้งแต่นั้น ร่วมปลูกป่า ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ แต่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนเท่านั้นไม่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนร่วมประชุม หาปัญหา/สาเหตุตั้งแต่เริ่มโครงการ ประชาชนมีส่วนร่วมในการปลูกป่าเท่านั้น จึงทำให้ป่าที่มีการปลูกไปแล้วถูกทำลาย ล้มตายเนื่องจากขาดการดูแลจากประชาชน โดยไม่มีการวางแผนหลังจากการปลูกป่าแล้วเสร็จ ประชาชนยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการจัดการดูแลอย่างถูกต้อง ทำให้โครงการที่เกิดขึ้นไปแล้วนั้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มิได้มีการประชาสัมพันธ์หรือให้ข้อมูลแก่

ประชาชนในการจัดการ ป้องกัน ดูแลรักษาป่าชุมชนภายในพื้นที่ที่ได้มีการปลูกป่าไปแล้ว จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีความตระหนักรู้มากขึ้น และเข้าร่วมเป็นผู้นำ/คณะกรรมการในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้นอันเนื่องมาจากสาเหตุดังกล่าว จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมประชาชนยอมรับว่าไม่ได้ให้ความสนใจกับการเข้าร่วมวางแผนด้านการจัดการป่าชุมชนมากนัก และไม่ทราบว่าประโยชน์ที่ได้จากการเข้าร่วมจัดการป่าชุมชนนั้นให้ประโยชน์อย่างไรกับชุมชนบ้าง แต่มีใจที่จะเข้าร่วมหากมีกิจกรรมเกิดขึ้นภายในชุมชนจึงทำให้ประชาชนนั้นมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนมากที่สุด

เมื่อพิจารณาถึงการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับการฝึกอบรมของผู้ตอบแบบสอบถามกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนนั้น พบว่าประชาชนที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มมีโอกาสร่วมกำหนดนโยบายและหาปัญหา/สาเหตุ เนื่องจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มย่อมมีโอกาสในการร่วมเข้าประชุม/ฝึกอบรมมากกว่าผู้ที่ไม่ได้ร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม และประชาชนที่ได้เข้ารับการฝึกอบรมจะมีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการมากกว่าผู้ที่ไม่เคยเข้าร่วมฝึกอบรม ผู้ที่ได้เข้ารับการฝึกอบรมย่อมจะมีโอกาสที่จะได้รับความรู้ ความเข้าใจในเรื่องป่าชุมชนมากกว่าผู้ที่ไม่เคยร่วมกิจกรรมใดๆ เลย เมื่อมีการจัดประชุมวางแผน กำหนดนโยบายและหาปัญหา/สาเหตุ ผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้วจะมีความสนใจในเรื่องราวต่างๆ เป็นพิเศษ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมนั้นย่อมมีโอกาสที่จะได้รับการฝึกอบรมด้วย โดยมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งอย่างเครือข่ายเกษตรกรดินฟ้าพัฒนาที่เป็นแกนนำในการให้ประชาชนมีโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม และมีโอกาสได้รับการฝึกอบรมเมื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้น ภายใต้เงื่อนไขของเครือข่ายที่กำหนดไว้

สำหรับการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนนั้น พบว่าประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนญาติ/เพื่อนบ้าน มีโอกาสเข้าร่วมประชุม/ฝึกอบรมมากกว่าผู้ที่ไม่เคยได้รับข่าวสารใดๆ เลย เนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองประชาชนภายในหมู่บ้านจึงมีความใกล้ชิดกับคนภายในชุมชน ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ อีกทั้งยังเป็นตัวแทนของชุมชนเป็นผู้ที่ทราบถึงปัญหาและสถานการณ์ของชุมชน สามารถประสานงานระหว่างชุมชนและมีโอกาสติดต่อกับหน่วยงานราชการมากกว่า จึงทำให้ประชาชนมีความศรัทธาและยินดีเข้าร่วมกิจกรรมเสมอหากมีการบอกกล่าวจากผู้นำชุมชน ผู้ที่ได้รับข่าวสารจากหน่วยงานราชการ /เอกชน หรือองค์กรต่างๆ ย่อมมีโอกาสได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนเพิ่มขึ้นอีกด้วย อีกทั้งสื่อสาธารณะต่างๆ ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนมากขึ้น เพื่อเป็นสื่อกลางให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึงในชุมชนนั้นๆ

ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนในเรื่องป่าชุมชนเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเช่นกัน หากประชาชนไม่มีความรู้ ความเข้าใจแล้ว การดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่ก็ไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้อย่างยั่งยืน ถึงแม้ว่าประชาชนส่วนใหญ่ทราบความหมายของป่าชุมชน และทราบว่าป่าภูกระแตเป็นต้น

น้ำลำธารของลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดชะะ ยินดีที่จะเข้าร่วมปฏิบัติตามแผนหากมีการจัดการป่าชุมชนขึ้น หากแต่ผู้ที่ไม่ทราบความหมายป่าชุมชนและไม่ทราบว่าป่าภูกระแตเป็นแหล่งกำเนิดลำห้วยหามแหและลำห้วยกุดชะะก็ไม่มีโอกาสออกความเห็นเช่นกัน ซึ่งจากการสังเกตและการสัมภาษณ์พบว่าความรู้ ความเข้าใจของประชาชนจริงๆ แล้วนั้นเข้าใจถึงป่าที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันช่วยกันดูแล จากการที่มีการแบ่งเขตดูแลรักษาป่าชุมชนของหมู่บ้านแล้ว ประชาชนก็ยังรู้สึกหวงแหน หากมีผู้เข้ามาบุกรุกหรือเข้ามาใช้ประโยชน์ภายในบริเวณป่าชุมชนที่หมู่บ้านดูแลอยู่ ดังนั้นแล้วหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนควรให้ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของป่าชุมชนอย่างแท้จริงเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชน เพื่อให้ชุมชนในท้องถิ่นสามารถจัดการและใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน และทุกคนมีสิทธิได้รับแบ่งปันในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน

ปัญหาความขัดแย้งกับประชาชนหมู่บ้านอื่นนับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ความต้องการใช้ไม้และเก็บหาของป่าของประชาชน โดยเฉพาะการลักลอบหาหน่อไม้ของประชาชนหมู่บ้านอื่นจะเกิดความขัดแย้งกันขึ้นเสมอ เพราะจากการศึกษาพบว่า ประชาชนร้อยละ 82.9 รู้สึกไม่พอใจ รู้สึกว่าถูกเอารัดเอาเปรียบหากประชาชนหมู่บ้านอื่นเข้ามาลักลอบตัดไม้และหาหน่อไม้ในป่าชุมชน เพราะเห็นว่าประชาชนหมู่บ้านอื่นไม่ยอมดูแลรักษาป่าของตนไว้ แต่กลับมาหาประโยชน์จากป่าชุมชนภายในบริเวณหมู่บ้านที่ตนดูแลอยู่ ทางราชการควรเข้ามาช่วยเหลือแก้ไขปัญหาโดยเฉพาะ

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ได้แก่ การเข้ามาร่วมปราบปรามการลักลอบตัดไม้และหาหน่อไม้ในชุมชน การจัดทำแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน การประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับประชาชนหมู่บ้านอื่น เป็นต้น

การแก้ปัญหาระยะยาว ได้แก่ การส่งเสริมให้ประชาชนหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีป่าธรรมชาติหรือมีที่ดินว่างเปล่า ซึ่งสามารถนำมาจัดทำป่าชุมชน ทำการดำเนินงานป่าชุมชนเช่นเดียวกับประชาชนที่ใช้ประโยชน์ป่าภูกระแตเพื่อจะได้มีป่าชุมชนของตนเอง ส่วนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าธรรมชาติหรือไม่มีที่ดินว่างเปล่าที่สามารถดำเนินการจัดทำป่าชุมชนได้ ควรจะส่งเสริมหรือสนับสนุนให้มีการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ที่ใช้เพื่อการก่อสร้างบ้านเรือนและไม้ที่ใช้สำหรับประกอบอาหารในที่ดินของตน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนภายในหมู่บ้าน โดยไม่ต้องลักลอบตัดไม้และเก็บหาของป่าในชุมชนอื่น ส่วนอีกด้านก็ควรให้ความรู้กับหมู่บ้านใกล้เคียงด้วยว่า ป่าภูกระแตนั้นเป็นป่าผืนใหญ่เป็นป่าเพื่อส่วนรวมควรที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกัน ควรมีข้อตกลงที่ตีระหว่างหมู่บ้าน มีการแบ่งกันดูแลแต่สามารถที่เข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้

การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าควรทำอย่างต่อเนื่อง มีกลยุทธ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างแท้จริง เห็นได้ว่าป่าภูกระแตมี

หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยเหลือและให้การสนับสนุนมาโดยตลอด ดังนั้นแล้วควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในหลายๆ ระดับ เช่น ส่งเสริมและสนับสนุนการรวมกลุ่มหรือเครือข่ายเพิ่มขึ้นให้ทั่วถึง มีการสร้างและปฏิบัติตามข้อตกลงของการจัดการป่าและแผนการจัดการป่า เช่น ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผน วางนโยบาย วิเคราะห์หาปัญหา/สาเหตุในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้นมิใช่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพียงแค่ผู้ตอบสนองตามแผนเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและการพึ่งพิงทรัพยากร เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสเลือกวิธีการจัดการป่าที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของเขามากที่สุด

ป่าชุมชน เป็นทางเลือกหนึ่งในหลายๆ ทาง ที่ช่วยสร้างประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชนเพื่อพัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้าง เนื่องจากป่าชุมชนเชื่อมโยงการรักษาป่ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน การทำป่าชุมชนจึงเพิ่มความมั่นคงให้กับอาชีพ และให้การศึกษาและพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการทำงานร่วมกัน แต่ต้องมีจุดเริ่ม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสมควรอย่างยิ่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเริ่มจากการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยใช้ประเด็นป่าชุมชนเป็นกรณีตัวอย่างเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน เชื่อว่าวิธีนี้จะช่วยกระตุ้นจิตสำนึกคนด้วยกลไกและวิธีการทางสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการแก้ไขข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าและทรัพยากรในทุกระดับ

6.7 ข้อสังเกตและข้อวิจารณ์

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเป็นแนวทางที่ดีสามารถทำให้ชุมชนรวมตัวกันในการดูแลป่าชุมชน มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้สามารถตอบสนองตรงต่อความต้องการ และสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนได้ดียิ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและข้อวิจารณ์ไว้ดังนี้

1. แม้ว่าได้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่อยู่ในรูปคณะกรรมการป่าชุมชนจะมีภาพที่ชัดเจนแต่กิจกรรมที่ประชาชนได้จัดทำขึ้นในระยะแรกนั้น เกิดจากความคิดริเริ่มของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยร่วมกับสถาบันเนเชอรัลแลนด์ กระตุ้นให้เกิดความสนใจในการจัดกิจกรรมป่าชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งบริเวณพื้นที่หมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ป่าภูกระแตสามารถพัฒนาศักยภาพในการพัฒนาองค์กรชุมชนได้ค่อนข้างสูง เนื่องจากมีหน่วยงานจากภาครัฐ อาทิเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว องค์กรชุมชน มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว เครือข่ายต่างๆ ฯลฯ อันเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ประชาชนรอบพื้นที่ป่าภูกระแตควรที่จะประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ เหล่านี้ให้มากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อวันใดที่หน่วยงานที่เป็นผู้ดูแลบริเวณพื้นที่หมดวาระ องค์กรชุมชนจะต้องพัฒนาศักยภาพขององค์กรเองให้เข้มแข็ง ถึงแม้ว่าประชาชนจะมีองค์กรของกลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์พัฒนาเป็นศูนย์กลาง

ที่คอยให้ความช่วยเหลือแล้วก็ตาม ประชาชนเองก็ต้องสามารถพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะจัดการป่าชุมชนภายในหมู่บ้านของตนเองได้

2. การบริหารและจัดการป่าชุมชน คณะทำงานยังมาเป็นกลุ่มทำงานกลุ่มเดียวที่มีบทบาทหน้าที่ในหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้านและประธานคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นคณะกรรมการกลุ่มเดียวกัน จึงทำให้การทำงานการตัดสินใจตลอดจนแนวความคิดไม่ขยายผลไปสู่กลุ่มประชาชนเป้าหมายอื่นได้อย่างครอบคลุมทั้งหมด

3. ยังคงมีปัญหาในเรื่องความคิดเห็นแตกต่างกันในด้านป่าชุมชนอยู่เพราะมีประชาชนบางกลุ่มยังคงมีความสับสนในวัตถุประสงค์ของการมีป่าชุมชน และขาดความเข้าใจในเรื่องของกฎระเบียบและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งปัจจุบันยังไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่ชัดในการบุกรุกทำลายป่าชุมชน แต่มีประชาชนบางกลุ่มเห็นว่าป่าชุมชนทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าไปเก็บหาประโยชน์ในป่าชุมชนได้ เนื่องจากมีการจัดตั้งกฎระเบียบขึ้น หากความเป็นจริงกฎระเบียบดังกล่าวอนุญาตให้ประชาชนเก็บหาเพื่อบริโภคได้แต่ไม่อนุญาตให้เก็บเพื่อการค้าหรือจะตัดได้ก็ต้องเป็นต้นไม้ที่โตพอและได้ลงมติจากคณะกรรมการแล้วจึงสามารถที่จะเข้าไปตัดได้ แต่ในความเป็นจริงแล้วกฎระเบียบมีไว้เพื่อจัดการกับผู้ที่ไม่ได้ดูแลรักษาป่ากลับแต่ทำลายเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

4. จากการสัมภาษณ์และการสังเกต ผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในป่าชุมชนกฎกระแต พบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ มิได้เข้าร่วมในการเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน แต่จากการสังเกตและการสัมภาษณ์พบว่าผู้หญิงมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการป่าชุมชน เพราะผู้หญิงจะเห็นความสำคัญมากในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยเฉพาะในด้าน อาหาร สมุนไพร และการอนุรักษ์ เพราะผู้หญิงมักคำนึงถึงปากท้องความอยู่ดีกินดีของคนภายในครอบครัว ทำให้รู้เรื่องพืชที่เป็นอาหารและสมุนไพรได้มาก ตลอดจนผู้หญิงยังมีความคิดที่กว้างไกลเมื่อมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเข้ามาช่วยเหลือเช่น กรรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ เข้ามาส่งเสริมสตรี เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การถนอมอาหาร การทอผ้า เป็นต้น ทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น เมื่อเข้าใจความต้องการและให้รู้จักประโยชน์จากป่าชุมชนของผู้หญิง ควรที่จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ป่าชุมชนให้มากขึ้น เช่น การเพิ่มจำนวนคณะกรรมการป่าชุมชนที่เป็นผู้หญิง จะสามารถทำให้การจัดการป่าชุมชนได้สมบูรณ์และสอดคล้องกับความต้องการได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

5. การเข้าร่วมกิจกรรมพบว่าการเข้าร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนที่เป็นวันสำคัญ เช่น งานปลูกป่าเนื่องในวันแม่แห่งชาติ มากกว่ากิจกรรมด้านป่าชุมชนอื่นๆ จากการสัมภาษณ์และการสังเกตพบว่าวัดเป็นศูนย์รวมของชุมชนในการที่จะรวมประชาชน และคนยังให้ความเคารพในพระพุทธรูปศาสนาอย่างแรงกล้า เห็นได้จากวัฒนธรรมประเพณีในการสรงน้ำพระบนกฎกระแตที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนที่ดำเนินการโดยองค์กรชุมชนนั้นน่าจะสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ได้มีบทบาทเข้ามามากในการ

ชักจูงให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการจัดการป่า ก็จะช่วยให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนมีมากขึ้น

6. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่เข้าร่วมในกิจกรรมในขั้นตอนการปฏิบัติ มากกว่าในขั้นตอนการรับรู้ในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน

7. เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและมีรายได้ต่ำ จึงเป็นอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนต่างๆ เพราะประชาชนบางกลุ่มออกไปรับจ้างเพื่อหารายได้ จึงเหลือแต่ผู้สูงอายุที่อยู่ภายในพื้นที่ จึงทำให้ไม่มีเวลาในการมีส่วนร่วม และอีกทั้งยังเข้ามาร่วมกิจกรรมได้เพียงบางเรื่องเท่านั้น อย่างเช่น การเข้าร่วมประชุมในการจัดการป่าชุมชน ปกติในการจัดการประชุมจะจัดในช่วงเวลากลางวัน ซึ่งเป็นช่วงที่ทำการประกอบอาชีพทำให้ไม่มีเวลาเข้าร่วมในการประชุม

8. อุปสรรคอีกด้านคือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านมีความห่างไกลมากในระยะทางระหว่างหมู่บ้าน มีบางแห่งเท่านั้นที่พื้นที่ติดต่อกันได้ง่าย ทำให้การติดต่อประสานงานการกระจายข้อมูลข่าวสารเป็นไปได้ค่อนข้างลำบาก ส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนด้วย

6.8 ข้อเสนอแนะ

ผลจากข้อสังเกตและการวิจารณ์ข้างต้นและจากการศึกษาถึงผลของการทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนได้อย่างเต็มความสามารถนั้น ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญต่างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม พบว่าอุปสรรคดังกล่าวสามารถแก้ไขได้หากแต่ได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายๆ จะยิ่งทำให้การจัดการป่าชุมชนนั้นสำเร็จลงได้อย่างดียิ่ง ผู้วิจัยจึงสรุปเนื้อหาข้างต้น และหารูปแบบการขจัดปัญหาโดยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. พระราชบัญญัติป่าชุมชนนั้นปัจจุบันยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนหรือประชาชนทั่วไปก็ตาม พบว่าป่าชุมชนยังคงไม่มีชัดเจนในการจัดการป่าชุมชนที่ชัดเจนนัก ผู้วิจัยเห็นว่าควรทำการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดจากการออกพรบ.ป่าชุมชน โดยนำมาตรการด้านกฎหมายต่างๆ มาใช้โดยหาพื้นที่ศึกษาที่เหมาะสม เพื่อนำมารองรับกฎหมายที่จะเกิดขึ้น อีกทั้งควรมีบทบัญญัติรับรองสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน รวมถึงการป้องกันรักษาและพัฒนาป่าชุมชน ตลอดจนเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ประชาชนให้มีความเข้าใจเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น และสามารถปฏิบัติหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมต่อไป

2. คณะกรรมการป่าชุมชน ควรสร้างความเข้าใจและประชาสัมพันธ์ถึงวัตถุประสงค์ของป่าชุมชนโดยการนำเสนอข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน โดยผ่านสื่อที่สะดวกต่อการรับรู้ของประชาชนในชุมชน เช่น มีการจัดตั้งป้ายประชาสัมพันธ์ ออกเอกสารต่างๆ ในรูปของใบปลิว จัดทำข้อมูลข่าวสารพร้อมกับเผยแพร่ข่าวสารตามหมู่บ้านต่างๆ ทุกๆ วัน โดยผ่านหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้ควรประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจตระหนักและสร้างจิตสำนึกถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชนในชุมชน โดยมีการระดมความคิดเห็นและผลักดันในการจัดการป่าชุมชนเป็นเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น

3. แสวงหาความร่วมมือระหว่างชุมชนในการจัดการป่าชุมชน โดยจัดให้มีการขยายเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนให้มากขึ้น โดยขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนพัฒนา มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว องค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และองค์ความรู้ในการจัดการป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

4. จากผลการวิจัยพบว่า มีการเปิดโอกาสให้เพศหญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนน้อย ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนควรส่งเสริมบทบาทของเพศหญิงในหมู่บ้านให้มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น เช่น เพิ่มจำนวนคณะกรรมการป่าชุมชนที่เป็นเพศหญิงมากขึ้น เพื่อให้มีความเสมอภาค และการตัดสินใจในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าและเปิดโอกาสให้เพศหญิงนำเสนอความคิดเห็นความต้องการ และการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อส่งผลให้การจัดการป่ามีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

5. จากการศึกษาพบว่าประชาชนบางกลุ่มยังมีความเคลงใจในเรื่องการปรับการบริหารจัดการของคณะกรรมการป่าชุมชน ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนควรสร้างรูปแบบการทำงานตลอดจนกระบวนการในการบริหารจัดการให้มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบระบบการทำงานได้ การบริหารที่ดีต้องมีแผนการจัดการที่ดี ระบุผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน กำหนดระยะเวลาที่แน่นอนในการดำรงตำแหน่งหน้าที่ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนได้ในทุกๆ ด้าน และเพื่อให้สมาชิกในชุมชนทุกคนเกิดความรู้สึกเท่าเทียมกันหรือเสมอภาคกัน

6. ผลการวิจัยพบว่าประชาชนมีรายได้ต่ำและฐานะยากจน ดังนั้นควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมเสริมรายได้ เพิ่มขึ้นจากการจัดการป่าชุมชน แต่มิใช่การแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดจากการดูแลป่าชุมชน ควรจัดในรูปของ การแปรรูปผลผลิตของป่าเช่น เห็ด หน่อไม้ พืชผลต่างๆ สมุนไพร ในรูปกลุ่มสหกรณ์ป่าชุมชนเพื่อส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน

7. จากผลการวิจัยพบว่าประชาชนมักเข้าร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา มากกว่ากิจกรรมทางด้านป่าชุมชน ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนควรจะนำพุทธศาสนาและพระสงฆ์เข้ามา มีบทบาทในการชักจูงและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนยิ่งขึ้น

8. จากผลการวิจัยพบว่าอุปสรรคในการติดต่อสื่อสารคือความกว้างใหญ่ของพื้นที่ ระยะห่างของหมู่บ้าน เวลาทำให้การกระจายข่าวสารเป็นไปโดยความยากลำบาก ควรปรับปรุงระบบประชาสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมให้ดียิ่งขึ้น เช่น ติดตั้งหอกระจายข่าวเพิ่มขึ้น และมีกระบวนการติดตามในการประชาสัมพันธ์ของการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใจ และเข้าร่วมในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

การจัดการป่าชุมชนภูกระแตจะประสบความสำเร็จอย่างดียิ่งเนื่องจากมีปัจจัยที่ดี 2 ประการ ได้แก่ทางด้านกายภาพและทางสังคม คือ ประการแรกมองในด้านกายภาพได้มีการฟื้นตัวของป่าทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น มีการเพิ่มจำนวนของพันธุ์ไม้ และกล้าไม้ ตลอดจนเกิดแหล่งน้ำซับในพื้นที่ป่าชุมชน ประการที่สอง ในด้านสังคมคือ มีการยอมรับในทางสังคม มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าชุมชน มีกิจกรรมเพื่อให้ป่าชุมชนดำเนินต่อไปอย่างยั่งยืน ตลอดจนมีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับประชาชนทุกวัย ตั้งแต่เด็กนักเรียนในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เยาวชน กลุ่มแม่บ้าน และชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภูกระแต รวมถึงชุมชนในหมู่บ้านใกล้เคียง อาทิเช่น ป่าภูกะตา, ภูนกแขว, ภูพชะ ฯลฯ ควรดำเนินการจัดตั้งป่าชุมชนและมีการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมตามแบบอย่างด้วย

6.9 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผลจากการศึกษางานวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชนจะเห็นได้ว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะต้องคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพทางด้านพื้นที่ ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคม การพึ่งพาทรัพยากร ความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องป่าชุมชน ตลอดจนการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ดังนั้นประเด็นที่น่าสนใจทำการศึกษาต่อไป สามารถสรุปได้ 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการป่าชุมชน
2. การศึกษาในครั้งนี้ มุ่งเน้นประเด็นเฉพาะบทบาทของประชาชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเท่านั้น ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปควรทำการศึกษาถึงบทบาทขององค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และบทบาทของเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชน

3. จากการที่พบว่าความกว้างใหญ่ของพื้นที่ และระยะห่างระหว่างหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน เป็นอุปสรรคต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการเข้าร่วมกิจกรรม จึงควรทำการศึกษา เรื่อง การตั้งถิ่นฐานของประชาชนมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ ป่าชุมชนมากน้อยเพียงใดและควรแก้ไขปัญหาลักษณะนี้อย่างไร
4. ศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพภายในชุมชนแห่งนี้ เพื่อเป็น ประโยชน์ในการศึกษาระบบพืชพรรณไม้ และทราบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อนำ มาพัฒนาพื้นที่อีกทั้งควรตรวจสอบพรรณไม้ที่ดำเนินการปลูกไปแล้ว จะได้ทราบว่า ต้นไม้ชนิดใด ขนาดโตบ้างที่ควรตัด จะได้เป็นแนวทางในการใช้ทรัพยากรให้ได้คุ้มค่า และมีประโยชน์มากที่สุด

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 2519. รายงานการวิจัยโครงการสารคดี ตำบลวังม่วง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- กรมป่าไม้. 2531. การจัดการป่าชุมชน. ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน. การจัดการที่ดินป่าสงวน.
- กรมป่าไม้. 2541. ป่าชุมชน. สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า. ส่วนป่าชุมชน. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพฯ : ส่วนป่าชุมชน.
- กรมป่าไม้. 2534. ส่วนป่าชุมชน. สิงหาคม 2545. (Online). Available: http://www.forest.go.th/plant_forest/mission.html
- กรมป่าไม้. 2544ก. ทางเลือกในการคุ้มครองระบบนิเวศน์โดยชุมชน. ข่าวสารป่าชุมชน. กันยายน 2545. (Online). Available: <http://street.to/paachumchon>
- กรมป่าไม้. 2544ข. สิ่งแวดล้อมในชุมชน. ข่าวสารป่าชุมชน. กันยายน 2545. (Online). Available: <http://street.to/paachumchon>
- กรมพัฒนาที่ดิน. 2545. สถิติการถือครองที่ดินจังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ : สำนักงานที่ดินจังหวัดชัยภูมิ.
- กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. 2543ก. ระบบนิเวศ. พฤษภาคม 2545. (Online). Available : <http://www.moste.go.th/engmoste/%23env/Title3.html>
- กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. 2543ข. พื้นฐานความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม. พฤษภาคม 2545. (Online). Available : <http://www.moste.go.th/engmoste/%23env/Title2.html>
- เกษม จันทรแก้วและประพันธ์ โกยสมบุญรัตน์. 2525. หลักการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : ศึกษาการพิมพ์.
- เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี. 2536. "ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนากรณีศึกษา ตำบลสหกรณ์นิคม อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โกมล แพรกทอง. 2535. "บทบาทองค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน." ใน เขียวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ. วนศาสตร์ชุมชน : ทางเลือกในการพัฒนาป่าไม้. โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- โกมล แพรกทอง. 2536. "แนวความคิดป่าชุมชน." หน้า 5-11. ในป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท (กป./อพช). 2532. ป่าไม้ – ที่ดินที่ทำกิน วิกฤตการณ์และทางออก. (ม.ป.ท.).

คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา. (ม.ป.ป.). รายงานของคณะทำงานพิจารณา
ญัตติ. การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร.

เอกสารจัดสำเนา.

คณะอนุกรรมการเพื่อจัดทำคู่มือการทำแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม
ระดับจังหวัด สำนักงานนโยบายและแผน กระทรวงมหาดไทย. 2533. คู่มือการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับตำบลหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ :

ศูนย์การพิมพ์พลชัย.

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน สำนักงานนโยบายและแผน
กระทรวงมหาดไทย. 2533. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทองและคณะ. 2534. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. กรุงเทพฯ
: สถาบันชุมชนพัฒนาท้องถิ่น.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2537. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ :
ศักดิ์โสภาคการพิมพ์.

ฉอาน อำพนพนารัตน์. 2542. "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันไฟป่า กรณีศึกษา อุทยาน
แห่งชาติเขาสามหมื่น จังหวัดสระบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ชนัญ วงษ์วิภาค. (ม.ป.ป.). นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรม. (ม.ป.ท.) : (ม.ป.พ.).

ชาติรี ช่วยประสิทธิ์. 2540. "ปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม." ในเอกสาร
ประกอบการประชุมทางวิชาการ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. 2525. คำบรรยายประกอบวิชาสังคมวิทยาชั้นสูง. ภาคสังคมวิทยาและ
มนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ : ศักดิ์โสภาคการพิมพ์.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2524. "การทำนายพฤติกรรมจากทัศนคติ." วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ดุสิต เวชกิจ. 2535. การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้
ชุมชน. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช . นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช.

ถม ทรัพย์เจริญ. 2527. "การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในประเทศไทย กรณีศึกษา
อำเภอเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.

- ทองจันทร์ หอมเนตร. 2538. "การจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย จังหวัดขอนแก่น." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการ พัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิวัติ เรืองพาณิชย์. 2528. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : เฉลิมการพิมพ์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527. "แนวทางวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชน." หน้า 25-27. ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- บัวเรศ ประไพโย. 2535. "วนศาสตร์ชุมชน : ทางเลือกในการพัฒนาป่าไม้." การจัดการป่าชุมชน. โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บัวเรศ ประไพโยและคณะ. 2538. การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโสกนาศ ตำบลวังม่วง อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น : ป่าไม้เขตขอนแก่น.
- ปธาน สุวรรณมงคล. 2527. "ทัศนบางประการในเรื่องสภาพต่าบกับการมีส่วนร่วมของชุมชน." ป่าจารย์สาร. 3(2) : 44 - 72.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2534. "การอนุรักษ์ธรรมชาติและแนวทางปฏิบัติการท้องถิ่นแนวทางใหม่." 5(4) : 21 - 23.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2538. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสิทธิ์ หาญชาญเลิศ. 2538. "ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่ประชาชนได้รับจากโครงการพัฒนาป่าชุมชน." เอกสารวิชาการวนศาสตร์ชุมชน. ส่วนป่าชุมชน. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้.
- ประสพสุข ตีอินทร์. 2531. "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเวศ วะสี. 2537. "การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน." รายงานการประชุมการพัฒนาป่าชุมชนในประเทศไทย. ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. กรุงเทพฯ.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. 2526. นโยบายและแนวทางปฏิบัติโครงการสร้างงานในชนบท. สำนักงานเลขาธิการ สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ.

- ภูริศยา ยศหมึก. 2545. "การศึกษาแนวทางการพัฒนาเมืองโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนโครงการเมืองนำอยู่ กรณีศึกษา เทศบาลนครสงขลา." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- มาโนชย์ มณีนิล. 2528. "กรณีศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมกับการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรในพื้นที่โครงการลุ่มน้ำเป็ก กิ่งอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ยุวัฒน์ วุฒิมณี. 2526. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนไทยอนุเคราะห์ไทย.
- เรวดี จันทะยะณี. 2530. "ความรู้และความคิดเห็นของคณะกรรมการหมู่บ้านในการนำพื้นที่ผ่านการทำเหมืองแร่มาใช้ประโยชน์ กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดระนอง." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์และคณะ. 2535. การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น. โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.
- วิรัช ธีรพันธุ์เมธี. 2538. "ความสำคัญและสถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม." หน้า 1 – 18. ในคู่มือวิทยากรการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. สำนักงานโครงการฝึกอบรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมการปกครอง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- ศรีเพ็ญ ดุรงค์เดช. 2539. "หลักการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน." ข่าวสารป่าชุมชน.3(6) : 15-22.
- สกนธ์ จันทรักษ์. 2538. "ปัจจัยบางประการที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล จังหวัดตรัง." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. 2539. "โครงการฟื้นฟู พัทธ์ภัยป่าภูกระแต 26 ตุลาคม 2539." ในเอกสารประกอบการสัมมนา. เอกสารอัดสำเนา.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2534. "รายงานการศึกษาเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย." กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สภาร่างรัฐธรรมนูญ. 2540. (ร่าง) รัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย ฉบับประชาชน พุทธศักราช 2540. กรุงเทพฯ.

- สมบุญณ์ อำพนพนารัตน์. 2542. "การมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันไฟป่า กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติเขาสามหมื่น จังหวัดสระบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2532ก. "แนวทางวิชาการเพื่อพัฒนาป่าไม้ของไทยในปัจจุบัน" หน้า 102 – 150. ในเอกสารทางวิชาการการบรรยายพิเศษทางวิชาการป่าไม้ ประจำปี 2532. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2532ข. "หลักวนศาสตร์ชุมชน วนศาสตร์ชุมชนสำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้. ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2538. "ป่าตะวันออก : มุมมองของนักนิเวศวิทยา." หน้า 18 – 20. ในเอกสารประกอบการประชุมเรื่อง "ป่าตะวันออก". ศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุวรรณณี คงทอง. 2536. "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนในท้องที่อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1. สถาบันพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนพัฒนาท้องถิ่น.
- โสภณ หมวดทอง. 2533. "การแผ้วถางวังมลพิษแหล่งน้ำของเกษตรกรในตำบลบางแม่นาง อำเภอ บางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักงานการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ. 2545. ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์.
- สำนักงานการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ. 2544. ข้อมูลการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ ตุลาคม 2544. ชัยภูมิ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาสภาพเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. สถิติสภาพเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : กองบัญชาประชาชนชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. 2544. จำนวนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรของจังหวัดชัยภูมิ ปี 2544. กรุงเทพฯ : ฝ่ายจัดการแหล่งน้ำ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2545ก. สถานีตรวจอากาศจังหวัดชัยภูมิสถิติปี 2534-2543. พฤษภาคม 2545. (Online). Available : <http://www.nso.go.th/thai/stat/stat.html>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2545ข. ฝ่ายการปกครองจังหวัดชัยภูมิ เมษายน 2545. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.

- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2544. หน่วยการปกครองจังหวัด ชัยภูมิ ปี 2544. ที่ทำการปกครองจังหวัดชัยภูมิ.
- สำนักงานป่าไม้จังหวัด. 2544. เอกสารสภาพพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดชัยภูมิปี 2544. กรุงเทพฯ : ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนา.
- สำนักงานแรงงานและสหกรณ์จังหวัดชัยภูมิ. 2545. เอกสารข้อมูลการเกษตรและสหกรณ์ปี 2545. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- อนุชิต การเกษ. 2542. "การพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชาวบ้าน." ปรินญาศิลป์ ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยขอนแก่น .
- อุทิศ กุญอินทร์. 2543. "แนวคิดในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้ การจัดพื้นที่ป่าอนุรักษ์." ในเอกสาร ประกอบการสัมมนาโครงการเครือข่ายลุ่มน้ำสัมพันธ์ ปิง – ยม – น่าน. เอกสารอัดสำเนา.
- อำนาจ อนันต์ชัย. 2531. "การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท." หน้า 119 – 165. ในเอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาชนบทหน่วยที่ 1 – 7. สาขาวิชาส่งเสริม การเกษตรและสหกรณ์. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช .
- Aenstein, Sherry. 1969. Ladder of Citizen Participation : Jomal of American Institute of Planner. Vol.35 no.4 July, P.216-224.
- Choguill. 1996. Ladder of Community Participation for Underdevelopment Countries : Habitat int. Vol.20 No.3, P.431-444.
- Dunlap, E.R., & Catton, W.R. 1979. Environmental Sociology : A Framework for Analysis. Progress in Resources Management and Environmental Planning. Vol. 1 (n.p) : John Wiley and Sins Press.
- Guskin, G. 1969. "Changing Values of Thai Collage Students." In a Research Report Faculty of Education Chulalongkorn University, Bangkok.
- Mack, Raymond W. and John Pease. 1973. Sociology and Social Life. 5th ed. New York, N.Y., : D. Van Nostrand Company.
- Persons, T.and E.A. Shill. 1951. Toward a General Theory of Action, P.138 – 142.
- Rambo A.Terry and Percy E. Sajise. Edited. 1984. "An Introduction to Human Ecology." Research on Agricultural Systems in Southeast Asia, East – West Center Environment and Policy Institute and University of the Philippines at Los Banos.
- Uphoff, Norman. 1986. Local Institutional Development : An Analysis Source – Book with Case. West Hartford, Connecticut : Kumarin Press.

ภาคผนวก ก

มาตรการด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

1. พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537

โดยที่สภาตำบลซึ่งจัดตั้งขึ้นตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 326 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 ไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ทำให้การบริการงานไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดความคล่องตัวในการบริหารงาน สมควรปรับปรุงฐานะของสภาตำบลและการบริหารงานของสภาตำบลเสียใหม่ให้สามารถรองรับการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนได้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งให้มีการยกฐานะสภาตำบลซึ่งมีรายได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นราชการส่วนท้องถิ่นได้

2. กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ฉบับต่างๆ

พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

ฯลฯ

ส่วนที่ 2

การทำไม้หวงห้าม

มาตรา 17 บทบัญญัติในส่วนนี้มีให้ใช้บังคับในกรณีดังต่อไปนี้

(1) พนักงานเจ้าหน้าที่จัดกระทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่า การค้นคว้าหรือทดลองในทางวิชาการ

(2) ผู้เก็บหาเศษไม้ ปลายไม้ตายแห้งที่ล้มขนอนนอนไพร อันมีลักษณะเป็นไม้พิน ซึ่งมีใช้เป็นไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท ข ไปสำหรับทำไม้ใช้สอยในบ้านเรือนแห่งตนหรือประกอบกิจของตน

ฯลฯ

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

ฯลฯ

หมวด 3

การคุ้มครองและดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติ

มาตรา 18 บุคคลซึ่งเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติ ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งได้สั่งให้ปฏิบัติตามระเบียบอธิบดีกำหนด โดยอนุมัติของรัฐมนตรี

มาตรา 19 บทบัญญัติในมาตรา 16 และมาตรา 17 มิให้ใช้บังคับแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งปฏิบัติภารกิจไปเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองและดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติ หรือการศึกษา หรือวิจัยทางวิชาการ หรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการทัศนอาหรหรือการพักอาศัยหรือเพื่ออำนวยความสะดวกปลอดภัย หรือให้ความรู้แก่ประชาชน ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด โดยอนุมัติของรัฐมนตรี

ฯลฯ

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

ฯลฯ

หมวด 1

การกำหนดป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 13 ทวิ ในกรณีที่ดินส่วนราชการและองค์การของรัฐ มีความประสงค์จะใช้พื้นที่บางแห่งภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นสถานที่ปฏิบัติงาน หรือเพื่อประโยชน์ของรัฐอย่างอื่น ให้อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศกำหนดบริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ และในบริเวณดังกล่าวมิให้นำมาตรา 14 และมาตรา 16 มาใช้บังคับแก่การที่ส่วนราชการหรือองค์การนั้นๆ จำเป็นต้องกระทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติงานเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้น

หมวด 2

การควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 16 อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจอนุญาตให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดเข้ามาทำประโยชน์หรืออาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ ในกรณีดังต่อไปนี้

(1) การเข้าทำประโยชน์หรืออาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติ คราวละไม่น้อยกว่าหกปี แต่ไม่เกินสามสิบปี ในกรณีที่ได้รับอนุญาตเป็นส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจตามกฎหมายด้วยวิธีการตามงบประมาณ จะอนุญาตโดยให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมทั้งหมดหรือบางส่วน ตามที่เห็นสมควรก็ได้

(2) การเข้าทำประโยชน์เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ คราวละไม่เกินสิบปี โดยได้รับการยกเว้นไม่ต้องขอรับใบอนุญาตเก็บหาของป่า และไม่ต้องเสียค่าภาคหลวงของป่าตามพระราชบัญญัตินี้สำหรับแร่ ดินขาว หรือหินแล้วแต่กรณี

การขออนุญาตและการอนุญาตตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี

มาตรา 16 ทวิ ในกรณีที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด หรือบางส่วนมีสภาพเป็นป่า ไร่ร้างเก่าหรือทุ่งหญ้า หรือเป็นป่าที่ไม่มีไม้มีค่าขึ้นอยู่เลยหรือไม่มีค่าที่มีลักษณะสมบูรณ์เหลืออยู่เป็นส่วนน้อยและ

ปานั้นยากที่จะกลับฟื้นคืนดีตามธรรมชาติ ทั้งนี้โดยมีสภาพตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีกำหนด โดยอนุมัติคณะรัฐมนตรีให้ถือว่าป่าสงวนแห่งชาติในบริเวณดังกล่าวเป็นป่าเสื่อมโทรม

ถ้าทางราชการมีความจำเป็นต้องปรับปรุงฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมให้รัฐมนตรีประกาศกำหนดเขตป่าเสื่อมโทรมทั้งหมดหรือบางส่วนเป็นเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติในเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติ ถ้าบุคคลใดได้เข้ามาทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตดังกล่าวอยู่แล้ว จนถึงวันที่ประกาศกำหนดตามวรรคสอง

(1) เมื่อบุคคลดังกล่าวร้องขอ และอธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย เห็นว่าบุคคลนั้นยังมีความจำเป็นเพื่อครองชีพ อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย มีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลดังกล่าวทำประโยชน์และอยู่อาศัยต่อไปในที่ดินที่ได้ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยอยู่แล้วนั้นได้ แต่ต้องไม่เกินยี่สิบไร่ต่อหนึ่งครอบครัว และมีกำหนดเวลาคราวละไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปี ทั้งนี้ โดยได้รับการยกเว้นค่าธรรมเนียมสำหรับคราวแรก คราวต่อๆ ไปต้องเสียค่าธรรมเนียม

(2) บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตตาม (1) อาจขออนุญาตปลูกป่าหรือไม่ยืนต้นในที่ตนเคยทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติเพิ่มเติมจากที่ได้รับอนุญาตแล้ว โดยพิสูจน์ให้เห็นว่าตนมีความสามารถ และมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่จะปลูกป่าหรือไม่ยืนต้นตามที่ขอเพิ่มเติม นั้นได้ อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้ปลูกป่าหรือไม่ยืนต้นได้ แต่ต้องไม่เกินสามสิบห้าไร่ต่อหนึ่งครอบครัว และมีกำหนดเวลาคราวละไม่น้อยกว่าห้าปี แต่ไม่เกินสามสิบปี และต้องเสียค่าธรรมเนียมตามที่กฎหมายกำหนดไว้

การได้รับอนุญาตตามวรรคสาม มิให้ถือว่าเป็นการได้มาซึ่งสิทธิในที่ดิน ตามประมวลกฎหมายที่ดินให้บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตตามวรรคสาม (1) และ (2) ได้รับยกเว้นค่าภาคหลวงและค่าบำรุงป่า สำหรับไม้ที่ได้ปลูกขึ้นภายในที่ดินที่ได้รับอนุญาตบุคคลซึ่งได้รับอนุญาตต้องใช้ประโยชน์ในที่ดินตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในระเบียบที่อธิบดีกำหนด และจะให้บุคคลอื่นนอกจากบุคคลในครอบครัวเข้ามาทำประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวมิได้

ในกรณีที่บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตละทิ้งไม่ทำประโยชน์ หรือไม่อยู่อาศัยในที่ดินที่ได้รับอนุญาตติดต่อกันเกินระยะเวลาสองปี หรือยินยอมให้บุคคลอื่น นอกจากบุคคลในครอบครัวเข้าทำประโยชน์ หรือไม่ปฏิบัติตามเกณฑ์และเงื่อนไขในระเบียบที่อธิบดีกำหนด ให้อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจเพิกถอนการอนุญาตนั้น

มาตรา 18 อธิบดีมีอำนาจออกระเบียบการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาในเรื่องต่อไปนี้

- (1) การเข้าไป การผ่านหรือการใช้ทาง
- (2) การนำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไป

มาตรา 19 เพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่าสงวนแห่งชาติ อธิบดีมีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้

มาตรา 20 ในกรณีป่าสงวนแห่งชาติแห่งใดมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมตามมาตรา 16 ทวิ ให้อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดทำการบำรุงป่า หรือปลูกสร้างสงวนป่า หรือไม้ยืนต้นในเขตป่าเสื่อมโทรมได้ภายในระยะเวลาและตามเงื่อนไขที่กำหนดให้หนังสืออนุญาต แต่ในกรณีที่จะอนุญาตให้เกิน 2,000 ไร่ ต้องได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี

รัฐมนตรีอาจกำหนด ให้ผู้รับอนุญาตเสียค่าตอบแทนให้แก่รัฐบาลให้ตามจำนวนที่เห็นสมควร โดยประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ฯลฯ

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

ฯลฯ

หมวด 6

บริเวณและสถานที่ห้ามล่าสัตว์ป่า

มาตรา 37 นอกจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าพนักงานอื่นใดซึ่งต้องเข้าไปปฏิบัติการตามหน้าที่ ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 38 ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามมิให้ผู้ใดยึดถือครอบครองที่ดินหรือปลูก หรือก่อสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือตัด โค่น แผ้วถาง เผา หรือทำลายต้นไม้หรือพฤษชาติอื่น หรือขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเลี้ยงสัตว์ หรือปล่อยสัตว์ หรือสัตว์ป่า หรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนอง บึง ท่วมทัน เหือดแห้ง เป็นพิษ หรือเป็นอันตรายต่อสัตว์ป่า

ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องปฏิบัติการเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครอง ดูแล รักษา หรือบำรุงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อการเพาะพันธุ์ การศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ เพื่ออำนวยความสะดวกในการให้การศึกษาหรือการพักผ่อน หรืออำนวยความสะดวกปลอดภัย หรือให้ความรู้แก่ประชาชน ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้หรือกรมประมง แล้วแต่กรณี กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

ฯลฯ

3. กฎหมายป่าชุมชน

ร่าง

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.....

จัดทำโดย

คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจเร่งรัดพระราชบัญญัติป่าชุมชน
คณะอนุกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
เมษายน 2539

หลักการ

ให้มีกฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน

เหตุผล

โดยที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ราษฎรในชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าได้มีส่วนร่วม
กับรัฐในการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม และเพื่อให้ราษฎรในชุมชนจัดการและใช้ประโยชน์
จากทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน แต่ไม่ประสงค์ที่จะส่งเสริมให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่บุกรุกทำลายป่าให้
ได้รับสิทธิหรือประโยชน์ ทั้งนี้โดยรับรองประเพณีและวิธีการหลากหลายที่ราษฎรใช้ในการอนุรักษ์ ใช้
ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรป่า ซึ่งจะทำให้ราษฎรในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของทรัพยากร
ป่า อันจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการช่วยรักษาระบบนิเวศธรรมชาติและสภาพแวดล้อม
ลดการทำลายป่า ดูแล ใช้ประโยชน์และเป็นการฟื้นฟูสภาพป่า อีกทั้งเป็นการพัฒนาคุณภาพ
ชีวิตของราษฎรในชุมชนให้ดีขึ้น จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

ร่าง

พระราชบัญญัติ

ป่าชุมชน

พ.ศ.....

.....
.....
โดยที่เป็นการสมควรให้มีกฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน
.....
.....

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.”

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา
เป็นต้นไป

มาตรา 3 บรรดาบทกฎหมาย กฎและข้อบังคับอื่นใดซึ่งขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้แทน

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

“ชุมชน” หมายความว่า บุคคลที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้าน หรือตำบล

“ป่าชุมชน” หมายความว่า พื้นที่ที่ได้กำหนดไว้ให้เป็นเขตป่าชุมชนตามพระราชบัญญัตินี้

“ไม้” หมายความว่า ไม้ทุกชนิดทั้งที่เป็นต้น กอ หรือเถา ไม้ที่ยังยืนต้น หรือล้มลงและให้ความหมายรวมถึง ราก ปุ่ม ตอ หน่อ กิ่ง ตา หัว เหง้า เศษ ปลาย หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของไม้ไม่ว่าจะถูกตัด ฟัน เลื่อย ผ่า ถาง ทอน ชุด หรือ กระทำโดยวิธีการอื่นใด

“ของป่า” หมายความว่า สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่า ได้แก่

- (1) ไม้ ฟืน ถ่าน เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ หน่อไม้ ชั้ และยางไม้
- (2) หญ้า อ้อ พง แขม ปรีอ คา กก กระจุค กัลวยไม้ กูด เห็ด และพืชอื่น
- (3) ครั่ง รังผึ้ง น้ำผึ้ง ชีผึ้ง และมูลค้างคาว
- (4) ดิน หิน กรวด และทราย

“ความหลากหลายทางชีวภาพ” หมายความว่า ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลรวมทั้งความหลากหลายทางพันธุกรรม และระบบนิเวศ อันเป็นถิ่นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น

“ทรัพยากรพันธุกรรม” หมายความว่า องค์ประกอบที่สำคัญที่กำหนดชนิดของสิ่งมีชีวิต

“การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม” หมายความว่า การกระทำด้วยวิธีการใดๆ เพื่อให้ประโยชน์จากพันธุกรรมตามพระราชบัญญัตินี้

“ผู้แทนชุมชน” หมายความว่า กลุ่มบุคคลซึ่งใช้ประโยชน์และดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ตามมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัตินี้ที่ได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกชุมชนซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้วให้เป็นผู้แทนชุมชนในการดำเนินการตามพระราชบัญญัตินี้

“คณะกรรมการหมู่บ้าน” หมายความว่า คณะกรรมการหมู่บ้านตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่

“สภาตำบล” หมายความว่า สภาตำบลตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการส่วนตำบล

“สภาองค์การบริหารส่วนตำบล” หมายความว่า สภาองค์การบริหารส่วนตำบลตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการส่วนตำบล

“คณะกรรมการป่าชุมชน” หมายความว่า คณะกรรมการที่ได้รับการคัดเลือกและอธิบดีได้แต่งตั้งให้เป็นผู้บริหารจัดการป่าชุมชนตามพระราชบัญญัตินี้

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“เจ้าหน้าที่ป่าชุมชน” หมายความว่า ผู้ที่อธิบดีแต่งตั้งจากข้าราชการสังกัดกรมป่าไม้หรือบุคคลในชุมชนซึ่งเสนอโดยคณะกรรมการป่าชุมชนให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“อธิบดี” หมายความว่า อธิบดีกรมป่าไม้

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 5 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กับออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

หมวด 1

บททั่วไป

มาตรา 6 พื้นที่ป่าที่อาจกำหนดให้เป็นเขตป่าชุมชนตามพระราชบัญญัตินี้ คือ พื้นที่ป่าตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ ได้แก่ พื้นที่ป่าที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่ประชาชนใช้ร่วมกัน หรือพื้นที่ป่าในเขตที่ดินรกร้างว่างเปล่าตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือพื้นที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรีและพื้นที่ป่าทางราชการสงวนหวงห้ามไว้ หรือพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยการป่าสงวนแห่งชาติ หรือพื้นที่ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ หรือพื้นที่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า หรือพื้นที่ป่าในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าหรือพื้นที่ตามกฎหมายอื่นซึ่งชุมชนประสงค์ที่จะให้เป็นป่าชุมชน

พื้นที่ป่าที่มีการกำหนดเป็นป่าชุมชนแล้วให้คงอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ กฎหมายว่าด้วยป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ กฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าต่อไปแล้วแต่กรณี เว้นแต่พระราชบัญญัตินี้จะบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น

มาตรา 7 การกำหนดพื้นที่ป่าบริเวณใดให้เป็นป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชนต้องเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

- (1) การอนุรักษ์ พัฒนาสภาวะแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ
- (2) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน เพื่อรักษาระบบนิเวศป่า
- (3) การรับรองและส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายของชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ และการพัฒนาทรัพยากรป่า
- (4) การสร้างกระบวนการร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน

หมวด 2

คณะกรรมการตรวจสอบป่าชุมชนประจำจังหวัด

มาตรา 8 ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการตรวจสอบป่าชุมชนประจำจังหวัด” เรียกโดยย่อว่า คณะกรรมการตรวจสอบ ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือรองผู้ว่า

ราชการจังหวัดซึ่งได้รับมอบหมายเป็นประธาน ป่าไม้จังหวัด ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล หรือประธานสภาตำบลในจังหวัดหนึ่งคน และผู้แทนส่วนราชการอื่นอีกสองคน ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัด แต่งตั้งเป็นกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอื่นอีกไม่น้อยกว่า สี่คน แต่ไม่เกินหกคน ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้ง และให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบเกี่ยวกับป่าชุมชน ตามพระราชบัญญัตินี้เป็นกรรมการและเลขานุการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตามวรรคหนึ่ง ให้แต่งตั้งจากบุคคลซึ่งมีความรู้ ความเชี่ยวชาญ มีผลงานและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ตามมาตรา 7 ที่องค์กรเอกชนที่จดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเสนอ

หลักเกณฑ์และวิธีการเสนอแนะแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตามมาตรา 9 นี้ให้กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 9 กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งคราวละสี่ปี กรรมการซึ่งพ้นจากตำแหน่งอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

มาตรา 10 นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา 9 กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

- (1) ตาย
- (2) ลาออก
- (3) ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ หรือ
- (4) ถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่ในความรับผิดอันได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ

ในกรณีที่กรรมการพ้นตำแหน่งก่อนวาระ ผู้ว่าราชการจังหวัดอาจแต่งตั้งผู้อื่นเป็นกรรมการแทนได้ และให้ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการซึ่งตนแทน

ในกรณีที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งกรรมการเพิ่มขึ้นในระหว่างที่กรรมการซึ่งแต่งตั้งไว้แล้วยังมีวาระอยู่ในตำแหน่ง ให้ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการเพิ่มขึ้นอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการซึ่งแต่งตั้งไว้แล้ว

มาตรา 11 การประชุมคณะกรรมการตรวจสอบ ถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุม ให้คณะกรรมการเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุม ให้ถือเสียงข้างมาก

กรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา 12 คณะกรรมการตรวจสอบจะตั้งอนุกรรมการเพื่อพิจารณาหรือปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่คณะกรรมการมอบหมายก็ได้

มาตรา 13 คณะกรรมการตรวจสอบมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) พิจารณาคำขอและตรวจสอบพื้นที่ป่าที่มีคำขอให้กำหนดเป็นป่าชุมชน
- (2) ประกาศคำขอให้กำหนดพื้นที่ป่าเป็นป่าชุมชน และพิจารณาคำคัดค้าน
- (3) เสนอให้อธิบดีประกาศกำหนดพื้นที่ป่าเป็นป่าชุมชนเพิ่มหรือลดเขตป่าชุมชน เพิกถอนป่าชุมชน
- (4) เสนอแต่งตั้งและถอดถอนคณะกรรมการป่าชุมชน
- (5) ให้ความเห็นชอบในแผนจัดการป่าชุมชน ตลอดจนโครงการที่จะดำเนินการในป่าชุมชน
- (6) ควบคุม กำกับ ดูแลการดำเนินการของคณะกรรมการป่าชุมชนให้เป็นไปตามกฎหมาย แผนการจัดการป่าชุมชนตามมาตรา 28 (2) และข้อบังคับที่คณะกรรมการป่าชุมชนออกตามมาตรา 26 (5)
- (7) ให้คำแนะนำปรึกษาต่อคณะกรรมการป่าชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้มีการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้ยั่งยืน
- (8) ปฏิบัติการอื่นใดที่กฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการ

หมวด 3

การประกาศกำหนดป่าชุมชน

มาตรา 14 ผู้แทนชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล หรือสภาองค์การบริหารส่วนตำบลใดประสงค์จะจัดการป่าชุมชนอาจยื่นคำขอให้กำหนดพื้นที่เป็นป่าชุมชนได้

หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการยื่นคำขอให้กำหนดในกฎกระทรวงในการออกกฎกระทรวงตามวรรคสอง อย่างน้อยให้กำหนดรายละเอียดดังต่อไปนี้

- (1) วัตถุประสงค์
- (2) เนื้อที่ป่าที่จะขอกำหนดเป็นเขตป่าชุมชน
- (3) อาณาเขต และเขตติดต่อ
- (4) คณะกรรมการหรือองค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่ดูแลรักษาพื้นที่ป่าอยู่ก่อนที่จะกำหนดเป็นเขตป่าชุมชน
- (5) รายละเอียดเกี่ยวกับจารีตประเพณี หรือวิถีชีวิตของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ การอนุรักษ์ และการพัฒนาทรัพยากรในพื้นที่ป่ารวมทั้งกฎระเบียบของชุมชน
- (6) แผนที่แสดงเขตพื้นที่ป่าตาม (2)
- (7) แผนการจัดการตามมาตรา 19 (3)

มาตรา 15 เมื่อได้รับคำขอให้กำหนดพื้นที่ป่าเป็นป่าชุมชนแล้ว ให้คณะกรรมการตรวจสอบจัดให้มีการตรวจสอบสภาพป่าและพิจารณาคำขอให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ในมาตรา 14 วรรคสอง แล้วรายงานผลการตรวจสอบภายในเก้าสิบวันนับตั้งแต่วันที่รับคำขอ

การตรวจสอบจะรายงานตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดและให้เสนอความเห็นด้วยว่าสภาพป่าตามคำขอนั้นควรกำหนดเป็นป่าชุมชนหรือไม่เพียงใด

มาตรา 16 เมื่อได้รับรายงานผลการตรวจสอบตามมาตรา 15 ให้คณะกรรมการตรวจสอบประกาศคำขอและสรุปรายงานผลการตรวจสอบสภาพป่าไว้ในที่เปิดเผย ณ ที่ทำการอำเภอหรือกิ่งอำเภอท้องที่ ที่ทำการกำนันท้องที่ และที่เปิดเผยเห็นได้ง่ายในหมู่บ้านพื้นที่นั้นเป็นเวลาไม่น้อยกว่าสามสิบวัน โดยให้ลงวันที่ปิดประกาศในใบประกาศนั้นด้วย

มาตรา 17 หากภายในกำหนดสามสิบวันนับตั้งแต่วันปิดประกาศดังกล่าวในมาตรา 16 ผู้มีส่วนได้เสียผู้ใดมีหนังสือถึงคณะกรรมการตรวจสอบเพื่อคัดค้านหรือให้ความเห็นประกอบการกำหนดป่าชุมชนให้คณะกรรมการตรวจสอบพิจารณาคัดค้านหรือความเห็นนั้นภายในสามสิบวัน และให้รายงานให้อธิบดีทราบพร้อมความเห็นให้อธิบดีประกาศกำหนดป่าชุมชน

มาตรา 18 เมื่อพ้นกำหนดสามสิบวันนับตั้งแต่วันปิดประกาศดังกล่าวในมาตรา 16 ไม่มีผู้มีส่วนได้เสียผู้ใดมีหนังสือคัดค้านหรือให้ความเห็นหรือมีแต่คณะกรรมการตรวจสอบได้ส่งยกหนังสือคัดค้าน หรือได้พิจารณาความเห็นดังกล่าวแล้วให้ดำเนินการพิจารณากำหนดป่าชุมชนต่อไป

มาตรา 19 การพิจารณากำหนดป่าชุมชนให้ประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- (1) การขอให้กำหนดเป็นเขตป่าชุมชนเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในมาตรา 7
- (2) มีผู้แทนชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล หรือสภาองค์การบริหารส่วนตำบล พร้อมทั้งจะดูแลรักษาป่าบริเวณที่จะขอให้กำหนดเป็นเขตป่าชุมชน และ
- (3) มีแผนการจัดการและความสามารถที่จะจัดการป่าชุมชนได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณีที่มีชุมชนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าจะต้องเข้าไปอยู่ก่อนวันที่ทำแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศมาตราส่วนหนึ่งต่อสี่พัน ซึ่งจัดทำขึ้นในพุทธศักราชสองพันห้าร้อยสามสิบหกท้ายพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 20 เมื่อได้รับรายงานผลการตรวจสอบและความเห็นตามมาตรา 17 ถ้าอธิบดีเห็นสมควรกำหนดพื้นที่ป่าดังกล่าวเป็นป่าชุมชน ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยให้มีแผนที่แสดงแนวเขตป่าชุมชนแนบท้ายประกาศด้วย

ในกรณีที่อธิบดีเห็นว่าสมควรกำหนดพื้นที่ป่าดังกล่าวให้เป็นป่าชุมชนทั้งแปลงหรือบางส่วนตามที่ขอ ให้มีหนังสือแจ้งให้ผู้ขอทราบ และให้ผู้ขอมีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีภายในหกสิบวันนับตั้ง

แต่วันที่ได้รับหนังสือแจ้ง ให้รัฐมนตรีพิจารณาอุทธรณ์ให้แล้วเสร็จภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ได้รับอุทธรณ์ คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีเป็นที่สุด

หนังสือแจ้งอุทธรณ์ และคำวินิจฉัย ต้องแสดงเหตุผลและรายละเอียดโดยชัดเจน

มาตรา 21 พนักงานเจ้าหน้าที่ต้องจัดให้มีหลักเขต ป้ายหรือเครื่องหมายอื่นแสดงแนวเขตป่าชุมชนไว้ตามสมควร เพื่อให้ประชาชนเห็นได้ว่าเป็นเขตป่าชุมชนและให้ผู้แทนชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล หรือสภาองค์การบริหารส่วนตำบล หรือคณะกรรมการป่าชุมชน แล้วแต่กรณีให้ความร่วมมือในการนี้ด้วย

มาตรา 22 ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร คณะกรรมการป่าชุมชน อาจขยายหรือร่างเขตป่าชุมชนหรือปรับปรุงแผนการจัดการตามมาตรา 19 (3) หรือเลิกจัดการป่าชุมชนทั้งแปลงหรือบางส่วนได้ แต่ต้องแสดงเหตุผลและรายละเอียดโดยชัดเจนและให้นำมาตรา 14 มาตรา 15 มาตรา 16 มาตรา 17 มาตรา 18 มาตรา 19 มาตรา 20 และมาตรา 21 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

มาตรา 23 ให้กรมป่าไม้มีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งป่าชุมชนรวมทั้งการจัดการฝึกอบรมพนักงานเจ้าหน้าที่และสมาชิกชุมชนเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัตินี้

หมวด 4

การจัดการป่าชุมชน

มาตรา 24 ในกรณีผู้แทนชุมชนเป็นผู้ยื่นคำขอ เมื่อได้มีการประกาศป่าชุมชนแล้ว ให้มีคณะกรรมการป่าชุมชนสำหรับป่าชุมชนนั้นคณะหนึ่งประกอบด้วยบุคคลซึ่งอธิบดีแต่งตั้งจากผู้ที่ผ่านการคัดเลือกจากสมาชิกชุมชนที่ขอประกาศเป็นเขตป่าชุมชนโดยคำแนะนำของคณะกรรมการตรวจสอบป่าชุมชนประจำจังหวัด

ในกรณีที่ป่าชุมชนมีพื้นที่ครอบคลุมมากกว่าหนึ่งชุมชน กรรมการป่าชุมชนตามวรรคหนึ่งต้องมีผู้แทนสมาชิกของทุกชุมชนในพื้นที่ป่าชุมชนนั้น

ให้คณะกรรมการป่าชุมชนเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานคณะกรรมการ

คุณสมบัติ ลักษณะต้องห้าม และการคัดเลือกป่าชุมชนให้เป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด

มาตรา 25 ในกรณีที่คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล หรือสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ได้รับอนุมัติจากอธิบดีให้เป็นผู้ดูแลรักษาป่าชุมชนตามมาตรา 20 ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล หรือสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการป่าชุมชนตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 26 คณะกรรมการป่าชุมชนมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสี่ปี กรรมการที่พ้นจากตำแหน่งอาจได้รับคัดเลือกอีกได้

มาตรา 27 ให้นำความในมาตรา 10 มาตรา 11 และมาตรา 12 มาใช้กับคณะกรรมการป่าชุมชนโดยอนุโลม

มาตรา 28 คณะกรรมการป่าชุมชน มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) ควบคุม กำกับ ดูแลการดำเนินการใดๆ ในป่าชุมชนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในมาตรา 7
- (2) เสนอแผนการจัดการป่าชุมชน ซึ่งจะต้องจำแนกพื้นที่ป่าชุมชนออกเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ ตลอดจนแผนงานและโครงการอื่น ที่กำหนดในกฎกระทรวง
- (3) ควบคุมดูแล ป้องกัน และฟื้นฟูป่าชุมชน รวมทั้งดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ให้คงความสมดุลทางนิเวศ มีความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ตามแผนการจัดการป่าชุมชนตาม (2)
- (4) เสนอแต่งตั้งสมาชิกของชุมชนให้เป็นเจ้าหน้าที่ป่าชุมชน
- (5) ออกข้อบังคับในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในมาตรา 7 โดยได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกข้างมากของชุมชนซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้ว
- (6) ดำเนินการจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์แก่ชุมชนตามพระราชบัญญัตินี้และข้อบังคับที่ออกตาม (5) ซึ่งรวมถึง การทำแนวกันไฟรอบป่าชุมชน การทำความสะอาดป่าชุมชน เพื่อป้องกันไฟป่า การทำไม้เพื่อใช้สอยตามมาตรา 31 การตัดแต่งกิ่งไม้ และการอื่นที่จำเป็น
- (7) สั่งให้ผู้ใดผู้หนึ่งออกจากป่าชุมชน หรือให้งดเว้นการกระทำใดๆ ในเขตป่าชุมชน ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนข้อบังคับที่ออกตาม (5) หรือมีการกระทำผิดตามพระราชบัญญัตินี้
- (8) ไกล่เกลี่ยประนีประนอม เมื่อสมาชิกเกิดความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
- (9) ทำบันทึก รายงานการบริหารจัดการ และการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบ
- (10) ดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดที่เห็นสมควร เพื่อป้องกันบรรเทาความเสียหายแก่ป่าชุมชน
- (11) แต่งตั้งอนุกรรมการเพื่อพิจารณา หรือปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่คณะกรรมการป่าชุมชนมอบหมาย
- (12) ช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายอื่นในกรณีที่มีการจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้
- (13) ปฏิบัติการอื่นตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 29 เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การวิจัย ตลอดจนเพื่อติดตามผลปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือผู้ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่มอบหมาย เข้าไปในป่าชุมชน เพื่อดำเนินการดังกล่าวได้

ในการปฏิบัติหน้าที่ตามวรรคหนึ่ง ให้พนักงานเจ้าหน้าที่แสดงบัตรประจำตัว และให้ผู้ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่มอบหมายแสดงหนังสือมอบหมายต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง และให้บุคคลดังกล่าวอำนวยความสะดวกตามสมควร

มาตรา 30 เจ้าหน้าที่ป่าชุมชนมีอำนาจและหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) แนะนำ ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชนให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ รวมทั้งระเบียบที่อธิบดีกำหนดตามพระราชบัญญัตินี้
- (2) ตรวจสอบตราดูแลการดำเนินการและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน
- (3) สั่งให้ผู้หนึ่งผู้ใดออกจากป่าชุมชนหรือให้งดเว้นการกระทำใดๆ ในป่าชุมชนในกรณีมีเหตุอันควรสงสัยว่าจะมีการกระทำผิดตามพระราชบัญญัตินี้ หรือระเบียบที่อธิบดีกำหนดตามพระราชบัญญัตินี้ ในกรณีที่ไม่อาจเรียกประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนได้ทัน
- (4) ดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดที่เห็นสมควร เพื่อป้องกันหรือบรรเทาความเสียหายแก่ป่าชุมชน
- (5) รายงานคณะกรรมการตรวจสอบเมื่อปรากฏว่ามีกรณีจะต้องเพิกถอนป่าชุมชนทั้งแปลงหรือบางส่วน

มาตรา 31 ในป่าชุมชนห้ามบุคคลใดเข้ายึดถือครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า เข้าถึงพันธุกรรมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าชุมชน เว้นแต่กรณีดังต่อไปนี้

- (1) การกระทำของคณะกรรมการป่าชุมชนตามมาตรา 28
- (2) การดำเนินการของพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือผู้ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่มอบหมายตามมาตรา 29
- (3) การดำเนินการของเจ้าหน้าที่ป่าชุมชนตามมาตรา 30
- (4) การเก็บหาของป่าและการกระทำของสมาชิกชุมชนตามมาตรา 32
- (5) การทำไม้ของสมาชิกชุมชนเพื่อใช้สอยในครัวเรือน หรือใช้ในกิจการสาธารณะตามมาตรา 33
- (6) การปลูกและบำรุงรักษาป่าของสมาชิกชุมชน

มาตรา 32 สมาชิกชุมชนที่มีป่าชุมชนอาจเก็บหาของป่า เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์ซึ่งไม่ใช่ป่าสงวน สัตว์ป่าคุ้มครอง สัตว์ป่าที่หายากและใกล้จะสูญพันธุ์ ปลูกพืชควบหรือการใช้ประโยชน์อื่นๆ ในป่าชุมชนนั้นได้แต่ต้องเป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด

มาตรา 33 ในป่าชุมชนที่กำหนดไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ตามมาตรา 28 (2) สมาชิกชุมชนที่มีป่าชุมชนดังกล่าวอาจทำไม้เพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกชุมชนหรือ ใช้ในกิจการสาธารณะได้ การทำไม้ในป่าชุมชนตามวรรคหนึ่งให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 34 บรรดาไม้หรือของป่าที่ได้จากป่าชุมชนตามพระราชบัญญัตินี้ให้ได้รับยกเว้นไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ในการแปรรูปไม้ การมีไม้หรือของป่าไว้ในครอบครองการนำไม้หรือของป่าเคลื่อนที่ผ่านด่านป่าไม้ การเสียค่าธรรมเนียมค่าภาคหลวง หรือค่าใช้จ่ายในการบำรุงป่าหรือปลูกสร้างสวนป่าตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้และกฎหมายว่าด้วยป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา 35 ในกรณีข้อบังคับของคณะกรรมการป่าชุมชนกำหนดให้ผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามต้องชดใช้ค่าเสียหาย หากผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามไม่ยอมชำระค่าเสียหายให้เจ้าหน้าที่ป่าชุมชนช่วยเหลือในการไกล่เกลี่ยให้ผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามไม่ยอมชำระค่าเสียหายและคณะกรรมการป่าชุมชนประสงค์จะดำเนินคดีต่อไป คณะกรรมการป่าชุมชนอาจให้เจ้าหน้าที่ป่าชุมชนส่งเรื่องให้พนักงานอัยการดำเนินการฟ้องร้อง และให้คณะกรรมการป่าชุมชนนั้นเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี

เมื่อได้รับคำขอของเจ้าหน้าที่ป่าชุมชนตามวรรคสอง ให้พนักงานอัยการมีอำนาจเป็นโจทก์ฟ้องเพื่อให้มีการชำระค่าเสียหายให้แก่คณะกรรมการป่าชุมชน

หมวด 5

การเพิกถอนป่าชุมชน

มาตรา 36 อธิบดีมีอำนาจสั่งเพิกถอนป่าชุมชนทั้งแปลงหรือบางส่วนเมื่อได้รับรายงานจากคณะกรรมการตรวจสอบว่ามีกรณีดังต่อไปนี้

- (1) ป่าชุมชนได้รับความเสียหายมาก หรือคณะกรรมการป่าชุมชนถอดทิ้งไม่จัดการฟื้นฟูป่าชุมชนนั้นต่อไป หรือ
- (2) คณะกรรมการป่าชุมชนไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ ระเบียบที่อธิบดีกำหนดตามพระราชบัญญัตินี้ หรือแผนการจัดการป่าชุมชนที่ขอรับความคิดเห็นชอบจากคณะกรรมการตรวจสอบอันจะเป็นเหตุให้ป่าชุมชนได้รับความเสียหาย

ทั้งนี้ให้นำมาตรา 20 มาใช้บังคับโดยอนุโลมในกรณีที่มีใช้การเพิกถอนป่าชุมชนทั้งแปลง ให้มีแผนที่แสดงแนวเขตที่เปลี่ยนแปลงแนบท้ายประกาศด้วย

มาตรา 37 ป่าชุมชนที่เพิกถอนแล้วอาจขอกำหนดให้เป็นป่าชุมชนใหม่อีกก็ได้โดยปฏิบัติตามบทบัญญัติในหมวด 3

หมวด 6 บทกำหนดโทษ

มาตรา 38 ในการปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้กรรมการตรวจสอบประจำจังหวัด กรรมการป่าชุมชน พนักงานเจ้าหน้าที่และเจ้าหน้าที่ป่าชุมชนเป็นพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา 39 การจับกุม ปรามปรามผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่เป็นพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

มาตรา 40 ผู้ใดทำลาย หรือทำลายหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่นใดที่จัดให้มีขึ้นตามมาตรา 21 ต้องระวางโทษไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 41 ผู้ใดขัดขวางการจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการป่าชุมชนในการดำเนินการตามมาตรา 28 หรือการดำเนินงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่มอบหมายตามมาตรา 29 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 42 ผู้ใดขัดคำสั่งเจ้าหน้าที่ป่าชุมชนที่สั่งตามมาตรา 30 (3) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือนหรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 43 ผู้ใดเข้ายึดถือ ครอบครอง ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า เข้าถึงพื้นที่คุ้มครอง หรือกระทำความผิดประการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าชุมชนโดยไม่มีเหตุซึ่งให้กระทำได้โดยชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา 31 มาตรา 32 หรือมาตรา 33 ถ้าพื้นที่ป่าชุมชนนั้นเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ ผู้นั้นต้องระวางโทษ ตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบห้าปี และปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทหรือสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ถ้าป่าชุมชนนั้นเป็นพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ผู้นั้นต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงห้าปี และปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

บทเฉพาะการ

มาตรา 44 ให้มีการตรวจตรากระทรวงภายในสองปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ ใช้บังคับให้อธิบดีดำเนินการออกระเบียบตามพระราชบัญญัตินี้ภายในสองปี นับตั้งแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

.....

นายกรัฐมนตรี

ภาคผนวก ข

แบบสอบถาม

เรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
กรณีศึกษา ป่าภูกระแต อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ

แบบสอบถามฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งในการทำวิทยานิพนธ์ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต
คณะสถาปัตยกรรม ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
สาขาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ผู้วิจัย

นางสาวอิสรา สิทธิเดช

แบบสอบถามที่สร้างสำหรับใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 4 ส่วนดังนี้

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจ สังคม
- ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับด้านการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้
- ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน
- ส่วนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็นต่อป่าชุมชน

ข้อมูลในแบบสอบถามของท่านทั้งหมดนี้จะถือเป็นความลับ
และจะใช้เฉพาะในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เท่านั้น

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2545

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจ สังคม

1. เติมคำลงในช่องว่างที่มีเครื่องหมาย.....
 2. กาเครื่องหมาย $\sqrt{\quad}$ ลงใน () ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด
- บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ชื่อหมู่บ้าน..... ตำบล..... อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ
1. หัวหน้าครัวเรือนเพศ
 - () 1. ชาย () 2. หญิง
2. หัวหน้าครัวเรือน อายุ.....ปี การศึกษาจบชั้นสูงสุด.....
3. สถานภาพสมรส
 - () 1. โสด () 2. แต่งงานแล้วอยู่ด้วยกัน () 3. แต่งงานแล้วแยกกันอยู่
 - () 4. หย่าร้าง / หม้าย
4. ท่านเริ่มมาตั้งถิ่นฐานที่นี่ตั้งแต่ปี พ.ศ.รวมระยะเวลาประมาณ.....ปี
5. ภูมิลำเนาเดิมของท่านอยู่ที่อำเภอ.....จังหวัด.....
6. สาเหตุที่แท้จริงของการเข้ามาในหมู่บ้านนี้
 - () 1. ย้ายติดตามครอบครัว รวมถึงการย้ายเพื่อแต่งงาน
 - () 2. ย้ายเพราะมีเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องชักชวน
 - () 3. ย้ายเพื่อหาที่ทำกินเนื่องจากที่เดิมไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง
 - () 4. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....
7. ในอนาคตท่านต้องการย้ายไปอยู่ที่อื่น
 - () 1. ไม่ต้องการย้าย () 2. ยังไม่แน่ใจ
 - () 3. ต้องการย้ายไปอยู่ที่.....เพราะ.....
8. อาชีพหลักในปัจจุบัน (อาชีพที่ใช้เวลาในการประกอบอาชีพมากกว่า 50 %)
 - () 1. ทำไร่ () 2. ทำนา () 3. รับจ้าง () 4. เลี้ยงสัตว์ () 5. หาของป่า
 - () 6. ค้าขาย () 7. รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ () 8. ปลูกลูกสวนป่า () 9. ทำสวนผลไม้
9. อาชีพรองในปัจจุบัน (อาชีพที่ใช้เวลาประกอบอาชีพน้อยกว่าอาชีพหลัก)
 - () 1. ทำไร่ () 2. ทำนา () 3. รับจ้าง () 4. เลี้ยงสัตว์ () 5. หาของป่า
 - () 6. ค้าขาย () 7. รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ () 8. ปลูกลูกสวนป่า () 9. ทำสวนผลไม้
10. ผลผลิตที่ได้จากการประกอบอาชีพของท่านในปัจจุบัน ส่วนมากท่านจำหน่ายอย่างไร
 - () 1. นำไปขายในเมืองด้วยตัวเอง () 2. มีพ่อค้ามารับถึงที่
 - () 3. นำไปส่งให้พ่อค้าในเมือง
11. รายได้เฉลี่ยประมาณ.....บาท / ปี
12. สมาชิกในครัวเรือนของท่านมีทั้งหมดจำนวน.....คน

13. ปัจจุบันค่าใช้จ่ายในการผลิต (เช่น ทำนา,ทำไร่,ทำสวน ฯลฯ) ส่วนใหญ่ท่านได้มาจาก

- () 1. เงินสะสมของตนเอง (ข้ามไปข้อ 15) () 2. กู้ยืม

14. ถ้าเป็นเงินกู้ยืม ท่านกู้ยืมมาจากที่ใด

- () 1. ธกส. () 2. สหกรณ์ () 3. ธนาคารพาณิชย์ () 4. พ่อค้า
() 5. ญาติพี่น้อง () 6. เพื่อนบ้าน () 7. อื่นๆ (ระบุ).....

15. ปัจจุบันท่านและสมาชิกในครัวเรือนอาศัยน้ำกินจากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1. น้ำฝน () 2. บ่อน้ำตื้น () 3. น้ำบาดาล
() 4. น้ำประปาในหมู่บ้าน () 5. ฝายน้ำล้น () 6. อ่างเก็บน้ำ
() 7. น้ำจากแม่น้ำลำคลอง () 8. อื่น ๆ (ระบุ).....

16. ปัจจุบันท่านและสมาชิกในครัวเรือนอาศัยน้ำใช้ (เช่นทำไร่/ทำนา/อาบน้ำ) จากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1. น้ำฝน () 2. บ่อน้ำตื้น () 3. น้ำบาดาล
() 4. น้ำประปาในหมู่บ้าน () 5. ฝายน้ำล้น () 6. อ่างเก็บน้ำ
() 7. น้ำจากแม่น้ำลำคลอง () 8. อื่น ๆ (ระบุ).....

17. ลักษณะการถือครองที่ดิน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน

แปลงที่	เนื้อที่ถือครอง			ลักษณะถือครอง	กรรมสิทธิ์ ในที่ดิน	การใช้ประโยชน์ที่ดิน	ปัญหาการใช้ที่ดิน
	ไร่	งาน	ตรว.				
ตัวอย่าง 1.	2	3	50	เป็นของตนเอง	โฉนด	ทำนา	ขาดแหล่งน้ำ

18. ท่านได้รับข่าวสารเกี่ยวกับความรู้และกิจกรรมป่าชุมชน เช่น การปลูกป่า การดูแลรักษาป่า การลาดตระเวนตรวจปราบปราม ฯลฯ บ้างหรือไม่ (ถ้าไม่ได้รับข้ามไปข้อ 21)

- () 1. ได้รับ () 2. ไม่ได้รับ

19. ท่านได้รับข่าวสารในข้อ 18. จากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1. หอกระจายข่าว () 2. วิทยู () 3. โทรทัศน์ () 4. หนังสือพิมพ์
() 5. กำนัน / ผู้ใหญ่บ้าน () 6. เจ้าหน้าที่ทางราชการ () 7. ญาติ / เพื่อนบ้าน
() 8. มูลนิธิหรืออนุรักษ์ป่าภูเขียว () 9. เครือข่ายเกษตรกรดินภูพัฒนา

20. ท่านได้รับข่าวสารในข้อ 18. บ่อยเพียงใด

- () เดือนละครั้ง () เดือนละ 2-3 ครั้ง () เดือนละ 4-5 ครั้ง () ปีละครั้ง

21. ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในสังคมหรือไม่

- () 1. ไม่เป็น () 2. เป็น ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มใดบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
() 1. กลุ่มออมทรัพย์ () 2. กลุ่มเกษตรผสมผสาน () 3. กลุ่มเลี้ยงวัวกึ่งขุน

- () 4. กลุ่มป่าชุมชน () 5. กลุ่มเลี้ยงปลา () 6. กลุ่มเลี้ยงสัตว์ปีก (เปิด / ไข่)
 () 7. กลุ่มอัฐดินซีเมนต์ () 8. กลุ่มทอผ้า
 () 9. กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์และสินค้าการเกษตร
 () 10. กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมต้นภูพัฒนา

22 ท่านเคยเข้าร่วมรับการฝึกอบรม, ดูงานต่างๆ ที่ทางราชการหรือหน่วยงานอื่นๆ จัดขึ้นหรือไม่

- () 1. ไม่เคย () 2. เคย (โปรดระบุโครงการหรือหลักสูตร).....

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

1. เต็มค้ำลงในช่องว่างที่มีเครื่องหมาย.....

2. กาเครื่องหมาย หรือเรียงลำดับลงใน () ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

1. ส่วนใหญ่ท่านเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าใด (โปรดเรียงลำดับความสำคัญ 1-4 จากมากไปหาน้อย)

() 1. ป่าภูเขา () 2. ป่าภูกระแต () 3. ป่าหัวไร่ปลายนา

() 4. ป่าชุมชนหมู่บ้าน () 5. อื่นๆ (ระบุ).....

2. ไม้ที่ใช้ทำเป็นเชื้อเพลิงในปัจจุบันท่านได้จากแหล่งใด

() 1. หามาเองจากไร่หรือป่า () 2. ซื้อ () 3. ซื้อและหามาได้จากไร่หรือป่า () 4. แก๊ส

3. ปัจจุบันเชื้อเพลิงที่ใช้มีเพียงพอหรือไม่

() 1. มากเกินพอ () 2. เพียงพอ () 3. ค่อนข้างขาดแคลน

() 4. ขาดแคลนมาก () 5. ไม่มีใช้เลย

4. ท่านต้องการปลูกต้นไม้ไว้ใช้เองเพื่อเป็นเชื้อเพลิง หรือซ่อมแซมบ้านหรือไม่

() 1. ไม่ต้องการ เพราะ.....

() 2. ต้องการ ชนิดไม้ที่ท่านต้องการจะปลูก ได้แก่.....

5. ท่านใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่าชนิดใดบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() 1. สมุนไพร () 2. ผลไม้ป่า () 3. ไม้ไผ่ () 4. หน่อไม้ () 5. เห็ด

() 6. พืชผักป่า () 7. แมลงกินได้ () 8. อื่นๆ (ระบุ).....

6. ท่านคิดว่าหมู่บ้านของท่านใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าอย่างไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() 1. นำไปเป็นอาหาร () 2. จับเพื่อล่าไปขาย

() 3. ทำยารักษาโรค () 4. อื่นๆ (ระบุ).....

7. หากท่านพบเห็นบุคคลภายนอกที่ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านของท่านเข้ามาล่าสัตว์ป่าในหมู่บ้านของท่านท่านทำอย่างไร

() 1. ห้ามปราม () 2. เฉย ๆ () 3. ขอร่วมใช้บ้าง () 4. อื่น ๆ (ระบุ).....

8. ท่านเคยนำสัตว์เลี้ยงไปเลี้ยงในป่าภูกระแตหรือไม่

- () 1. ไม่เคย () 2. เคย กรณีที่เคยนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า (โปรดระบุ)
ชนิดสัตว์เลี้ยง.....จำนวน.....ตัว
ชนิดสัตว์เลี้ยง.....จำนวน.....ตัว

9. ส่วนใหญ่ท่านเก็บหาไผ่รอกจากที่ใด (โปรดเรียงลำดับความสำคัญ 1-4 จากมากไปหาน้อย)

- () 1. ป่าภูเขา () 2. ป่าภูกระแต () 3. ป่าหัวไร่ปลายนา
() 4. ป่าชุมชนหมู่บ้าน () 5. อื่นๆ (ระบุ).....

10. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรหากหมู่บ้านของท่านมีการปลูกไผ่รอกภายในพื้นที่ป่าภูกระแตเพื่อนำไปกินและเก็บหน่อไม้ไปขาย

- () 1. ไม่เห็นด้วย เพราะ.....
() 2. เห็นด้วย (กรุณาตอบข้อที่ท่านคิดว่าต้องการที่สุด)
() 1. มีคนเข้ามาช่วยปลูก และมีพ่อค้า / แม่ค้าเข้ามารับไปขาย
() 2. มีคนเข้ามาช่วยปลูก แต่เก็บไปขายเอง
() 3. ปลูกเอง แต่มีพ่อค้า / แม่ค้าเข้ามารับไปขาย
() 4. ปลูกเอง / ขายเอง () 5. อื่นๆ (ระบุ).....

ส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชน

1. กาเครื่องหมาย ลงใน () ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

(ถ้าเคยให้ผู้สัมภาษณ์หรือผู้ตอบแบบสอบถามระบุถึงปัญหาและอุปสรรคที่เคยเกิดขึ้นด้วย)

ลักษณะการมีส่วนร่วม	ไม่เคย	เคย
1. ท่านเคยเข้าร่วมประชุมวางแผนการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้านท่านหรือไม่		
2. ท่านเคยเข้าร่วมเสนอหรือออกความคิดเห็นต่างๆ ในการประชุมหรือไม่		
3. ท่านเคยเข้าร่วมสำรวจพื้นที่เพื่อปลูกป่าชุมชนหรือไม่		
4. ท่านเคยเข้าร่วมเตรียมพื้นที่ เช่น ผ่าถางวัชพืช ปักแนวเขตเพื่อปลูกป่าชุมชนหรือไม่		
5. ท่านเคยเข้าร่วมปลูกป่าชุมชนหรือไม่		
6. ท่านเคยเข้าร่วมปลูกต้นไม้, บำรุงรักษาต้นไม้ ในวันสำคัญต่างๆ หรือไม่		
7. ท่านเคยเข้าร่วมเป็นกรรมการป่าชุมชนในหมู่บ้านของท่านหรือไม่		
8. ท่านเคยชักชวนเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนหรือไม่		
9. ท่านเคยลาดตระเวนป้องกันรักษาป่าชุมชนหรือไม่		
10. ท่านเคยเข้าร่วมทำแนวกันไฟป่าในชุมชนหรือไม่		
11. ท่านเคยเข้าร่วมดับไฟป่าชุมชนหรือไม่		
12. ท่านเคยเข้าร่วมบำรุงรักษาป่าชุมชน เช่น ปลูกซ่อม ผ่าถางวัชพืชในป่าชุมชนหรือไม่		
13. ท่านช่วยออกวัสดุ เช่น ขวาน มีด พร้า เสียม หรือยานพาหนะเพื่อช่วยเหลือกิจกรรมป่าชุมชนหรือไม่		

ลักษณะการมีส่วนร่วม	ไม่เคย	เคย
14. ท่านร่วมบริจาคเงินเพื่อกิจกรรมป่าชุมชน เช่น ซื้ออาหาร เครื่องดื่ม หรือไม้		
15. ท่านเคยเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการปลูกป่า ปลูกซ่อมบำรุงป่า ดูแลรักษาป่า และอื่น ๆ หรือไม่		
16. ท่านเคยเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชน และโทษของการตัดไม้ทำลายป่าชุมชนหรือไม่		
17. ท่านได้ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าชุมชนของทางราชการหรือหน่วยงานเอกชน เช่น มูลนิธิอนุรักษ์ป่าภูเขียว, เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว, เครือข่ายดินภูพัฒนา ฯลฯ บ้างหรือไม่		
18. ท่านเคยอำนวยความสะดวกให้แก่เจ้าหน้าที่ในการป้องกันรักษาป่าชุมชนหรือไม่ (เช่น ให้ข่าวสาร, วัสดุ, สิ่งของ, ยานพาหนะ)		
19. ท่านรายงานเจ้าหน้าที่ ผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการป่าชุมชนเมื่อมีผู้บุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ลักลอบหาของป่า เช่น หน่อไม้ ในป่าชุมชนหรือไม่		
20. ท่านเคยเข้าไปใช้ประโยชน์ เช่น หาหน่อไม้ ตัดไม้ใช้สอย หาของป่า ในป่าชุมชนหรือไม่		
21. ท่านเคยห้ามปรามการลักลอบตัดไม้ หาหน่อไม้ ในป่าชุมชนหรือไม่		
22. ท่านเคยร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับป่าชุมชนหรือไม่		
23. ท่านเคยร่วมทำการปรับปรุงแนวเขตป่าชุมชนหรือไม่		

ส่วนที่ 4 ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่อป่าชุมชน

1. เต็มค้ำลงในช่องว่างที่มีเครื่องหมาย.....
 2. กาเครื่องหมาย หรือเรียงลำดับลงใน () ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด
1. ท่านทราบความหมายของป่าชุมชนหรือไม่
 - () 1. ไม่ทราบ () 2. ทราบ หมายถึง.....
 2. ท่านทราบหรือไม่ว่าป่าชุมชนถูกระบุว่าเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารของลำห้วยกุดแซะ และลำห้วยหามแห
 - () 1. ไม่ทราบ () 2. ทราบ หมายถึง.....
 3. ท่านเห็นด้วยหรือไม่ที่หมู่บ้านของท่านได้ดำเนินกิจกรรมป่าชุมชนขึ้น
 - () 1. ไม่เห็นด้วย เพราะ..... () 2. เห็นด้วย เพราะ.....
 4. ท่านเห็นว่าป่าถูกระบุว่ามีประโยชน์ต่อหมู่บ้านของท่านหรือไม่
 - () 1. ไม่เป็นประโยชน์ เพราะ..... () 2. เป็นประโยชน์ เพราะ.....
 5. ท่านหรือคนในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมป่าชุมชนหรือไม่
 - () 1. ไม่เข้าร่วม เพราะ.....
 - () 2. เข้าร่วม (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1. เจ้าหน้าที่ทางราชการแนะนำ
- () 2. คณะกรรมการที่ดูแลรักษาป่าชุมชนแนะนำ
- () 3. เพื่อนบ้านแนะนำ
- () 4. ต้องการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้เจริญก้าวหน้า
- () 5. เห็นความสำคัญของป่าชุมชน
- () 6. ต้องการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น

6. ท่านคิดว่าป่าภูกระแตให้ประโยชน์อะไรบ้างแก่ชุมชนของท่าน (โปรดเรียงลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อย 8 ลำดับ)

- () 1. ไม่เคยได้รับประโยชน์ใดๆ เลย
- () 2. เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ สัตว์ป่า
- () 3. เป็นแหล่งยารักษาโรค เช่น สมุนไพรต่าง ๆ
- () 4. เป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้
- () 5. ให้ไม้เพื่อประโยชน์ต่างๆ เช่น ไม้รวก ไม้ไผ่ ไม้ใช้สอยอื่น ๆ
- () 6. เป็นแหล่งเพิ่มพูนรายได้ของครอบครัว
- () 7. เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
- () 8. เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ศึกษาธรรมชาติ
- () 9. ทำให้อากาศสดชื่นและฝนตกต้องตามฤดูกาล
- () 10. ช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมพายุ
- () 11. ช่วยป้องกันอุทกภัย
- () 12. ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน
- () 13. เป็นแหล่งความรู้

7. ท่านมีความรู้สึกอย่างไรต่อการที่มีผู้มาดูแลงานและศึกษาป่าชุมชนในหมู่บ้านของท่าน

- () 1. ภูมิใจ เพราะ..... () 2. ยินดี เพราะ.....
- () 3. เฉย ๆ เพราะ..... () 4. รำคาญ เพราะ.....

8. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร ต่อการที่คนจากหมู่บ้านอื่น ๆ มาตัดไม้ หาหน่อไม้ ฯลฯ ในป่าภูกระแตที่อยู่ภายในพื้นที่ชุมชนของท่าน

- () 1. ถูกเอาเปรียบ เพราะ..... () 2. เฉยๆ เพราะ.....
- () 3. ยินดี / เต็มใจ เพราะ..... () 4. อื่นๆ โปรดระบุ.....

9. ท่านคิดว่าป่าภูกระแตให้ประโยชน์ต่อหมู่บ้านท่านอย่างไร (โปรดเรียงลำดับความสำคัญ 1-4 จากมากไปหาน้อย)

- () 1. ทำให้หมู่บ้านมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป

- () 2. ได้รับงบประมาณจากหน่วยงานราชการ
- () 3. ทำให้ราษฎรมีความสามัคคี
- () 4. ทำให้มีน้ำสำหรับใช้สอยในครัวเรือน
10. ท่านสนใจหรือไม่หากมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการที่หมู่บ้านของท่านช่วยกันดูแลป่า
ภูกระแต
- () 1. สนใจ () 2. ไม่สนใจ เพราะ.....
11. ท่านเห็นด้วยหรือไม่ที่จะต้องมีเจ้าหน้าที่เข้ามาควบคุมการแบ่งสรรผลประโยชน์
- () 1. เห็นด้วย () 2. ไม่เห็นด้วย เพราะ.....
12. ท่านคิดว่าแนวทางที่ควรนำเงินมาใช้จ่ายให้เกิดประโยชน์แก่หมู่บ้าน (โปรดเรียงลำดับความ
สำคัญ)
- () 1. มอบให้วัด () 2. พัฒนาแหล่งน้ำ
- () 3. มอบให้โรงเรียน () 4. เก็บไว้เพื่อเป็นกองทุนหมู่บ้าน
- () 5. จัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้าน () 6. อื่น ๆ (ระบุ).....
13. ท่านมีข้อเสนอแนะในการจัดการประชุมชนภูกระแตอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ.....

ประวัติผู้เขียน

นางสาวอิสรา สิริดิเดช เกิดเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 ที่ กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาจาก คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สาขาสถาปัตยกรรม (คอบ.) จากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ปีการศึกษา 2542 และประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ช่างเทคนิคสถาปัตยกรรม) จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นครราชสีมา ปีการศึกษา 2540 และปี พ.ศ. 2543 ได้เข้าศึกษาต่อในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง